



**Alexander Alland Jr.** és antropòleg i professor emèrit de la Columbia University a Nova York. Ha fet treballs etnogràfics a l'Àfrica Occidental i a la Polinèsia, així com a territoris de parla catalana als Estats espanyol i francès. És membre de l'American Anthropological Association i del Royal Anthropological Institute. És autor, entre d'altres, de *The Human Imperative* (1972); *Playing with Form: Children Draw in Six Cultures* (1983); *Crisis and Commitment: The Life History of a French Social Movement* (1994) i *Race in Mind: Race I.Q. and Other Racisms* (2002).

**Sonia Alland** és filòloga i traductora. S'ha ocupat de les traduccions al francès de les dues darreres obres d'Alexander Alland Jr., a qui ha acompanyat en diverses estades etnogràfiques. També és la traductora habitual del francès a l'anglès de l'autora francesa Marie Bronsard i del poeta iraquianès Salah Al Hamdani.

# Catalunya, One Nation, Two States

un estudi etnogràfic de la resistència  
no violenta a l'assimilació

Alexander Alland Jr.  
i Sonia Alland

Traducció: Laura Cardús i Font

Pròleg de: Josep Maria Ainaud de Lasarte

BIBLIOTECA DE CATALUNYA - DADES CIP

**Alland, Alexander, 1931-**

Catalunya, one nation, two states : un estudi etnogràfic de la resistència no violenta a l'assimilació. – (L'Observatori ; 2)

ISBN 9788486469153

I. Alland, Sonia II. Cardús, Laura, trad. III. Títol IV. Col·lecció: Observatori (Pol-len Edicions) ; 2

1. Nacionalisme – Catalunya 2. Catalans – Identitat ètnica 3. Catalans – Assimilació cultural – França – Cervera de la Marenda – Estudi de casos 4. Catalans – Assimilació cultural – Catalunya – Portbou – Estudi de casos  
323.17(467.1)

© Alexander Alland Jr. i Sonia Alland

**pol·len**  
E D I C I O N S

Pol-len edicions. El Tinter, SAL

La Plana 8, 08032 Barcelona

933570050

[www.pol-len.cat](http://www.pol-len.cat) / [info@pol-len.cat](mailto:info@pol-len.cat)

[www.eltinter.com](http://www.eltinter.com)

Títol original en anglès: *Catalunya, One Nation, Two States. An Ethnographic Study of Nonviolent Resistance to Assimilation*

1a edició en anglès: desembre de 2006

1a edició en català: setembre de 2011

ISBN: 978-84-86469-15-3

Dipòsit legal: B.30642-2011

Traducció: Laura Cardús i Font

Correcció: Bernat Fàbregas, Laia Moreno i Adrià Pujol

Disseny i impressió: El Tinter, SAL (empresa certificada EMAS)

Impressió a Catalunya.

Aquest llibre es distribueix sota una llicència

“Reconeixement no comercial sense obres derivades” de Creative Commons.



Imatge de coberta: fragment dels ulls del Pantocràtor de l'absis de Sant Climent de Taüll. Actualment ubicat al Museu Nacional d'Art de Catalunya.

La traducció d'aquesta obra ha estat finançada mitjançant *crowdfunding* (un mecanisme de finançament popular) a través del portal Verkami.com.

# Sumari

	<b>Pròleg</b>	<b>5</b>
Josep Maria Ainaud de Lasarte		
	<b>Prefaci</b>	<b>7</b>
	<b>Introducció</b>	<b>10</b>
	<b>Capítol U:</b>	<b>15</b>
El com i el perquè d'aquest llibre		
	<b>Capítol Dos:</b>	<b>41</b>
Emmarcant l'estudi: l'origen i el significat del nacionalisme		
	<b>Capítol Tres:</b>	<b>64</b>
Parla la gent de Cerbère		
	<b>Capítol Quatre:</b>	<b>87</b>
Parla la gent de Portbou		
	<b>Capítol Cinc:</b>	<b>105</b>
Una nova direcció		
	<b>Capítol Sis:</b>	<b>121</b>
L'estat del català al Rosselló		
	<b>Capítol Set:</b>	<b>135</b>
Parlen els catalans del nord		
	<b>Capítol Vuit:</b>	<b>157</b>
Llengua i identitat, entre l'espasa i la paret		
	<b>Apèndix</b>	<b>170</b>
El cas de Catalunya		
	<b>Bibliografia</b>	<b>177</b>

## Nota de la traductora i de l'editorial

En aquesta versió catalana que us oferim del text en anglès, hem optat per mantenir el to, l'estil i el conjunt d'estratègies textuais (cursives, parèntesis, neologismes, repeticions, etc.) que fan servir l'autor i l'autora de l'original. A desgrat de perdre quota narrativa, hem preferit preservar un cert perfum acadèmic, perquè no hem d'oblidar que es tracta d'una recerca antropològica clàssica. La nostra intenció ha arribat, fins i tot, a no desfer massa els malentesos que poblen l'original, perquè de fet ajuden a posar en valor el volum que teniu a les mans. Tot seguit ho descobrireu.

4 La traducció d'aquesta obra ha estat finançada mitjançant *crowdfunding* (un mecanisme de finançament popular) a través del portal Verkami.com.

Les persones que han aportat aquest finançament i a les quals els agraïm profundament aquest suport són:

Queralt i Arnau i Família, Albert Viña, Toni Fàbregas, Congost, Alexander Alland Jr. i Sonia Alland, Pablo González, Jordi Sunyer, hectoralos, Xavier Caballé, Adolf, Albert Marin, Pere Carbonell i Fita, Lobato, Joan Esteve, Antoni Vallejo Ripoll, Marta Balsells Jansà, Salvador Cardús i Ros, elbokabulari, jaume, Antoni Colomé Nafría, Ramona Violant, Gerard Fàbregas, skurz0, Olga Llobet, Gerard Mazón, Inyaki Galve Murillo, slazo, Ferran Briansó Castiella, Gerard Garcés Gordun, Laia Panyella Carbonell, Elisabet Carbonell Sebarroja, Roger Lloret, Rosa Oliveras, Susana Viñas Buenaventura, Adrià Pujol Cruells, Joan Puig Malet, jqsera, Manel Català Viúdez, Roger Costa, Pep Sabater, Josep Maria Viaplana, Guillem Vilaseca i Jané, Miquel Strubell i Trueta, Francesc Bonnin, Raül Garrigasait Colomé, Amaya Ruiz Botella, Daniel Solé i Lladós, Joan Esteve, Gerard Aguilera Fernández, Miquel Cella i Raymond, Dan Prior Vial, daniel, Victor Pàmies i Riudor, OriolTanoca, lluis, Paula Arnas Antolin, Bernat Fàbregas, o.marti@iskra, Marc Figueras, Pia Crozet, ruscador@emerireig, Clara Gassiot de la Fuente, Roger Canals Vilageliu i Josep Fornés.

# Pròleg

El llibre que teniu a les mans és un homenatge a l'antropologia clàssica, que cerca en allò local els universals contemporanis, del nostre temps.

Com molt sovint he dit i escrit, Catalunya no sap exactament què vol: és un país indefinit. Hauríem de tenir una bandereta que posés al peu de la senyera: «Pocs i malavinguts». És difícil fer coses així. Però també és veritat que això ens ha salvat com a catalans: com que sempre sortia un mosquit contra l'altre, quan han volgut des de fora matar-ne un, n'hi ha hagut un altre per substituir-lo ben ràpidament. Aquest és l'esperit del meu catalanisme: fer del nostre país una cèl·lula d'universalitat i d'humanitat.

5

Sóc optimista. No hi ha res que s'assembla més a un camp erm que un camp sembrat. Sempre es troba la gent necessària. I, per això, hem tingut moments importants com a comunitat nacional, com a país. Jo en situaria tres: l'entrada de Jaume I a Mallorca (és l'expansió a la Mediterrània, que és la nostra manera de ser); la recuperació de govern per Prat de la Riba (poc, però ell li va saber donar una gran qualitat); i la proclamació de la República Catalana per Macià (signe de recuperació i demostració del fet que si un poble ho vol, pot tenir-ho).

També n'hem tingut de pitjors. Un d'etern: no hem sabut explicar mai bé el que som i el que volem. I no ho hem fet perquè no sabem ben bé què volem. Em deien uns nacionalistes escocesos: «Segons amb qui parlem volen ser ministres a Madrid i segons amb qui, independents a partir del Països Catalans. Això, allí no passa». Catalunya no sap exactament què vol, de debò. I això ens perjudica. Això i la divisió dels catalans, que en bona part ve d'això. I aquest tema ens porta a una anàlisi molt més profunda: potser Catalunya és un país indefinit.

Per estimar una cosa, primer se l'ha de conèixer. I per estimar Catalunya, en primer lloc, cal saber d'on venim, on ens trobem i cap a on anem. Per conèixer un poble, d'entrada hem de saber on està situat. Nosaltres no estem situats en el món, simplement; estem situats en un lloc del món. Aquest lloc del món, que és on hi ha Catalunya, és un lloc de pas; un lloc de pas entre Europa i Àfrica, entre Àsia i Europa, entre el Nord i el Sud, entre el Llevant i el Ponent.

Catalunya està situada entre els Pirineus, que són la muntanya que ens vertebra i, al mateix temps, el litoral, que és el lloc que ens dóna la comunicació a través de la Mediterrània. La muntanya (els Pirineus) ens ha donat aquesta forta personalitat que tenim i el litoral (la costa, la mar), l'obertura.

Si en els Pirineus hi hem trobat la nostra força, per mar ens han arribat totes aquelles coses vingudes de fora: l'alfabet, la moneda, diversitat de conreus... I també per mar va venir-nos el coneixement del missatge de Crist. Naturalment, la mar no separa sinó que uneix.

A nosaltres, ni les muntanyes ens han separat, perquè Catalunya s'ha estès a banda i banda dels Pirineus, ni la mar ens ha dividit, perquè moltes terres germanes resten unides per aquesta mar Mediterrània. Nosaltres, doncs, som un poble que ha integrat cultures, persones i maneres de fer diferents.

6 Catalunya, si ho haguéssim de simplificar, és un gresol de cultures i de persones que han arribat de tot arreu, per trobar-s'hi com a casa seva. I això des de fa molts anys.

I per nosaltres aquesta mar era tan catalana que, fins i tot, hi ha una frase molt coneguda de quan un almirall català s'enfrontà amb un de francès. L'almirall francès li diu: «El meu rei, per dominar aquest mar, construirà dos-cents vaixells», i l'almirall català, Roger de Llúria, li contesta: «Nosaltres no n'armarem tants; n'armarem només cent. Però quan en tinguem cent, ni un vaixell, i qui diu ni un vaixell diu ni un peix, no gosarà anar per aquest mar si no porta a la cua les quatre barres del meu senyor.» Aquesta afirmació vol dir que teníem la seguretat que aquesta mar era la mar de la nostra comunicació i que som fills de Roma i de la Mediterrània.

Naturalment, això va durar una època i prou. Tots els països, com les persones, com els pobles, tenen el seu creixement i poden tenir també la seva decadència.

L'antropologia és una ciència que compara realitats de radi curt, a fi i efecte de copsar comportaments humans universals. L'estudi dels Alland parla del món, tot transitant Catalunya. Les mancances de l'estudi esdevenen un dels seus encerts, doncs no és el mateix ser que ser retratats i, sobretot, explicats a la comunitat científica internacional i al públic nord-americà, en especial. Que de vegades errin en les seves consideracions, fa explícit que conèixer els altres és una tasca difícil, dura, però necessària. Al capdavant, és una meritòria de la qual hem d'expressar una gratitud per partida doble, com a protagonistes i com a objectes d'estudi. Potser som un cas.

**Josep Maria Ainaud de Lasarte**, historiador

# Prefaci a l'edició nord-americana (2006)

Aquest és un llibre sobre Catalunya, una nació sense Estat, amb un passat que se submergeix, almenys, fins al segle x. També versa sobre la lluita no violenta dels catalans per mantenir la seva cultura i la seva llengua davant de dos Estats-nació poderosos: França i l'Estat espanyol.

La nostra recerca s'inicià en un entorn antropològic més o menys tradicional, és a dir, en dues poblacions petites d'aproximadament 1.500 habitants cadascuna. La mida d'aquests pobles féu possible emprar el principal mètode de recerca antropològica, que és l'observació participant. Aquesta metodologia permet als investigadors pacients integrar-se, tot i que parcialment, dins la cultura amfitriona, per mitjà de l'establiment de relacions socials amb els informants.

Més enllà de les raons que expliquem al cos de l'obra, vam escollir aquestes viles particulars, Portbou i Cerbère, no només per la seva dimensió, sinó perquè ambdues eren catalanes en origen, i a més a més estan ubicades a una distància aproximadament de sis quilòmetres, a banda i banda de la frontera entre França i l'Estat espanyol. Malgrat que les dues comunitats són *històricament*<sup>1</sup> catalanes, només Portbou és part de la Comunitat Autònoma catalana de l'Estat espanyol, el *Principat*, mentre que Cerbère és actualment, en tots els sentits del terme, una part integrant de l'Estat francès, altament centralitzat.

Tanmateix, abans de descobrir aquests fets, la idea de dur a terme una recerca comparativa dels dos pobles semblava molt prometedora. Ambdues viles foren fundades aproximadament el mateix any, a finals del segle XIX, i per la mateixa raó: com a caps de línia del ferrocarril, per solucionar la inconveniència dels amples de via, problema endèmic entre França i Espanya. La diferència d'amplària requeria el transbordament dels productes des d'un sistema de línies a l'altre. En conseqüència, Cerbère i Portbou esdevingueren pròsperes. A més del treball manual que es necessitava per transportar les mercaderies, s'obrí una possibilitat de feina per a la creixent població local, a les oficines frontereres o en els negocis privats que afloraren, aprofitant el pes de les regulacions de duanes. Tot amb tot, com que cada poble està situat al peu de muntanyes accidentades –que dificulten la persecució del tràfic il·legal–, calgué establir un ampli contingent de policia nacional des de les dues bandes de la frontera, a fi de reforçar les regles comercials. I aquests fets representaven als nostres ulls un projecte de treball de camp idealment controlable, que permetia comparar la cultura catalana en dos Estats-nació diferents. Ara bé, i per damunt de tot, érem conscients que la crisi econòmica havia colpejat recentment totes dues viles, quan la Comunitat Europea abolí

---

1. N.T.: En aquesta versió de l'obra s'han conservat les cursives aparegudes en la versió original en anglès.

els controls entre les fronteres de diversos estats membres, incloent-hi França i l'Estat espanyol. Això suposà un augment de l'atur en tots dos pobles, fet que causà la pèrdua de prop de la meitat de la seva població en pocs anys. A mode de resposta, els alcaldes de Cerbère i Portbou, catalanoparlants, es trobaren per desenvolupar un seguit de projectes vinculats a un recurs esperançador, el turisme, que aniria en augment gràcies a l'explotació d'una cultura catalana comuna.

Finalment resultà que les nostres expectatives, relatives a les possibilitats de cooperació entre les poblacions, foren massa ingènues, en favor de l'interès de l'Estat, particularment de França. Tampoc no ens havíem adonat de fins a quin punt el govern francès havia diluït la cultura catalana a la seva banda de la frontera. Una vegada situats al terreny descobríem que, encara que Portbou havia conservat el seu estatus cultural català, amb forts vincles amb el Principat –el centre històric de la cultura catalana, amb la seva capital a Barcelona–, els francesos havien dut a terme una tasca completa d'enfocar Cerbère cap a l'Estat francès.

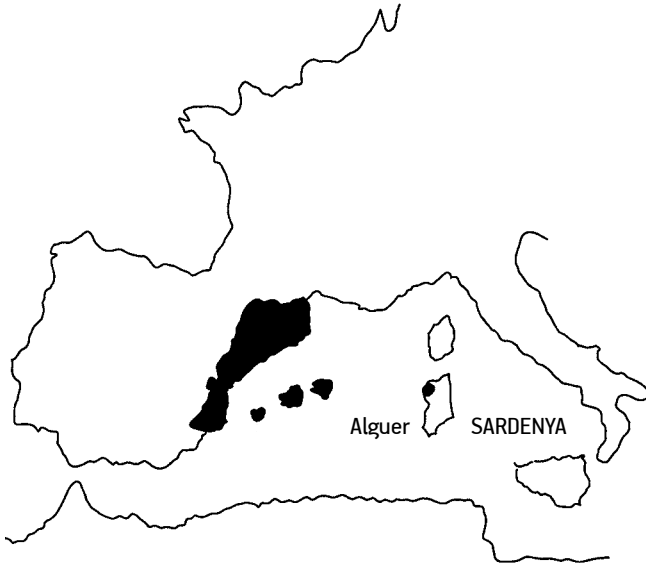
Tot i això, encara desitjàvem estudiar l'estat de la cultura catalana a ambdós països, i vam ampliar la nostra investigació per incloure un estudi més general de la identitat catalana al Principat, així com a la regió “catalana” de França, el departament del Roselló. En conseqüència, el que havia de ser un estudi típicament basat en un entorn limitat i local, esdevingué una empresa atípicament gran per a antropòlegs. A continuació expliquem com ens vam adaptar a aquest nou objectiu, a mesura que s'anà desenvolupant, durant el que foren vuit anys de recerca.

Un apunt final. El lector notarà que al llarg d'aquest treball escrivim *Catalunya* tal com es fa en llengua catalana. En castellà s'escriu *Cataluña*. La grafia ñ no existeix en la llengua catalana escrita. La forma anglesa seria *Catalonia* i, en francès, *Catalogne*. Hem triat emprar la forma catalana, perquè és fonèticament correcta, i perquè mostra el nostre respecte envers les diverses persones catalanes que han cooperat amb nosaltres en aquest projecte tan difícil. Excepte quan s'apunta el contrari, totes les traduccions són nostres<sup>2</sup>.

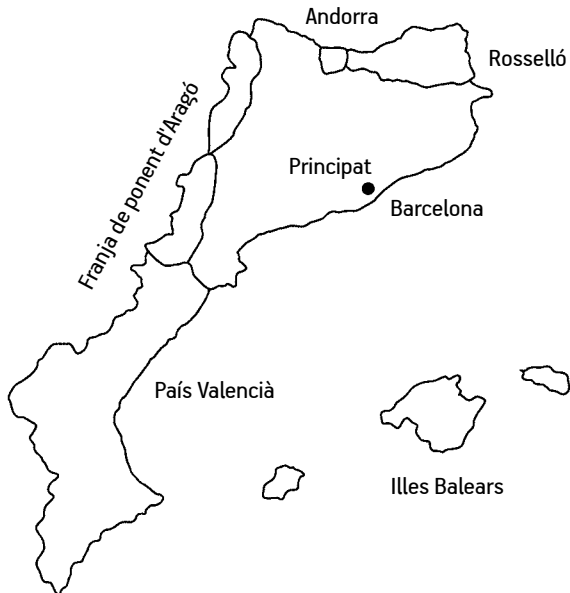
Gràcies a l'editor, a Palgrave MacMillan, Farideh Koohi-Kamali, i dos amics catalans, Maria Garcia Valls i Pere Puig i Rosell, que ens ajudaren a millorar aquest llibre. Tots els errors que romanen són, per descomptat, nostres.

---

2. N.T.: Hem mantingut les traduccions al català que fan els Alland en l'obra original. El motiu és copsar el sabor de la translació, duta a terme pels antropòlegs nord-americans.



Àrees de parla catalana a Europa



Mapa polític català

# Introducció

## Preludi

10

[Existeix] un arquetipus de català que es pot trobar a qualsevol lloc i en qualsevol moment. A qualsevol grup, de fet –d'amics, de companys de feina, de músics–, sol haver-n'hi un o dos. Aquesta mena de català és fàcil d'identificar perquè tan bon punt començo jo a parlar en català, em diu alguna cosa en anglès (als catalanoparlants, alguna cosa en castellà). Com que la major part dels casos, les coses com són, el meu català és força millor que el seu anglès, continuo fent servir aquell idioma. Llavors, la persona en qüestió sí que acaba parlant català, però en veu baixa i molt ràpid com si li fes vergonya, com si s'hagués tret la titola d'amagat als altres per mostrar-me-la, perquè hi he insistit tant. Sempre que pugui –al cap d'una pausa, per exemple– intentarà reengegar la conversa en anglès o castellà (Matthew Tree, *CAT*, 92).

No vull dir que en Castellà  
Treballi de mala gana  
Sino que em gusta molt mes  
Lo llenguatge de la patria.  
(Ignasi Ferreres, poeta mallorquí del segle XVIII)<sup>3</sup>

Jo no parlo àrab. La meua veu parla les lletres de l'alfabet: â, bâ, tâ, thâ. Llavors s'esborren. És una veu enutjada. És una veu estranya a la llengua que parla. Jo parlo sense comprendre. Aquest llenguatge fugiu com la sorra caient entre els meus dits. Em fereix. Deixa les seves marques –certes paraules– i llavors desapareix. No em fa entrar-hi. Em rebutja. Em separa dels altres. Em separa de les meves arrels. És una absència. Sóc un invàlid. La meua terra m'ha estat robada. Sóc aquí diferent i francès. Però sóc algerí: per la meua cara, els meus ulls, la meua pell. Pel meu cos travessat pels cossos dels meus avis, carrego l'olor de la seva casa. Carrego el gust de les seves pastes i del seu pa. Carrego les túniques, els càntics, les cançons, els sons metàl·lics dels braçalets. Carrego la mà de Ràbia sobre la meua cara febril. Porto la veu de Bachir que crida els seus fills. Aquesta veu que flota damunt de tot. Sona i sona persistentment destruint tota la buidor. És eterna i poderosa. Em lliga de nou als altres. Em fa part de la terra algerina (Nina Bouraoui, *Garçon Manqué*, 11-12).

---

3. N.T.: La manca d'accents és a l'original.

Calíban

"M'ensenyàreu una parla,  
y el guany que n'he tret es de saber malehir.  
Que l' erissipel-la us rosegui  
perque m'ensenyàreu vostra parla."<sup>4</sup>  
(William Shakespeare, *La Tempesta*, 54)

Jaques Derrida parla de la seva experiència com a algerí d'origen jueu que ha perdut la seva llengua materna, el ladí, la llengua dels seus ancestres, els jueus sefardites de la península Ibèrica. Tot i ésser monolingüe i parlar fluidament el francès, se'n sent allunyat. Derrida descriu el seu malestar de la següent manera:

11

Però, sobre totes les coses, i aquesta és la qüestió més fatal: ¿com és possible que aquesta llengua, l'única llengua que aquest monolingüe parla i està destinat a parlar per sempre més, no sigui la pròpia? ¿Com assumir que resti muda per a ell, que l'habita i és habitat per ella en la intimitat, com fer-se la idea que romangui distant, heterogènia, inhabitable i deserta? ¿Deserta com un desert en el qual s'ha d'impulsar, fer brollar, construir, projectar la idea d'una ruta, i la petjada per al retorn, encara una altra llengua? (*Monolingualism of the Other*, 55-56).

Avui m'estremeixo quan penso en com una terra, tan estranya als meus instints, pot haver assolit el miracle d'ésser anomenada mare. Els mateixos anglesos no eren conscients del rol que havien jugat en la formació d'aquests estranys negres. La classe dominant confiava serenament en que qualsevol dels seus actes era de suprema generositat. Com Prospero, ens havien donat una llengua i una forma d'anomenar la realitat (George Lamming, *In the Castle of My Skin*, 36).

L'ànima d'un poble és la seva llengua (Goethe).

Si la llengua és el marcadore de la identitat ètnica, la desaparició d'una llengua també ha de conduir a la desaparició del seu grup ètnic... Únicament és la llengua el que manté l'esperit de la consciència nacional ([L'artista] Ben, *Ben à Céret*).

El gaèlic s'anomena irlandès a Irlanda, per manera que el poble irlandès recordi a quin país viu. Alguna gent diu que la llengua irlandesa els remet a l'època de la gran fam, quan no tenien res més per menjar que els antics poemes. El meu pare diu que la gent transformà tot el que tenia a l'anglès:<sup>5</sup> les seves històries i les seves cançons, fins i tot els

---

4. N.T.: La cita original diu: "Caliban: You taught me language, and my profit on't / Is, I know how to curse. / The red plague rid you / For learning me your language". Nosaltres hem agafat la traducció que en féu Josep Carner, l'any 1910.

5. N.T.: Canviem les comes que en anglès, en alguns casos, s'empren com a dos punts o punt i coma (igual que al títol general), per dos punts.

records i les fotografies de les seves famílies. Neguen que l'irlandès tingui res a veure amb ells en l'actualitat, però algunes de les seves formes de parlar venen dels antics bards, tot i que de vegades no ho saben.

"Un dia el poble irlandès es despertarà i es preguntarà si encara és irlandès," diu. I per això és important no portar males paraules, com xiclets de fruita, a casa. Per això és important treballar fort i inventar-se una pila de coses noves a Irlanda i lluitar per les llengües petites que estan morint. Perquè la teva llengua és la teva terra. ¿Què passaria si totes les llengües petites desapareguessin i el món sencer parlés només una única llengua? Tots seríem com els poetes de Munster, diu ell, perduts i cecs, amb no res que els doni la benvinguda, tan sols portes batejant al vent. Vivim a la vigília de l'extinció, diu el meu pare, Un dia existirà només una llengua i tothom estarà perdut (Hugo Hamilton, *The Speckled People*, 161-162).

12

Vaig entendre aviat que les llengües eren móns tancats, que la seva traducció mai no transmetria l'emoció d'una paraula a un altre idioma. Per dir *the man in the port was dead*, no s'hi val a dir que era *mort*, encara que ambdues paraules tinguin el mateix significat. Les connexions emocionals entre el so i el sentit no es poden desentrellar, ja que, fent-ho, es perden. Segons la meva experiència, "dead" és com un dolor sord, com el final tranquil d'un somriure... *Mort* és el so sobtat de les campanes, el dol profund, l'ascens a la capella, una penombra més enllà de les paraules, i els homes joves carregant el fèretre sobre les seves espatlles, el seu cabell esclafat amb brillantina, les immaculades robes de diumenge, l'orgull de les seves mares o esposes.<sup>6</sup>

Jo parlava mallorquí, que és una variant del català, amb tothom del poble, i espanyol amb la gent que eren de la Península o que vivien a Palma –on, sota els dictats del règim franquista, el "dialecte" mallorquí havia pràcticament quedat relegat a la cuina (Robert Graves, *A Woman Unknown*, 25).

Fa trenta anys, la meva dona i jo<sup>7</sup> vam comprar una casa al sud de França, prop de la ciutat de Montpellier. Amb el temps, vam fer amistat amb diversos habitants del poble. Un dia ens van convidar a sopar a casa d'un veí, el pare del qual, nascut a Catalunya i catalanoparlant, havia marxat caminant des del seu poble, tot cercant feina a través de la frontera amb França. Un cop en trobà, decidí romandre a França i, finalment, hi formà una família. En un àpat amb el fill d'aquest home, la nostra conversa

---

6. N.T.: En la versió original en anglès, els autors fan referència a la paraula *dead* en anglès, per oposició a la paraula *mort* en català, i modifiquen la cita de Robert Graves. Per aquest motiu s'ha conservat una frase en anglès, a fi de seguir la lògica de la comparació.

7. N.T.: L'autor principal d'aquest llibre és el doctor Alex Alland Jr. Gairebé sempre "parla" en primera persona, i ocasionalment passa al plural majestàtic, perquè el llibre i la investigació es dugueren a terme en col·laboració amb la seva esposa, Sonia Alland.

derivà envers el tema de viatjar a d'altres regions de França. El nostre amfitrió, que tenia un cognom típicament català, però que no parlava la llengua paterna en absolut, ens afirmà, astorat i amb disgust, que, quan visità Estrasburg en unes vacances l'estiu anterior, es va sorprendre en sentir la gent parlant un idioma que li havia semblat alemany. "Al cap i a la fi", digué, "viuen a França i haurien de parlar francès". No és estrany sentir comentaris d'aquesta mena a França, fins i tot, de part de persones, com aquest individu, amb un passat d'immigració.

Governos successius, des de Lluís XIV i passant per Napoleó, el "gran unificador de França", han creat lleis per suprimir les llengües locals –o regionals. L'Alsàcia és atípica, tanmateix. Té una llarga història d'estira-i-arronsa entre França i Alemanya. Després de la Segona Guerra Mundial, quan esdevingué definitivament part de França, se la dotà de certa excepcionalitat en algunes parts del sistema legal nacional, i la seva llengua també fou reconeguda oficialment. Encara ara, pel que sé, tots o la majoria dels alsacians són bilingües. Dominen el francès, a més de la seva pròpia llengua, l'alemany. I la vasta majoria té fama de ser molt lleial als valors de França.

Un dia, fa poc, vaig sentir una parella de turistes parlant francès a la Sisena Avinguda del Greenwich Village de Nova York. Estaven visiblement perduts i els vaig oferir d'ajudar-los a trobar la seva destinació, Washington Square. Van acceptar amb gratitud, i ens dirigírem al parc. De bones a primeres em van felicitar pel meu francès, i després la nostra conversa virà vers el turisme i les visites que havien fet, tant ells com jo, a d'altres països. Vaig esmentar que una de les meves ciutats favorites era Barcelona. La dona de la parella hi va estar d'acord de forma entusiasta, però afegí que creia que era una llàstima que la gent d'allà parlés català, conclouent que "haurien de parlar espanyol. Al cap i a la fi Barcelona és a Espanya!".

Aquestes dues anècdotes reflecteixen un sentiment estès a França, el país més centralitzat de l'Europa occidental, segons el qual les llengües regionals han d'ésser eliminades en favor de la unitat nacional. Si la bandera americana és el símbol principal dels Estats Units, l'idioma francès és el principal símbol unificador de la Nació francesa. No fou sorprenent, per tant, que el 22 de desembre del 2003, durant el noticiari de les vuit del vespre de la televisió pública, France-Deux, veiés un documental molt laudatori sobre la persistència de la llengua francesa entre els Cajuns de Louisiana. França ha assumit un rol molt actiu en la seva preservació, enviant-hi professors de llengua des de la pàtria. I això em xoca, per hipòcrita i contradictori, donat el quefer francès envers les llengües regionals al seu propi país, una actitud que persisteix, malgrat que en un passat recent les restriccions s'hagin suavitzat. No hi ha dubte que, encara avui dia, les autoritats franceses són molt hostils a l'autèntica educació bilingüe en el sistema escolar públic. Per una altra banda, aquests programes són tolerats a les escoles privades.

Els policies, quan sentien algú parlant en català al carrer, durant el règim de Franco, tenien ordres de dir-li: "Para de bordar com un gos i parla en cristià!". Aquesta resposta no era exclusiva de l'Espanya franquista, tanmateix. Ben entrat el segle xx,

els nens en edat escolar de la Catalunya francesa ho havien d'escoltar quan els seus mestres els sentien parlant en llur llengua materna.

El francès és la llengua que garanteix que els homes no es puguin mentir mútuament (Maurice Druon, escriptor [1977]).

Per sobre de tot, el francès és, per naturalesa, la llengua dels drets humans. ¿Quina altra llengua expressa l'essència del missatge humà "Tots els homes són iguals"? Cap altra llengua, cap altra cultura expressa tan definitivament la dignitat de cada individu al món, independent de qui o d'on (Jacques Toubon [ex-] Ministre de Cultura a *Le Monde*, 7 de Gener de 1994 / Citat a Joan-Lluís Lluís, *Conversa amb el meu gos*, 108-109).

14

Però una llengua és més que un artefacte. No es pot enganxar una etiqueta de preu a una llengua, tot i que sigui petita o obscura, igual que no es pot precisar el valor econòmic d'una pica-soques amb bec d'ivori, o d'una declaració de drets (Mark Abley, *Spoken Here*, 4).

A cada continent habitat, els idiomes es van silenciant. Els nous reemplaçaments són estranys. Els lingüistes creuen que encara uns sis mil idiomes flueixen a les oïdes humanes: el total exacte és una qüestió a debat. Per a alguns, l'estimació de tres milers és el més probable que es pugui escoltar al final del segle, i menys de sis-centes d'aquestes són aparentment segures (*Ibid.*, 4).

Als defensors del gal·lès els agrada mirar cap al sud –passant del cosí lingüísticament bel·licós, Bretanya, per arribar al nord d'Espanya. Allà, al País Basc i a Catalunya, hi ha llengües minoritàries que són pròsperes, gràcies a les inversions dels governs regionals. Som com els catalans –diu Sue Waters–, però deu o quinze anys més enrere (*Ibid.*, 254).

Si vius a Catalunya, treballes a Catalunya, parles català i vols ser català, ets català! (Afirmació de Jordi Pujol, antic president del govern autònom de Catalunya).

## Capítol U

# El com i el perquè d'aquest llibre

L'Antropologia és un subjecte peculiar. A diferència d'altres "Ciències Socials", aquesta s'estintola en l'encreuament de diverses singladures intel·lectuals: la Ciència, les Ciències Socials i les Humanitats. Els antropòlegs sempre s'involucren en un treball de camp, obligats, però, a tractar les dades tan objectivament com sigui possible i mantenint, alhora, un seguit de relacions socials i personals amb els informants nadius. Per tant, per la mateixa naturalesa de la tasca de l'antropòleg, un cert grau de subjectivitat és inevitable en el procés perllongat d'interacció, que és crucial per al desenvolupament de la recerca. En l'anàlisi final, el estudis antropològics de més èxit, tot i que utilitzen la informació de la forma més objectiva possible, són –segons el meu parer, en el millor dels casos– lluny d'ésser imparcials.

Al mateix temps, jo sempre em nego a treballar amb una cultura envers la qual no senti empatia. Per tant, argumentaria que l'objectivitat en la recerca antropològica només implica les dades recollides durant el treball de camp, que són analitzades amb cura i en profunditat. Però el que no pressuposo és que els resultats finals de l'estudi es puguin considerar neutres. Perquè hi ha una tendència entre un cert nombre dels meus contemporanis: se sol confondre el relativisme necessari per a una anàlisi de pràctiques culturals de valor neutre –a fi d'entendre-les en el context de la història i l'ordre social particulars d'una societat–, amb un relativisme més extrem, en qualsevol cas una dèria que es nega a assumir una postura moral positiva o negativa sobre una pràctica cultural. I jo dic que la comprensió honesta no és el mateix que la neutralitat moral.

Al llarg de la meua llarga carrera com a acadèmic, he vist una ràfega vertiginosa de teories que vénen i se'n van en un període de temps relativament breu: el difusionisme, el funcionalisme malinowskià, el funcionalisme radcliffe-brownià, l'ecologia cultural, l'ecologia humana, el materialisme cultural, l'estructuralisme, el postestructuralisme, l'estructural-marxisme, la semiòtica, el postmodernisme... I segurament encara me'n deixo algunes. Aquesta seqüència em recorda els professors d'una pel·lícula canadenca, *Les invasions bàrbares*, que, cap el final de la història, rumien sobre la plèthora de teories que els han captivat breument, cadascuna al seu torn, durant les seves carreres acadèmiques. És cert, aquests professors ficticis són d'Humanitats, però podrien perfectament haver estat de Ciències Socials. També he notat, durant anys de docència, l'entusiasme, sovint acrític, que mostraven amb fervor els estudiants graduats de nova fornada envers les darreres teories, mentre rebutjaven les etnografies clàssiques –els estudis de camp sobre cultures d'arreu del món–, per considerar-les avorrides. Quina diferència amb les ciències dures! Si hom compara la història

de la Física i de la Biologia amb la de les Ciències Socials, sorgeix un fet sorprenent. La teoria newtoniana fou la pedra angular de la Física, com a mínim fins que Einstein aparegué en escena, i la contribució d'Einstein segueix, en l'actualitat, guiant la Física Teòrica. En Biologia, la teoria de l'evolució de Darwin ha suportat la prova del temps i ha obert magnès àrees de recerca. Fins i tot, el descobriment de l'ADN i els avenços recents en Biologia Molecular es poden relacionar amb Darwin. I doncs, ¿què és el que fa aquestes teories tan duradores? Una bona teoria hauria d'explicar, i l'explicació hauria d'estar oberta a la verificació per mitjà d'una observació més àmplia i de més proves. Una bona teoria també hauria d'ésser dissenyada per fer prediccions, que facin avançar el seu domini. Newton, Einstein i Darwin han sobreviscut el test del temps, perquè llurs teories aconsegueixen aquests requisits. En contrast, les teories que han emergit al si de les Ciències Socials són com l'escuma de les onades, que s'apressen cap a la costa per desaparèixer en una successió veloç. Malgrat que moltes d'aquestes teories tenen un valor limitat com a estratègies de recerca, són patentment incapaces de fer prediccions clares reeixides sobre esdeveniments futurs. De fet, la capacitat predictiva de l'Antropologia és més o menys igual que la de l'astrologia.

Part del problema, per descomptat, rau en la natura del comportament humà, que està carregat de complexitat i de circumstàncies imprevistes. En general, això impossibilita l'aïllament de totes les variables rellevants, i el desenvolupament d'experiments verificables sota condicions de laboratori. Quan ensenyava el meu curs introductori de grau a Columbia, m'agradava començar cada semestre dient que l'Antropologia és bona predient el passat. Per tant, ¿què s'hi pot fer? La resposta és: recerca curosa, persistent i a llarg termini, i interpretació que sigui comprovable i que impliqui la verificació d'esdeveniments i actituds recurrents, específiques a gran i petita escala. De la mateixa manera que em van dir els meus mentors a Yale, fa molt de temps, una bona tesi antropològica simplement necessita ésser una descripció analítica i acurada d'una cultura específica.

Avui, una de les "teories" més populars dins les Humanitats i les Ciències Socials és el postmodernisme. Ara que, segons la meua opinió, és realment una antiteoria, i irònicament té el seu propi biaix teòric. Veig que bona part de la postura postmoderna és, si fa no fa, una repetició moderna i supèrflua del moviment subversiu Dadà en l'art, que sorgí breument just després de la Primera Guerra Mundial, i que fou un repte per a les idees acceptades i per als prejudicis en l'art i en la societat en general. M'agradaria aclarir que trobo que la major part del què han fet els postmoderns és tan destructiu com qualsevol altra teoria fallida.

Quines són, doncs, les meves objeccions? Per exemple, com ja he apuntat una mica, un dels dogmes de la postmodernitat és l'enfocament exagerat del lloc del relativisme cultural en la recerca i l'anàlisi. El relativisme en l'Antropologia és una aproximació que fou defensada primerament per Franz Boas, el pare de l'Antropologia americana. Per Boas, significava que quan algú s'implica en una recerca antropològica, cal que es mantingui neutre en els seus valors i que reculli les dades, per molt ex-

travagants o desagradables que siguin. Dit d'una altra manera, els investigadors sobre el terreny no han de deixar mai que els seus propis prejudicis i judicis de valor s'interposin en la recollida d'informació, de la mateixa manera que no han de guiar les seves conclusions.

No obstant això, molts postmoderns tenen, de vegades, una agenda política oculta –hi ha excepcions– inclinada a la contra de l'*status quo* de la nostra pròpia cultura. Això els porta a aclamar que qualsevol dels estàndards d'interpretació i judici són basats purament en convencions socials i són, per tant, impossibles de verificar en un sentit objectiu. Així, per posar un botó de mostra, no té sentit dir que Shakespeare fou el millor escriptor que ha donat la llengua anglesa. La resposta postmoderna és que l'avaluació de Shakespeare és el reflex d'un estàndard acceptat actualment, tan sols basat en criteris subjectius vinculats directament a l'estructura de poder existent en la nostra societat. El següent pas d'aquesta línia de raonament, és estendre-la més enllà del judici estètic, fins a proclamar que la ciència moderna és simplement un paradigma entre molts altres paradigmes possibles, és a dir, que no té més validesa objectiva que qualsevol altra teoria o mètode.

Un altre principi d'aquesta forma de relativisme cultural és que ningú no té el dret de criticar les pràctiques d'una cultura que no sigui la pròpia. En el meu darrer any d'ensenyament del curs introductori de grau d'Antropologia Cultural, a la Columbia University, vaig assignar dos articles sobre el que s'ha anomenat, amb un eufemisme, la "circumcisió femenina". Aquesta operació s'esdevé en algunes parts d'Àfrica i, segons els qui la practiquen, és un dictat de l'Islam –quan en realitat no ho és. Implica diversos graus de mutilació genital, que pot arribar, en alguns casos, a l'extirpació del clítoris de les noies joves. Quan vaig demanar als estudiants que expressessin la seva opinió sobre aquests articles, i sobre la pràctica en concret, em vaig quedar sorprès. Descobria que la majoria, incloses les dones, era de l'opinió que nosaltres, en tant que estranys a les cultures que duïen a terme aquestes pràctiques, no teníem dret a criticar-les. Si és la cultura d'una altra gent –deien–, ens hem de mantenir neutrals!

El resultat lògic dels arguments exposats és que l'Antropologia és, en el millor dels casos, una forma d'escriptura similar a la ficció, i que ningú no pot de cap manera entendre, descriure i/o analitzar acuradament una altra cultura. Per tant, les etnografies són purs textos sobre altres textos, essent els darrers les dades de la recerca antropològica, les impressions escrites als diaris de camp dels antropòlegs. I fins i tot coneix un antropòleg famós que ha anat tant lluny, en aquesta direcció, que és capaç d'afirmar que el que ell fa és "crítica-ficció", un nou gènere d'escriptura antropològica, més que no pas una antropologia tradicional. La seva àrea d'especialització és Colòmbia. Segons la meua opinió, la "crítica-ficció", clarament en aquest cas, hauria d'ésser encomanada a Gabriel García Márquez, que transita aquest tipus d'escriptura d'una forma excepcionalment brillant i és, a més a més, un informant nadiu amb un gran talent literari.

### **Podem fer Antropologia bé?**

Una confessió: admeto que en el meu primer treball de camp estava una mica per sota de les expectatives, tot i que fou suficientment bo per obtenir el meu doctorat i continuar. Però puc veure que la fragilitat de la meva tesi, quan la rellegeixo, fou el resultat d'un treball de camp massa curt, combinat amb un domini massa pobre de la llengua nadiua, més que no pas per mor d'alguna mancança pròpia de la disciplina. Ara no sóc tan ingenu de pensar que hom pot recol·lectar dades vàlides i amb perspicàcia, sense alguna noció de la metodologia que sigui la més apropiada per al subjecte d'estudi. L'important és en què ens hem de fixar i què hem d'ignorar en la pila ingent de dades, que d'altra banda és el flux de la vida del grup cultural que investiguem. Això no sempre és una decisió fàcil. He estat afortunat en els darrers anys –a causa del rang i l'experiència–, i he pogut gaudir de períodes inusualment llargs per completar els meus dos darrers projectes al terreny. Per tant he pogut decidir quina seria la millor metodologia a emprar, tot reenfocant la recerca a mesura que avançava el treball. Es necessita revisar i comprovar els fets, i fer-se una idea de què és el que realment compta en el fluir del dia a dia i, també, en les conductes excepcionals. L'anàlisi antropològica requereix una bona dosi de paciència.

18

Finalment molts dels postmoderns, potser la majoria, escriuen malament a propòsit! Crec que tenen la intenció de terroritzar el lector, per provocar-li submissió o, almenys, per fer-lo admetre que l'autor és molt més intel·ligent que no pas ell. Aquests postmoderns amaguen la seva manca de poder interpretatiu darrere una prosa acadèmica impenetrable. En contrast, estic convençut que no hi ha res en les Ciències Socials que no pugui ésser expressat en anglès clar. Jo m'esforço molt, per escriure clarament. Si me'n surto o no, per descomptat, queda a judici del lector.

### **Per què Catalunya? Una mica d'història personal**

Tant el meu pare com la meva mare foren els típics immigrants de la gran onada que tingué lloc des de finals del segle XIX fins al primer quart del segle XX. La meva mare arribà als Estats Units des d'Ucraïna el 1906, amb els seus pares i les seves dues germanes, per escapar dels pogroms que eren comuns en aquells temps. Només tenia quatre mesos de vida quan va arribar a l'illa d'Ellis. La seva família extensa ja s'havia establert a Nova Jersey, on l'avi de la meva mare, el patriarca familiar, juntament amb la seva dona, havia arribat uns anys abans amb alguns dels seus onze fills. Ansiosos per esdevenir americans, l'avi de la meva mare i, més tard, els seus propis pares, amb l'afany d'aprendre l'anglès aviat prohibiren el rus i el jiddisch del parlar familiar, exceptuant el seu ús per mantenir secrets lluny de les oïdes de la mainada.

La història del meu pare és lleugerament diferent. Ell vivia amb la seva família a Sevastopol, a Crimea, on el seu pare era el reeixit propietari d'una fàbrica. D'acord amb la llei russa, els jueus no podien viure allà, perquè era una base naval d'importància estratègica. La família del meu pare fou excusada d'aquesta restricció, perquè el seu avi havia estat condecorat com a heroi de la Guerra de Crimea. Però el meu pare

marxà de casa a causa de la guerra civil que seguí la Revolució Russa. Primer emigrà a Turquia, on visqué durant tres anys, i llavors decidí marxar tot sol als Estats Units, on tenia un cosí llunyà. El rus, per descomptat, era la llengua materna del meu pare, però la seva família parlava el francès al voltant de la taula, en aquell temps una pràctica habitual a les llars russes de classe mitja. Poc després d'arribar a Nova York va marxar a Nova Anglaterra, a la frontera amb el Quebec, per trobar feina a una factoria de lla-pis on hi havia molts treballadors francòfons. Allà començà a aprendre l'anglès, que perfeccionà en tornar a la ciutat de Nova York, uns mesos després de la seva arribada als Estats Units. Malgrat que, més tard, ell ensenyà rus a la meva mare, la llengua de casa nostra era l'anglès, només amb lapsos ocasionals per al rus, emprat de nou per mantenir secrets d'esquenes al seu fill.

Jo vaig ser un flux estudiant de llengües a la secundària, i a la universitat vaig evitar les assignatures de llengua. El 1967, la meva esposa Sonia –que s'havia graduat en Llengua i Literatura franceses– i jo, vam comprar una casa al sud de França. Allà fou on, per necessitat, vaig començar a aprendre realment el francès. Vam passar dos anys sabàtics a París, el 1968 i el 1973. Durant el darrer any, les meves habilitats lingüístiques en francès havien millorat i ja podia conversar còmodament i atendre classes al Collège de France, així com participar al seminari del professor Claude Lévi-Strauss, a l'École Des Hautes Études en Sciences Sociales.

El meu interès per la identitat catalana, el subjecte d'aquest llibre, es relaciona en part amb aquest sentit de pèrdua que sento en relació amb la llengua russa. En contrast amb el rebuig dels meus pares d'ensenyar-me-la, la gent catalana lluità durant tres períodes de la història espanyola per mantenir la seva llengua viva, en el marc de la prohibició imposada per governs centralistes a Madrid. El més recent d'aquests esdeveniments durà tota la dictadura de Franco, des del 1939 fins a la seva mort l'any 1975. El 1977 es restablí l'autonomia de Catalunya i la llengua catalana fou reconeguda oficialment, en condicions d'igualtat amb el castellà. A dia d'avui, és la primera llengua a l'escola primària i secundària. A nivell universitari, els professors tenen el dret d'impartir les seves classes en castellà o en català, fet que origina conflictes a Catalunya, com discutirem més tard.

Malgrat que, en un principi em vaig sentir atret per la cultura catalana, hi havia altres raons per triar aquest estudi. El meu interès també fou provocat per una recerca prèvia que havia fet a França. Aquest projecte afectava un petit grup d'agricultors de la l'altiplà de Larzac, ubicat a un centenar de quilòmetres de la costa mediterrània, i a una mitja hora en cotxe al nord de casa nostra. Aquests pagesos havien lluitat durant anys, amb èxit, contra l'expropiació de les seves terres per part del govern central, que tenia la intenció d'implantar-hi una base militar d'entre 3.500 i 17.500 hectàrees. La lluita –que durà entre el 1971 i el 1981–, començà en un moment en què el govern francès, altament centralitzat, acabava d'experimentar un aixecament ideològicament semblant, tot i que fracassat, a París, liderat per estudiants universitaris en aliança amb la classe obrera. La protesta fallida, tanmateix, conduí després a molts dels

participants a alinear-se amb el moviment dels pagesos al sud, que estava basat en una estratègia diferent. La principal diferència entre aquestes dues confrontacions amb el poder estatal era la ideologia central del moviment dels agricultors, que oferia noves formes de lluita, basades en la no-violència, i modelades en els principis de Gandhi i de Martin Luther King. Així com la confrontació violenta havia fracassat a París, la no-violència resistí. Aquesta lluita triomfant i les seves seqüeles, encara actives, foren la inspiració del meu interès per les cultures en conflicte entre el centre i la perifèria, en el context de l'Estat-nació, entorn a la no-violència com a mitjà d'acció. El nacionalisme català –anomenat “Catalanisme” per molts catalans– és, efectivament, no violent, malgrat que la història de Catalunya sigui plena de confrontacions directes entre els catalans, i d'intents de poders forans de conquerir el seu territori. Exceptuant el període d'expansió durant l'Edat Mitjana, el recurs a la violència dels catalans ha estat, al llarg de la història, bàsicament defensiu.

I aviat vaig descobrir un altre aspecte atractiu de la identitat catalana. És el fet que està basada en el coneixement actiu de la llengua per part de l'individu, i no pas en l'herència. Això la distingeix de les formes comunes del nacionalisme contemporani, que és racista en el seu origen. En efecte, com assenyalava George L. Mosse, el vincle entre el nacionalisme i la raça, que és tan estès actualment, data només de finals del segle XIX, i el “racisme mai no fou un element indispensable del nacionalisme” (163).

Però això vol dir que no hi ha racistes a Catalunya? Evidentment que no. Cap persona no és perfecta, ni hi ha cultures immunes a les imperfeccions.

### Com se centrà aquest estudi

Al final del nostre estudi a França, en un any sabàtic entre 1991 i 1992, vaig engegar la cadena televisiva regional France Trois, per veure el noticiari local. Em cridà l'atenció un reportatge. Tenia a veure amb l'intent que dos alcaldes de localitats adjacents –l'una, Cerbère, a la Catalunya francesa, l'altra a Portbou, just passada la frontera, a la Catalunya espanyola– estaven fent per desenvolupar un projecte cooperatiu transfronterer. Era la reacció a l'obertura de la frontera entre ambdós països com a membres de la Comunitat Europea, amb la conseqüent desaparició de l'oficina de duanes d'ambdues viles. A nivell estrictament local, aquest canvi amenaçava l'economia, ja que el negoci de cobrament d'impostos duaners –els treballadors del qual s'anomenaven “transitoris”– era una font de feina important per a empreses públiques i privades.

Donat que tots dos pobles eren, en principi –o, en efecte–, en el moment contemporani, catalans per cultura, els seus alcaldes tenien l'esperança de capitalitzar els llaços culturals entre ells per encoratjar el turisme i, si fóra possible, noves oportunitats de negoci. Un gran projecte era la construcció d'una nova escola a la frontera entre França i Espanya. A fi d'alzinar-la, els alcaldes necessitaven l'aprovació de dos estaments governamentals. Portbou, essent part de la comunitat autònoma de Catalunya, tan sols necessitava el permís i l'ajut del govern català a Barcelona, que gene-

ralment dóna suport a aquest tipus d'iniciatives i que, de fet, ja hi estava d'acord. La situació a Cerbère, però, era força diferent. L'aprovació, en aquest cas, depenia del govern centralista de París i la resposta des d'allí era definitivament no! Aquesta decisió, malgrat tot, vingué després del noticiari que jo havia seguit amb gran entusiasme. Es donava una situació, almenys això jo vaig creure en aquell moment, en la qual una cultura singular, amb una herència i interessos econòmics comuns, podia aportar els mitjans per a una cooperació forta a través de les fronteres nacionals.

Malgrat que el nostre projecte, ho vam descobrir més tard, estava basat en una premissa falsa, aparegueren altres virtuts que facilitarien un estudi comparatiu sobre la identitat cultural i nacional. Tant Cerbère com Portbou foren fundades el mateix any, a finals del segle XIX, i per la mateixa raó, que era bàsicament superar la discrepància existent entre l'amplada de via de les línies de ferrocarril entre països. L'espai entre vies a Espanya és més ample que a França. El resultat d'aquesta incompatibilitat, és que el comerç transfronterer requeria que els productes fossin transbordats entre els caps de línia. Originalment això es feia a mà, una tasca extenuant, sovint duta a terme per dones treballadores. No fa gaire, un sistema tecnològic modern ha reemplaçat el mètode antic. Això implica la transferència mecànica de vagons de mercaderies sencers, amb grues enormes, des del sistema de rails espanyol al francès, i viceversa.

Un altre vincle tradicional entre els dos pobles, tot i que il·legal, era el contraban –una pràctica que enriqué considerablement certs habitants d'ambdues bandes de la frontera. La costa escarpada d'aquesta zona suposà un amagatall fàcil per a la transferència de béns il·legals, lluny dels ulls indiscrets de la policia i dels agents de duanes. La llengua i la cultura compartides pels vilatans d'ambdós pobles també facilitaven aquesta mena de comerç, és clar. I el contraban també resistí l'etapa franquista i més enllà. Els intents de controlar-lo requerien una presència forta de policies espanyols i francesos, que havien d'encarregar-se de patrullar la frontera, incrementant la població i els ingressos dels pobles. El contraban a petita escala entre Cerbère i Portbou és descrit a tot color a la novel·la *La casa gran*, de la novel·lista catalana, oriünda de Portbou, Maria Mercè Roca, el pare de la qual era un petit contrabandista durant els anys de Franco.

## **Començant**

El meu pla de recerca original era centrar-me únicament en Cerbère i Portbou com a laboratoris naturals, de cares a comparar l'estatus de la identitat i la llengua catalanes als dos costats de la frontera internacional. Disposava, per tant, d'una cultura i de dos Estats-nació. Durant el curs 1996-1997 havia acumulat un altre any sabàtic de recerca, i estava preparat per arrencar. La meva esposa i jo vam triar Cerbère per començar, ja que encara no havíem après el català. El nostre francès era més que adequat per a la primera fase de la recerca. L'estudi de la llengua catalana començaria més tard, l'hivern del 1997, quan vam arranjar unes classes intensives de llengua amb dos profes-

sors particulars. La nostra primera estada a Portbou es retardà intencionadament fins a la primavera de 1997, a fi de poder treballar exclusivament en català.

### Cerbère

22 Cerbère està localitzada al final d'una carretera que comença prop del poble d'Argelès, amb la seva platja plana i ampla, i d'Elna, amb la seva església i claustre, romànic i encantador. Després d'Elna la carretera s'encamina amunt, pujant el promontori esquis-tós conegut a França com la *Côte Vermeille*, la "Costa Vermella". Mena cap a les carreteres d'accés al poble costaner i turístic de Collioure –on s'establiren els pintors "fauves" per un període curt de temps, a principis del segle xx. Més enllà de Collioure, una carretera, millorada de fa poc, arriba al poble mariner i atrafegat de Port Vendres. Llavors la via s'estreny i serpenteja sobre uns quants turons, fins a Banyuls, un centre de producció de vi local de gran qualitat i un important enclavament turístic costaner. Més enllà de Banyuls la carretera encara s'estreny més i es converteix en una ruta que es torça precipitadament, amb més d'un centenar de corbes tancades, tot adreçant-se vers la darrera destinació a França, Cerbère, tan sols sis quilometres enllà!

Cerbère està construïda al voltant d'una línia de platja estreta i rocallosa, protegida per una escullera. A l'estiu i a la tardor, un moll flotant per a les embarcacions de lleure –que es retira i s'emmagatzema en acabar la temporada– proveeix espai portuari per a petits vaixells de vela o a motor. Cerbère només té tres hotels –dos dels quals són força petits i l'altre és de mida mitjana–, hi ha un seguit de restaurants i cafès, i diverses botigues, de les quals moltes són per al turisme. La veïna Banyuls és la capçalera d'una reserva natural submarina que ressegueix tota la costa, fins a la frontera amb Catalunya, però aquesta zona és estrictament per a la recerca, i els submarinistes no hi poden entrar. Malgrat que en els seus dies fundacionals el principal negoci de Cerbère se centra va en la via fèrria, el cobrament d'impostos de duanes i el transbordament de mercaderies, també té una vessant agrícola. De nou, com que és a prop de Banyuls, que és famosa per la producció d'un vi d'aperitiu fort –semblant al xerès–, Cerbère s'inclou a la denominació prestigiosa i restrictiva de Banyuls. Les vinyes són relativament petites i creixen en pendents rocoses, en terrasses que s'aferren a la part assolellada dels turons costeruts, tant característics d'aquesta costa. Finalment, Cerbère és la seu d'un important centre mèdic, Peyrefite, pel tractament i la rehabilitació de persones víctimes greus d'accidents i d'atacs discapacitants. Tot i que aquesta instal·lació proveeix d'ocupació un petit nombre de treballadors no qualificats, que habiten al poble, la majoria de l'equip és especialitzat i prové de llocs allunyats com Perpinyà. Avui dia, tot i que la línia de platja està ben cuidada i animada, la resta del poble és, en certa manera, banal i d'aparença un punt deixada. Això és el resultat de canvis econòmics que s'iniciaren després de la Segona Guerra Mundial, amb el desenvolupament de la transferència mecanitzada de mercaderies entre els amples de via espanyol i francès.

Just després de la platja hi ha un riu curt, que és sec a l'estiu, però que és un torrent furios a l'hivern, alineat amb cases que són alçades sobre una plataforma de ciment que

fou construïda per allotjar l'aigua a sota. També hi ha algunes botigues en aquest carrer curt, tot i que moltes d'elles són tancades a causa d'una greu caiguda en les vendes, sobretot d'ençà que començarem la nostra recerca. La resta de la vila creix inclinada, des de la platja fins a les cases que s'enfilen dalt dels turons escarpats. En una d'aquestes alçades s'hi aixeca un enorme edifici d'apartaments, que fou construït per allotjar-hi els treballadors del ferrocarril. La característica més sorprenent del poble, però, és un edifici arquitectònicament únic: el Belvedere Hotel. Aquest, un producte del període Art Deco, s'assembla a una gran nau llançada des del mar, naufragada sobre el promontori rocós damunt l'aigua. A més, per brodar la imatge de vaixell rebel, l'hotel és construït sobre les vies de tren, que passen just per sota del seu casc enorme. El Belvedere visqué els seus dies de glòria entre els anys 1920 i 1930, i breument, en el període immediat a la fi de la Segona Guerra Mundial, quan entre els seus hostes s'hi comptaven estrelles de cine i figures polítiques importants. L'hotel tenia una sala de cinema i una sala de joc, però avui dia només se n'ocupen algunes habitacions, llogades per llargues temporades. La impressió general de l'edifici és de deixadesa –atrotinat i abandonat. Amb tot, és un monument que s'ha de veure, una meravella del seu temps.

Cerbère, espremuda com està en el seu espai estret, amb la seva petita platja rocosa, té una mica de l'encant dels altres pobles de la Costa Vermella, i molts dels qui la visiten hi fan estades curtes, o bé s'hi aturen un instant, camí d'Espanya. I així com Portbou és la via d'entrada a Espanya, Cerbère és un punt de sortida de França. Durant el període franquista, i fins i tot després, el franc francès era més fort que la pesseta, fet que donava avantatge als turistes que volien anar al sud de vacances. Encara avui, amb l'euro com a moneda comú, Espanya és una mica més barata que França, a causa, almenys en part, del fet que l'impost al valor afegit als hotels i restaurants és considerablement més baix.

## **Iniciem la feina**

Arribant aviat, una tarda de tardor, no ens va costar massa trobar un apartament adequat i ben localitzat, en l'espai que havia estat un garatge, amb un balcó amb vistes al mar. Un cop instal·lats, vam començar a introduir-nos al poble. Per reconèixer gent, no vam dubtar d'iniciar converses amb estranys als cafès, botigues de queviures i botigues de records. També aniríem a l'Ajuntament, per conèixer l'alcalde, que ens rebé cordialment, junt amb el seu equip. En general, la gent era amistosa, i aviat vam poder fer una xarxa creixent de coneixences.

Alguns dels nostres nous informants ens presentaren *persones clau* del poble, començant per la secretària de l'oficina de turisme que, de la mateixa manera que altres persones joves del poble, havia nascut a Portbou, però s'havia casat amb un nadiu de Cerbère i des d'aleshores s'hi havia instal·lat. El propietari d'un cafè, catalanoparlant –però en absolut nacionalista català–, ens presentà un dels pocs militants catalans de la població. També ens presentà un botiguer que, igual que ell, havia estat escollit per a l'Ajuntament. A partir de llavors les coses anaren rodades. Durant la nostra curta

estada vam poder entrevistar els nous càrrecs electes, entre ells l'alcalde i els consellers, un seguit de comerciants, dos membres actius del sindicat ferroviari, i la parella més anciana de Cerbère, important al poble, en ésser considerada la dipositària no oficial de la història del lloc. També passaríem un dia a l'escola primària de Cerbère, on ens vam asseure a una classe i vam entrevistar tres mestres, dos dels quals eren catalanoparlants. A tall de promesa, hi vam retornar la primavera següent, per mostrar diapositives de Nova York als alumnes.

I així van anar les coses al llarg de la nostra estada. No ens va costar massa desenvolupar un grup ampli d'informants, dels quals un fins i tot ens oferí ajudar-nos a trobar gent per entrevistar a Portbou, on tenia diversos amics i parents. I un cop de sort extraordinari fou el descobriment d'una tesi doctoral en francès, no publicada, sobre política econòmica, al voltant de la història i el desenvolupament de Portbou i Cerbère des de la seva fundació fins als anys 80. Més tard en vam aconseguir una còpia. Tot i ser curta, la nostra estada a Cerbère fou productiva i proporcionà una base per a les següents visites al llarg dels anys posteriors.

24

### **L'estudi de la llengua a Barcelona i les primeres impressions**

En acabar els nostres dos mesos a Cerbère marxàvem cap a Barcelona, per començar la nostra formació lingüística. Vam llogar una habitació –amb manutenció inclosa– per a tres mesos, al pis d'una dona que parlava tant català com castellà. La vam trobar, així com als nostres futurs professors de llengua, per mitjà d'un català que havia participat a la batalla de Larzac. La nostra mestressa estava orgullosa de la seva ascendència catalana i collava amb diverses figures culturals catalanes importants, que tanmateix fou tan amable de presentar-nos. Vam tenir sort de trobar-la, ja que molts catalans es mostren poc disposats a convidar hostes a casa seva, encara que paguin.

Al llarg de la nostra estada passàvem quatre hores al dia, de dilluns a dijous, fent classes de llengua, i a les tardes estudiàvem per a la següent classe. Els caps de setmana fèiem sortides al camp català, per veure l'estat de la llengua fora de Barcelona. En aquesta ciutat el castellà es parla àmpliament, sobretot per part de membres de la classe treballadora. Aproximadament el 50% de la població es compon d'immigrants d'altres províncies espanyoles, així com de l'Amèrica Llatina, és a dir persones que no són nadiues catalanes.

Aviat es féu evident que la major part de la gent, a les feines de servei més mal pagades era, tot sovint, monolingüe en castellà. També vam descobrir que molts dels parlants monolingües de castellà no mostraven interès en aprendre el català, per diverses raons: des de la suposada dificultat d'aprendre –que no és greu per als nadius castellanoparlants–, fins a l'hostilitat frontal envers la cultura catalana. A més, vam trobar que alguns pares catalanoparlants envien els seus infants a escoles privades, usualment catòliques on, almenys de vegades, el castellà s'afavoreix per sobre del català. En alguns viatges amb el metro de Barcelona, rarament sentíem els passatgers adolescents parlant català entre ells.

La premsa a Barcelona bàsicament publica en castellà, malgrat que un diari fortament catalanista, l'*Avui*, que fou fundat just després de la mort de Franco, apareix diàriament i exclusiva en català. Aquest diari dóna veu a un ventall ampli d'opinions – expressades en entrevistes i editorials convidades. De tant en tant, aquestes inclouen les opinions de membres del Partit Popular de Catalunya, una versió local del Partit Popular nacional, de dretes i generalment hostil a les polítiques lingüístiques del govern català. Una de les ironies de l'actual govern espanyol és que, mentre ataca els bascos i catalans per ser nacionalistes, nega que el seu propi punt de vista sigui nacionalista. Recentment, un altre diari, *El Periódico*, publicat inicialment en castellà, començà a ésser publicat en una edició catalana<sup>8</sup>. El diari regional català *El Punt* també treu ara una edició a Barcelona. Una altra veu de la llengua i la cultura catalanes, incloent la seva expressió fora del principat de Catalunya – a les Illes Balears, País Valencià, l'Estat independent d'Andorra i la part històricament catalana del sud de França –, és el magazine *El Temps*, publicat setmanalment a la ciutat de València. Hem seguit esdeveniments a Catalunya segons la versió explicada a l'*Avui* des de 1996 i, des del 2002, a *El Temps*.

Tot i que a Catalunya hi ha difusió d'una àmplia selecció de canals de televisió en castellà –nacionals–, l'audiència també té accés a tres canals en català: la popular TV3 i el Canal 33. El segon ofereix un ventall de programes culturals més ampli que la seva estació germana. A la tardor de 2003 començà les seves emissions un canal nou, el de vint-i-quatre hores de notícies<sup>9</sup>.

De la mateixa manera, Catalunya Ràdio –que opera sota l'auspici del Govern de Catalunya–, emet només en català, per mitjà de quatre emissores: Catalunya Informació, Catalunya Música, Catalunya Cultura i, la més general, Catalunya Ràdio. També hi ha un ventall ample d'emissores privades, tant en castellà com en català. Durant les emissions a Catalunya Ràdio, quan es tracten temes d'abast estatal –espanyol–, com ara les accions del Congrés a Madrid, així com també les entrevistes amb convidats monolingües castellanoparlants, les converses són tot sovint bilingües, amb l'amfitrió parlant català i l'informant responent en castellà. En aquests casos, no s'ofereix traducció del castellà al català, ja que s'assumeix, correctament, que la majoria de l'audiència almenys entendreà les respostes en castellà. El mateix passa amb els programes televisius en català. Tots, o gairebé tots els parlants de català són bilingües

---

8. N.T.: Aquesta situació ha canviat en els darrers temps, amb la sortida del diari *Ara*. I, més a prop del moment d'aquesta traducció (2011), s'inicia l'edició del diari *La Vanguardia* en català que, igual que *El Periódico*, era un diari exclusivament en castellà.

9. N.T.: Val a dir que, en els darrers anys, l'oferta televisiva exclusivament en català ha augmentat exponencialment, sobretot arrel de la implantació del sistema de Televisió Digital Terrestre. El Consorci Català de Ràdio i Televisió pública ha incorporat un canal exclusivament de programació infantil i un altre de programació juvenil. A banda, s'ha posat en marxa un canal d'emissions esportives i un altre anàleg a la cadena principal (TV3), però en alta definició (HD). A banda, in comptables canals de televisió privada emeten només en català, com ara el Barça TV, el 8 TV, i les emissores pertanyents a la Xarxa de Televisions Locals.

entre la seva llengua i el castellà. Aquesta és una de les raons per les quals hi ha un cert ressentiment envers els castellanoparlants que viuen i treballen a Catalunya, però que refusen d'aprendre'n la llengua. Aviat, en la nostra estada a Catalunya, vam experimentar aquesta actitud quan vam tenir un escapament d'aigua a la cuina de la nostra mestressa. El lampista que vingué a arreglar-lo era un castellanoparlant que no parlava català en absolut. Quan la Sonia li preguntà si parlava català, ell respongué "De què em serviria? He estat aquí trenta anys i no he tingut la necessitat de parlar cap altra llengua que el castellà. A més, som a Espanya!"

A més dels mitjans de comunicació de masses, existeixen un gran nombre de publicacions polítiques i intel·lectuals –el domini de la "premsa petita"– en llengua catalana. I cal fer notar que molt abans de la mort de Franco, l'Abadia de Montserrat, un centre de resistència al feixisme, fou la primera institució a publicar i distribuir llibres en català. Inicialment, aquests eren textos religiosos, que haurien avergonyit la Falange si s'haguessin prohibit. Més tard, els Estats Units, desitjant establir bases militars a Espanya durant els anys 1950s, i volent mantenir l'Espanya de Franco lliure de la dominació comunista, feren pressió sobre el dictador per alleugerir les regles de la censura i permetre que alguns llibres i revistes fossin publicats en català per part d'editorials comercials.

La nostra impressió a Barcelona i, més tard, a altres regions de Catalunya, fou que el bilingüisme real s'esdevé entre nadius del català, molt més que no pas en la població immigrant. Més i tot, vam descobrir aviat que en les situacions socials que incloguessin tant parlants bilingües de català i de castellà, independentment que els castellanoparlants empressin el català, els catalans sempre canviaven al castellà.

### Portbou

Malgrat que encara no parlàvem fluidament el català, després de tres mesos d'aprenentatge ens sentíem prou còmodes com per traslladar-nos a Portbou, on totes les nostres converses i entrevistes serien en aquesta llengua. Vam triar aquesta estratègia per demostrar el nostre interès en la cultura catalana, la raó de ser de la nostra recerca. Els catalans bilingües que també parlaven castellà, fins i tot els d'origen castellà, mai no van qüestionar o mostrar sentiments negatius envers l'ús del català amb la població local. A més de dur a terme les nostres entrevistes, vam contractar un català bilingüe per fer qüestionaris amb els vilatans, d'entre els quals alguns resultaren ser monolingües castellans. El 2003 vam demanar a una altra persona bilingüe que desenvolupés una sèrie paral·lela de qüestionaris.

Portbou se situa a uns sis quilòmetres de Cerbère, connectada per una carretera sinuosa que es va estrenyent i que travessa la frontera per un pas de muntanya, un coll que acaba caient sobre el poble, fent un petit ressalt a continuació, més enllà de la seva platja rocallosa. I la vila està envoltada de penya-segats esquistosos, típics d'aquesta regió costanera de Catalunya, que es coneix com la "Costa Brava". Per arribar al següent poble habitat –Colera–, cal enfil·lar altre cop la muntanya i llavors des-

cendir al següent llogarret. Més enllà de Colera ens trobem Llançà, molt més gran que les viles anteriors, amb la seva pròpia dosi de turistes durant l'època estiuenca. Llançà llueix diverses platges grans, nombrosos hotels i un port gran per a embarcacions de lleure. El següent poble d'aquesta costa rocosa és l'encantador, i molt més tranquil, Port de la Selva, un punt actiu de pesca comercial. Aquest poblet de cases blanques sorgeix abruptament de la vora del mar.

Port de la Selva es falca a una banda de la península del "Cap de Creus". El volum turístic comença a l'altra banda, a la banda de Cadaqués, el poble de Salvador Dalí, malgrat naixés a Figueres. És on es troba la primera platja de sorra de la costa escarpada, i un cert nombre d'hotels de mida mitjana. Més enllà de Cadaqués hi ha la següent destinació estival, Roses, amb els seus hotels, restaurants, i una platja molt transitada. A l'estiu, Roses és visitada per onades de turistes internacionals. Segons la meva opinió, és un lloc que cal evitar en qualsevol època, tot i que fa poc hi han obert un restaurant que s'enllista a la prestigiosa guia francesa *Le Guide Michelin*. Hi apareix com un dels que serveix el millor menjar, i un dels més innovadors de tota Europa<sup>10</sup>.

Portbou mira envers dues direccions: cap al front marítim, amb les botigues, i cap amunt, en direcció a l'estació de tren. Després d'uns quants dies al poble, hom s'adona que la seva única font d'ocupació a considerar, més enllà de les botigues i els cafès, és el sistema espanyol de ferrocarril (RENFE). La indústria del vi mai no hi ha arrelat com ho féu a Cerbère, a desgrat que el clima i la situació física d'ambdues poblacions siguin molt semblants. Hi ha, tanmateix, un negoci força actiu de construcció de vaixells i d'ebenisteria, el propietari del qual també té una botiga d'efectes navals al poble. Aquest és el senyor Centelles, un dels notables de la vila. Pel que fa al turisme, Portbou es limita a un nombre prim de visitants de curta durada, sobretot francesos, i alguns estiuejants de Girona i Barcelona, ciutat que es troba a només dues hores i mitja en cotxe, i a tres en tren. Entre aquests, molts tenen o han tingut vincles familiars amb Portbou. I la majoria dels turistes francesos passen només unes hores al poble. És el temps just per comprar pastis, l'aperitiu anisat tan popular a França –que té molt èxit a les botigues per a turistes. O potser passen unes horetes a la platja pedregosa, tot acabant el dia en un dels restaurants de la costa, menjant una versió *fast food* de la paella. Només hi ha dos hotels de mida mitjana, a Portbou, cadascun d'ells amb catorze habitacions, i dos hostals –aquests darrers ofereixen allotjament senzill a preus raonables. En els mesos d'hivern, tan sols un hotel roman obert, ben bé a línia de costa.

Tocant a muntanya, la situació de Portbou limita el seu creixement urbà, fins i tot més que a Cerbère. Hi ha poc espai per a la construcció, almenys a les àrees que tenen vistes al mar i són adequades, sobretot si es comparen amb la part baixa i aglomerada

---

10. N.T.: Probablement l'autor es refereix a El Bulli, restaurant que ha tancat recentment després de rebre nombrosos reconeixements mundials, per esdevenir una escola de cuina i un centre d'investigació gastronòmica.

de la ciutat. És per aquesta raó, i a causa de l'augment de la població de persones jubilades, que els preus immobiliaris són inusualment alts, en comparació amb Llançà i altres poblacions més al sud.

Les platges de pedra del poble –n'hi ha tres– són petites, però la seva aigua sol ser immaculada. Quatre cafè-restaurants s'alineen al front marítim. La vila també té una rambla –una zona pavimentada per passejar–, curta, però pintoresca, que gaudeix d'ombra els mesos estiuencs, gràcies als arbres ben podats, plantats densament a banda i banda, uns exemplars que fan de contrapès a l'escalfor del sol. Just després de la rambla hi ha un túnel sota la línia ferroviària, sovint inundat en els mesos d'hivern, un pas que ofereix accés a ambdós costats de la carretera que va més enllà dels voltants del poble. Aquí hi trobem unes quantes cases i un bon nombre de jardins. Un quilòmetre i escaig més enllà del túnel, s'acaba la carretera a la base d'una presa que creix en forma de llac artificial. Proveeix d'aigua el poble.

Excepte algunes botigues al llarg de la rambla, i aquelles que estan situades unes quantes illes de cases més amunt de la costa, el comerç lluny de l'àrea de la platja és limitat a uns quants carrers curts. Llevat de la rambla, l'altre carrer principal, ple de botigues i cafès, és sobre un turó que baixa cap al carrer que condueix a l'estació de tren. Molts dels negocis en aquest carrer involucren la gent que va i ve en tren. I el poble té un mercat cobert que està situat més avall, en aquest mateix carrer, que també té dos bancs, un estanc i l'oficina de correus. Dispersos pel poble trobem nombrosos i petits cafès, que en la temporada baixa són freqüentats principalment per catalanoparlants i, alguns altres, per castellanoparlants. No hi ha, però, una segregació social real al poble –no hi ha barris exclusivament catalans o espanyols.

Els habitatges són majoritàriament cases uni o bifamiliars, que voregen els carrers que s'enfilen fins al punt més alt del poble. Els vianants poden ascendir als turons per mitjà de diverses i grans escales, que puguen precipitadament i que condueixen a la impressionant, enorme estació de ferrocarril, amb un sostre arquejat de vidre sobre les andanes de tren. L'estació és la glòria arquitectònica de Portbou, i no estaria fora de lloc si se situés al bell mig d'una gran ciutat. És la darrera parada del sistema de ferrocarril espanyol abans de creuar la frontera, on els trens travessen per un túnel fins arribar, en breus minuts, a Cerbère. Aquesta estació, que encara era activa a l'hora d'escriure aquests mots, es manté com un testimoni sorprenent de la passada glòria comercial de la població. A mà dreta, tot mirant-la, trobem una església gòtica, de finals del segle XIX. Aquest edifici fabulós representa un altre símbol de la riquesa financera, que Portbou tingué durant un temps, en tant punt comercial important per al trànsit entre dos països. Tant a Cerbère com a Portbou, la gent gran ens parlava dels “bons temps passats”, quan els homes de negocis “encenien els seus cigars amb bitllets”, imatge potser manllevada de les antigues pel·lícules americanes.

Només hi ha un monument important a Portbou, d'origen recent. És un memorial a Walter Benjamin, el crític literari i filòsof jueu alemany que se suïcidà en aquest poble, quan la policia nacional espanyola refusà de reconèixer el seu visat de trànsit de la Fran-

ça ocupada pels Nazis, el paper que li hauria permès creuar Espanya fins a Portugal per, eventualment, emigrar als Estats Units. Aquest monument és una obra inspiradora de l'arquitecte israelià Dani Karavan, i fou finançat pel govern alemany. Les restes de Benjamin romanen avui dia en alguna tomba pobre i no identificada. A més del monument de Karavan, tanmateix, una pedra memorial, situada entre les fileres de nínxols típics dels cementiris espanyols, marca actualment la seva curta i trista estada al poble. Un grup de gent de Portbou, interessada per la vida i el coneixement de Benjamin, en cooperació amb un grup d'intel·lectuals alemanys, treballà al llarg d'uns quants anys per crear un centre d'estudis sobre el filòsof a la població i, el 2001, la Fundació Walter Benjamin s'hi establí. Les cerimònies d'obertura tingueren lloc a l'enorme església de la vila, i atragueren un grup significatiu d'experts internacionals i figures polítiques de l'Estat espanyol, així com residents locals. La fundació, tal com es pensà originalment, nasqué morta, i actualment s'estan realitzant esforços per reviure-la, mitjançant diversos patrocinis, que probablement inclouran l'expresident de Catalunya, Jordi Pujol. Acabat el seu darrer període de presidència, la tardor de 2003, ell expressà el seu interès personal en esdevenir el president honorari de la fundació.

Arribant a Portbou agafàvem una habitació en un hotel a peu de platja, i tot seguit sortíem per donar-nos a conèixer a l'alcalde, nosaltres i el nostre projecte. L'home era una antiga estrella del Club de Futbol de Barcelona, nadiu castellanoparlant. Aquest, (ara ex)alcalde, és casat amb una dona catalana de la ciutat de Girona, on parlar el català és la norma entre la major part de la població. Quan el vam conèixer, el batlle estava en procés d'aprendre el català, però encara es comunicava molt més còmodament en castellà. Ens donà una benvinguda calorosa i lluità per parlar-nos en català. Després de descriure de què anava el nostre estudi, vam esmentar la nostra necessitat d'allotjar-nos al poble. Per ventura, la seva dona posseeix diversos apartaments a la població, i n'hi havia un de disponible, molt ben localitzat, al centre de la vila. Més tard, un cop instal·lats, l'alcalde ens convidà a assistir a les reunions del Consell de la Vila.

Acceptàrem la seva oferta pel que acabaria esdevenint una experiència totalment frustrant, un tast previ de tota la confusió que podia crear el bilingüisme a Catalunya. En aquells temps, les trobades del Consell de la Vila se'ns presentaren com un pandemonium de paraules, una barreja ràpida de llengües, mig en castellà i mig en català, amb la majoria dels presents parlant a una velocitat de llampec i, sovint, tots al mateix temps. Les sessions com aquesta ens resultaven totalment incomprendibles. A l'estiu de 2003, durant un dels nostres retorns anuals a Portbou, vam ser de nou convidats a una sessió important del Consell de la Vila. Malgrat la importància d'aquesta reunió en concret, i tret del rancor que generava entre alguns regidors, la trobada va contrastar fortament amb el que recordàvem de la nostra primera experiència. Excepte dues arrauxades curtes, en castellà, és a dir dues empipades de l'alcalde, la sessió es conduí totalment en català, amb els membres del consell deliberant sobre les seves observacions de forma generalment educada, i cadascú al seu torn!

El nostre apartament, enorme i moblat, tenia vistes a la platja i, més enllà, al mar. Vam instal·lar-nos-hi ràpidament i començarem a fer rondes, establint contactes amb els vilatans de la mateixa forma que havíem fet a Cerbère. Era evident, a primer cop d'ull, que el poble passava per una crisi econòmica, semblant a la que s'ha descrit abans, en aquest capítol, sobre Cerbère.

30 Va resultar que fins i tot el ferrocarril, com a font d'alleujament econòmic, estava en risc a causa del pla per construir una línia d'alta velocitat (TGV), que havia de venir des de Perpinyà, a França, fins a Barcelona, a Catalunya, sobrepassant, per tant, Portbou. Si bé el projecte, a l'hora d'escriure aquestes paraules, està encara a anys de la seva finalització, quan es completi privarà Portbou –i Cerbère–, de la majoria del seu tràfic de passatgers, inclosos els turistes. Però d'ençà de l'anunci s'ha fet un esforç notable per part de les companyies francesa i espanyola de ferrocarrils, a fi de compensar la minva de passatgers, mitjançant l'augment dels béns comercials que són transportats a través dels sistema existent. Per facilitar aquest pla, el SNCF –el sistema nacional de ferrocarril francès– ha prestat un dels seus directors de trànsit a la RENFE espanyola. Tot i que un augment del tràfic comercial ajudaria a mantenir el nivell actual d'ocupació, el turisme aniria decreixent amb la desaparició del servei de passatgers. Tot amb tot, l'alternativa, els turistes que arriben amb automòbil, havia reemplaçat des dels anys 50 bona part del tràfic de passatgers de llarga distància, però l'accés a Portbou des d'altres punts de Catalunya, malgrat no ser tan tortuós com viatjar-hi des de la banda francesa de la frontera, encara és difícil a causa de la condició de la carretera que separa Colera de Portbou.

Per tant, una possible solució a les actuals dificultats econòmiques seria implicar projectes que posessin en solfa l'enllaç per carretera entre Banyuls i Cerbère, així com entre Cerbère i Portbou. Més al sud, el govern espanyol ja ha acordat la millora de la carretera entre Portbou i Colera, amb un túnel que escurçaria el temps del tràfic rodat a uns pocs minuts entre els pobles. Més enllà de Colera, cap al sud, les carreteres són raonablement segures i rectes. La gent de Portbou que cerca feina fora del poble, però desitja seguir-hi vivint, té així una manera fàcil de traslladar-se a Figueres, on sovint no costa tant de trobar feina.

A l'altra banda de la frontera, tanmateix, mentre que el govern francès ja ha invertit en la millora de la carretera de Perpinyà cap a l'oest, envers la Costa Vermella, no ha mostrat massa interès en la continuació del projecte més enllà de Port Vendres, el poble que hi ha just abans de Banyuls. Ni França ni Espanya han ni tan sols suggerit que vulguin fer l'accés transfronterer entre Portbou i Cerbère més fàcil, obviant que els alcaldes de totes dues viles acollirien positivament la iniciativa.

L'ajut a Portbou no estava exclusivament vinculat al projecte del túnel, que era subsidiari del govern central a Madrid. Fins i tot, abans de l'inici del nostre treball, el govern català –la Generalitat– a Barcelona, i la Comunitat Europea havien fet inversions considerables al poble, per contribuir a la construcció d'unes noves instal·lacions portuàries, destinades a les embarcacions d'esbarjo. I tot plegat s'esdevingué al mar-

ge que els ecologistes locals s'oposessin al projecte, basant-se en que podria espatllar l'encant natural del lloc. El projecte es completà l'estiu del 2000. Però a banda que el port pugui generar més turisme que vingui per mar, i generar alguns ingressos per a les arques del poble, encara no està clar, al moment d'escriure aquests papers, fins a quin punt contribuirà a la reducció de l'atur al poble, ja que no és una indústria de feina intensiva. La Generalitat també s'ha gastat una bona suma per convertir i actualitzar una mansió privada, magnífica, en un centre comunitari que ara acull un espai d'exposicions, una biblioteca i un casal d'avis. La major part de la gent de Portbou està d'acord, vet-ho aquí, en què aquesta instal·lació, que tot i ésser impressionant, està infrautilitzada.

A banda de tot, quan el projecte de construir una escola trilingüe a la frontera caigué, la Generalitat finançà la construcció d'una nova escola a Portbou. Desgraciadament, si més no, per raons econòmiques i demogràfiques, les autoritats educatives de la regió han decidit recentment que els estudis dels cursos més alts han de traslladar-se a Llançà, a fi i efecte de finalitzar l'educació elemental. Molts dels pares i mares de Portbou estaven preocupats per aquesta decisió. Els neguitejaven les perilloses corbes entre el poble i Colera. A tall de resposta, organitzaren una protesta multitudinària a l'estació de tren, on van bloquejar el pas a un comboi exprés que es dirigia a França. En conseqüència, als infants afectats se'ls permeté partir la setmana entre les classes que realitzaven a Portbou i les que havien de fer a Llançà. El nou túnel contribuiria certament a calmar el sentiment del poble, respecte de la seguretat dels seus fills i filles, però molts d'ells estarien més contents si els estudiants poguessin acabar els estudis a l'escola local, a la qual estan vinculats emocionalment. A diferència de les escoles públiques franceses, on els mestres i els directors regnen supremament sota l'ull vigilant del govern central i de les autoritats polítiques locals, les famílies a Catalunya juguen un rol clau en el maneig de les seves escoles locals, fins i tot, en la selecció dels directors i directores d'escola.

Un altre projecte controvertit, proposat recentment, implica la construcció de més de trenta molins de generació elèctrica –a l'escriptura, es reduí el nombre a disset, molt més grans i potents–, que havien de ser falcats als turons que envolten el poble. Malgrat que els ecologistes locals han expressat certa oposició a aquestes estructures, perquè consideren que els molins de vent desnaturalitzaran un lloc natural important, quan deixarem el poble, després d'una visita curta l'estiu del 2002, semblava que el projecte era prop de materialitzar-se. Des d'un punt de vista purament econòmic, els molins –alzinats per una empresa privada–, seran, sens dubte, una font viable d'ingressos per al poble i per als propers anys.

### **Similituds i diferències demogràfiques entre Cerbère i Portbou**

Durant els seus anys de prosperitat econòmica, els dos nuclis tenien poblacions per sobre de les 2.500 persones. Però des de l'obertura fronterera, cadascun ha perdut aproximadament la meitat dels seus habitants. I encara ha estat més seriós el desequilibri

creixent en la piràmide demogràfica. En el present de les viles estudiades, prop de la meitat de la població es compon de gent gran. Tanmateix, la principal diferència cultural i demogràfica entre els dos pobles és la proporció de catalanoparlants i castellanoparlants a Portbou, i el barem de catalanoparlants i francòfons a Cerbère.

Gairebé la meitat de la població de Portbou parla català. D'aquesta, ran del 100% també domina el castellà. Entre els castellanoparlants, alguns són monolingües, però molts parlen una mica el català, i altres parlen fluidament les dues llengües. D'entre els bilingües que consideren que la seva llengua materna és el castellà, aquesta sol dominar en l'àmbit domèstic. I en els matrimonis mixtos una i altra llengua són practicades per part de cada progenitor.

32

A Portbou, tots els infants del poble que han anat a l'escola esdevenen parlants fluids de català, ja que és la llengua estàndard del centre educatiu. Això també afecta aquells que comencen l'escola essent monolingües en castellà. Però no implica que emprin el castellà en situacions socials. De fet, hi ha una dita a totes les zones urbanes, que diu que mentre els infants parlen català a la classe, canvien al castellà quan surten al pati. Hi ha molts joves i persones de mitjana edat al poble que fan servir les dues llengües, el castellà amb un grup d'amics i el català amb un altre. Talment és el cas a bona part de Catalunya: aquells que estan acostumats a parlar català amb altres catalans, canviaran al castellà quan percebin que al grup hi ha, encara que sigui una sola persona, algú que és monolingüe en castellà. I faran el mateix si copsen un individu, que tot i saber català, prefereix parlar en castellà. Les excepcions a aquesta norma són aquelles persones que són clarament catalanistes –vegeu el capítol Quatre per tenir informació més detallada sobre la situació lingüística a Portbou. Com que molts dels restaurants de Portbou s'ofereixen a la clientela turística, tenen les cartes en francès, alemany, anglès i castellà. Pocs pengem els menús en català, tot i que la llei els obliga.

De retruc, seria impossible per a un visitant esporàdic de Cerbère de saber que alguns nadius de la vila parlen català. L'única llengua que se sent en públic és el francès. Els únics símbols externs de la identitat catalana a Cerbère són algunes especialitats gastronòmiques catalanes, que els restaurants ofereixen, i la senyera catalana distintiva, exhibida en algunes botigues i cases. I el rètol que indica el nom del poble, seguint la norma general a aquest departament, és bilingüe: Cerbère / Cervera de la Marenda.

### **Les dues viles, a la llum del turisme**

Pel que fa al turisme, en el passat Portbou ha mantingut cert avantatge sobre Cerbère, tot i que no és exagerat. Al llarg de molts anys, abans de la mort de Franco, i també anys després, Espanya era el camp de jocs dels turistes francesos. Durant la major part d'aquest període, els tipus de canvi i els preus afavorien Espanya per sobre de França. La primera esdevingué el lloc de vacances per als francesos que viatjaven cap al sud, cada estiu i en augment. I per als francesos que es queden a la Costa Vermella, fins i tot als pobles més al nord de Cerbère, un viatge d'un dia travessant la frontera fins a Portbou és quelcom simple i practicat. Per als que tornen per la costa francesa des de

més al sud d'Espanya, Portbou també és una parada fàcil. En suma, mentre que Cerbère és vista –per als que van cap al sud– com la sortida de França, Portbou té l'avantatge de ser tant un punt d'entrada com de sortida d'Espanya.

### **Comerç entre els pobles**

Malgrat que hi ha pocs radis de Cerbère que parlin fluidament el català, hi ha una bona quantitat de contacte interfronterer entre aquesta i Portbou. La vasta majoria dels botiguers de Portbou parla francès. Abans de l'adopció de l'euro com a moneda comuna europea, la divisa francesa era acceptada a totes les botigues i restaurants del poble català. La pesseta, en canvi, mai no fou acceptada a Cerbère. De fet, no fou fins a mitjan 1990 –abans de la introducció de la moneda única europea–, que el caixer automàtic a Cerbère donà l'opció entre moneda espanyola i francesa. Alguns informants ens digueren que l'antic alcalde, un important empresari local, s'oposà a la instal·lació d'un caixer que expel·lís tant moneda francesa com espanyola. Entre els seus negocis hi havia l'oficina de canvi local!

33

Donada la contínua disparitat entre els preus dels dos pobles, la gent de Cerbère tot sovint compra a Portbou, particularment menjar al mercat dels divendres. Per una altra banda, ja que els salaris francesos són més alts que no pas els espanyols, els treballadors de Portbou tot sovint cerquen feina a Cerbère, generalment al ferrocarril o en serveis relacionats, sempre i quan hi hagi llocs de treball. Diversos informants, particularment els joves solters de Cerbère, ens digueren que Portbou era més atractiu que el seu propi poble, tothora pel que fa a la vida social. El segon té una oferta més àmplia de bars i cafès, a uns preus significativament més barats del menjar i la beguda.

### **Vida social**

Quan es comparen els dos pobles, és clar que la vida social, basada en la comunitat, és considerablement més rica a Portbou que no pas a Cerbère. Les festes anuals del primer són llargues i hi assisteix pràcticament tothom. Aquestes inclouen pícnic, entreteniment musical, i una sèrie de balls. A l'hivern, la Nit de Reis és un esdeveniment important, durant el qual els tres Reis –gent del poble disfressada amb vestits reials– arriben del mar amb vaixell i després munten cavalls, des dels quals donen caramels als infants. La processó ressegueix tot el poble fins arribar al centre comunitari, on s'instal·la una ludoteca a cada període de vacances. El capellà resident a Portbou –no n'hi ha a Cerbère–, dirigeix un grup de debat per a parelles casades que es troben un cop al mes. Aquestes trobades vespertines finalitzen amb un sopar de germanor a un restaurant del poble. Vam assistir a una d'aquestes trobades, inclòs el sopar, i hi vam trobar un ambient càlid i amistós. Malgrat que molts dels habitants de Portbou s'uneixen a les sardanes durant les festes –la Sardana és la dansa nacional catalana i un símbol fort de la identitat catalana–, no hi ha un grup de dansa formal. En canvi, s'han format grups d'aquesta mena a Cerbère.

Una altra activitat cultural important de Portbou és la coral, que té molts participants implicats i és dirigida per mans expertes. També hi ha un petit grup de veïns que publiquen una revista local, un paper que, segons la meva opinió, és d'alta qualitat. És *El Full*, i té una periodicitat trimestral. Està publicat totalment en català i tracta temes locals i nacionals, així com aspectes culturals i polítics. I Portbou llueix un club nocturn, que ara és tancat, que era freqüentat pel jovent d'ambdues poblacions i pot haver estat responsable, almenys en part, dels matrimonis intermunicipals que han tingut lloc en un passat recent. Hi ha, també, un grup de teatre d'aficionats, igual que a Cerbère. Finalment, moltes dones de Cerbère prefereixen anar a la perruqueria a Portbou, tot i que en tenen una al seu poble. La més popular és un lloc preferent per compartir xafarderies, sempre entre les dones més grans d'ambdós pobles que parlen català.

### Esports

Portbou pot presumir d'un seguit de clubs futbolístics juvenils que són recolzats per la majoria dels veïns, que assisteixen als partits a l'estadi del poble, als afores. L'espai és funcional, però més aviat una mica deixat, per bé que hi ha un pla de construir una instal·lació més elaborada, tan aviat com hi hagi finançament. El projecte encara restava pendent durant la nostra darrera visita el 2005.

Cerbère no té estadi de futbol, però els escolars sovint tenen l'oportunitat de jugar en equips dels pobles veïns: Banyuls i Port Vendres. Per una altra banda, té un gimnàs públic amb un excel·lent camp de bàsquet. Durant la nostra primera visita a Cerbère, l'any 1996, vam presenciar un partit jugat per les noies més grans del poble contra un altre equip local. Fou concorregut de forma entusiasta per un nombrós grup d'aficionats. Mentre que aquesta és l'única activitat esportiva principal a Cerbère, que atrau un nombre relativament gran d'espectadors, el tennis, el parapent i el *boule* són esports populars a nivell participatiu. El *boule* és un joc de bitlles conegudíssim a França, en el qual els equips competeixen entre ells en un intent d'aconseguir que la bola metàl·lica i pesada arribi tan a prop com sigui possible d'un petit objectiu, rodó i de fusta. I a Cerbère també hi ha un equip de vela que és responsable del manteniment del moll flotant, un giny que es retira anualment, al final de la temporada de tardor. Els membres d'aquest club, tots homes, també participen en una cursa anual entre grups d'embarcacions típicament catalanes, amb les seves veles i aparells, i les seves proes fàl·liques.

Portbou també té el seu propi club de *boule*, amb el camp de joc que, en el moment d'aquesta escriptura, estava localitzat a l'altra banda del túnel que passa sota de les vies del tren. Tot i això, el club social més gran de Portbou és, de lluny, el compost pels aficionats al futbol. Com a molts altres pobles i ciutats, aquest club de fans, la *penya*, funciona sobretot per donar suport a l'equip de Barcelona. Aquest, conegut afectuosament com el "Barça", té un seguiment a tota Catalunya que es podria assimilar a un culte. Però la *penya* és molt més que això. La influència afecta tots els grups d'edat,

homes i dones que són d'origen català o castellà. Per tant té la principal funció unificadora del poble.

Tot i no tenir gimnàs municipal o camp cobert de bàsquet, Portbou sí que té un petit i ben equipat gimnàs privat, amb un bon assortiment de maquinària per a fer exercici. Els seus socis vénen de tots dos pobles. La propietària és una dona jove i dinàmica que dona classes de gimnàstica als joves locals, amb un èxit considerable. Els equips que dirigeix han guanyat diverses competicions a nivell de Catalunya.

### Vincles simbòlics

Al llarg de tota la seva història, el govern francès ha suprimit les llengües i les cultures regionals, però són tolerats certs llaços purament simbòlics entre els catalans d'ambdues bandes de la frontera internacional, sempre que no tinguin altres sortides de to, per exemple polítiques. Hi ha dues colles sardanistes a Cerbère –quan s'escrivia això, una d'elles sembla haver estat dissolta–, i la llar d'infants i l'escola primària ofereixen als seus estudiants cert grau d'exposició a la llengua i la cultura catalanes. L'equip de rugbi de Perpinyà –l'USAP–, que és recolzat per molts cerberins, llueix els colors catalans a la seva indumentària i es veu com una marca identificativa especial per a la Catalunya francesa. I hi ha vincles encara més importants, els personals, que per molt que puguin ser febles, persisteixen encara avui per a aquells pocs residents francesos, que miren més enllà de la frontera, cap a Portbou, on la cultura catalana floreix encara en gran mesura. Molts dels habitants de Cerbère admiren, per bé que a contracor, la gent de Portbou, particularment pel que fa al comerç i la seva joia de viure, manifestes en la vida dels cafès, així com pel gran nombre de festivals que s'hi celebren anualment. Hi ha un cert orgull entre alguns cerberins, per l'existència d'una regió autònoma a l'altre costat de la frontera, on els interessos d'una cultura local són protegits i promoguts.

Més enllà d'aquestes manifestacions econòmiques i socials de solidaritat interfronterera, a Cerbère hi ha un recordatori material dels llaços de sang que uniren les persones de les dues poblacions, durant la Primera Guerra Mundial, en la qual Espanya no participà. El cas és que el jovent de Portbou hi deixà les seves vides tot lluitant, si no per França, sí pels seus germans i germanes catalans. Per això a Cerbère hi ha un monument als morts d'aquella guerra, que s'està en un lloc honorable de la població i davant del qual, cada Dia de l'Armistici, la gent hi va a recordar els sacrificis fets per la gent jove dels dos pobles. El sentit d'unitat, marcat per aquest cenotafi, fou manifestat en sentit contrari, en la història més recent, quan un grup d'homes joves de Cerbère, la major part dels quals –o tots– catalans, creuava la frontera cap a Espanya per lluitar per la República, contra la insurrecció franquista. Aquells pocs que lluitaren per la República, i que encara queden a Cerbère, miren enrere vers aquells temps amb dolor, per la duresa de la guerra i el seu amarg final, però també amb un sentit d'orgull i germanor.

## Un símbol important d'unitat transfronterera

Cada 23 de juny, la gent del Mediterrani celebra l'arribada de l'estiu amb la festa de Sant Joan, que té lloc uns pocs dies després del solstici d'estiu. Aquesta celebració implica l'encesa de fogueres —a Catalunya es fan amb mobles vells, joguines velles i coses de l'any proppassat, de les quals cal desfer-se—, ja que la festivitat és per a la renovació. Durant el règim de Franco la pràctica fou prohibida a Espanya, considerada perillosa per a l'ordre públic. El naixement d'un nou sentit per a aquest costum aparegué durant els anys 50. Un informant de la Catalunya Nord, implicat en aquesta transformació, ens ho descriu tal com segueix:

36

**Ens pot parlar sobre la revetlla de Sant Joan i què significa per Catalunya?** Sí, fa temps la festa era una tradició arreu d'Europa, però en anys recents la seva celebració ha minvat lentament a la regió, exceptuant França i Espanya. Encara hi ha molts costums i creences que s'hi associen, a les àrees on se celebra. Es creu, per exemple, que quan la gent salti per damunt la flama tindrà tres anys de bona sort. Si una persona salta per sobre la flama amb un infant, aquest infant tindrà un any de bona salut. La revetlla commemora l'arribada de l'estiu, el dia més llarg de l'any.

**Quin significat polític especial té la festivitat aquí?** Quan fou prohibida per Franco a Espanya, continuà essent celebrada aquí. Als anys 50, set o vuit homes d'aquesta regió decidiren portar la flama al cim de la muntanya del Canigó cada any, on havia d'esdevenir un símbol de tots els catalans. Després d'uns quants anys, l'inici de les cerimònies es traslladà a Perpinyà, al castell dels Reis de Mallorca, on la flama es mantenia encesa tot l'any. D'allí s'agafava i es portava al cim del Canigó. Mentrestant, excursionistes d'arreu dels pobles del Rosselló portarien petites piles de llenya cap al cim per, simbòlicament, alimentar el foc que ja havia arribat. Després d'això, voluntaris portarien, secretament, la flama cap a Catalunya. Franco, per descomptat, prohibí aquesta celebració i, per contradir aquesta prohibició, es formà una cadena humana per conduir la flama cap al sud en secret. El missatge per al sud era de coratge i de germanat. Simbolitzava el fet que malgrat, sota Franco, la nit regnava a la regió, aviat la llum del dia retornaria portant amb ella la llibertat. Quan arribava a un poble, la gent, conscient de la seva presència, no la podia seguir portant, ja que la policia era present per evitar la celebració. Per tant, la posaven dins un llum d'oli per passar la nit de forma segura, amagada de les autoritats. Per preparar el dia següent, cada poble tenia un lloc on s'emmagatzemava una certa quantitat de combustible líquid. Quan arribava l'hora, la flama es transferia de la làmpada a un petit tros de cartró ondulat, i, alhora, les campanes de l'església sonaven. Quan se sentien les campanes, una senyera catalana queia suaument cap a la plaça de la vila, just sota l'església. Avui és difícil comprendre el sentit de Sant Joan en el context d'aquella època, i de mantenir la importància de la festa viva entre el jovent. Aquí, alguns homes joves porten la flama als pobles de la regió. El missatge es tradueix del català al francès, però ara la tradició és menys militant i més folklorica. De vegades, però, algú d'aquí porta la flama fins a París, per als catalans que hi resideixen. Alguns cops fins i tot és conduïda fins a la comunitat catalana del Quebec!

El que segueix és el missatge que es portà amb la flama l'any 1993:

*Flama del Canigó – Missatge de Sant Joan*<sup>11</sup>

La flama que rebeu cada any del Canigó,  
i que és renovada anualment,  
té una significància especial.  
Recordem que aquells qui porten la flama  
desitgen demostrar, amb la seva acció,  
la unitat de tots els catalans,  
i esborren les fronteres entre les dues bandes dels Pirineus.  
Aquest dia podem dir –és un fet–  
que el nostre antic somni ha estat acomplert:  
hem trencat la frontera artificial,  
però encara no hem recuperat els nostres drets nacionals.

37

El poeta Miquel Duran escrigué, l'any 1916:  
"En la serenitat divina de la nit  
surarà per l'espai l'alè de germanor;  
i's besaran en l'aire de l'una a l'altra banda  
les cendres blanquinoses i les espurnes d'or".

Com elles, desitgem que aquesta flama,  
ambaixadora dels *Països Catalans*, ens uneixi un cop més,  
i que aquesta nit de Sant Joan sigui, per tothom, una nit de bons esperits,  
de pau i esperança, i una nit de germanor amb tots els altres  
pobles europeus.

La festa de Sant Joan encara se celebra a Portbou amb l'arribada de l'estiu. El costum de dur la flama, des de França al Principat, resta al centre de l'esdeveniment, ja que els catalanistes francesos encara la condueixen de Perpinyà al Canigó i, d'allí, a diversos punts més enllà de la frontera. Encara que la gent de Cerdère també encengui el foc la nit de Sant Joan, celebrant el solstici d'estiu, ja no participen en el circuit que porta la flama cap al sud. Portbou rep la seva porció de la flama des de Collioure –un poble de la Catalunya Nord que ha mantingut el costum.

---

11. N.T.: Traduït de l'anglès, no hem trobat l'original en català, llevat del vers de Miquel Duran.

## Què ens ensenyaren els dos pobles

38

A partir de treballar, un període curt de temps, a Portbou i Cerbère, era obvi que existien diferències importants entre els dos pobles, sempre dessota la influència d'esdeveniments passats i recents. La diferència més sorprenent, per descomptat, era el fet que Cerbère ja no es pot considerar catalana, en cap sentit real del terme, mentre que Portbou, malgrat que de cap manera no sigui típica dels pobles no fronterers, a causa del seu volum de població transitòria, bàsicament d'origen castellà, encara roman catalana en virtut de la seva identitat lingüística legal i oficial. És important, tanmateix, prendre nota del fet que la identitat catalana a Portbou no és un concepte unificat per a tots els qui s'identifiquen com a catalans. De fet, la idea va des dels forts sentiments de nacionalisme entre aquells que voldrien veure Catalunya com un estat independent, a aquells que tenen un lligam fort amb la llengua i la cultura catalanes, però que veuen Catalunya com una part integral d'Espanya. També hi ha habitants de la vila, dels quals alguns s'hi han volgut quedar més enllà dels seus anys de treball, que s'identifiquen estrictament com a espanyols, i no gens com a catalans.

Tota Catalunya, i Portbou no n'és l'excepció, ha estat afectada per la immigració incontrolada als seus territoris des d'altres parts d'Espanya i des de l'Amèrica Llatina. Els nous vinguts tot sovint no veuen la necessitat d'aprendre el català i, fins i tot, alguns s'hi mostren hostils. A més, ens han dit que hi ha alguns catalans que senten que la seva llengua és, en cert sentit, inferior al castellà. També és el cas que la majoria, si no tots els catalans, domina el castellà, mentre que els castellanoparlants no necessiten aprendre català per poder funcionar econòmicament i social a Catalunya. I un problema relacionat amb la llengua és el fet que, com ja s'ha esmentat, mentre que tots els nens i nenes a Catalunya són escolaritzats en català, la tendència a parlar castellà al pati de l'escola és generalitzada.

Un altre fet demogràfic sorprenent és l'enorme presència de gent jubilada a ambdues viles. Aquesta piràmide d'edat desequilibrada té un efecte negatiu en la vida social i econòmica, i limita el nombre d'infants disponibles a les escoles d'aquestes poblacions. La majoria dels jubilats estan interessats en finalitzar les seves vides en pau, i s'han apartat de la participació activa en la vida social i política de les viles.

L'estatus de Portbou com a part de la regió autònoma de Catalunya ha tingut un positiu, en l'intent del poble d'enfrontar-se amb les condicions econòmiques canviants que s'han discutit abans. El govern a Barcelona es preocupa per Portbou i el seu futur. Ha recolzat més d'un projecte important per corregir la pèrdua de negocis, associada a l'actual obertura de la frontera. Els darrers anys, l'ajuntament de Portbou ha estat dominat pel mateix partit de centre-dreta nacionalista, Convergència i Unió, que governà la Generalitat des de la restauració de l'autonomia, des de la mort de Franco fins a la tardor de 2003<sup>12</sup>. Aquesta associació política ha pastat vincles forts entre el poble i el go-

---

12. N.T.: I han reprès el poder al govern català a la tardor de l'any 2010, després d'un breu període de govern "tripartit" liderat pel Partit dels Socialistes de Catalunya (PSC), de la mà d'Esquerra Republicana de Catalunya i Iniciativa per Catalunya/Verds.

vern català<sup>13</sup>. A més, el govern central espanyol a Madrid, responsable de la carretera nacional que va del sud cap a Portbou, ha acordat reduir l'aïllament de la població mitjançant la construcció d'un túnel car, que l'enllaci amb Colera. Portbou també ha rebut ajuda substancial de la Comunitat Europea. Molts dels nostres informants afirmaven que era més fàcil obtenir aquesta mena d'ajut a Espanya que a França.

Cerbère, per altra banda, rep molt poc ajut del govern francès, altament centralitzat. Malgrat tingué un cert suport econòmic quan l'hospital de persones discapacitades es construí prop de la població, aquesta instal·lació no aporta gaire ocupació als seus habitants. El problema d'atraure nova gent jove a Cerbère és el fet que l'ajuntament del poble ha estat negligent a l'hora de crear allotjament assequible per als treballadors, gent que podria voler viure-hi. Per tant, molts empleats del ferrocarril viuen tan lluny com Perpinyà, i es traslladen per treballar, però compren als centres comercials de la ciutat rossellonesa, de manera que impedeixen el negoci potencial dels petits comerciants de Cerbère.

Com ja s'ha dit, el fet que Cerbère romanguí com un punt de sortida de França i no atraguí estiuencs de llarg termini, de cap de les dues bandes de la frontera, limita el rol del turisme al curt període estiuenc. Això és degut a les diferències que encara existeixen entre França i Espanya. També és a causa de la manca general d'espai hotelier, malgrat que Cerbère està, en certa manera, millor assortida que Portbou, almenys pel que fa a habitacions durant la temporada alta. En contrast, Portbou continua mantenint el seu avantatge sobre Cerbère, és la porta d'entrada a Catalunya per als turistes francesos i d'altres orígens europeus. Gràcies al monument a Walter Benjamin, un nombre considerable d'alemanys s'aturen al poble, per admirar-lo i presentar els seus respectes al filòsof. La situació hotelera i l'allotjament ajustat no ajuden, tot i que Portbou és més atractiva que Cerbère durant l'època de vacances, també gràcies a la seva plètor de cafès-restaurants i un seguit d'activitats importants a l'estiu. El punt culminant és el festival del dia del seu patró, que dura gairebé una setmana. En aquell moment s'omple de visitants.

En paral·lel, Portbou rep bones qualificacions anualment pel que fa a l'alta qualitat de les seves aigües marines, així com per la netedat de la costa. Cada estiu, al parc prop del mar hi llueix una bandera del Departament de Salut de la Generalitat, mercès a l'alta qualitat de les seves platges. El turisme també es podria potenciar si millorés la qualitat dels restaurants, ja que a Espanya s'han perpetuat els preus baixos del menjar i els hotels, per mor de les diferències entre els impostos pel valor afegit entre els dos països. Mentre que l'impost a França puja fins a un astronòmic 21,6%, a Espanya és només d'un 7%<sup>14</sup>.

---

13. Nota Original: l'any 2007 els Socialistes (PSC) van obtenir la majoria al consell municipal de Portbou. És difícil de predir si els mateixos llaços es mantindran amb els Socialistes a Barcelona que lideren el tripartit d'esquerres. N.T.: Per a les eleccions municipals del 2011 Convergència i Unió ha tornat a guanyar a Portbou, és a dir, que es renova entre el govern municipal de la vila i el govern central de Catalunya.

14. N.T.: En l'actualitat (2011), l'IVA reduït dels productes a l'Estat espanyol és d'un 8%, inclosos els productes servits a bars, hotels i restaurants.

Les platges de Cerbère també són netes, però darrere d'elles hi ha un poble brut en general. Les evacuacions dels gossos no són retirades ni pels amos –ja que encara no és un costum francès–, ni per l'Ajuntament. I, més enllà de la primera línia de mar, que ha estat reformada recentment, té, en general, un aspecte de mala mort. L'hotel Belvedere bé podria esdevenir un atractiu important per al turisme a Cerbère, si s'aconseguissin fons per a la seva restauració. És un exemple únic i més aviat destacat de l'arquitectura Art Deco de la regió i, ja ho hem apuntat, ocupa una ubicació espectacular sobre les vies del tren.

40 Ultra tot plegat, la cooperació entre ambdues viles seria una solució natural a part de les dificultats econòmiques que enfronten. Ja he fet notar la reticència del govern francès a involucrar-se en aquesta mena d'iniciatives. Però també hi ha diferències legals i culturals entre França i Espanya, que encara que puguin semblar trivials, són un impediment per a la cooperació. Ja he remarcat les dificultats de Cerbère per obtenir fons de la Comunitat Europea, a causa de conflictes amb la llei francesa. Per la banda cultural, la gent de Cerbère, la major part de la qual té una visió positiva de Portbou, apunta que la diferència entre els calendaris de vacances i entre els horaris dels àpats fan difícil la cooperació a l'hora d'arranjar esdeveniments interpoblacionals, efemèrides que se centressin en el que resta de la cultura catalana tradicional.

Als capítols Tres i Quatre, presento material d'entrevistes fetes als dos pobles. En general, els antropòlegs fan servir aquest material tal com jo l'he emprat en aquest capítol, com una base per a les seves conclusions, però rarament inclouen seccions llargues d'aquestes als seus llibres. Jo prefereixo, en la mesura que sigui possible, deixar que la gent parli per si mateixa, perquè crec que una cultura és molt més que un text, un concepte expressat tot sovint pels antropòlegs postmoderns. És la gent, tal com ragen les seves vides, els seus desitjos, els seus errors, i els seus èxits. En tots els casos he transcrit i traduït les entrevistes gravades en cintes jo mateix, del francès o del català i, llavors, després de triar quines incloure al llibre, les he editat per evitar-ne els errors gramaticals. He exclòs redundàncies, i he tallat seccions que creia inapropiades per al subjecte d'aquesta recerca. I, finalment, he desestimat material delicat, informació que faria més fàcil identificar, per part dels informants o altres habitants dels pobles, aquelles persones que tingueren l'amabilitat de cedir-nos el temps i la paciència que els requeriren aquestes entrevistes.

Abans de posar-nos amb aquests intervisus, però, ofereixo una revisió breu del nacionalisme en general, seguida d'alguna informació crucial en relació a la història espanyola i catalana, per fer veure com el nacionalisme modern encaixa en l'esquema de la resistència no violenta a la dominació castellana.

# Capítol Dos

## Emmarcant l'estudi: l'origen i el significat del nacionalisme

El sociòleg Ernest Gelner ens ofereix definicions útils de la nació, l'Estat i el nacionalisme en el seu llibre *Nations and Nationalism*. Conscient que aquests termes es confonen tot sovint, ell recalca que la definició de nacionalisme és parasitària dels dos altres termes. Seguint el sociòleg alemany Max Weber, Gelner veu l'Estat com "l'agència dins la societat que posseeix el monopoli de la legítima violència" (3). Continua dient que aquesta definició es pot aplicar molt bé als estats moderns, però adverteix que en l'època medieval, per exemple, els estats feudals no s'ajustaven a aquest model, ja que toleraven la violència en les guerres entre senyors feudals competidors.

Gelner ofereix dues definicions de nació, de les quals cap no troba del tot satisfactòria. Són les següents:

1. Dos homes són de la mateixa nació si, i només si, comparteixen la mateixa cultura, on la cultura vol dir un sistema d'idees i signes, associacions i formes de comportar-se i de comunicar-se.
2. Dos homes són de la mateixa nació si, i només si, es reconeixen mútuament com a pertanyents a la mateixa nació. Amb altres paraules, les nacions fan l'home; les nacions són l'artefacte de les conviccions de l'home i de les seves lleialtats i solidaritats (*Ibíd.*: 7).

Per a Gelner, el nacionalisme "és un principi polític que contempla que la unitat política i nacional ha de ser congruent" (*Ibíd.*: 1). Del qual se'n desprèn que el sentiment nacionalista "és la sensació d'enuig que creix per la violació d'aquest principi, o la sensació de satisfacció que sorgeix del seu compliment." Un moviment nacionalista "és el que s'activa per un sentiment d'aquesta mena (*Ibíd.*). Per tant, el nacionalisme "és una teoria de la legitimitat política, que requereix que les fronteres ètniques dins d'un estat... no han de creuar les polítiques i, en particular, que les fronteres ètniques dins d'un estat... no han de separar els estaments de poder de la resta" (*Ibíd.*).

Gelner també diu que la falsa consciència és un símptoma negatiu de la ideologia nacionalista. "Els seus mites contradiuen la realitat: reivindica la seva defensa de la cultura popular mentre, de fet, està forjant l'alta cultura; reivindica la seva projecció d'una antiga cultura popular mentre... ajuda a construir una cultura anònima" (*Ibíd.*: 124). L'autor expressa un judici encara més negatiu quan afirma:

El nacionalisme tendeix a tractar-se a si mateix com un manifest i un principi auto-evident, (...) que és violat només per mitjà d'alguna ceguesa perversa, quan de fet deu la seva pròpia plausibilitat i el seu caràcter coactiu simplement a una sèrie especial de circumstàncies, que de fet obté en l'actualitat, però que eren estranyes per la majoria de la humanitat i la història. Predica i defensa una continuïtat, però ho deu tot a un trencament decisiu i extraordinàriament profund en la història humana (...). La seva autoimatge i la seva veritable natura estan inversament relacionades amb una pulcre ironia, rarament igualada per altres ideologies reeixides (*Ibíd*: 125).

42

Tanmateix, ara em centraré en el que considero la contribució més important a la nostra comprensió del nacionalisme: el llibre de Benedict Anderson, *Imagined Communities*. El títol d'aquest llibre reflecteix la idea central que la nació és un constructe de la cultura humana i que aquestes entitats que anomenem nacions no són coincidents amb la humanitat (7). Encara més, la nació és *imaginada* com a *sobirana*, per això el seu títol, un canvi que s'esdevingué recentment en la història, amb l'arribada de la Il·lustració i els canvis revolucionaris que generà. Aquests canvis foren els que van destruir la "legitimitat del reialme jeràrquic ordenat divinament" (*Ibíd*: 7).

Tot i que, com Gelner, Anderson ubica el naixement del nacionalisme en la història recent, el segon autor repta directament al primer, tot dient:

L'inconvenient d'aquesta formulació –la noció que el nacionalisme és una ficció, ja que és inventat–, si més no, és que Gelner està tan ansiós per demostrar que el nacionalisme s'emmarca darrere d'algunes falses pretensions, que ell assimila "invenció" amb "fabricació" i "falsedat", més que no pas amb "imaginació" i "creació". D'aquesta manera, pressuposa que existeixen comunitats "veritables", la qual cosa pot ser juxtaposat de manera avançada sobre les nacions. De fet, totes les comunitats que són més grans que els pobles primordials de contacte cara a cara –i, potser, fins i tot aquests–, són imaginades. Les comunitats no es poden distingir per la seva falsedat o genuïtat, sinó per l'estil amb què han estat imaginades. (*Ibíd*: 6)

D'acord amb Anderson, la destrucció del reialme ordenat divinament es vincula amb la caiguda de l'ús del llatí com a llengua comuna a bona part d'Europa, un idioma que fou reemplaçat per un ampli ventall de llengües locals, parles que es van vincular als seus territoris individualitzats. Mentre que els antics Estats, units per la llengua comuna, eren conglomerats poc compactes de persones, localitzades entre fronteres indistintes i controlades des del centre, les noves entitats emergents assumiren una coherència, tant territorial com lingüística.

Anderson continua dient que aquest procés conduí a noves maneres de definir el món, que en tot cas feren possible visualitzar "la nació". Això, al seu torn, fou acompanyat amb una noció acceptada del temps.

El què [prengué] el lloc de la concepció medieval de simultaneïtat al llarg del temps (...) és una idea de temps buit i homogeni, en el qual la simultaneïtat és, i fou, transversal a través del temps, marcada no només per la prefiguració i l'acompliment, sinó per la coincidència temporal, mesurada pel rellotge i el calendari (*Ibíd:28*).

En el discórrer d'Anderson, aquest canvi en la concepció de la temporalitat va de braçet amb la invenció de la impremta, que féu possible el naixement de la novel·la i del diari, estructures que contribuïren al tipus de comunitat imaginada com a "nació".

En un sentit positiu, afavorir que les noves comunitats fossin imaginades fou una interrelació mig fortuïta, però explosiva, entre un sistema de producció i de relacions de producció (capitalisme), una tecnologia de la comunicació (la impremta), i la fatalitat de la diversitat lingüística humana (...). Un cop impreses, aquestes llengües formaren la base per a la consciència nacional de tres maneres diferents. Primer, i principalment, van crear camps unificats d'intercanvi per sota del llatí i per sobre de les llengües vernaculars orals [llengües nacionals *versus* llengües regionals]. Segon, el capitalisme imprès donà una nova fixesa al llenguatge. Tercer, el capitalisme imprès creà un nou llenguatge del poder, diferent de les parles vernaculars i administratives més antigues (*Ibíd: 42-45*).

43

Llavors Anderson continua citant un per un altres factors importants en l'emergència de la nació. És un fet que tots els nous Estats-nació, fundats per mitjà de revolucions a l'Amèrica del sud i del nord, foren formats per "criolls", amb llengua i avantpassats comuns, elements que compartien amb la mare pàtria que els controlava. Per tant: "la llengua mai no fou un tema a tenir en compte en aquestes primeres lluites d'alliberament nacional" (*Ibíd: 45*). D'acord amb Anderson, doncs, aquestes revolucions es generaren per l'exclusió política d'aquests criolls que, més enllà del seu llinatge, eren considerats inferiors a aquells qui controlaven les regnes del poder a la terra d'origen.

I si tornem al país d'origen, l'aflorament de la burgesia no fou pas marcat per la seva unitat de sang. En canvi "s'esdevingué per diverses repeticions. L'amo de la fàbrica de Lille estava connectat amb l'amo de la fàbrica de Lyon, tan sols per mitjà de reverberacions" (*Ibíd: 77*).

Els moviments independentistes a Amèrica esdevingueren, tan bon punt foren impresos –a les metròpolis–, "conceptes", "models" i, efectivament, "projectes". De la confusió americana en sorgiren aquestes comunitats imaginades: Estats-nació, institucions republicanes, ciutadania comuna, sobirania popular, banderes i himnes nacionals, etc.; i la liquidació dels seus contraris conceptuals: imperis dinàstics, institucions monàrquiques, absolutisme, subjectivitats, nobleses heretades, servituds, guetos, etc. Cap a la segona dècada del segle XIX, o abans, el "model" de l'estat nacional independent estava disponible per a la pirateria (*Ibíd: 81*).

Finalment, Anderson ens forneix d'un altre punt de vista important, particularment a la llum dels conflictes ètnics recents a l'Àfrica i els Balcans, quan distingeix el nacionalisme del racisme. L'autor diu que:

El nacionalisme pensa en termes de destins històrics, allí on el racisme somnia en contaminacions eternes, transmeses des dels orígens dels temps en una seqüència eterna de còpules repugnants: fora de la història. Els somnis del racisme, en realitat tenen el seu origen en les ideologies de *classe*, més que no pas en les de nació (*Ibid*: 149).

44 Vist això, un altre autor que ha aprofundit en el nacionalisme i, en particular, en l'etnonacionalisme, és Walker Connor<sup>15</sup>. Durant tot el procés que estem descrivint, Connor posa èmfasi en què molts Estats-nació, que diuen ésser uniculturals són, de fet, construïts a partir de molts grups ètnics indígenes. Connor culpa d'aquesta mala informació als teòrics de la construcció de la nació, ja que generalment ignoren la diversitat ètnica dins d'aquesta. L'autor cita un total de 132 estats contemporanis, dels quals només 12 són ètnicament homogenis. A més, remarca, a 31 d'aquests estats el grup ètnic més gran arriba al 74% de la població. És prou sorprenent adonar-se, vet-ho aquí, que les seves estadístiques revelen que en 39 casos de la mostra, el grup ètnic més nombrós no arriba a la meitat de la població de l'estat.

Un altre punt important de Connor, és que els experts de la identitat nacional tendeixen a equiparar nacionalisme amb la lleialtat a l'estat, més que no pas amb la lleialtat a la nació. El resultat immediat i no sorprenent d'això, és la confusió freqüent entre la "nació" i l'"estat", que porta els experts a ignorar el que és realment l'etnonacionalisme. I això, a l'autor encara el duu més enllà, afirmant que el nacionalisme no pot ésser explicat en termes materialistes, sinó que és, més aviat, de naturalesa psicològica. Ell diu, específicament, "Aquells que han mobilitzat nacions de forma reeixida, han entès que al centre de l'etnopsicologia hi ha el sentit de la sang compartida, i no han dubtat d'apel·lar-hi. Quan s'usa de manera prístina, la nació es refereix a un grup de persones que *creuen* que estan connectades ancestralment. És l'agrupació més àmplia que comparteix aquesta creença".

En el nostre estudi veurem més avall que, malgrat que el negativisme envers els altres –sobretot contra els immigrants marroquins– existeix entre certs segments de la població catalana, l'actitud oficial envers els forans a Catalunya és d'assimilació, basada en la llengua i no sobre la genètica. De fet, he conegut alguns catalans que prefereixen veure immigrants que vénen des del Marroc, que no pas els que vénen d'altres regions de l'Espanya castellanoparlant i d'Amèrica Llatina. Aquesta preferència està vinculada directament amb la llengua. Els nostres informants, els que tenen aquest punt de vista, ho raonen perquè creuen que els immigrants àraboparlants

---

15. N.T.: L'autor no refereix l'obra de la qual treu la informació i les cites.

aprendran català més ràpidament que no aquells altres, provinents de diferents parts d'Espanya i d'altres països castellanoparlants. Segons la nostra experiència, molts dels castellanoparlants que han residit a Catalunya durant diversos anys no volen, o no es molesten, en aprendre català.

### **Una mirada a la història d'Espanya en relació al poder central versus el poder regional**

En aquest breu sumari de la història espanyola, confio de totes totes en un article –“Les arrels de la qüestió nacional a Espanya”–, de Simon Barton. L'autor es fixa, inicialment, en la geografia d'Espanya, assenyalant que, a primer cop d'ull, hom s'esperaria que fos una entitat unificada. Si més no, per tal com sobresurt de la resta d'Europa la península, bordejant el mar Mediterrani a l'est, fins a l'oceà Atlàntic al nord i al nord-oest. I perquè, del cantó nord-est, gaudeix d'un semiaïllament de França, gràcies als Pirineus. L'autor segueix apuntant, tanmateix, que si hom es fixa en la geografia interna del país, s'estremeix pel fet que està seccionat per diverses cadenes muntanyoses, fronteres naturals que divideixen una regió de l'altra. Fins i tot la regió central, l'alta planúria, la Meseta, és recollida per totes bandes: per les serralades de la Sierra da Estrela, la Sierra de Gredos i la Sierra de Guadarrama. L'autor afegeix que, malgrat aquesta geografia escarpada hagi tendit, de fet, a encoratjar el desenvolupament de moviments regionals i separatistes, els factors polítics, econòmics i culturals són d'igual importància en aquest aspecte.

Mirant enrere cap a la història espanyola, l'autor apunta que la data exacta per a l'emergència d'Espanya com a nació és un tema de discussió. El fet, convencionalment acceptat, que es considera com a portador de la unitat política, o fins i tot cultural, d'Espanya, fou el casori d'Isabel i Ferran l'any 1469, que uní Castella i Aragó. No aconseguí produir un país unit, però, ja que cada membre d'aquest matrimoni mantingué el control sobre el seu territori respectiu. Per aquesta raó, Barton suggereix que en realitat, la data probable per a l'establiment del control polític fou la imposició de la Nova Planta per part de Felip V l'any 1716, una llei que no només prohibí l'ús del català a totes les àrees on es parlava la llengua, sinó que també tancà totes les universitats en les quals el català era la llengua dominant. L'autor assenjala, correctament, que fins i tot aquest canvi cataclísmic, encara que portà efectivament la unitat política, no contribuí gaire a crear una consciència nacional.

En aquestes, el matrimoni entre Ferran i Isabel no fou només un triomf polític, sinó que també portà a l'enriquiment del país, resultat de la conquesta de bona part de l'Amèrica Llatina. La conseqüència directa d'això fou que, en un curt període de temps, Espanya esdevingué un poder europeu principal. Les seves fortunes polítiques al continent europeu també creixeren en èxits, sobretot amb la coronació de Carles V el 1516. La davallada del país, però, començà poc després, i continuà durant tres segles. L'estocada final fou, potser, la caiguda de l'Imperi Espanyol al Nou Món, que expirà definitivament amb la victòria americana a la Guerra Hispanoamericana. D'aquest darrer cop als anhels imperials espanyols, Barton en diu:

En una atmosfera d'angoixa i autocrítica, un grup d'intel·lectuals... es posà a examinar les causes de la situació espanyola i proposà solucions per a la seva salvació. No era simplement el desenvolupament històric d'Espanya el que s'estava posant a prova, sinó l'essència de l'ànima espanyola... La decadència política a Espanya era sobretot examinada des d'un punt de vista molt superficial, amb diverses explicacions fàcils que s'oferien per explicar la "situació espanyola" (*Ibíd*:108).

46

A la discussió que segueix aquests apunts, Barton apunta que el conegut filòsof espanyol Ortega y Gasset, i altres autors menys famosos, addueixen que la decadència espanyola fou a causa de la manca d'una aristocràcia forta. L'autor diu que un altre escriptor i filòsof conegut, Miguel de Unamuno, arribà tan lluny que menyspreà la unitat d'Espanya, considerant-la un absurd mite nacionalista. L'autor, llavors, continua la seva revisió d'aquesta controvèrsia, fixant-se en un altre grup d'experts que atacà el punt de vista d'Unamuno, amb la resposta que l'emergència d'Espanya com a nació "havia estat el producte triomfal d'un continu impuls unificador que havien conduït els seus ancestres... Per a aquests historiadors nacionalistes, la debilitat dels llaços que unien els espanyols s'havia d'atribuir a la seva unitat de caràcter". Aquesta debilitat fou diagnosticada com l'individualisme innat de l'espanyol, i no s'atribuí "a cap altra diferència etnològica o lingüística fonamental entre, diguem, catalans i castellans, que expliqués el fort sentiment regional que existia a Espanya" (*Ibíd*: 109-110). Aquesta mateixa interpretació fou assumida durant el període de Franco, en el qual el dictador prometé un renaixement del patriotisme i de la solidaritat nacional.

Després de revisar i criticar totes les representacions de la història espanyola al llarg de diferents èpoques, Barton conclou que la inhabilitat d'Espanya per mantenir la unitat s'esdevingué perquè no hi hagué cap intent important per fomentar un sentit d'identitat entre els habitants de la Península. A més, el descontent regional amb el centre era agreujat per la decadència econòmica d'aquest, al mateix temps que les regions desenvolupaven les seves economies locals. "Posteriorment, mentre la iniciativa econòmica passava a les regions, el poder polític romania fermament arrelat a Madrid. En aquest punt es desenvolupà una convicció estesa que el centre dirigia Espanya a expenses de la perifèria, un sentiment que ha persistit fins avui" (*Ibíd*: 121). Aquest és, efectivament, el sentiment, actualment, d'aquells catalans que continuen pressionant per obtenir una major autonomia o, fins i tot, per la independència d'Espanya. Entre les dades que confirmen aquest reclam trobem les següents estadístiques publicades per la Generalitat de Catalunya a finals dels anys 90, apuntant una discriminació econòmica contra Catalunya pel que fa a la distribució de la recaptació nacional d'impostos espanyols: a tota Espanya, la redistribució de fons a les regions era de l'1 a l'1,5% dels impostos federals, mentre que Catalunya en rebia només el 0,75%. L'Estat espanyol invertia 556 euros per habitant a la regió de Madrid, mentre que Catalunya rebia només 329 euros per habitant, que representa el 41% menys. Madrid tenia el 9% de totes les autopistes sense peatge, i només un 0,75% de les seves

carreteres eren de pagament, mentre que Catalunya tenia el 19% de les autopistes gratuïtes de l'Estat espanyol, i el 42% de les carreteres de peatge.

Josep-Lluís Carod-Rovira, president d'Esquerra Republicana de Catalunya –el partit d'esquerra independentista i llavors membre del Parlament català–, publicà un article, “La Gran Mentida”, el 15 de setembre de 2004, en un número del diari en llengua catalana Avui. El que Carod anomena la “Gran Mentida”, és el clam persistent segons el qual Catalunya es beneficia d'avantatges fiscals injustes sota les lleis d'impostos d'Espanya. Carod argumenta que, al contrari, Catalunya ha sofert contínuament la discriminació fiscal per part del govern central espanyol. Quan fa aquesta afirmació, assenyalava el següent:

Hi ha regions [fora de Catalunya] en les quals cada alumne d'escola primària té el seu ordinador actualitzat, proveït de forma gratuïta per l'Estat, juntament amb tots els llibres de text necessaris. La diferència en el cost d'un carnet de conduir normal i un carnet de camió professional és notòria arreu d'Espanya, però no a Catalunya. Els enterraments gratuïts són facilitats a totes les regions d'Espanya en comparació amb Catalunya. Una millor cobertura del finançament de la salut es dona a totes les autonomies espanyoles, amb l'excepció de Catalunya. Malgrat el fet que el 17,5% de la població catalana viu en la pobresa, la regió no ha rebut mai del Govern Nacional el que correspon de suport financer per a les famílies pobres. Els estudiants a Catalunya són forçats a rebre classes en barbacots atrotinats. Catalunya pateix d'una infraestructura antiquada, un sistema sanitari seriosament endeutat, i negocis que creixen només en base de l'empenta dels seus propietaris, sense subvencions governamentals. Tot això no té a veure amb la solidaritat nacional... Algun dia arribarà, que els altres es comportaran solidàriament amb nosaltres!

### **Algunes dates importants de la història catalana**

El que segueix són dates seleccionades de la història catalana, que il·lustren la profunditat del reclam català per la identitat nacional, independent, o parcialment independent, d'Espanya. A més, aquesta secció tracta del desenvolupament d'institucions democràtiques, durant el llarg període de la federació catalano-aragonesa. La informació és extreta, d'entre altres fonts, d'un sumari de la història catalana aportat per Òmnium Cultural, una associació per a la promoció de la cultura catalana.

El primer governant de la Catalunya independent fou Guifré, el Pilós, que, l'any 878, establí la línia més antiga d'ascendència a l'Europa medieval. El nom “Catalunya” apareix per primera vegada l'any 1114, en una obra anomenada el Liber Maiolichinus, i al primer document conegut en català, el Liber Ludiciorum, data de l'any 1150.

A finals del segle x, els descendents de Guifré formaren un condomini patrimonial sobre les subregions de la Cerdanya, Besalú, Barcelona, l'Urgell, Girona i Osona. Sota aquest règim, el territori fou independent dels reis Francs i, el 1258, el rei català Jaume I i Lluís II de França signen un acord en el qual els francesos retiren qualsevol

reclamació sobre territori català al sud dels Pirineus, al mateix temps que Jaume renuncia als seus drets sobre tota la terra al nord de la cadena muntanyosa.

L'any 1150, Catalunya desenvolupà una constitució feudal molt abans que s'aprovés la Carta Magna a Anglaterra. Aquest document reconeixia l'igualtat entre els burgesos i els nobles. Al seu llibre, "Catalonia, Nation Building Without a State", Kenneth McRoberts afirma, sobre aquest desenvolupament històric:

En molts aspectes, el sistema de convenis i la llei implantaren un punt de vista, anomenat pactisme, que ha esdevingut un tret perdurable de la societat catalana. S'argumenta que sota condicions normals, la vida legal i política de Catalunya ha estat governada per assumpcions pactistes: les regles emergeixen de contractes que les parts estableixen a partir d'acords, i la vida social en general s'ha de basar en la negociació i l'adaptació, més que en la força o la dominació (*Ibid*: 10).

48

Durant l'Edat Mitjana, Catalunya fou l'únic territori hispà que s'expandí. L'aliança entre Catalunya i Aragó estengué el seu territori al llarg de tot el Mediterrani occidental, incloent-hi València, Mallorca, Sardenya i Còrsega, així com Atenes i Nàpols. Al segle XV, les Corts de Barcelona –un ens legislatiu català–, establiren un principi de monarquia "limitada", que fou obligada a governar segons les lleis, tot resguardant cert grau de poder reial.

L'any 1659, al final de la guerra dels Segadors –un aixecament camperol contra França i contra el govern central espanyol–, els territoris catalans al nord dels Pirineus foren cedits a França sense consultar-ho amb els governadors catalans. Després de prendre aquest territori, el govern francès abolí totes les institucions catalanes dins les antigues terres catalanes.

Com ja s'ha apuntat, Catalunya perdé el control independent del seu territori, que tanmateix havia mantingut, fins i tot, després de l'enllaç entre Ferran i Isabel. La "unificació" de tots els territoris de la península Ibèrica s'esdevé quan Felip V imposa la Nova Planta, el 1716. Durant aquest període el castellà fou imposat com a llengua oficial del territori i fou l'única llengua que s'ensenyava a les escoles. L'Església Catòlica també fou obligada a emprar el castellà en l'ensenyament de la religió. Malgrat que el català se seguí parlant a les zones rurals, no fou fins el segle XIX que tornà a emergir com la llengua de les classes urbanes educades. Aquest fou el període conegut com la "Renaixença catalana".

El 1859, la competició medieval coneguda com els Jocs Florals –concursos de poesia, en els quals el primer premi consistia de tres flors diferents, de les quals una era una rosa vermella– foren reintroduïts. Significaven el renaixement de la llengua catalana com a forma literària. L'Institut d'Estudis Catalans, compostat per experts i intel·lectuals catalans, fou fundat a Barcelona l'any 1907. La seva tasca incloïa la creació d'un conjunt de regles lingüístiques, amb direcció a l'estandardització de la llengua. El primer diccionari autoritzat en català, escrit per l'erudit Pompeu Fabra, aparegué

l'any 1932. Cap a finals del segle XIX, les primeres teories ben fonamentades del federalisme i del nacionalisme foren proposades per figures intel·lectuals com ara Francesc Carreras i Maragall, Valentí Almirall, Enric Prat de la Riba, Narcís Roca i Ferreras i Domènec Martí i Julià. Els primers d'aquests pensadors se situaven majoritàriament a la dreta de l'espectre polític, però una ala esquerrana del catalanisme fou formada poc després, i fou especialment activa en les lluites polítiques abans i durant la Guerra Civil Espanyola.

El 1869, el "Pacte de Tortosa" fou signat per part de representants de l'antiga Corona d'Aragó, a fi de crear la confederació dels seus anteriors territoris autònoms.

Catalunya fou una de les poques àrees en les quals l'europeisme fou popular entre els activistes polítics i, en l'actualitat, els catalans tendeixen a mirar al nord, més que no pas a l'oest, envers Madrid. Al llarg dels anys, els editors catalans han produït una miriada de traduccions d'un ampli ventall de llengües europees, incloent-hi treballs punters de ficció, així com també de filosofia. Per exemple, el català fou una de les primeres llengües en les que es traduïren els treballs de Nietzsche, i les obres de l'escriptor teatral noruec Ibsen. La indústria es desenvolupà ràpidament cap a finals del segle XIX, particularment en la producció tèxtil. Un nombre considerable de catalans ambiciosos emigraren a Cuba, on molts s'enriquieren. Retornaren a Catalunya amb les seves noves riqueses, on esdevingueren clients desitjosos d'arquitectes punters, com ara Gaudí. Gaudí és conegut pels seus edificis modernistes, però també per ser l'arquitecte del Park Güell, construït a prop de la muntanya del Tibidabo, a l'extrem occidental de Barcelona. Un altre arquitecte important, Domènec i Montaner, dissenyà diverses residències privades a Barcelona, però és probablement més conegut pel complex sanitari de l'Hospital de Sant Pau, i sobretot pel seu Palau de la Música, una gemma única, ara classificat com un tresor internacional per la UNESCO.

El 1914 s'establí la Mancomunitat de Catalunya. Aquesta nova entitat política fou responsable de la coordinació dels afers interns de les quatre diputacions –Lleida, Girona, Tarragona i Barcelona–, en les quals Catalunya havia estat –i encara és– dividida per la llei espanyola a fi de controlar millor la política catalana. La Mancomunitat fou el primer intent per part de nacionalistes catalans d'abolir la divisió de Catalunya en districtes polítics separats.

L'any 1923 el dictador Primo de Rivera assumí el poder i imposà mesures repressives, incloent la supressió de la Mancomunitat i de la llengua catalana en favor del castellà. La dictadura durà fins a 1930. Poc temps després de la caiguda de Primo de Rivera, el 1932, el govern de Catalunya –la Generalitat–, feu de la regió una part autònoma de la República Espanyola. El 1936 esclata la Guerra Civil, enfrontament entre les tropes feixistes de Franco i el govern legítim de la República. I desemboca el 1939 en la victòria dels nacionalistes espanyols de dretes. Altra vegada, es prengueren mesures repressives contra la cultura i la llengua catalanes. El 1940, Lluís Companys, que havia estat el president de la Generalitat durant la República i que, al final de la Guerra Civil, es refugià a França, fou retornat a Barcelona pels francesos i executat pels feixistes de Franco.

## **Cronologia d'esdeveniments al final del període franquista**

L'any 1971, la clandestina Assemblea de Catalunya fou establerta a Barcelona, composta per organitzacions legals i il·legals, de caràcter no governamental, i tant regionals com professionals. El seu plantejament era organitzar una aproximació no violenta a la democràcia, durant els anys següents. El mateix any, el nou arquebisbe de Madrid, president de la Conferència Episcopal espanyola, liderà la lluita per a la democràcia política dins de l'església.

El 1974 es fundà un nou partit polític, Convergència Democràtica de Catalunya. Des de 1980 fins a 2003 fou el principal partit al govern de Catalunya, sota la presidència de Jordi Pujol. Malgrat que, en ocasions, es veié obligat a forjar aliances amb altres partits, tant de l'esquerra com de la dreta, Pujol serví com a president de Catalunya des del 1988 fins al 2004, quan el Partit Socialista de Catalunya –el PSC– assolí el poder en coalició amb Esquerra Republicana i Iniciativa per Catalunya-Verds.

50

Després de la mort de Franco, Juan Carlos de Borbón fou nomenat el monarca constitucional d'Espanya. Poc després la democràcia fou restablerta a Espanya. Es garantí a tres autonomies “històriques” –el País Basc, Galícia i Catalunya–, un estatus especial al si de la nova constitució, mentre que altres regions d'Espanya assumiren l'estatus d'unitats autònomes dins l'Estat, però amb un poder més limitat que el garantit a les autonomies “històriques”. Tot i que el castellà es declarà la llengua de tot el país, el basc, el gallec i el català foren reconegudes com a cooficials. Aviat, es proclamà a Catalunya una llei lingüística que posà el català com a primera llengua del sistema escolar públic. Una clàusula a la nova constitució espanyola, però, convertí en il·legal que les Comunitats Autònomes fessin aliances amb finalitats econòmiques i/o culturals, bloquejant així que les províncies històricament catalanoparlants –com València i les Illes Balears– poguessin unir-se amb el Principat, tot de cara a crear una unitat política més àmplia dins de l'Estat.

L'any 1977 s'organitzaren les primeres eleccions lliures i es restablí la democràcia a Espanya. En la Diada nacional catalana, l'11 de setembre del mateix any, tingué lloc una manifestació massiva i pacífica amb més d'un milió de participants. Les principals reivindicacions eren el fermat de la democràcia a tota Espanya, i l'autonomia política per a Catalunya. L'any 1979 s'aprovà l'Estatut d'Autonomia de Catalunya per referèndum.

El 1983 s'establí la televisió pública catalana, TV3, que trencà el monopoli del canal estatal espanyol. Un segon canal en català s'establí el 1988, el Canal 33. L'any 1983 també fou quan s'aprovà la primera llei envers la normalització del català al Principat. La llengua catalana fou declarada llengua pròpia, és a dir, la llengua oficial de Catalunya. La nova llei lingüística versava sobre el lloc del català en la vida pública. Entre els temes específics hi havia els següents: es permetia als individus emprar el català, si així ho triaven, en l'adjudicació de casos judicials; el català quedava declarat com a llengua oficial de l'administració; totes les lleis aprovades per la legislatura catalana havien de ser publicades en català i en castellà. A més, en casos de dubte la versió en català seria

declarada com el document oficial –aquesta secció fou declarada nul·la i buida pel Tribunal Constitucional espanyol. S'establí el català com a llengua de l'educació a tots els nivells fins a la universitat, amb l'ensenyament del castellà així com del català a les escoles primàries i secundàries. Entre els estudiants universitaris, hi havia el dret d'escollir ésser ensenyats en la llengua de la seva elecció, el català o el castellà, però totes les universitats havien de tenir necessàriament oferta d'ensenyament del català, per a professorat i per a l'alumnat que no el parlés.

A més, la llei lingüística del 1983 féu una excepció sobre l'oficialitat del català al Principat, concretament per a la Vall d'Aran, al Pirineu català. En aquesta àrea, el dialecte local de l'occità, l'aranès, fou reconegut com a llengua oficial. Fins avui, d'entre tots els territoris occitans, només a la Vall d'Aran es reconeix oficialment la seva llengua.

L'any 1998, la llei original de la llengua de 1983 fou enfortida per a moltes àrees de la vida pública, inclosos els mitjans escrits i les pel·lícules. El preàmbul d'aquesta nova llei diu: “L'objecte d'aquesta llei és desenvolupar més enllà l'article tres de l'Estatut de Catalunya per protegir, encoratjar i normalitzar l'ús del català a les àrees públiques de la vida catalana, amb l'excepció de la Vall d'Aran, on l'aranès és reconegut com a llengua oficial, i garantir l'ús normal tant del castellà com del català a la resta del Principat.”

Barcelona fou declarada seu dels Jocs Olímpics de 1992. Molt bona part de la ciutat fou renovada per a l'esdeveniment, i tant Barcelona com la resta de Catalunya aprofitaren per fer publicitat a la resta del món. El principal eslògan dels Jocs fou que les Olimpíades s'esdevindrien en un país anomenat Catalunya. Els anuncis dels Jocs incloïen un mapa cap per vall del sud d'Europa, amb el Principat clarament destacat.

El 1995, l'Infopista, a la l'Autopista Catalana, esdevingué el lloc oficial d'Internet en català. Més tard, el nom de l'espai virtual canvià a Vilaweb.

L'any 2000, el Partit Popular –de dretes–, guanyà la majoria absoluta al Congrés espanyol. Els dos governs previs, de dretes i esquerres, havien estat dependents d'aliances amb partits autonòmics per a governar. El nou govern d'Aznar ja no depenia de CIU –la coalició catalana de centre-dreta–, i començà un llarg intent de debilitar el poder de les autonomies basca i catalana, en els àmbits de la propagació de la llengua i de l'educació.

L'any 2004, després de l'atac terrorista a l'estació d'Atocha a Madrid, el Partit Socialista d'Espanya –el PSOE–, guanya les eleccions nacionals i comença a governar en consorci amb els partits regionals.

## **El nacionalisme i Catalunya**

Aquesta secció tracta del nacionalisme tal com afecta Catalunya, revisant alhora un seguit d'articles de premsa que examinen diversos aspectes del catalanisme tal com és, o ha estat, manifestat al Principat. Engego la discussió amb una mirada al conegut enfocament catalanista envers el problemàtic, ja que sovint es considera pejoratiu, estatus del terme “nacionalista” en el discurs polític, particularment en la manera com s'aplica

a Catalunya. L'article en qüestió porta per títol "El rol de les nacions en la construcció europea", de Salvador Cardús i Ros, professor de sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona, i contribuïdor freqüent del diari català Avui. Fou publicat en català en un volum anomenat *Els Nacionalismes factor de violència* –no tinc la referència completa d'aquest treball. Els extractes que es mostren més avall, però, han estat obtinguts d'una còpia en anglès de l'article, que fou facilitada per l'autor a la primavera de 1997, dels quals tampoc no en tinc data. Cardús i Ros inicia amb una discussió general al voltant de l'atmosfera negativa que envolta el terme "nacionalisme":

52

El converteix en un boc expiatori per al desencant vers Europa, ignorant sistemàticament els contraexemples establerts pels casos de nacionalismes arrelats amb una pacífica autodeterminació, com els de la separació dels txecs i els eslovacs en la reunificació alemanya, i la concentració de tota reflexió sobre el cas gairebé únic de la conflictivitat en particular en l'antiga Iugoslàvia (*Ibid*: 10).

Per a Cardús i Ros, el problema pot ser reduït a la confusió general del terme "nacionalisme" amb el terme "totalitarisme", com si fos un retorn atàvic a l'organització social primitiva. Aquesta visió general negativa porta a alguns catalans i catalanes a sentir-se incòmodes amb el concepte. Per aquest motiu, Cardús i Ros, distingeix entre el nacionalisme "voluntarista", que caracteritza com a "racional i democràtic", i la seva forma no democràtica. També distingeix entre el nacionalisme dels Estats-nació internacionalment reconeguts, per una banda, i el nacionalisme de la gent que "demana el dret a l'autodeterminació" per una altra. Aquest punt és particularment apropiat en el cas d'Espanya. Cardús i Ros diu que l'error de veure un Estat-nació com a nacionalista –que era clarament el cas durant el franquisme i que continua actualment, particularment entre les figures polítiques de la dreta espanyola–, és perquè el "nacionalisme dels Estats-nació" és presentat generalment com un ens "natural", mentre que el mateix terme en relació a les "nacions" sense Estat és considerat artificial.

Això porta Cardús i Ros a assenyalar la distinció feta tot sovint entre el nacionalisme i el patriotisme i, en aquest sentit, a citar l'autor francès Gilles Martinet, dient que el nacionalisme és una ofensa a la raó. Des d'aquest punt de vista, el patriotisme reflectiria un amor al que és propi, mentre que el nacionalisme es basaria en l'odi, el menyspreu i la por als altres.

Cardús i Ros resumeix les virtuts d'un nacionalisme democràtic i pacífic de la següent manera:

Una entitat política culturalment estable i suficientment homogènia per a ésser capaç d'integrar la diversitat del món obert d'avui dia, sense crear guetos marginals ètnics o culturals... És la consciència nacional la que garanteix aquest mínim nivell d'identificació col·lectiva, la qual, al seu torn, fa que la comunitat política sigui possible. El nacionalisme esdevé una condició per a l'Internacionalisme.

La nació i el nacionalisme són una garantia de la lliure participació a l'aldea global... Sense el contrast de la identitat local sòlida, la comunitat global no és més que una forma eufemística de referir-se a la provincialització del món modern entorn a les metròpolis, que concentren la major part del poder cultural en l'enorme indústria del consum i de l'audiovisual (*Ibíd*: 18).

I l'autor conclou que “una Europa veritablement unida serà la dels pobles i les nacions, o no serà” (*Ibíd*: 20).

### **El renaixement del nacionalisme català**

El nacionalisme català modern i actual o, com alguns prefereixen anomenar-lo, el catalanisme, encaixa perfectament en el model presentat per Benedict Anderson. Malgrat que la identitat catalana és un fet d'antiguitat, l'inici del sentiment nacional nasqué a meitat del segle XIX. Els primers catalanistes foren de la creixent classe mitjana, excloent en la majoria dels casos els més rics. En termes estrictes, els catalanistes naixien al si de la classe professional, i entre els intel·lectuals, incloent artistes i escriptors. Aquesta, potser, és la raó per la qual un dels signes primerencs del seu desenvolupament fou la restauració del concurs de poesia medieval, els Jocs Florals, una forma exemplar de la no-violència simbòlica.

El nacionalisme català, en les seves diverses encarnacions, trobà seguidors gairebé des del començament, tant a l'esquerra com a la dreta. Les seves formes variaven, evidentment, depenent de a quina banda de l'espectre polític se situés. En tot cas, al llarg del seu desenvolupament assumí un seguit de símbols que eren propis de la població rural i dispersa, amb les seves arrels profundes al camp, i algunes idees d'intel·lectuals urbans. Un interessant article que tracta aquest procés és el de l'antropòloga Susan M. DiGiacomo.

El títol del text, “La Caseta i l'Hortet”, fa referència a les cases rurals petites dels pagesos, les “casetes”, i el jardí culinari de les masies de petita escala, l’“hortet”. En aquest treball l'autora se centra en la relació de la capital amb l'interior de Catalunya, que descriu com “havent estat sempre una amalgama complexa d'atracció mútua, menyspreu, enveja, ressentiment i idealització...; és a dir les característiques de les relacions urbà-rural de totes les societats mediterrànies, tot i que en cadascuna adopti fesomies particulars” (*Ibíd*: 160). Aquests símbols clau, suggereix, representen la concretització d'una major font de “seny” –bon sentit. I malgrat que DiGiacomo no ho esmenta, el seny és usualment aparellat amb un altre terme d'auto-identificació dels catalans. Es tracta de la “rauxa”, que vol dir impuls o emocionalitat.

A bona part d'Espanya, més enllà de Catalunya, quan es demana que es caracteritzi els catalans, la resposta immediata és probable que refereixi la devoció d'aquests pel treball dur i per la frugalitat, que poden ésser expressats, segons l'informant, en positiu o en negatiu. Aquesta frugalitat inclou “la lògica de l'acumulació lenta de la típica família agrícola de mida modesta, econòmicament viable a la casa pairal (la casa

familiar i centre de la vida social i econòmica) que serví com a model per a l'empresa familiar industrial, la casa industrial" (*Ibíd*: 160). D'aquesta manera, segons l'autora, la família a Catalunya ha esdevingut el símbol de la nació.

A finals del segle XIX i començaments del XX, la Catalunya que s'estava industrialitzant ràpidament canvià l'actitud, d'una nostàlgia per la pagesia a la capitalització progressiva, particularment en la indústria tèxtil. DiGiacomo assenyala, però, que el nou "paisatge industrial" fou incorporat dins la vella visió, en tant que moviment anti-industrial. És el Modernisme, que ràpidament es fongué en el passat, per ésser reemplaçat per una nova filosofia que mirava cap al futur, el Noucentisme (*Toward a New Century: The 1900s*). El nou ideal era "urbanitzar" el camp i, alhora, "ruralitzar" la ciutat. Això desembocaria, diu ella, en la concepció de la nació i de la ciutadania, que un portaveu de la nova ideologia, Antoni Rovira i Virgili, anomenà "la Catalunya-Ciutat" (*Ibíd*: 161).

Una figura important d'aquest moviment i de la història catalana fou Francesc Macià, que fou cridat pels líders polítics, d'un grup conegut com Solidaritat Catalana, per presentar-s'hi de candidat a les eleccions. Macià esdevingué independentista i, el 1922, fou el fundador d'un partit conegut com Estat Català, un grup que fou illegalitzat immediatament. A la renúncia del dictador Primo de Rivera, Macià, que havia estat a l'exili durant la dictadura, tornà a Barcelona per ajudar a fundar el partit conegut com Esquerra Republicana de Catalunya. Va presentar-se a les eleccions sota el seu cartell i, el 1931, fou escollit abassegadorament.

Macià era l'"avi" de la "família nacional", ja que els treballadors, els camperols i les classes mitjanes l'aclamaven i se sentien representats per ell. Una frase que reaparegué freqüentment en els seus discursos –"La casa i l'hortet"–, ha estat consagrada en la memòria popular, mig en to burleta, mig en to respectuós, essent, en qualsevol cas, la prova de l'encapsulament dels ideals socials de Macià (*Ibíd*: 162).

DiGiacomo subratlla que la Catalunya rural és, avui dia, i primàriament, un lloc de propietats mitjanes, "cultivades o bé per pagesos propietaris, o bé per masovers amb contractes tan llargs, que obtenen drets d'ús perpetus" (*Ibíd*: 163). Quan el partit d'esquerres, Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), fou restaurat a la legalitat després de la mort de Franco, prengué la imatge de la casa i l'hortet i l'enllaçà amb l'eslògan "Prou de parlar i prometre. Anem al cor de l'assumpte."

En un article, "Identitats Catalanes", Ignasi Terradas, catedràtic d'antropologia a la Universitat de Barcelona, ofereix tres tipus d'expressió d'identitats i llur comportament relacionat, que ell associa amb tres diferents àrees geogràfiques i socials de Catalunya: la regió muntanyosa del Pirineu, les terres altes centrals i les comunitats urbanes grans, com Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona. La primera d'aquestes identitats és una que, diu, és més viscuda que no pas pensada. Aquesta identitat és la que millor encaixa en els plantejaments tradicionalistes i romàntics de l'ètnicitat i el nacionalisme al continent europeu. El segon tipus d'identitat, el que és declarat formalment, és de caràcter ètnic o nacional, i és expressat en propostes econòmiques i

polítiques. El tercer tipus també té un contingut polític i econòmic, que s'expressa obertament, i es basa en els ordres convencionals de la societat en qüestió. Terradas adverteix, però, que els tres tipus són permeables, i que interactuen mútuament, així com amb altres tipus d'identitat. Segons Terradas:

Catalunya ha produït un exemple d'una mescla extraordinària d'identitats: interaccions amb l'Estat espanyol i altres pobles d'Espanya, apel·lant a modes de vida tradicionals i moderns, polítiques seculars i religioses, elits econòmiques i culturals, etc. Això mostra ambigüitat, contrast i contradicció tant a dins com a fora [de Catalunya] (*Ibid*: 40).

Terradas identifica clarament la llengua com la forma primordial i natural de la identitat, un fet que apareix a la meua ment encaixant amb la forma bàsica de la identitat catalana en general, i la qual és investigada en aquest llibre. Però, ja que la llengua, per aquest autor, és una part donada de la Catalanitat, ell l'associa amb el primer tipus d'identitat, del qual diu: "Com a tal, per a l'actor no pot ser considerada com una identitat, ja que no és usada com a tal en la seva societat" (*Ibid*: 40). Llevat que Terradas vulgui limitar la llengua a la seva primera categoria, exclusivament en el context dels Estats-nació –en els quals una llengua nacional es dona per suposada–, no puc estar d'acord amb aquesta consideració. Les nostres dades mostren que la vasta majoria d'informants que s'identifiquen com a catalans, incloent aquells que no són nacionalistes catalans, entenen que l'ús i la preservació de la llengua eren essencials per a la continuació de la seva cultura. Per tant, posaríem la llengua catalana dins la segona categoria de Terradas, que és el que ell mateix fa més endavant en el seu article. A més, el fet és que la política d'integració plantejada pel govern català posa l'accent en una relació íntima entre parlar català i ésser català, cosa que demostra que és clarament una part conscient de les polítiques lingüístiques de la Generalitat. Fins i tot quan ell, finalment, posa la llengua a la segona categoria, Terradas debilita aquesta afirmació, almenys per als catalans, afegint-li l'advertència que parlar català no és suficient per ésser considerat català. Efectivament, no és suficient en el pla abstracte, però parlar la llengua activament, sovint significa una afiliació d'alguna mena amb la cultura.

Elaborant el segon tipus d'identitat, Terradas diu que no està basada en psicologismes, sinó més aviat en una presentació contemporània d'activitats concretes i ideològiques que impliquen àrees com la llei, les institucions, les corporacions, les activitats econòmiques i la política. D'aquesta forma, ell considera, "A Catalunya, aquest segon tipus d'identitat és molt coincident amb les definicions històriques i geogràfiques de la nació" (*Ibid*: 43).

Després d'oferir un esquema històric de les relacions dels catalans amb els successius governs d'Espanya, que no cal considerar aquí, l'autor continua amb el període que seguí la tornada de la democràcia després de la mort de Franco, i ofereix un judici important en relació amb el desenvolupament més recent del tercer tipus d'identitat. Ell vincula aquest gir en el nacionalisme català a la integració d'Espanya dins d'Euro-

pa, les fronteres establertes de les àrees de parla catalana, la integració de certs polítics catalans a la política nacional espanyola, i els límits situats en allò cultural, més que no pas en la classe o en la formació de la identitat nacional. Terradas diu el següent, en relació amb el procés general:

L'individualisme, el capitalisme de crisi, l'elitisme, la integració a la gestió de la crisi espanyola i europea, i les noves formes de darwinisme social estan desplaçant les antigues formulacions ètniques i corporatives d'identitat nacional... Aquest tipus d'identitat, basada en motius cívics, educatius i democràtics té un model mundial: els Estats Units (*Ibíd*: 47)

56

Terradas adverteix, tanmateix, que el tercer tipus de nacionalitat –que és més evident a les grans àrees urbanes–, no aconseguirà ésser complert, ja que “La identitat proposada requereix un Estat per a la seva definició formal i ... sense l'Estat només és una formulació parcial del tercer tipus d'identitat” (*Ibíd*: 9). Aquest perill també és percebut per molts nacionalistes catalans contemporanis i és, crec, justificat pels fets de la política recent, en els quals el partit de dretes Partido Popular féu intents seriosos de diluir la importància de les llengües catalana i basca, així com de l'ensenyament de la història local als programes escolars respectius de Catalunya i del País Basc.

A “Catalan National Identity, The Dialects of Past and Present”, Josep R. Llobera descriu les ideologies nacionals com la interacció dialèctica del passat amb el present. Llobera assenyala que “malgrat que projecten una imatge de continuïtat, els nacionalismes estan perforats per les discontinuïtats; malgrat que conjuren la idea d'un centre ideològic immutable i una perifèria adaptable, de fet tant el centre com la perifèria estan constantment redefinits” (1). L'autor també critica la saviesa rebuda –un veritable lloc comú–, que contempla l'Estat-nació com la qüestió natural del món modern, i pondera que aquesta concepció és més ficció que realitat. Recull, tot i que en termes més forts, l'apunt fet per Walker Connor, que ha estat citat més amunt, segons el qual l'Estat-nació és una camàndula de la història europea, ja que molts dels anomenats Estat-nació europeus són, de fet, multinacionals. Subratlla una aproximació alternativa en la qual ell veu la societat com un tot que s'autoconstitueix evolutivament.

En consonància amb la major part dels estudiants de la història catalana i, he d'afegir, amb una de les aportacions principals de Benedict Anderson, Llobera diu que la forma moderna de la identitat catalana començà en la darrera meitat del segle XIX, el període de la ràpida industrialització. Veu el nacionalisme català d'aquest període com el resultat de cinc factors:

1. Un potencial etnonacional fort –pel qual assumeixo que vol dir una història llarga de continuïtat ètnica i, de vegades, política.
2. L'aparició del nacionalisme romàntic característic del renaixement de la cultura

literària catalana, al període conegut com la Renaixença.

3. El desenvolupament d'una societat burgesa davant de la industrialització.
4. Un Estat central a Madrid, feble i ineficient.
5. Una església nacional forta a Catalunya –que jo vincularia al creixement del nacionalisme català conservador.

Movent-se fins als efectes de la Guerra Civil Espanyola dels anys 30, Llobera assenyala que aquest esdeveniment fou fortament marcat per les concepcions divergents de la nació i de l'Estat. Els republicans, tot i que havien rebutjat la independència catalana, sí que veien amb bons ulls una versió especial de l'autonomia, per a Catalunya, el País Basc i Galícia. Els nacionalistes –espanyols–, com implica el seu nom, proposaren un Estat fortament centralitzat, basat en una ideologia feixista. La història dels quaranta anys de franquisme a Catalunya és sobretot la història de la supervivència de la identitat catalana, difosa i contreta. Aleshores, al llarg dels anys 50, hi ha la consolidació progressiva d'aquesta identitat, fonamentalment a nivell lingüístic, però també amb una dimensió política (*Ibíd*: 17).

Llobera empra aquesta combinació de factors per bastir una distinció clara entre la nació i l'Estat. En un plat de la balança ell hi situa la nació, que reflecteix aspectes tant carregats emocionalment –afectivament– com la cultura, la llibertat, el romanticisme, el sentiment religiós, i l'individualisme. A l'altre plat, Llobera caracteritza l'Estat, en oposició a la nació, com un ens més polític que cultural, més uniforme que divers, més compulsiu que lliure, més artificial que orgànic, més racional que romàntic, més secular que religiós, més col·lectiu que individualista, i molt més instrumental que no pas afectiu. L'autor usa aquest esquema per explicar les diferències entre el gran nombre de població immigrant que començà a arribar a Catalunya, després de la victòria de Franco, i que continua a dia d'avui, i els catalans indígenes. Per als darrers, la característica més comuna d'aquests immigrants és que venen de la classe obrera i, almenys a l'arribada, no parlen català. Això, diu, crea una situació potencial de conflicte. Encara més, tot i que la majoria d'aquests immigrants són al fons de l'escala social, porten amb ells la llengua oficial de l'Estat i poden ésser vistos com opressors lingüístics. Llobera ofereix la conclusió que, ja que aquestes dues comunitats són aquí per quedar-s'hi, el futur depèn de fins a quin punt poden conviure:

Però la viabilitat de Catalunya com a nació dependrà, en última instància, de l'habilitat per desenvolupar una identitat cultural i política que, mentre que aparentarà la preservació de l'essència del passat, permetrà la possibilitat d'un futur comú per tots els qui viuen a Catalunya (*Ibíd*: 22).

Em sembla que la noció central d'aquesta esperança per Catalunya rau en el futur de la llengua catalana. La Generalitat, de forma intel·ligent, ho ha reconegut des del començament de la seva restauració després de la mort de Franco, instituint progra-

mes a l'escola primària i secundària, així com al món dels negocis, per fer que el català sigui la llengua principal de la vida pública. La primera llei per mantenir la força del català fou aprovada l'any 1978 i fou reforçada i revisada l'any 1997. Fins a quin punt aquests esforços tindran èxit, a llarg termini, encara està per veure. Es pot dir, tot i això, que l'accent en la llengua és una virtut que s'ha de mantenir, ja que a Catalunya, en el seu quefer ordinari, l'idioma és cultura, més que cap relació putativa genètica amb un passat català, sovint fictici, que fa que hom sigui català.

A la llum d'aquests comentaris, crec que és conseqüent acabar aquesta secció citant l'article de Miquel Strubell i Trueta "Llengua i identitat a Catalunya", que tracta sobre la relació entre la identitat nacional dels immigrants d'origen espanyol, residents al Principat, i el seu coneixement de la llengua catalana. D'aquesta relació, diu:

58

La identificació dels immigrants amb Catalunya està correlacionada més amb la llargada de la seva residència que amb l'edat d'arribada, mentre que l'habilitat d'aprendre i parlar el català està més íntimament relacionada amb l'edat d'arribada. Els fills i filles d'immigrants d'onze anys que empren el català a casa, es descriuen com a catalans en la majoria dels casos, igual que ho fan aquells que parlen bé el català, o molt bé. Aquells que saben menys català, per una altra banda, tendeixen en la majoria dels casos a identificar-se com a espanyols (91).

Les darreres estadístiques que tinc sobre l'èxit dels programes lingüístics al Principat, provenen d'un article publicat el maig de 2004 al diari català Avui. Aquest article fa referència a l'estudi més recent sobre l'ús del català a les unitats domèstiques. Les dades mostren que actualment el 51% dels habitants de Catalunya parlen català a casa com a primera llengua. Considerar això una bona notícia, o no, pot ser una qüestió d'un vell clixé: el got pot ser mig buit o mig ple.

### **Formes simbòliques diferents del llenguatge**

Juntament amb un èmfasi fort sobre la llengua estàndard, existeixen activitats simbòliques que recolzen el catalanisme. Aquestes s'han desenvolupat al llarg del temps per sostenir i encoratjar la cultura catalana, així com per diferenciar-la de la resta de la cultura espanyola.

#### **1. Els Segadors**

Deixeu-me començar amb l'himne nacional català, els Segadors. Aquesta cançó –escrita realment durant la Renaixença catalana de finals del segle XIX– celebra una guerra camperola que començà el 1640 i durà fins al 1652, on el Conde de Olivares féu les següents recomanacions al rei Felip IV: crear un servei militar a Catalunya, imposar diverses taxes, abolir certes parts de lleis regionals que fins llavors havien estat respectades per l'Estat i, finalment, imposar la llei castellana a aquestes regions. Aquests canvis havien de ser desenvolupats per donar suport a la guerra entre Espanya i els

Habsburg, escomesa que no concernia directament als catalans. La causa immediata de la Guerra dels Segadors fou un bany de sang que seguí a la mort d'un pagès. Les masses es revoltaren, cremaren un bon nombre d'edificis públics i mataren el Virrei.

Aquesta reacció violenta contra l'Estat, fou una resposta defensiva al que es consideraven injustícies i insults perpetrats pel govern central contra l'autonomia. No és certament un exemple d'acció no-violenta per part dels catalans. Cal aclarir, per tant, que els catalans mai no han estat no violents, en un sentit absolut. Com ja he apuntat abans, a l'Edat Mitjana lluitaren en guerres colonials que escamparen la seva influència fins a Sardenya, i fins i tot Atenes estigué sota la seva influència durant un temps. Però en el període modern, a partir del segle XIX, els catalans restringiren les accions violentes a mesures defensives contra la dominació externa. És ben conegut, per exemple, que els catalans –malgrat que hi havia seguidors de Franco entre ells– lluitaren poderosament amb els seus aliats bascos i altres republicans contra els nacionalistes de Franco, durant la Guerra Civil Espanyola, entre 1936 i 1939.

Per tant, l'himne nacional català, els Segadors, celebra una guerra en la que es lluità per protegir la integritat de Catalunya. És prou interessant saber que, en els anys 60, el futur president de Catalunya Jordi Pujol, animà una audiència, al Palau de la Música de Barcelona, a cantar els Segadors com un acte de desafiament contra el govern de Franco. Fou empresonat per aquesta ofensa contra l'Estat espanyol. Clarament, els Segadors no és un crit de guerra, sinó més aviat una expressió simbòlica de la resistència catalana a la dominació externa.

## **2. La Sardana i la Cobla**

La Sardana és, en certa manera, una tradició inventada, en el sentit que s'origina al nord del Principat molt abans d'esdevenir un símbol de resistència nacional al govern espanyol. La Sardana és una dansa circular executada per qualsevol nombre de participants, acompanyats per l'orquestra tradicional popular catalana, la Cobla, composta per diversos instruments, sobretot nasals de llengüeta doble, potser avantpassats de l'oboè modern, així com per metalls, i també una flauta petita que és tocada per un músic que també pica el ritme en un tambor en miniatura. Malgrat que la Sardana és una dansa en cercle, cada participant roman al seu lloc dins el cercle. Hi ha també dues regles per als balladors que la interpreten. No es pot refusar l'entrada de ningú i ningú no pot incloure's al cercle entre els membres d'una parella –home i dona– que ja hi siguin. La Sardana és simple en aparença, però té un factor de complicació. En diversos punts, la música canvia sobtadament de ritme, accelerant-se considerablement i alentint-se de nou. Quan això passa, els balladors han d'ajustar els seus passos i saltar. Per anticipar els canvis inesperats, almenys un dels balladors ha de mantenir el compte exacte de les mesures dins la música, al temps que balla, la qual cosa no és tasca fàcil, especialment donat que hi ha diferents composicions sardanístiques, amb diverses formes de comptar.

Durant bona part del període de Franco, la sardana fou prohibida pel govern nacional. Aquesta proscripció es relaxà més tard, abans del final del mandat feixista, i la

sardana es difongué durant una celebració d'un dels dos sants patrons de Barcelona, on tota la secció governamental catalana fou envoltada per un immens cercle de balladors. Aquesta marca de la identitat catalana se celebra cada diumenge en la majoria de pobles i ciutats. A Barcelona, la dansa s'esdevé cada diumenge, davant de la catedral.

### 3. Castellers

El jovent de Catalunya gaudeix d'una altra expressió de la identitat nacional, els Castellers. Això implica una construcció molt acrobàtica, però perfectament organitzada, d'una torre humana que pot arribar a deu nivells. Aquesta gesta és duta a terme, en general, per joves no professionals. Excepte pel suport massiu al fonament de la torre, cada nivell varia entre un i cinc individus, que aguanten el següent nivell. Com més alta és la torre, i com més persones hi hagi a cada nivell excepte al cim, més pes s'ha de suportar des de baix. Per aquesta raó, la torre sempre és coronada per un infant petit –i molt valent–, nen o nena que, després d'assolir el cim, baixa ràpidament lliscant darrere les esquenes dels altres participants. Les colles castelleres de Catalunya sovint competeixen entre elles. L'objectiu de cada equip és construir la torre més alta, amb la dificultat gimnàstica més espectacular. La darrera depèn de l'alçada de la torre, del nombre d'individus a cada pis, així com del tipus de suport que es dona des de baix. Cada variant suposa un tipus de puntuació. Mentre que hi ha hagut una caiguda en la participació dels i de les joves en la Sardana, els Castellers són molt populars encara al llarg de les diverses àrees de parla catalana, i cada any el nombre de participants augmenta.

60

### 4. Festes nacionals

Hi ha tres festivitats nacionals a Catalunya, que són de principal importància a l'hora d'expressar la identitat dins la cultura catalana. Aquestes són la Diada –l'11 de setembre, el dia de Sant Jordi –el sant patró de Catalunya–, i el solstici d'estiu o Sant Joan. La Diada celebra la desfeta del 1714, dels catalans a Barcelona, per part de les forces combinades dels castellans i dels francesos. Aquesta festivitat, més que centrar-se en la derrota per reunir sentiments hostils envers els enemics combinats –igual que la festa de Sèrbia que marca la seva derrota a Kosovo per part dels turcs, que portà al domini turc–, es fixa en aquesta data per simbolitzar un nou començament per a la reconstrucció de la cultura catalana. Sant Jordi és conegut al llarg dels territoris de parla catalana com el dia de la rosa i del llibre. Emperò això serà discutit més àmpliament una mica més endavant, igual pel que fa referència al festival de Sant Joan, que des de 1955 ha representat el desig català pel reconeixement d'una entitat democràtica separada, així com l'exemple de la llibertat d'expressió.

### 5. Cant coral

Aquesta és una part important de la identitat catalana. Fins i tot els pobles petits, com Portbou, tenen els seus grups corals. A banda de representar una participació extensa en una tradició musical compartida, les corals també serveixen per estimular l'orgull

comunitari. El grup coral més famós és l'Orfeó de Barcelona, que està radicada al Palau de la Música al centre de la ciutat antiga, el Barri Gòtic. És important assenyalar que el Palau de la Música fou dissenyat per Domènech i Montaner, un arquitecte català d'Art Nouveau, en un estil conegut com el "modernisme" a Catalunya. El Palau fou decorat per Lluís Bru i Eusebi Arnau. És un dels monuments arquitectònics més reeixits de Barcelona, potser del món, i ha estat classificat per la UNESCO com a part de les grans obres d'art del planeta. També val la pena adonar-se del fet que el Palau fou construït com una alternativa econòmica al Liceu, ja existent, el teatre d'òpera elitista i car a la Rambla de Barcelona, que va ser construït per acollir els rics de la ciutat.

## **6. Futbol Club Barcelona**

El club de futbol de Barcelona és una altra part important de la cultura catalana. En són propietaris un grup de grans i petits inversors. El seu president és elegit pels accionistes, fet que fa de l'equip una institució força democràtica. També és àmpliament popular entre els fans a Catalunya, que esperen els campionats cada any, i especialment les victòries als partits contra l'equip del Reial Madrid. El 2003 un nou president, Joan Laporta, prengué possessió del càrrec. La seva primera acció fou demanar que tots els membres de l'equip parlessin català.

## **7. Les caixes**

Els bancs d'estalvi de Catalunya, les caixes, són molt actives en el suport a la cultura al Principat. Ofereixen exposicions d'art gratuïtes d'alta qualitat, així com concerts de franc.

## **8. La Nova Cançó**

Cap al final del període de Franco, un grup de joves músics i cantants començà a compondre i a cantar cançons finament velades, dirigides en contra de la dominació feixista. Potser els més coneguts d'aquests artistes són Maria del Mar Bonet, Joan Manuel Serrat, Lluís Llach i Raimon. Tots ells i elles encara actuen a dia d'avui, però mentre que Serrat encara canta en català, bona part dels seus enregistraments actuals són exclusivament en castellà, una decisió que ha fet augmentar la seva popularitat a l'Amèrica Llatina. Bonet no ha deixat de cantar en català, però ara s'ha especialitzat en música de tota la regió mediterrània. Raimon segueix cantant, tant les seves velles cançons protesta com composicions musicals sobre els textos de dos grans poetes catalans –el valencià Ausiàs March, que composà la seva obra al segle XV, i Salvador Espriu, que visqué del 1913 al 1985. Lluís Llach continua executant cançons militants, que subratllen principis d'esquerres i la independència catalana.

## **9. L'excursionisme**

Una característica del nacionalisme català implica la participació activa de la gent de tota mena en l'exploració i l'apreciació de la geografia rural de tota la regió del Principat. Aquesta continua essent una activitat important. En el context català, però,

l'excursionisme no ha d'ésser confós amb l'ideal de l'Alemanya nazi del “Naturvolk”, que fou dissenyat per inculcar als joves una sort d'alternativa pagana a les altres religions, així com l'assumpció dels principis del nazisme. L'objectiu de l'excursionisme a Catalunya és guanyar familiaritat amb el territori català i fer conscients els participants del valor ecològic de la seva terra. De cap manera aquest costum sembla una forma agressiva de nacionalisme.

### 10. Un símbol clau

62 Aviat en aquest segle, els seguidors del partit nacionalista de dretes espanyol, el PP, adoptaren la imatge del brau com a símbol propi. Sovint hom pot veure ara el brau afegit a la bandera nacional espanyola, per consagrar la identificació del partit amb una Espanya unida. El 2004, un grup de joves a Catalunya començà a exhibir el seu propi símbol de la identitat catalana, en la forma del ruc català, que és realment una raça gran i molt forta, creada per la família del president Woodrow Wilson i venuda en grans quantitats a Catalunya a començaments del segle xx. Per als catalans aquest nou símbol representa la seva resistència tossuda, però no violenta, a la dominació.

### 11. Jocs d'ordinador

Més recentment s'ha generat un moviment per crear jocs d'ordinador en català, amb l'objectiu explícit d'encoratjar els més joves a fer servir la llengua.

### 12. CAT

A la tardor de 2005, l'associació internacional responsable d'estandarditzar els dominis a Internet, aprovà que la categoria CAT es pogués fer servir a les adreces que tinguessin a veure amb o fossin escrites en català.

### Conclusió

Espero que el lector estarà d'acord, amb què el desenvolupament històric del nacionalisme català encaixa, com una mà en un guant, amb l'anàlisi de Benedict Anderson. El moviment nacionalista a Catalunya començà –i l'autor citat bé ho subscriuria– a principis de la segona meitat del segle XIX, com una manifestació de la Renaixença catalana, amb la recuperació dels Jocs Florals, un fenomen clarament cultural que tenia implicacions polítiques. No fou massa més tard que una nova tradició literària, amb un seguit de publicacions en una forma força estandarditzada del català, portà al reconeixement d'una forta identitat cultural. Aquesta tradició continua avui. Un gran nombre d'editors catalans produeixen una àmplia varietat de llibres en la llengua, incloent prosa en ficció així com poesia, clàssics, obres modernes, a més d'un gran ventall de traduccions. A finals del segle XIX, a més dels llibres, aparegueren tot un seguit de revistes, algunes de les quals tenien una inclinació política –en certa manera temperada, però, pel seu estil humorístic.

Tal com reclamen Benedict Anderson i altres, el nacionalisme català també pot ser caracteritzat com a resposta a la industrialització, que començà de debò al mateix període. Per una altra banda, només quan el segle XIX era a punt d'acabar-se, una potent força política aparegué l'any 1892, amb la creació de la Unió Catalanista. Per primer cop, un seguit de grups diversos s'unien en un autèntic moviment nacional. La primera victòria política catalanista arribà poc més tard, el 1901, quan la Unió Regionalista es fusionà amb el Centre Nacional Català. Aquesta nova força obtingué una victòria abassegadora a les eleccions regionals el mateix any. Tots els candidats a la presidència de les quatre diputacions –regions amb què es dividí Catalunya per part del govern central a Madrid, per poder controlar millor el territori– foren elegits. I no fou fins al 1914 que es formà la Mancomunitat, per superar la separació de Catalunya en entitats polítiques dividides. Aquesta unitat no durà gaire, ja que fou abolida el 1925 pel dictador espanyol Primo de Rivera. El manteniment de les regions separades del Principat continua, al moment de la present escriptura, i és un tema de discussió entre el govern català i Madrid. El govern autònom de Catalunya està preparant una nova divisió territorial, les “vegueries”, per reemplaçar les quatre diputacions de Lleida, Girona, Barcelona i Tarragona, amb set divisions político-geogràfiques més lògiques.

Finalment, és important recordar que, com apunta Anderson, i molts altres es neguen a admetre, el nacionalisme i el racisme no són part del mateix procés, malgrat que poden esdevenir-se alhora i en el mateix context. Altra vegada, Catalunya representa un cas clar en el qual el racisme no juga un rol en les aspiracions nacionals de la gent catalana. No vull dir amb això que no hi hagi racistes entre els nacionalistes catalans –n'he conegut alguns–, però el catalanisme com a moviment ha emfasitzat generalment l'assimilació dels immigrants a la cultura catalana.

# Capítol Tres

## Parla la gent de Cerbère

64

Cervera és un teló de teatre perquè hom ha tractat de demostrar-hi que la frontera que hi passa és realment separativa, àdhuc per la gent del país. Entre Catalunya i el Rosselló no hi ha cap frontera real, en vista de la qual cosa hom ha creat una frontera d'escenografia: l'urbanisme ha tractat de crear una població destinada a assenyalar acusadament una diferència. Com que no hi havia res que separés, hom ha hagut de fer cases i teulats diferents. Els teulats, sobretot, són francesos, vull dir de França endins. Una mica més amunt tornen a ésser catalans, les teules tornen a ésser com les nostres teules. Però a Cervera havien d'ésser diferents. (Josep Pla, *Contraban i altres narracions*, 141-142. Barcelona, Edicions 62 Butxaca)

L'any 1996 vam gravar entrevistes amb trenta-sis persones a Cerbère. Usàrem una mostra que no era ni aleatòria ni estratificada. La majoria de les entrevistes es dugueren a terme amb individus sols, però hi ha algunes excepcions. Vam enregistrar juntes algunes parelles casades i, en tres ocasions, vam entrevistar grups de quatre individus amb més o menys els mateixos interessos i posició social. N'he escollit dinou i les incloc en aquest capítol. Com les entrevistes de Portbou, aquestes han estat editades en pro de la continuïtat. A més, algun material ha estat eliminat, sigui perquè és massa sensible o perquè és irrellevant. En tot cas, el que he escollit de les cintes il·lustra el malestar general que se sent a Cerbère en relació amb el benestar del poble en el futur, donats els canvis que s'han esdevingut en els darrers anys. Les entrevistes també aporten una mirada a l'ampli ventall de punts de vista que hi ha al poble, sobre la identitat personal en el context d'una identitat espanyola, francesa o catalana possible. A Cerbère, en certa manera diferent del que vam fer a Portbou, hem afavorit les entrevistes amb persones que estaven associades a la seva població estable i que es veien a si mateixes, més o menys, connectades a la cultura catalana. Tot i això, també he inclòs alguns intervius que reflecteixen els sentiments dels passavolants.

\*\*\*

Entrevistat 1. Home, jubilat, nascut a Cerbère, aproximadament d'uns setanta-cinc anys al moment de l'entrevista.

Vaig néixer a Cerbère. Parlàvem català a casa, però no ens era permès de parlar-lo a l'escola. Al pati parlàvem català. Ni la meva dona ni el meu fill el parlen. Ell parla el castellà, que aprengué treballant a Portbou com a empleat del ferrocarril. Fa temps hi havia fins sis-cents treballadors de ferrocarril a Cerbère. Això era abans de la Guerra

Civil espanyola, entre els anys 1934 i 1936. Les dones treballadores transbordaven fruita dels vagons espanyols als francesos. Després de la Guerra Civil hi havia uns seixanta companyies de transport. Però els seus negocis començaren a caure després de la Segona Guerra Mundial. La major part de la tasca de transferència és avui dia mecanitzada i duta a terme per una empresa espanyola, Transfesa. Durant la Segona Guerra Mundial encara hi havia comerç des d'Espanya. Molt d'aquest era de carbó espanyol, però també hi havia oli i copra. [Van venir molts refugiats a Cerbère després de la Guerra Civil?] Molts es quedaren aquí un llarg període de temps i llavors, quan canvià la llei espanyola, se'ls permeté tornar a casa. Molts d'ells ho feren. La major part dels refugiats que vingueren aquí eren catalans, molts de Portbou. Alguns d'ells esdevingueren francesos. L'any 1976 em vaig jubilar del ferrocarril a l'edat de cinquanta-cinc anys. Treballava a les oficines. [A la població actual, quants catalans hi ha aproximadament?] Això ha canviat molt. Hi ha molta gent que han vingut del nord de França. Cerbère és un poble francès. Durant la guerra, quan els feixistes bombardejaren l'escola a Portbou, els nens i nenes venien aquí a l'escola. Cerbère també fou bombardejada. L'any 1878 obrí l'estació de tren. [Què es féu aquí per celebrar el centenari l'any 1978?] Per commemorar l'esdeveniment vam preparar una festa per als caps del SNCF (el sistema nacional de ferrocarril francès), però com que ningú no aparegué vam anar a Portbou, on havien preparat la seva pròpia festa. [Fou important per a la gent de Cerbère la celebració de la construcció de l'estació?] Sí, el ferrocarril és el que ha fet la vila. Els autèntics nadius de Cerbère són molt pocs en nombre, aproximadament uns dos-cents cinquanta. Els *pièd-noirs* (algerins francesos que foren forçats a deixar Algèria a la dècada dels 1960s, quan el país aconseguí la independència) començaren a arribar aquí cap al 1962-1964 en gran nombre i, la majoria, es quedaren principalment per treballar a les línies de ferrocarril. Molts parlaven espanyol, però no català. Aquí només parlem català els vells. Jo vaig ser deportat durant la guerra a Alemanya, i vaig aprendre la seva llengua. Em van assignar treballar pel ferrocarril, però com a treballador ordinari de trens, més que com a oficinista. [Per què va tancar l'hotel Belvedere?] Aquí no hi havia prou turisme per donar-li vida. [En els vells temps, qui eren les persones que parlaven català?] La majoria de gent nascuda aquí el parlava. [Hi ha cap diferència entre el català de Portbou i el d'aquí a Cerbère?] Sí, hi ha algunes diferències de vocabulari. [Vostè veu a la gent de Portbou com a espanyols, o com a catalans?] Catalans. Catalunya és gran i molt rica; hi ha Barcelona. [Hi té amics, a Portbou?] Sí, el capellà i molts altres. [Ens parla d'un bulldòzer que fou prestat a Portbou per rehabilitar la carretera entre els pobles, i de com el govern francès posà el crit al cel a causa d'això]. [Quan comença aquí la temporada turística?] Comença al juliol. [Hi ha associacions aquí, en les quals puguin participar els vilatans?] Hi ha un club de jubilats. També hi ha el club nàutic, però és un negoci privat. Aquí hi ha molt poca feina. [Quants establiments d'alimentació hi havia abans de la crisi?] Set o vuit. Hi havia fins i tot una impremta, fins fa només uns cinquanta o seixanta anys. [Com eren les condicions de treball?] Jo vaig tenir les meves primeres vacances sota el go-

vern del Front d'Unitat, el 1936. El Front d'Unitat aprovà moltes lleis socials. Primer, teníem vint-i-un dies de vacances. Vaig començar a treballar als tretze anys i mai no havia tingut vacances abans. Quan era un nen, el meu germà i jo recollíem les taronges que queien dels cistells dels treballadors, que els transportaven entre els trens. [Quins negocis nous s'han creat recentment aquí?] La clínica (per a gent amb discapacitats severes) generà uns dos-cents cinquanta llocs de treball, però molt poca gent de Cerbère està qualificada per treballar-hi. Hi ha gent que viu a Cerbère, que treballa a Banyuls i a Port Vendres. [L'allotjament existent al poble és adequat?] Les cases que pertanyien al ferrocarril foren venudes a una empresa privada, i ara són a la venta. L'edifici gros d'apartaments que hi ha prop de l'estació encara pertany a la companyia de ferrocarrils. [Què poden fer aquestes vendes per Cerbère?] No gaire, però pagaran impostos al poble. [Quins altres negocis hi ha?] Hi ha un mercat setmanal els divendres on els mercaders itinerants venen menjar i roba. [I què me'n diu dels restaurants i dels hotels?] A l'hivern els hotels i la major part dels restaurants són tancats. L'estiu és l'únic temps de feina.

Entrevistats 2 i 3. Homes, el primer és membre del consell municipal que es jubilà tres anys abans; l'altre, treballador de l'agència turística.

Entrevistat 2. [D'on és vostè?] Els meus pares i avis són catalans francesos. Jo vaig néixer a l'Ariège (una província francesa no catalana). [Vostè parla català?] Parlo català i l'he parlat des de la infantesa. Quan jo era petit al nostre poble a la Cerdanya (una part catalanoparlant de la Catalunya francesa) gairebé tothom parlava català. Llavors molta gent va marxar i el català es perdé parcialment. Aquí el parlo amb la gent gran que el parla. Molts dels nadius de Cerbère han marxat, i ara aquí hi tenim molts *piè-noirs*. Ara a Collioure hi ha una escola privada catalana i a Perpinyà hi ha català a algunes de les escoles públiques, les Arrels (a les quals no totes les assignatures s'ensenyen en aquesta llengua). Seguint la iniciativa de Portbou, la gent d'aquí hi va a aprendre català. En realitat el curs només t'ensenyava català bàsic, suficient per preguntar on és el mercat, etc. També hi ha gent a Portbou que no parla català, perquè són d'altres regions d'Espanya. [De quina nacionalitat considera que és vostè?] Sóc francès. Catalunya és França, per a mi. No crec que la independència sigui possible. A Portbou tenen una altra opinió. Molts d'ells volen que Catalunya sigui independent. És important mantenir viva la cultura aquí. Si vull comprar alguna cosa vaig on vull. [És realment més barat, allà?] Els hotels i els restaurants sí que ho són. [Com va l'economia, per aquí?] Hi ha menys feina des que va venir Transfesa i les mercaderies es començaren a transferir a màquina. Abans la feina era més laboriosa, amb el trasllat manual d'un tren a l'altre. El sistema de transferència mecànica començà abans de 1975. Amb aquest sistema, sis o vuit persones poden fer en uns minuts una feina que hauria ocupat molts treballadors tot un dia. La feina es feia fes el temps que fes. També hi havia catorze o quinze cases comercials que llogaven dones per a la transferència de mercaderies. Aquestes també començaren a desaparèixer amb l'arribada de

Transfesa. Quan el meu pare era aquí –es va jubilar l’any 1961–, hi havia seixanta agents de duanes. [Com funcionava el sistema d’inspecció?] Els trens se segellaven amb plom fins que venia l’agent duaner a investigar-ne els continguts. La pèrdua de tots aquests negocis, així com de les feines d’agents de duanes i de treballadors del ferrocarril, tot plegat va significar que famílies senceres haguessin de deixar el poble. La pèrdua de població tingué una gran influència en el comerç. Abans hi havia vuit o nou botigues de queviures, ara només n’hi ha una i mitja, i una d’aquestes tancarà d’aquí uns mesos. Fa deu anys hi havia quinze o setze agències de duanes. Quan les famílies van marxar, es reduí la població escolar, així que alguns mestres hagueren de ser traslladats. A l’edifici d’apartaments dels treballadors del ferrocarril hi havia seixanta pisos llogats. Ara és mig buit. Si els joves no marxen, per a ells hi ha poques coses a fer, al poble. Un dels meus fills treballa a l’SNCF, però a París, i el marit de la meva filla treballa al nord de França. La gent no vol necessàriament marxar, perquè aquí hi ha un bon clima. [Hi té alguna funció social, vostè, al poble?] Sí. Sóc responsable del comitè del festival i sóc president de l’associació esportiva dels treballadors del ferrocarril, que ara també inclou altres treballadors. A l’hivern hi ha bàsquet i futbol. Hi ha esquí a l’hivern, i natació a la piscina [descoberta] a l’estiu. El gimnàs té uns trenta anys. També hi ha una bolera europea i tennis. El poble és massa petit per tenir un equip de cada esport, per això l’equip de futbol s’organitzà conjuntament amb Banyuls, Collioure i Port Vendres. A l’estiu hi havia balls a diversos llocs a Cerbère. [Hi ha relació amb altres pobles a Catalunya?] Sí, hi ha competicions d’embarcacions. Cada secció té el seu propi president i comitè. Jo sóc membre del club nàutic, i cada primavera posem els molls a l’aigua, i els traiem a la tardor, quan arriba el mal temps. Hi ha uns cent quaranta bots que embarquen aquí a l’estiu. [Què creu que passarà quan el nou tren ràpid sobrepassi Cerbère?] No crec que els dos governs nacionals (França i Espanya), que paguen el TGV, vulguin que el noli del tràfic passi per algun altre lloc. Però si això passa, Cerbère també perdrà el seu transport internacional. Podem perdre Cerbère-Ginebra, Cerbère-Itàlia i Cerbère-París. Si hi ha massa pocs passatgers, llavors el nombre de persones que treballen per reparar els vagons també minvarà. A l’hivern hi ha molt poca gent aquí. [El turisme pot salvar la situació?] Cerbère no pot viure exclusivament del turisme. Hi ha molt poques places hoteleres i el Dorade [l’hotel de mida mitjana del poble] és tancat tot l’hivern. El Vigi [un altre hotel, amb molt poques habitacions] també tanca a l’hivern, igual que un altre hotel petit. [Què passarà amb els negocis?] Hi ha dos forns de pa que probablement resistiran. [Recorda el Belvedere en els seus bons temps?] Sí, i tenia un cinema molt encantador. L’hotel tancà als seixanta. [Què més ha malmès la vila?] La televisió ha matat molts dels lligams d’amistat entre la gent. La mentalitat ha canviat, aquí a Cerbère. Abans, la gent venia aquí i moria aquí. Ara, la gent ve per uns anys per treballar, i després se’n torna a casa. En els dos o tres anys que es queden no s’adapten a la cultura. En el passat, molts dels que treballaven pel ferrocarril s’estaven més temps i s’acostumaven a la vida del poble.

Entrevistat 3. Sóc d'origen espanyol. Treballo amb una persona de Portbou. Els meus avis vingueren a mitjans del segle XIX. Parlo castellà. M'encarrego de l'oficina de turisme. [Quins considera que són els aspectes més importants de Cerbère?] La identitat de Cerbère era el ferrocarril. Ara ens hem d'enfocar en el turisme. L'atracció d'aquí és el fet que no estigui encara sobreedificat. Hem de convèncer la gent que és important tenir aquest tipus de turisme. Si fem això, la temporada es pot ampliar des de Pasqua fins al novembre. Una de les coses que es pot explotar és el parc submarí [una reserva natural] que és magnífic. Aquesta costa és encantadora i ja té força protecció governamental. És una cosa bona, que l'actual generació estigui interessada en la protecció del medi ambient. [Sap d'alguna parella jove que hagi decidit viure aquí a Cerbère?] Aquest és el gran problema. No tenim prou allotjament bo. [I què me'n diu dels jubilats?] Sí, podem intentar d'aconseguir-los. Tenim molts residents que consideren aquest el seu poble, però també necessitem gent nova. [Què en pensa de combinar les seves forces amb Portbou i altres pobles catalans a l'altra banda de la frontera?] Estem provant de fer-ho en la planificació turística. Si ens podem organitzar políticament, la cooperació en l'àrea del turisme reeixirà i serem més escoltats a Europa. [Creu que els dos governs nacionals volen cooperar?] El govern francès té alguns problemes. En principi, estem regulats sota lleis europees i negociem en base a aquestes, però el govern francès té menys ganes d'acceptar Europa que no pas el govern espanyol. [Quina llengua fa servir, vostè?] Jo parlo bé l'espanyol i la majoria de la gent del govern a Portbou parla francès. No tenim problemes per comunicar-nos. Tinc esperança. Tinc un projecte en el qual he estat treballant durant vuit anys. [Quin és el seu projecte?] Està vinculat al turisme, i a tenir turistes aquí almenys sis mesos a l'any. Té a veure amb el pla Mediterrani, en particular amb un programa ben organitzat d'activitats aprofitant l'àrea natural. Els financers són els problemes menys importants. Primer hem de tenir un programa viable. Per finançar-ho cada persona haurà de fer aportacions. El que esperem és proporcionar estímuls.

Entrevistat 4. Home, jubilat, vuitanta-nou anys al moment de l'entrevista! Treballà com a soci en una agència de *transitors*. Morí pocs mesos després d'aquesta entrevista.

[Ens pot explicar la seva història familiar?] Vaig néixer el vint-i-dos de novembre de 1907, el mateix dia que el general De Gaulle. Vaig ser "fabricat" a Cerbère, on la meua família vivia llavors. Però vaig néixer a Llançà, on volia la meua mare que nasquéssim. El meu pare, que havia vingut aquí com a pescador, no ens va permetre seguir les seves passes. Nosaltres sempre parlàvem en català a casa. [A Cerbère ell encara parla català amb els seus amics de la mateixa edat]. Vaig ser escolaritzat a França. L'any mil nou-cents vint-i-un vaig fer un curs d'un any de castellà a l'escola a Llançà, on era la llengua de l'escola. Cap dels professors no parlava català. Quan vaig tornar, el meu germà em donà feina com a *transitor* (gestionant els papers relacionats amb el comerç transnacional). Ell havia engegat la seva empresa l'any 1910. Tenia un soci i treballaven tant a Portbou com a Cerbère, a la mateixa empresa de transport. Calcina i Bosch

era el nom de l'empresa. Vaig treballar com a negociador entre el venedor i el comprador. En aquell moment hi havia trenta-vuit empreses de transitors. Això era entre els anys vint i els anys trenta. Em conec de memòria els noms de tots els que treballaven pel ferrocarril, les duanes, les dones *transbordadores* (que transferien manualment les mercaderies entre els trens) i dels transitors, dues-centes set persones. Abans de la via fèrria, Cerbère i tota la gent que vivia a la costa vivien de la pesca o de la ramaderia. També hi havia contraban. La regió era molt pobra. L'any 1879 tot canvià amb el tren.

Jo vaig conèixer el senyor ----, un dels primers emprenedors llegendaris del poble. El senyor ---- guanyà una pila de diners al *Buffet de la Gare* [el cafè de l'estació de tren]. Va inventar els cistells de menjar per als viatgers. Dins hi posava un pa petit, una mica de formatge, una mica de pollastre i una ampolla d'aigua mineral. També portava l'oficina de canvi del poble. Al vespre, després de la feina, pujava a un tren cap a Espanya, i canviava els diners per als passatgers entre les parades. Tot treballant en una construcció important al poble tingué la mala sort de caure d'una escala, i va quedar incapacitat. [A la gent li agradava?] Sí, era una persona que agradava. L'any 1945 els alemanys donaren l'ordre de cremar l'estació, just abans de marxar, i ell la va salvar. [On vivia, vostè, en aquell temps?] Fins al 1948 vaig viure prop del túnel [per a les vies de tren entre les fronteres francesa i espanyola]. Els alemanys s'estigueren aquí durant dos anys. Alguns dels treballadors del ferrocarril s'uniren a la resistència en contra d'ells. Concretament, servien com a *passieurs* [ajudant els refugiats a creuar la frontera cap a Espanya]. Durant la guerra les dones foren evacuades del poble. Foren els col·laboradors francesos qui donaren les llistes als alemanys. [Per què foren evacuades?] Els alemanys no volien haver de tenir-hi tractes.

[Com anaren els negocis per vostè després de la Guerra Civil espanyola?] Vam haver de tancar durant un llarg període de temps. Posaren al meu germà en una llista "vermella" de Franco i, en conseqüència, no podíem treballar ni aquí, ja que havíem de tractar amb el govern espanyol. [Què va fer durant aquest període?] Un amic del meu germà ens va convidar a treballar a Narbonne [al sud de França, fora de la Catalunya francesa]. [Per què els hi va posar, Franco, a la llista vermella?] Perquè érem republicans i ells ho sabien. Més tard vam començar a treballar de nou a la professió. [Quants treballadors tenien?] Sis treballadors. A Cerbère hi havia trenta-vuit transitors. Cadascun dirigia un equip de cinc dones, que eren contractades diàriament. Hi havia trens plens de patates, després fruita de tota mena –taronges a l'hivern. Els cistells de patates pesaven cinquanta quilos. També hi havia carxofes. [Les dones la cercaven, aquesta feina?] Sí, algunes d'elles guanyaven més que els seus marits, que eren agents de duanes o treballadors del tren. Per Nadal, les dones sovint treballaven fins a mitja nit. L'estació era un "formiguer". Un cop hi havia tres-cents vagons plens de taronges. Dinou tones! Aquests foren buidats i carregats per dues-centes dones, en un dia. Es donava un cupó a cada treballador per cada cistell descarregat. Durant aquell temps Cerbère era molt rica. No hi havia atur. Els nens, tan bon punt obtenien el seu certificat escolar, ja tenien feina. Hi havia quatre opcions laborals: duanes,

transitors, ferrocarril i transbordadors. [Quan començà a canviar, tot això?] La ruïna arribà amb la supressió de la transferència manual de mercaderies. Ara tot és automàtic i ho fa Transfesa, una empresa internacional dirigida des de Madrid i París. Transfesa començà als anys trenta [però, diem, el monument del poble inclou llistes de les darreres transferències, l'any 1966]. Sí, però molt pocs trens eren transbordats cap al final, només aquells que no estaven equipats per fer el canvi a màquina cap a l'altre sistema ferroviari. Transfesa fou la mort de Cerbère. Les dones perderen feina i els transitors també tenien menys feina, ja que el ferrocarril canvià de sistema. Feien una mica de diners per sota la taula. Durant els bons temps les dones venien, fins i tot, d'Argelès [un poble que està prop de Banyuls] per treballar com a transbordadores, i a la banda espanyola, des de tan lluny com Vilajuïga [un poble petit que està a tres parades de tren de Portbou]. Els treballadors tornaven a casa en tren després de la feina. Hi havia molt bones relacions entre Portbou i Cerbère. Durant els bons temps, part de la mercaderia havia de ser transbordada per Hendaia, [a la costa atlàntica, prop de la frontera entre França i Espanya], perquè aquí hi havia massa tràfic. Durant la Guerra Civil espanyola tot el trànsit s'aturà. L'Ajuntament es va hipotecar per ajudar els aturats del poble. Jo vaig anar a Espanya durant nou mesos, per lluitar per la República [participà a la terrible batalla de l'Ebre]. [Vostè va tornar a Cerbère després de la guerra?] Sí, però la guerra fou molt dura. Als titulars d'un diari espanyol se'ns anomenava "els Déus de l'Ebre". En aquella batalla hi hagué moltes víctimes, fou atroç. Una nit, en el turó que havíem ocupat, vam contar fins a setze mil impactes de bala que havien caigut a la nostra posició. El dia següent la nostra companyia, que originalment estava constituïda per cent vint homes, només en tenia set de vius! Entre aquests, hi havia un sergent i un caporal. En aquella muntanya! [Vostè va anar a la guerra amb els seus camarades de Cerbère, o tot sol?] Vaig marxar sol. El meu germà ja hi havia anat. Tres o quatre homes d'aquí foren assassinats a la guerra. Vam retornar l'últim dia, el dotze de febrer al vespre. Aquí hi ha una foto de tots aquells camions. Un oficial a la frontera m'aturà i em preguntà si jo era francès, i em va dir que ens aturaven perquè havíem d'abandonar les nostres armes. Al Pertús [l'actual frontera de la nova autopista entre Espanya i França], com que les tropes de Franco eren just darrera, els francesos donaren l'ordre de deixar passar els republicans sense control. [En aquell moment vostè se sentia espanyol?] Sí, i republicà. Quan vam passar l'oficina francesa a la frontera, no ens podíem aguantar les llàgrimes. El comandant de la meva brigada era allà. La meva mare va morir quaranta-vuit hores més tard, just quaranta-vuit hores després de la nostra arribada. Vam anar a Narbonne a treballar, i com que jo havia estudiat una mica d'agricultura vaig engegar un hort per alimentar la família. Vaig plantar-hi tomàquets i patates. La gent a Narbonne parlava occità [la llengua regional que encara s'emprava en aquell temps]. Els que parlaven català parlaven un dialecte diferent del d'aquí. [En què ocupàveu el temps lliure abans de la guerra?] M'agradaven els esports. El que més m'agradava era la natació. L'any 1925 vaig salvar un jove d'ofegar-se. Va esdevenir el tinent d'alcalde i, durant nou mesos, fou ministre d'in-

dústria del govern francès. [Llavors ens diu que el seu avi morí el 1913]. [Quina és la seva nacionalitat?] Sóc francès. Sóc català i francès.

Entrevistat 5. Home, jubilat, era pescador, durant els estius, i els hiverns treballava a les vinyes. Després de la Segona Guerra Mundial s'incorporà al ferrocarril.

[On va néixer?] Vaig venir a Cerbère amb sis mesos d'edat. Vaig néixer al costat espanyol. Un progenitor era espanyol i l'altre francès. [Per què van venir aquí?] Per trobar-hi feina. Hi havia molta feina, llavors. El meu pare cultivava raïm. [Ha viscut aquí tota la seva vida?] Sí, hi havia molts pescadors quan vaig començar a treballar. Tots pescàvem sardines. [Què va fer durant la Guerra Civil espanyola?] Vaig lluitar al bàndol republicà. [Digui'ns alguna cosa de l'economia de Cerbère als vells temps.] Era l'estació de tren el que féu Cerbère. Abans de l'estació només hi havia pescadors, i només a l'estiu. A l'hivern, marxaven a Banyuls. [Parla català?] Sí, i una mica d'espanyol, a més de francès. [En els vells temps s'hi parlava gaire català, aquí?] Sí, però hi havia molts funcionaris que no el parlaven, malgrat que molts d'ells l'havien après després de passar un quant temps aquí. Alguns joves el parlaven al pati de l'escola, però això anava contra les normes. Quan vaig ser a Barcelona, durant el franquisme, el català també estava prohibit, i calia parar atenció amb qui el parlaves. En un hotel, vaig parlar-lo amb un home i va resultar ser un inspector de policia. Em va arrestar immediatament. Era un greuge molt seriós, parlar català durant Franco. Aquí no es prohibí el català, excepte a l'escola, però hi havia pressió contra la seva utilització. [Ara, quan parla amb els seus amics, quina llengua fa servir?] Això depèn, però quan són amics catalans, parlem català. Aquí hi ha molta gent gran que el parla. A les ciutats grans de França hi ha una associació de catalans, els Amics de Catalunya. N'hi ha una a Perpinyà. Però com que Cerbère és a Catalunya, no en necessitem cap. [Només és la llengua, o hi ha quelcom més que faci que algú sigui català?] És principalment la llengua –no som com els bascos [molts bascos no parlen la llengua, però són fermament nacionalistes]. [Què me'n diu, del menjar?] No, el menjar català és semblant al menjar a França. L'especialitat és la paella. [I les festivitats catalanes?] N'hi ha algunes a l'estiu. Hi ha balladors de sardanes que vénen, i també es ballen altres danses catalanes. Abans, tothom hi participava, però ara és sobretot per als turistes. [Vostè és més feliç ara que en els vells temps?] Ara vivim millor, però la mentalitat ha canviat. Ara hi ha tota mena de problemes socials. És com la vida a les grans ciutats. En el passat, tot era més familiar. [Hi havia diferències entre els rics i els pobres, aquí?] Sí, els rics eren els transitors. Guanyaven una pila de diners. [Llavors parla dels transbordadors, i de per què eren tot dones]. Les dones feien aquesta feina, perquè molt del trànsit era de fruites soltes. Treballaven amb cistells. Com més pesat era el dia de feina, més els pagaven. Però no els pagaven bé. Tenint en compte la feina tan dura que feien, estaven explotades. Algunes vegades se'ls obligava a treballar dotze o disset hores seguides. [Hi havia sindicats?] Els treballadors del ferrocarril estaven, en part, sindicats. Però el tren era privat, hi havia quatre empreses diferents. Els sindicats eren

molt dèbils, abans de la guerra. Primer, foren creats per Pétain, als anys quaranta, quan existia la Zona Lliure. [Cerbère és una vila d'esquerres o de dretes?] És tradicionalment socialista [Quan el sistema es nacionalitzà, els sindicats van créixer?] Sí, i hi havia quatre sindicats. També hi havia un sindicat de personal. Les dones mai no es van syndicar, però sí que feien vaga. Els homes els donaven suport, i normalment aconseguien algunes de les seves demandes. [Queda alguna dona de les transbordadores que sigui viva?] En queden algunes, però jo no sé qui són. La meva mare ho era. [I l'escolarització?] L'escola era obligatòria fins als setze anys. [Algú anava a l'educació superior?] Sí, però jo no hi vaig voler anar. Alguns ho van fer i van convertir-se en professionals. Jo preferia més pescar que no pas anar a estudi, i els nostres pares no ens van empènyer a formar-nos. L'escola, en aquella època, no era gratuïta, i no hi havia beques. Abans, no hi havia ajuts familiars governamentals, com ara. [Quan van venir els alemanys, com era l'ambient?] Van arribar el setze de novembre de 1942. Molts dels joves del moment se'n van anar a Espanya. Es diu que els alemanys es van portar malament, però jo no vaig tenir cap experiència amb ells. Després d'un curt període, Cerbère era plena de treballadors ferroviaris alemanys, oficials de duanes alemanys, etc. Jo vaig marxar per uns mesos el desembre d'aquell any. Un grup d'homes joves d'aquí va marxar a Espanya. Molts van creuar la frontera sense problemes, perquè la majoria dels oficials de duanes estaven bé. Alguns, però, foren arrestats, i els dispararen. Alguna gent d'aquí els ajudà a escapar a l'altre costat. [Hi havia jueus i altra gent que també s'escapés?] Sí, aquest era un dels llocs de pas. Quan hi havia la Zona Lliure molts jueus van venir, i quan van arribar els alemanys, molts d'ells fugiren a Espanya. N'hi ha alguns que ara són a Israel i altres viuen a París. Molts d'ells han mantingut el contacte amb la gent d'aquí.

Entrevistat 6. Home, jubilat, sobre la seixantena. Té una vinya i elabora el seu propi vi. Quan el vam entrevistar, ens adonàrem que les seves bótes de vi eren pintades amb els colors catalans.

[On va néixer?] Vaig néixer a Cerbère, però la meva mare era de Llançà. [Quan va aprendre a parlar català?] Mai no vaig haver d'aprendre català. Vaig haver d'aprendre el francès. Sempre m'he considerat català. El meu pare fou un dels fundadors de l'equip de futbol de Barcelona. Tinc dret a entrar a l'estadi de Barcelona igual que ho fan els jugadors. [Què significa ser català a França?] El país és català fins a Narbona, i a Espanya just fins la línia amb València. Per a nosaltres no hi ha hagut mai cap frontera. Ha vist el monument als morts de la Primera Guerra Mundial que hi ha aquí a Cerbère? És per als fills tant de Cerbère com de Portbou. [Molta gent de Cerbère lluità a la Guerra Civil espanyola?] Molts lluitaren contra Franco. Jo tinc un cosí, per exemple, que va unir-se als republicans. [Hi ha gaire gent que se sent com vostè, respecte a ésser català?] No gaire. Quan anava a l'escola els mestres em picaven els dits quan m'enxampaven parlant català. Ara, almenys, un pot parlar català, aquí. Jo sóc sardanista als setanta anys. Però fa vint anys, quan es tocava la música de la Sardana a

Cerbère, alguna gent se'n reia. Ara, la mateixa gent la balla. No ha canviat, però ells sí que ho han fet. Hi ha una mica de folklore en la Sardana, però penso que ara la gent se sent orgullosa de tenir la capital a Barcelona. Això ha contribuït a l'esperit de cooperació entre Cerbère i Portbou, però el nostre alcalde actual se sent menys català que l'anterior. Als vells temps, aquí es transferia molta mercaderia, i hi havia molts llocs de treball. La gent venia de les dues bandes a treballar per al meu pare. La majoria era de Llançà, Colera i Portbou. El meu pare tenia un negoci que donava feina a uns seixanta transbordadors. Ell era l'intermediari entre els transitors i els transbordadors. De les cinc dones que treballaven com a transbordadores, quatre omplien els cistells i una els carregava cap a l'altre tren. La meua dona era una de les que treballaven al pont entre els trens. Després d'un temps, el meu pare transformà el seu negoci en una cooperativa. Els treballadors i les treballadores dirigien la cooperativa. [Hi hagué resistència en contra de la cooperativa?] No, fou ben acceptada. Després de la guerra, el meu pare recreà el negoci amb els seus fills. Però per llavors ja existia Transfesa i la feina havia canviat. Cerbère ha canviat molt amb la mecanització del treball de transferència entre trens. [En sap alguna cosa sobre les vagues de les dones?] Recordo dues vagues de transbordadores. El meu pare en recordava almenys catorze. Les vagues no eren llargues, amb l'excepció d'una de gran que és descrita a la tesi. [L'estudi de les dues viles esmentat al capítol u. Ell ens fa notar el seu interès i el d'altres residents de Cerbère.] N'hi ha set còpies, a Cerbère. Alguns de nosaltres, fins i tot, vam anar a Aix en Provençe per a la defensa. L'alcalde hi anà i jo el vaig acompanyar com a tinent d'alcalde.

Entrevistada 7. Dona, uns cinquanta anys, mestra a la llar d'infants del poble.

[On va néixer?] Jo vaig néixer prop de Perpinyà. El meu marit va néixer a Cerbère. Ell és català i parla català i castellà, a més de francès. Ell visita Portbou tot sovint. La seva mare era del sud d'Espanya. A ell li encanta anar a Portbou i jugar al joc de cartes catalanes. Ell treballa a l'oficina de correus. La meua família parlava català a casa. És la meua llengua materna. El dialecte d'aquí és una mica diferent que el del Principat. Quan jo anava a l'escola les classes eren, per descomptat, en francès. A l'escola mai no vèiem com s'escrivia el català. Em va fer feliç descobrir que el podia llegir, malgrat les diferències fonètiques. Jo no el puc escriure. Amb el nostre fill parlem francès, però va agafar l'opció de català a l'institut. Ell també parla català amb altres membres de la família. L'aprengué fàcilment. Ara té vint-i-vuit anys. Treballa a Banyuls. L'escola està perdent estudiants amb la caiguda de població. Quan vaig començar a ensenyar als anys seixanta hi havia tres classes, aquí. Ara només en tenim dues. I alguns dels infants vénen d'altres llocs. Tinc alguns nens i nenes petits de Banyuls a la meua classe, de dos anys, ja que en aquell poble l'escola els agafa a partir dels tres anys. A França, l'edat per començar l'escola primària és als sis anys. [Quants n'hi ha, a les dues classes?] En tinc vint-i-set a la meua classe, i la meua col·lega en té vint-i-dos a la seva. [Vostè exposa els alumnes a la llengua catalana d'alguna manera?] Sí, els ensenyo a cantar cançons catalanes [ens en forneix un exemple.] Agafo un grup de sis a

vuit infants i fem petites escenificacions en català, un parell de cops per setmana, un grup els dilluns i un altre els dijous. Tenim una petita marroquina a classe, i fins i tot ella participa. [Per què ho fa, això?] Ho faig perquè m'estimo la llengua catalana i perquè és a les meves arrels. Una de les cançons que cantem a classe me la va ensenyar el meu avi quan jo era una nena. Quan jo anava a l'escola no ens estava permès parlar català. A la generació més gran fins i tot els van prohibir parlar-lo a l'hora de l'esbarjo. Jo ensenyo català, també, perquè funciona bé com a llengua pel primer contacte que els infants tenen amb un altre idioma. És difícil, ja que hi ha sons en català que no existeixen en francès. Cada any hi ha un concurs a l'escola infantil. Vam triar Santa Claus com el tema un any. Vaig traduir una història del francès al català, i llavors la vaig ensenyar als infants i la vam gravar en un casset. Vam seguir les regles de la competició i vam guanyar el primer premi de la Generalitat de Catalunya. [Això és un exemple de com el govern català a Barcelona ajuda la propagació de la llengua catalana a d'altres regions.] Hi havia força poques escoles que participessin. [Ens llegiria una mica de català?][Llavors llegeix una mica del text que hi ha a la cinta.][Participa al Carnaval amb els alumnes?] Sí, ho fem, i ho celebrem a l'estil català, i les cançons que es canten són en català. Actuem a la plaça major del poble. [Aquí quines són les tradicions catalanes existents?] Hi ha la Sardana. [Hi ha cuina catalana?] Sí, a mi també m'agrada cuinar d'aquesta manera. [Vostè parla català amb gaire gent a Cerbère?] Jo parlo amb la majoria de la gent d'aquí en francès, però amb alguns dels més grans parlo en català. [Cerbère és gaire diferent de quan vostè va venir a viure-hi?] Sí, hi havia molta més gent. Jo tenia la sensació de ser part d'una gran família. Tenia, i encara té, una atmosfera molt agradable. Ara hi ha menys botigues que abans. Generalment anem a Portbou a visitar els cafès. Aquí els cafès tanquen a l'hivern. Abans, però, no ho feien. [Vostè compra a Portbou?] En part allí i en part a Banyuls. [Creu que hi podria haver millors relacions entre tots dos pobles?] No ho sé. La meva neboda va fer el programa d'intercanvi. La seva mare és de Portbou i tota la família parla les tres llengües. Els avis de la criatura per part de mare viuen a Portbou. Un dia anàvem en cotxe cap a Portbou. Fins a la frontera la nena parlava en francès, i quan vam travessar la frontera va començar a parlar en català. Ara parla català. Durant un temps confonia les tres llengües. "En casa mia j'ai une poupée. [Tinc una nina a casa meva.]" [Quan es jubili, on anirà?] Em quedaré aquí. Em sento nadiua de Cerbère. Tenim una casa sota la gasolinera, davant del mar. El meu fill hi viu, ara. Porta un snack-bar a la mateixa propietat que obre només a l'estiu. [Aquí a Cerbère hi ha una vida social activa?] Hi ha esports: natació, bàsquet, tennis i bitlles franceses. Els homes més grans pesquen quan fa millor temps. El meu marit pertany als clubs de bitlles de Portbou i de Cerbère. El club a Portbou és molt més actiu que el d'aquí. A mi sempre m'ha agradat Portbou, perquè és més actiu que aquí. Sempre hi ha gent als cafès davant del mar, i com que fa bon temps durant tot l'any, les famílies passen vora la platja i per la rambla. Realment ens agrada anar a Portbou. Hi ha més gent que els que originaren el poble, mentre que aquí hi ha més passavolants. A Portbou la gent és més càlida que la d'aquí.

A Portbou la gent surt fins tard a la nit. Mengen a les deu, onze, o fins i tot a les dotze. [Vostè té gaire contacte amb les famílies dels ferroviaris?] Sí, alguns dels pares dels meus alumnes ho són. [Pertany a alguna associació?] No. Dedico molt temps a l'escola. M'agrada llegir i cosir. He ajudat la senyora Carcel [la dona que cus per als veïns] a preparar el vestuari per al festival. [Hi ha gaire llaços entre Portbou i Cerbère?] No, jo no ho crec. [Té la impressió que el poble és català, francès, o tots dos?] Jo em pregunto a mi mateixa: Sóc catalana? Sóc francesa? Sóc europea? I trobo que és molt difícil respondre-ho. [Li fem saber que trobem aquesta resposta interessant i li diem: si fos a París, no tindria pas cap problema en respondre que és francesa.] [Què pot dir dels seus pares? Què haurien dit d'aquesta pregunta?] Potser que eren francesos i catalans. El meu marit, quan es jubilà, voldria viure a Portbou. Però també està molt vinculat a aquest poble. La seva mare vingué a Cerbère durant la Guerra Civil i ell vingué aquí amb ella. La seva família estava força ben situada. I van haver de marxar cap aquí. Van deixar totes les seves coses a Espanya, al sud. El meu fill volia fer vacances a Espanya per trobar el poble de la seva àvia. Va trobar el lloc on hi havia la seva casa, però ara és un aparcament. Per això no hi va tornar mai més.

Entrevistada 8. Dona, fregant la setantena, perruquera.

[On va néixer?] Vaig néixer a Cerbère l'any 1928 i mai no n'he marxat. [D'on eren els seus pares?] La meva mare també havia nascut al poble i el seu pare era de la Catalunya Nord (el Rosselló), prop de Perpinyà. Va treballar per a un transitor i llavors per al ferrocarril. Els meus pares eren catalans. [Parlaven la llengua?] Ambdós parlaven català a casa, però a l'escola no era permès. A casa parlaven català l'un amb l'altra, i amb nosaltres en francès. Ara la gent està intentant revivre la llengua. [Què en pensa, d'aquest esforç?] Crec que és magnífic. El meu germà diu que és més català que francès. Jo hi estic d'acord. La cultura catalana és tan bonica. [Què entén per cultura catalana?] Moltes coses. Tenim idees que són una mica diferents, una mica com els bascos. Nosaltres som de la Catalunya nord. El sud [el Principat] no és el mateix que aquí. Tenen una altra manera de veure la vida. [Com és?] Potser són més "attachant"<sup>16</sup>, però són massa orgullosos. El català aquí és molt diferent que a Portbou –hi ha moltes paraules que són diferents. Fins i tot el català a Banyuls és diferent que el d'aquí. Jo vaig aprendre català quan era escolar, tot i que llavors estava prohibit. No ens castigaven, però tenien regles estrictes per fer que no el parléssim. [Com era Cerbère en els vells temps?] Era la vila més rica de la costa. La gent venia de Perpinyà a treballar aquí. Hi havia molta més gent. A banda dels treballadors relacionats amb el comerç del ferrocarril, hi havia tres perruqueres, cinc carnisers i moltes botigues de queviures. Van ser-hi fins que començà Transfesa. Cerbère continuà essent pròspera fins al 1968. La meva mare era transbordadora. Buidava els cistells. No ens podem

---

16. NT: En francès a l'original. Vol dir "entranyable", en una variant argòtica.

imaginar el nombre de tones que transportava. Va guanyar una mica més que les altres dones. Hi havia cinc o sis tones a cada vagó. Quan tornava a casa estava en un estat! Pels voltants de Nadal, sovint treballava fins a mitjanit. Era una esclavitud. No estaven ben pagades. Així és com els transitors feien calaix –a costa de l'esquena de les dones. Jo, fins i tot, tenia un oncle que era transitor. En aquella època era normal. Els havíem de tenir, que fessin tota la paperassa. [Ens explicaria alguna cosa de la seva infantesa?] Èrem tres infants a casa. La mare havia de tornar i alimentar-nos. Els diumenges les dones no treballaven. Llavors ella anava al safareig públic a rentar la roba. Tenia seixanta anys quan va parar de carregar taronges.

76

[Com veu Cerbère ara?] És un poble que s'està morint. No crec que sigui possible reviure'l. Hi ha una oposició que creu que és possible, però jo no ho crec. [És possible que les dues viles s'ajudin mútuament?] Són en la mateixa situació. Però hi havia molts més transitors a Cerbère que a Portbou. També ells tenen molt més turisme que nosaltres. Allà tot és més barat. Hi ha més botigues a Portbou. La gent que es jubila no pot vendre's el negoci. Aquí hi ha massa poca gent. No crec que el turisme pugui ajudar, i no hi ha suficients vinyes. La indústria del vi és molt més important a Banyuls. [Hi ha habitatges adequats a Cerbère?] Hi ha un nou projecte, la Solana, sobre el turó. Moltes parelles joves han construït allí i això fa que alguna gent es quedi. És una situació especial, ja que tenim molta gent que passa per aquí i són d'altres regions, i no parlen el català. Ara hi ha pocs treballadors, fins i tot per a Transfesa. Abans n'hi havia molts més. [Com se sent sobre aquesta qüestió?] És molt dolorós per a mi. Aquest és el meu poble i vull morir aquí. Hi he tingut una vida activa. I hi tinc la meva família. [Així, no creu que el turisme pot ser d'ajuda?] Cerbère és molt petit. On posaràs més de setanta-cinc turistes? El poble comprà el vell Hotel Central quan tancava, perquè no era massa còmode. Ara els turistes volen tota mena de comoditats en les seves estades. Aviat només hi haurà estranys, aquí, i ja no serà més una vila catalana. Tots els apartaments de l'edifici que pertany al ferrocarril s'estan venent. Els turistes s'estan aprofitant dels preus baixos. No tinc res en contra d'aquesta gent, són francesos, després de tot, però aquests apartaments són buits tot l'hivern i això és un problema. L'oficina de duanes també està venent els seus pisos. El Ministeri de Finances ha comprat apartaments prop de l'església, per als estiuejants. El SNCF també lloga apartaments petits al mateix veïnat. [Quines són les associacions que existeixen aquí?] Hi ha el grup de Sardana, el club de gimnàstica, i també hi havia un club fotogràfic. En paral·lel hi ha un club de costura que abans era a l'ajuntament, però ara s'han traslladat. Hi ha una biblioteca prop de l'estació. [Es jubilarà aviat, vostè?] M'hauria d'haver retirat fa vuit anys, però he seguit ajudant la meva treballadora a fer funcionar el negoci. No tinc fills. No en vaig poder tenir. [Algú més de la seva família parla el català?] Els fills del meu germà no el parlen. És fantàstic que Madame ---- n'ensenyi una mica a l'escola. Ella és segurament la millor parlant de català del poble. Nosaltres sempre hem parlat català amb ella. Hauríem d'haver creat un cercle català, però mai no trobàvem el temps. Ara hi ha pocs catalans, a Cerbère. [Els altres estan tan dedicats a la

cultura com el senyor ----? Un dels nostres entrevistats.] No, n'hi ha molt pocs. Els espanyols que viuen a Portbou –tots parlen català. [Com veurem al següent capítol, això no és en absolut el cas.] Però pocs, si n'hi ha algun, dels francesos, el parlen. A Banyuls hi ha molts parlants de català, fins i tot els nens i les nenes el parlen. La indústria del raïm a Banyuls mantingué més catalans a casa, al seu propi poble. Aquí, gairebé em sentiria fora de lloc parlant el català. És trist que fins i tot el metge i el dentista d'aquí no parlin el català. El nou alcalde ara està estudiant la llengua, però no és català. Els gendarmes no el parlen. No he vist mai de la vida un sol gendarme que parli la llengua.

Entrevistats 9 i 10. Un home i la seva esposa que rondan la quarantena. Porten una botiga al poble.

[On van néixer?][L'home respon] A Cerbère, però els meus pares són catalans, no espanyols. [La seva dona afegeix] El seu pare és de Portbou i la seva mare era nascuda a Rivesaltes [prop de Perpinyà]. [L'home continua] El meu pare vingué quan tenia sis anys amb el seu pare, el 1925. El meu avi era botiguer. En aquell temps hi havia molta gent aquí i compraven aquí. No hi havia grans centres comercials, per això la gent venia a comprar aquí. Fins i tot la gent d'Espanya venia a comprar béns de qualitat. Jo vaig aprendre el català del meu avi. Parlava francès amb el meu pare. Això és perquè ell parlava francès amb la meva mare. Jo encara parlo català perquè tinc molts amics a Portbou. Quan era a l'escola el català s'oferia com a opció. Donava alguns punts extra per al diploma de Secundària. Ara puc llegir el català amb facilitat. La meva dona mai no ha parlat català, però el pot entendre bé, igual que el castellà. [Hi ha gent aquí que tingui relació amb la gent de Portbou?] Sí, hi ha un club nocturn a Portbou que és freqüentat per la gent de Cerbère, i alguns també hi van a comprar i a menjar als restaurants. Hi ha molts matrimonis entre els dos pobles. Quan això passa, la majoria de parelles vénen aquí a viure. Personalment, m'agrada l'ambient de Portbou. També m'agraden les cançons d'en Lluís Llach [un cantant català d'esquerres, que fou prohibit durant el franquisme, i que avui encara és popular a Catalunya.] La gent de Portbou que s'instal·la aquí s'integra bé a la vida local. [Com definiria ser català?] Al Principat la gent se sent orgullosa de ser catalana. Catalunya era rica i la seva gent són bons treballadors. Aquest esperit no existeix a França. Aquí, a la Catalunya Nord la gent no són nacionalistes, i molt pocs parlen català. Jo parlo català només amb la gent gran a Cerbère, i em plau utilitzar la llengua. Parlar una llengua és important –és un patrimoni. [Li preguntem a l'esposa, com veu el futur a Cerbère?] Hem arribat tan a baix com era possible i ara tan sols podem anar cap amunt. Molta gent que treballa aquí prefereix viure a un altre lloc i desplaçar-se. És molt difícil trobar habitatge. Els polítics han estat negligents respecte l'habitatge digne per als treballadors. Les úniques coses disponibles són apartaments a lloguers baixos i la gent prefereix tenir cases. També es dona el cas que, per les característiques del terreny, has de construir tan alt com puguis en un espai petit. També, un cop s'acaba l'escola primària, els nens i

nenes han d'anar a Céret [a la Catalunya nord, a l'interior del departament] o a Perpinyà per a la Secundària. Ahora, molta gent que viu aquí prefereix comprar a Perpinyà. Ara tenim un nou alcalde que pot desbloquejar la situació. Vam tenir un alcalde durant trenta anys que començà molt bé. Va desenvolupar el sistema de clavegueram. Era molt popular. Era ric i no havia de treballar, així que dedicava molt de temps a les seves tasques. Pogué desenvolupar els seus negocis i molta gent ara treballa per a ell. [Vostè té vinya?] M'agradaria, però no tinc prou temps, ara mateix. [Què en pensa del Belvedere?] Necessitarà una pila de finançament i, per tant, ajut del govern. El propietari està intentant fer-hi quelcom. Quan arribes és la primera cosa que veus i també té una història important. Ara està caient a trossos. No crec que gaire gent sigui capaç de reconèixer el valor de l'edifici. [Sap per què va fallar el projecte escolar cooperatiu entre Cerbère i Portbou?] Hi havia problemes a l'hora de temporitzar les classes amb Espanya, ja que les seves vacances no es corresponen amb les nostres. Allà tenen moltes més festes religioses que a França. La rutina diària també és diferent. I mengen a hores diferents. Tot això dificulta les coses.

Entrevistats 11, 12, 13 i 14. Dues dones mestres d'escola, un home mestre i un home que és exoficial del Departament Regional d'Educació.

Mestra número u, la més gran dels tres: [D'on és la seva família?] La meva mare era espanyola, però no catalana. El meu pare era de Carcassone [un poble fora del departament francès català], però la llengua familiar era el català. Quan vaig començar l'escola els meus pares van provar de parlar-me francès, per ajudar-me amb l'aprenentatge lingüístic. Els professors d'escola no permetien als alumnes parlar català. [L'exoficial] El meu nom és ----. Sóc catalanista. He parlat català des de la infantesa. Tant el meu pare com la meva mare eren d'un poble petit de la regió. Molta gent d'aquí parla el català i a Banyuls fins i tot els joves ho fan. Aquí alguna gent jove també el parlen, però només entre ells. [Què en saben del projecte escolar cooperatiu entre Cerbère i Portbou?] [La mestra número u respon.] Els cursos de català a Portbou foren concebuts per part de l'Ajuntament d'aquí, i tingueren suport del govern català de Barcelona. Els darrers alcaldes d'ambdues viles desenvoluparen el programa. S'havia d'ensenyar castellà un cop per setmana com a llengua estrangera. El primer any només ho vam fer amb els alumnes de dotze anys. Hi havia tres mestres implicats. Els professors de català i castellà eren de Portbou, i jo era responsable d'ensenyar francès a Portbou. Vam dividir els estudiants en tres grups barrejats, la meitat d'un poble i l'altra meitat de l'altre. El segon any de programa vam afegir infants més petits, i un altre mestre. Jo ensenyava francès a Portbou i ---- ensenyava aquí, a Cerbère. Al final del programa teníem tres mestres a Portbou i dos aquí, amb tres classes. Després d'això, a finals dels anys noranta, hi hagueren eleccions a Portbou i el nou consell municipal no desitjava continuar el programa. Havíem de pagar el transport entre els dos pobles, i tot el material escolar l'havíem d'aportar els mestres. Tot plegat era molt descoratjador. A Portbou les famílies arriben a nomenar el director de l'escola. El di-

rector que havia donat suport el projecte va dimitir, i el nou, que desitjava continuar, va ser forçat pels pares a aturar el projecte. Les famílies a Portbou sentien que l'anglès era més important que no pas el francès, com a segona llengua estrangera [el castellà era la primera llengua "estrangera" que s'ensenyava]. La gent de Portbou no estava massa interessada en la part catalana del projecte, ja que els catalans reals eren una minoria al poble.

[Mestra número dos, que es presenta.] El meu nom és ----. Sóc catalana del nord. La forma d'escriure el meu nom, que és català, fou canviada al francès. Els meus avis em parlaven català quan era una nena, però ara el parlo ben poc. Estic més aviat vinculada a la cultura. Puc llegir la llengua. [Què vol dir, per cultura?] Música, tradició, dansa, folklore, cuina. Hi ha alguns catalans que són tossuts amb la seva cultura. La gent de la meva edat sempre parla el francès. A la meva família alguns sempre parlen en català entre ells, i això és una mica problemàtic per a mi, però els entenc. El meu promès, però, no el parla, tot i que és català. La meva família sovint veu la televisió catalana i el meu promès no entén els programes. [El tercer mestre s'afegeix a la conversa.] Els meus pares són catalans del nord. Abans de venir aquí jo ensenyava a Céret. Vaig fer la meva primera diplomatura en Estudis Catalans a Perpinyà. Primer havia estudiat Història de l'Art a Montpellier i llavors vaig decidir canviar el meu interès. Hi havia la possibilitat d'estudiar català i jo sempre l'havia volgut aprendre. Quan era un nen, els meus pares el parlaven a casa, entre ells, però ens parlaven en francès als nens. Sempre he sentit català a casa. Vaig tenir alguns problemes amb la pronúncia, quan vaig començar a aprendre'l seriosament, però de mica en mica ho vaig anar superant. El programa a Perpinyà continua fins al doctorat. S'ensenyava Història, Lingüística, Economia i Literatura. També vaig tenir una beca ERASMUS per anar a Barcelona quatre mesos. [Fa servir el català, aquí?] El parlo amb els meus pares. També veig la televisió catalana i escolto la ràdio i llegeixo els diaris que hi ha disponibles. L'únic diari que s'aconsegueix aquí és una revista satírica, però també es pot aconseguir el mensual *El Temps*. [Hi veu diferència entre el català que va aprendre, i el que es parla aquí i a Portbou?] Hi ha diferències, sobretot de vocabulari. També vaig aprendre sobre els diferents dialectes del català. Quan era jove ni tan sols sabia que es parlava català a Barcelona. Pensava que només es parlava a la Catalunya francesa. Quan era un nen, tenia amics de Barcelona, però eren castellanoparlants. Fou a la universitat on vaig entendre l'extensió de la llengua. Aquí a l'escola ens parlem en francès. Ensenyo una mica de català a les classes de primer, segon i tercer curs. [La segona mestra se li afegeix cantant cançons catalanes amb els alumnes, però el seu català és massa fluix per ensenyar la llengua.] [Els pares estan contents, amb això?] No ho sabem, però sembla que els nens ho gaudeixen molt. A Portbou la coral canta en català, però aquí la nostra coral canta exclusivament en francès. [Preguntem sobre la música a Cerbère i la primera mestra ens respon.] Aquí hi havia una escola de música, però va tancar. Vam provar de reviure-la amb Banyuls, però tenien problemes financers. Tenim una senyora que ve a l'escola un cop per setmana. [I danses tradicionals?] Hi ha

dos grups de jubilats que ballen la Sardana. Originalment n'hi havia només un, però es dividí, perquè alguns membres no s'enteniën. [Alguns dels membres de tots dos grups són catalans?] Alguns d'ells parlen català. [Algú de vostès va a Portbou?] [Respon el tercer professor.] Jo vaig sovint al club nocturn de Portbou. Altres nois de Cerbère sovint van a Portbou per trobar noies al club nocturn. Alguns dels joves de Cerbère parlen català. [La primera mestra, la més gran de tots, afegeix] A tots els matrimonis mixtos d'aquí, el catalanoparlant parla català amb els seus fills. Hi ha uns deu matrimonis mixtos entre els dos pobles. [Per vostè, què és la cultura catalana?] [La mestra més gran respon.] Defineix les pròpies arrels, com amb la música. [El tercer mestre interromp] Jo vaig trobar que la música catalana era passada de moda i la Sardana era avorrida. [Mestra número dos.] Quan torno a la muntanya, és un bany català. Allà la Sardana es balla, de vegades tres cops al dia durant les festes. Des de molt petita sentia la música i veia la dansa al meu poble. Tenim amics a Niça que també hi recreen la cultura catalana, allà. Tenim menjars especials com la *cargolada* i durant el festivals a Cerbère la gent sovint es posa els vestits catalans, fins i tots els turistes. Hi ha menys motivació en participar, per part dels nois, i fins i tot les noies estan cada cop menys interessades. Quan la festa infantil començà a semblar una mica ridícula per als participants, vam deixar de fer-la. [Tercer mestre.] Jo mai no participava a les festes. La meva família sí que hi participava, però a mi no m'interessaven. El que m'interessa de la cultura catalana és la part que no és folklòrica. Quan vaig descobrir la cultura catalana a Barcelona, vaig adonar-me que es pot expressar en l'economia, la literatura, mitjançant la llengua. A algunes escoles els infants aprenen a ballar la Sardana. [Hi ha quelcom en la Sardana que uneixi la gent?] [La primera mestra respon.] A la Sardana s'ha d'admetre tothom. No hi pot haver distinció de raça o estatus social. A Cerbère és diferent. Aquí la gent poden ser expulsats del grup, i això no ho accepto. L'única norma és que un no pot entrar al cercle separant una parella. Tinc un amic de Prats de Molló que es sorprengué de la manera com es fan les coses aquí. La Sardana és la dansa de l'amistat. Sovint, al final els balladors fan un gran cercle com a símbol de la unitat catalana. Una vegada, quan estàvem ballant, un grup de gent s'incorporà a la nostra rotllana (i al final de la dansa), i els de l'altre sacrosant grup ens van esbroncar per haver-los admès! El crit al final del ball és "Visca Catalunya!" Els membres actuals del club han aclapat el ball per a ells sols. No entenen l'esperit que hi ha al darrera. Ara mai no hi vaig, i hi ha gent que s'hi sent incòmoda. [Vol formar un altre grup?] Això crearia dos grups, la qual cosa també és dividir. El que fem és formar un grup a l'escola, amb els nens i les nenes.

Entrevistat 15. Home, acabant la trentena. Treballa en un hotel local.

[On va néixer?] A Cerbère. El meu pare fou el fundador de l'hotel. Començà el 1929 amb un restaurant petit durant els dies gloriosos de Cerbère. També era el començament del turisme, i aquest era l'únic hotel, exceptuant el Belvedere. A alguna gent li encantava quedar-se aquí i dormir prop de les vies, olorant els trens. La Segona Guer-

ra Mundial fou el principi de la fi per al poble. El cinema va tancar a final dels seixanta, cap al 1966 o el 1967. Recordo la darrera pel·lícula que s'hi va exhibir. El meu pare ara està jubilat. Vaig tornar aquí voluntàriament, no gaire després d'acabar els estudis d'enginyer. Vaig treballar a Nigèria durant dos anys. Tinc l'equivalent a un màster en negocis, però no vaig poder continuar amb aquella vida. No crec que necessiti guanyar molts diners. Treballem aquí durant la temporada, durant cinc mesos i mig. Això ens dona temps per a nosaltres. [Aquí hi ha altra gent com vostè, que hagi retornat?] No massa. Hi ha altra gent jove, però jo no sóc típic: no tinc interès en el futbol o altres esports. [La seva passió és l'òpera.] La meva dona i jo sovint anem a Londres a l'òpera. No tinc gaire interessos aquí, però tenim molts amics amb els quals passem el temps. [Se sent com si estigués fugint de Cerbère els mesos que se'n va?] No, adoro Cerbère, malgrat que sé que la gent de la meva edat creuen que la felicitat mai no és al lloc on són. [Ens pot parlar dels problemes que creu que són importants per al futur de Cerbère?] Quan es va construir la clínica no hi havia cases per als treballadors, així que havien de viure en un altre lloc. Això fou, clarament, una oportunitat perduda. El mateix passa amb els treballadors del ferrocarril, tot i que s'ha de dir que és difícil construir aquí, a causa del terreny. Els infants d'aquí són de famílies que s'han traslladat per treballar al ferrocarril. Molts es queden només uns anys. Per una altra banda, la gent del poble és propietària de la majoria de les botigues. El dentista es retira enguany i no crec que sigui reemplaçat. Ara Cerbère és una espiral de declivi. Jo visc del turisme, i sempre hi haurà turisme. [Vostè parla català?] Sí, el parlo perquè la meva mare és d'Espanya. Ella va venir al començament de la Guerra Civil espanyola, fugint-ne. El meu avi matern era *transitor* a Espanya, però quan va començar la guerra va marxar. Ja estava treballant a França, però vivia a Portbou abans de la guerra. El meu pare era nascut a Cerbère, però la seva mare venia del Llenguadoc. [Regió de parla occitana adjacent al Rosselló]. [El seu pare parla català?] Sí, però una mica malament. Jo vaig ser criat pels meus avis. Primer vivíem tots plegats. Des que jo era petit, els meus avis em parlaven en català, i així és com el vaig aprendre. Gran part dels catalans d'aquí vingueren de l'altra banda de la frontera, d'Espanya. El català que llegeixes és el català d'Espanya, i el català que es parla aquí també és com el de la banda espanyola. [Hi havia alemanys, a Cerbère, durant la guerra?] Sí, generalment eren oficials que vivien amb la gent del poble. Per descomptat s'imposaren com els amos i senyors, i vivien sense pagar. [Vostè també llegeix i escriu el català?] Sí, el llegeixo, però estic perdent la capacitat d'escriure'l. Vaig agafar el català com a assignatura opcional a Batxillerat. [Quan coneix altres catalans sent res d'especial, o és com conèixer un altre estrany?] No, no és especial per a mi. No em sento fora de lloc del costat espanyol ni tampoc aquí. [I quan és a un país de parla no catalana, i es creua amb un altre català?] És un plaer parlar català, ---- [la seva filla] no el parla, però aprèn algunes cançons a l'escola. Quan sóc amb ---- o altres dones catalanes del poble, els demano que em parlin català. És una llengua molt viva. Jo gaudeixo parlant-la. Quan em trobo amb una persona gran que el parla, també li parlo català, per educació. [Es troba dins la

minoria?] Sí, la majoria de les famílies d'aquí vénen de fora. El ferrocarril té quatre-cents treballadors, però alguns no viuen aquí. La majoria no són del poble. [Què me'n diu de l'intercanvi escolar entre Cerbère i Portbou?] Estava destinat a fracassar. Només mig dia a la setmana no era suficient. També, el desplaçament sobre les muntanyes és complicat per als infants. Llavors, hi ha tanta gent aquí que no són de la Catalunya francesa [el Rosselló], que no estan interessants en què els seus fills aprenguin la llengua. [Què en pensa d'altres tipus de cooperació entre les dues viles?] És difícil, perquè les dues cultures són molt diferents. Hi ha molts no-catalans a Portbou, també. No crec realment en la cooperació transfronterera. [La reserva submarina aporta quelcom al poble?] En certa manera sí i en certa manera no. La prohibició de l'entrada a submarinistes és massa estricta. Ningú no té dret a nedar-hi o a pescar-hi. Això a ajudat a preservar la zona, la qual cosa és bona. A Espanya els bussejadors poden entrar a la seva reserva i en canvi aquí és tancada. Seria meravellós si creessin un camí, marcat i obert al submarinisme controlat. Aquest canvi encoratjaria molts submarinistes a venir. [Qui hauria de prendre aquesta decisió?] No és la regió, qui pot decidir. La reserva depèn de la Universitat de París. [Pot assenyalar altres problemes a Cerbère?] És un poble completament esclerotitzat per la via fèrria. L'actual alcalde i la majoria dels consellers treballen pel ferrocarril, així com set dels quinze membres del consell municipal. La primera baixada econòmica d'aquí fou el final dels *transitors* i fou molt ràpid.

Entrevistats 16 i 17. Un home i la seva muller, sobre la quarantena.

[D'on són vostès?] Jo vaig néixer a Algèria, i la meva dona és de Béziers [una ciutat en un departament no català, a l'est de la Catalunya Nord]. Jo era aprenent allà, als ferrocarrils, i llavors vaig venir aquí a treballar. [Quina és la seva feina?] Sóc un "visitador d'estació". [Què implica això?] Verifiquem la seguretat del tren just abans que marxi. La meva feina és inspeccionar les càrregues comercials. Els vagons arriben d'Espanya, però els trens són organitzats a Cerbère. [Van viure en aquesta casa des d'un bon començament?] No, al principi vivíem a l'edifici d'apartaments del ferrocarril. [I els altres treballadors ferroviaris?] La major part viuen a altres llocs. Només cinc de dotze que vinguérem junts de Béziers decidirem quedar-nos a Cerbère. Estem contents, perquè aquí hi tenim les muntanyes i el mar. I el que no trobes aquí pots trobar-ho per la zona. [Han notat canvis des de la seva arribada?] L'ambient ha canviat amb la pèrdua de població. Hi ha menys gent en general. Ara hi ha un total de d'uns cent vint treballadors del ferrocarril. Quan comenci el TGV, el trànsit de passatgers s'acabarà aquí, i Cerbère serà el final de línia per al trànsit local. El trànsit comercial continuarà, però crec que, fins i tot, això acabarà passat per Le Pertús [a la frontera franco-espanyola, cap a l'oest.] No hi ha res que hi puguem fer. Esperem que quedi una mica de feina, aquí. Els ferroviaris a Cerbère potsen continuen fent el manteniment. Per una altra banda, fins i tot, el servei local de tren pot acabar amb la instal·lació d'un sistema de busos local. [Gaire gent d'aquí va a Portbou en tren?] Fa anys la gent anava a Port-

bou en tren i ara la majoria condueixen. [Preguntem a l'esposa, quin és el seu origen?] Els meus pares eren catalans, de França. [Vostè parla la llengua?] No, l'entenc, però no la parlo. Els meus avis i els meus pares parlaven català entre ells. Ara no el parlen amb nosaltres. [El seu marit s'incorpora dient que a ell no li interessa aprendre català, però afegeix,] alguns dels meus col·legues parlen català. Molts d'ells són de Portbou, però alguns són de Cerbère. [On van anar a l'escola, els seus fills?] A Cerbère. [Què en saben del programa escolar d'intercanvi amb Portbou?] N'hem sentit a parlar, però els nostres fills no en van prendre part, ja que va començar després que ells acabessin l'escola. Creiem que és un bon programa. Jo [ell] estic a favor de la tradició. [Sent que Cerbère és català o francès, o ambdues coses?][Ell] És català, aquí proven de mantenir les tradicions catalanes. A totes les regions de França la gent està mirant de retornar a les seves arrels. [Ella] Jo vaig aprendre la Sardana amb el director d'escola. [Creu que Cerbère està decaient?] Sí, la gent tot sovint parla de la decadència del poble. Hi ha molta menys feina. [Com és l'hivern?] L'estiu és molt més agradable. A l'hivern hi ha molt poca gent. La gent s'està amb la seva família i si volen anar a veure una pel·lícula van a Perpinyà. Els restaurants d'aquí tanquen a l'hivern. Les activitats a l'estiu són una cosa bona. Però quan arriba setembre, apreciem l'arribada de la calma. Està bé tenir turistes uns quants mesos a l'any. [Ell] Hi ha cacera a la tardor. A l'estiu hi ha pesca, i a l'hivern, caça. Aquí tenim un Diane [Club de Cacera] per caçar senglars. Abans no hi havia senglars en aquesta zona. Teníem guatlls, però van desaparèixer, perquè la muntanya es va cobrir de males herbes que no agraden als ocells, però és l'entorn que prefereixen els senglars, i per això van prendre el lloc de les guatlls. [L'augment del sotabosc és un senyal de despoblació.] Tinc una barca per pescar, i encara hi ha molt peix. Com que la població aquí és petita, hi ha poca pol·lució. Quan els pocs hotels que hi ha són plens, la gent es veu obligada a anar a un altre lloc. I també hi ha la reserva subaquàtica. Tota la costa rocallosa està ben protegida. [Què ha fet l'alcalde per la vila?] Ha millorat la carretera d'entrada al poble des del costat de Banyuls, cosa que ha facilitat l'arribada a Cerbère. Abans hi havia embussos de trànsit tot l'estiu. L'alcalde també ha fet construir la clínica. Dóna suport a la llei de costes que protegeix el medi ambient. M'agrada Cerbère i espero que mai no sigui desfigurada com la Côte d'Azur. Hem de defensar la llei mediambiental. Sempre torna la mateixa gent al poble, perquè els agrada l'entorn. Espero que Cerbère mai esdevingui com Collioure. [En quin sentit es podrien comparar Cerbère i Portbou?] Crec que la gent de Portbou pensen com nosaltres. Els dos pobles tenen una mida similar i tenen molts problemes similars. Ells tenen més botigues que Cerbère, és com la situació a Le Pertús. Per la banda francesa hi ha menys establiments comercials que a la banda espanyola de la frontera. I els preus són més econòmics que a França. [Els sindicats ferroviaris funcionen bé, aquí?] Sí. La clínica també està sindicada. Cerbère és un lloc on la gent lluita pels seus drets. Aquí, quan hi ha una vaga, no hi ha trànsit de trens. Participarem a la vaga general la setmana vinent. Cada mes tenim una reunió al nostre lloc de treball per discutir certs assumptes. No tothom hi participa. Nosaltres, per

exemple, tot sovint treballem de nit. Els altres treballen de dia i tenen menys problemes. Sovint les trobades també tenen lloc de nit, i els que treballen de dia i viuen fora ho tenen difícil per participar-hi. Estem per la contractació de joves del poble, però has de tenir un cert nivell d'estudis per estar qualificat. Alguns estaven massa poc formats, i d'altres excessivament. He lluitat per a que els joves d'aquí tinguin llocs de treball, però molts van anar a treballar a d'altres bandes. Si un treballa lluny de casa seva s'ha de pagar el transport. Quan el ferrocarril necessita una persona de fora, li paguen el desplaçament. La nostra acció fou positiva, perquè incorporà dotze persones joves a la nostra estació, encara que no visquin aquí.

84

Entrevistats 18, 19, 20 i 21. Un grup de mares joves que prenen cafè plegades cada dia escolar, després de deixar els seus fills i filles a l'escola. Ens diuen que Cerbère és una barreja espanyola, francesa i catalana, i que alguns dels espanyols del poble han après català. Una d'elles és catalana d'Argelès [un poblet de platja que no és lluny de Cerbère]. Té família a la banda espanyola, prop de Portbou, i més membres de la família al sud d'Espanya. Ella entén bé el català, però comet errors de pronunciació. Si algú li parla en català respon en castellà, ja que el parla millor. El seu marit és del nord de França. Ella treballa per l'oficina turística i per l'Ajuntament del poble. [Una altra d'aquestes dones és de París]. [Quant de temps fa que viu aquí?] Hi he estat vuit anys. El meu marit és català de França. [El parla català amb els seus fills?] No, només francès. [A què es dedica, el seu marit?] Treballa a l'ajuntament. Tenim dos fills. [Aprendran català?] No, malgrat que n'aprenen una mica a l'escola primària. Fan una hora de català a la setmana. Ara estan començant a aprendre anglès i això dificulta una mica el català.

[Canviem a la tercera dona.] [D'on és vostè?] Sóc d'Espanya i sóc aquí des de fa sis anys. Vaig néixer a Barcelona. Parlo català amb la meva família, però no amb el meu marit, que no l'entén. És francès. [El seu marit treballa al ferrocarril]. [Els seus fills estan aprenent el català?] No, estan aprenent castellà, perquè a la meva família hi ha gent que parla català i altres que no, així que crec que és important que hi hagi una llengua comuna, i és el castellà. Els nens sí que entenen una mica el català. [La quarta dona és francesa, però d'una altra regió]. [Per què es va instal·lar aquí?] Vaig venir per la feina del meu marit. És gendarme, un dels sis que hi ha instal·lats al poble. [Quan de temps fa que és aquí?] Vuit anys. [Li agrada el poble?] Cerbère és fantàstic a l'estiu, però molt trist a l'hivern. És difícil per a la gent de fora ser feliços aquí, però per als nadius és difícil marxar-ne. [Hi ha cap grup d'activitats al poble que trobi atractiu?] Hi ha l'associació esportiva, però la gent diu que no funciona gaire bé. Per moltes activitats, és millor anar a Banyuls o més enllà, però odiem la carretera amb totes aquelles corbes. Algunes parts de la carretera estan millor que fa uns anys. La pitjor és la part antiga que queda entre Banyuls i Cerbère. [L'últim any les associacions han funcionat millor?] Moltes coses se n'han anat en orris en els darrers anys. Hi havia un club d'adults al gimnàs, però ara ha tancat pel problema de l'amiant. El grup de Sar-

dana de l'escola ha plegat, perquè la persona que n'era responsable ha dimitit. [Una altra assenyala,] hi ha un altre grup que es troba els dilluns, però és sobretot gent gran i no els agrada que la gent nova l'"envaeixi". La mentalitat catalana és difícil. [La dona que està casada amb el gendarme respon:] això és més un problema de Cerbère que no pas un problema català. Quan vaig arribar aquí, vaig tenir molts problemes per integrar-me al poble. Quan anava a recollir els meus fills a l'escola, totes les mares parlaven en francès i quan em veien es posaven a parlar en català. Dones de la meua edat! Per sort, la meua amiga ---- em va treure del forat, o si no encara estaria entaforada al meu pis. [Una altra dona assenteix, dient] és característic de Cerbère. No accepten bé la gent nova. Hi ha alguns dels nouvinguts que tampoc no es volen integrar. Si una persona es vol integrar ha de poder-ho fer. [Hi ha separació entre els treballadors del ferrocarril i els altres?] No, en això no hi ha problema. [Algú de vostès va a Portbou?] Sí, a comprar menjar. [Estan d'acord amb què Portbou és més animat que Cerbère, i té més festes, fins i tot en els mesos d'hivern?] Trobem que Portbou és diferent. Quan vas a una botiga la gent és més hospitalària. Són molt més amigables que aquí. Somriuen molt més que els venedors de Cerbère. Generalment hi anem al mercat dels divendres. [Com veuen el futur de Cerbère?][Una respon:] enguany tenim cent persones més que l'any passat. Això és perquè ara demanen a la gent que ve a treballar al ferrocarril que visqui aquí. Molts d'ells viuen a l'edifici de pisos del ferrocarril. Els apartaments no estan malament. [És difícil de comprar una casa aquí?] Són cares. És un poble de costa. [Una altra afegeix,] això depèn de la situació. La terra, a Banyuls és més barata que aquí, perquè n'hi ha molta més de disponible.

85

### **Com n'és de típic el cas de Cerbère, un exemple de cultura perduda?**

Cerbère és a la vegada un estudi de cas típic i atípic, de com els francesos han descoiratjat la cultura catalana dins les fronteres de l'Estat-nació. El poble és atípic, pel seu alt percentatge d'immigració de persones d'àrees no catalanoparlants de França, i pel fet que la cultura catalana hi ha estat eradicada, molt més que en cap altre lloc de la regió. La llengua, el principal símbol de la identitat catalana, és moribunda, malgrat el fet que encara queden uns quants catalanoparlants que hi viuen. Sí, també hi queden alguns potents nacionalistes catalans, però cal vigilar amb associar la paraula catalanista amb l'autèntica identitat d'una persona. En general, la majoria dels que aclamen la identitat catalana, la veuen d'una manera molt semblant a la dels americans d'origen estranger que s'identifiquen emocionalment amb el seu passat, però que alhora estan agraïts del seu estatus actual d'americans. Els seus vincles amb la seva mare pàtria són superficials i, fins i tot, poden ser hostils. França ha fet eficientment la seva tasca a l'hora d'anivellar. El que roman de la *catalanitat* són vestigis innocus, més folklore que no pas realitat.

Irònicament, com Josep Pla apunta a la cita del principi del capítol, com que es troba a la frontera del Principat, Cerbère ha estat forçada a donar l'esquena al sud. Aquesta és probablement la raó per la qual les autoritats –que són responsables de la

millora del trànsit rodat per la Costa Vermella— han refusat estendre la carretera amb quatre carrils de recent construcció fins a Cerbère, que faria que el poble fos un port d'entrada fàcil al Principat. Aquest rebuig contrasta amb la construcció d'un túnel car entre Portbou i Colera, que efectivament eliminarà l'aïllament de Portbou dels seus veïns propers del sud. A més, fou París que refusà millorar la carretera entre Banyuls i Cerbère, mentre que el govern central de Madrid donà llum verda a finalitzar l'aïllament de Portbou dels seus veïns del sud. A més, com ha estat esmentat més amunt, la Generalitat ha proveït Portbou amb una bona quantitat d'ajuda, per compensar la pèrdua de beneficis econòmics associats al fet d'ésser un poble de frontera. La desaparició de l'oficina de duanes i els seus negocis associats fou un cop dur, per Portbou i per Cerbère. El govern català ha pagat la restauració del Centre Cívic i el nou port, encara més car. També pot ser que contribueixi a la Fundació Walter Benjamin, situada a Portbou, un potencial atractiu econòmic, molt important per a la vila.

Malgrat que alguns residents de Cerbère que encara tenen família i/o llaços històrics amb Catalunya visitin Portbou, per raons sentimentals, la majoria de gent hi va per comprar o per lleure. El mercat de Portbou encara és un fort atractiu en comparació amb la seva competència a Cerbère. La majoria de gent amb la que vam parlar a Cerbère, aprecien la varietat més àmplia de botigues i bars que hi ha al poble del sud. També afalaguen la gent de negocis de Portbou, per la seva perspicàcia comercial, així com pel fet que la majoria parlen francès, un fet que també és important per als turistes francesos d'altres regions de França.

Donades aquestes i altres diferències, per a la major part dels turistes i per una part substancial dels habitants de Cerbère, aquell poble es considera més una sortida de França, que no pas una entrada a Espanya, mentre que Portbou continua tenint l'avantatge d'ésser només un punt costaner d'entrada a Catalunya, i a Espanya més enllà.

# Capítol Quatre

## Parla la gent de Portbou

A l'estiu, baixem a passejar. Portbou és un poble d'escales: després del túnel de l'estació hi ha unes escales clares i amples que unes acàcies altíssimes taquen de sol i ombra (...). Portbou és el teu poble i és a l'altre cap del món. És un poble diferent, artificial, amb una història molt curta. No hi ha pagesos, la gent no torna cap al tard del camp, com a quasi tots els pobles petits; no tenen bestiar ni un tros per fer-hi créixer res. Tot i haver-hi mar, tampoc és un poble de pescadors, i l'església de Portbou no és una ermita marinera, petita i blanca: és un edifici que domina el poble, alt, amb la façana neogòtica; per anar-hi has de pujar, i pujar, i pujar.

Portbou és un poble de pas. Molta gent que hi arriba, tan lluny, espera que passin els dos anys reglamentaris per poder sol·licitar el trasllat a un altre lloc. És un poble obert al mar per davant i encerclat per muntanyes per totes les altres bandes. Un poble nou, sense cases gaire antigues ni carrers de pedra. Només escales, i pujades, i baixades.

Portbou és un poble senyor. Als vespres d'estiu la gent es muda i passeja amunt i avall, a poc a poc, des del capdamunt de la rambla fins a l'embarcador. Tots mudats, vestits bons, sabates altes: Portbou té aires de ciutat petita. Nosaltres també, a les fotografies, anem sempre immaculats, blanquíssims, jo amb sabates de xarol i faldilla estarrufada, el meu germà amb corbatí, pantalons impecables, ben clenxinat; semblem molt més rics que no som.

Maria Mercè Roca. *La Casa Gran*. Barcelona: Columna, 1991: 11, 14-15. (Maria Mercè Roca nasqué a Portbou el 1958 i hi visqué fins als disset anys.)

Vam dur a terme trenta-vuit hores d'entrevistes a Portbou, majoritàriament a la primavera de 1997. Totes les entrevistes es van fer en català. La majoria dels entrevistats eren nascuts a Catalunya, però alguns eren d'origen castellà. En bona mesura, molts eren actius en els comerços, propietaris de cafès i de botigues. Altres treballaven en alguna o altra dependència del ferrocarril. Uns quants eren professionals, incloent-hi una persona d'una agència immobiliària, i professors a escoles locals. Alguns eren oficials electes que també tenien els seus propis negocis. I uns pocs eren jubilats, però encara actius en assumptes culturals i/o polítics.

Les nostres mostres a Portbou, així com a Cerbère, no eren ni aleatòries ni estratificades. Les entrevistes eren basades més aviat en l'oportunitat. Crec, tanmateix, que són força representatives de la població activa de Portbou, tant d'origen català com castellà. Si hi incloem les parelles que van ser entrevistades juntes, el nombre de con-

verses enregistrades és de trenta-tres en total. Una d'aquestes entrevistes la guardarem per al proper capítol sobre la llengua. A més, el 1999 vam contractar un jove del poble que era bilingüe en castellà i català, perquè dugués a terme una sèrie de qüestionaris amb una petita mostra de vilatans, alguns catalans i d'altres de castellans que no eren a la mostra original. Malauradament, per raons de salut, el nostre assistent només pogué completar divuit d'aquestes entrevistes. Recentment, el 2004, un altre resident de Portbou ens assistí en la conducció d'uns altres vint-i-dos entrevistes. Es presentarà un sumari de la informació més important d'aquests dos conjunts de qüestionaris al final d'aquest capítol.

88

Des de la nostra recerca inicial, i després de l'escriptura d'aquest llibre, hem tingut contacte continu amb els nostres entrevistats i hem pres nota d'aquestes converses més informals. Aquí presento seccions de catorze d'aquestes entrevistes que han estat triades com a representatives de la mostra completa. En cada cas he escurçat els extractes per enfocar-me primàriament en els següents temes: l'origen de les famílies dels entrevistats (català o castellà); la llengua de la seva casa d'origen i de la seva llar actual; la natura de la seva identitat personal (català, espanyol, ambdós, o cap dels dos); i la caracterització que fan els informants de la gent de Cerbère i de Portbou.

Entrevistada 1. Dona, a la trentena, nascuda a Portbou, on ha viscut tota la vida. El seu pare treballà a l'oficina duanera. Parla fluidament el català i el castellà, però el català és la seva llengua materna.

[Quina llengua parlen els seus fills?] Mica en mica parlen menys castellà, però encara és una mescla. Quan juguen amb els seus amics ho fan sobretot en castellà, però això està canviant, ara. [La seva filla de dotze parla amb els seus amics i amigues en castellà o en català?] Si l'altre és castellanoparlant ella respon en castellà. A vegades els infants per ells mateixos parlen les dues llengües i van canviant. [Quina és la seva opinió de l'estat del bilingüisme al poble?] Estic preocupada per aquest problema. Va malament. Nosaltres els catalans som bilingües. Els altres no ho són. [Si una persona li parla en castellà, com respon vostè?] Contesto en castellà, però si sé que la primera llengua d'aquella persona és el català, i tot i així em parla en castellà, és estúpid i jo responc en català. Alguna gent d'aquí són molt reticents a parlar català. [Per què?] [Respon en anglès.] Per que són molt orgullosos! [Continua en català.] Els catalans també són gent orgullosa, però són més oberts. Som una regió de transeünts. [Què fa el seu marit?] Treballa per Transfesa a Cerbère. Parla francès a la feina. [Té relacions amb altra gent a Cerbère?] És clar, coneixem varies parelles i socialitzem amb elles. Tots som al mateix grup d'edat. Gaudim de la festa de les embarcacions catalanes. També ens agrada sortir a prendre alguna cosa. Sovint els parlem en català i ens responen en francès. [Com creu que es poden comparar tots dos pobles?] No ho sé, potser és un clixé que la gent que són veïns no són amics. No puc respondre en general. Els dos pobles tenen festivitats diferents. Les nostres hores de menjar són molt diferents. Cerbère no té festa major a l'estiu i la nostra és molt important. [Sent que la

infraestructura turística d'aquí és adequada?] No! [Llavors ella subratlla com n'és de difícil arribar als altres pobles de la regió, situats a ambdues bandes de la frontera.] Tenim una carretera terrible que surt del poble cap al sud. És infernal. Encara que alguns diuen que és turística... Certament, manté el poble tranquil. [Quina considera que és la seva nacionalitat?] Diria que sóc espanyola. No estic a favor de la independència de Catalunya. També sóc catalana, però Catalunya és part de la península Ibèrica. [Els catalans són diferents dels altres espanyols?] Aquesta és una pregunta difícil. Alguns diuen que els catalans són una gent molt reservada. La gent del sud d'Espanya són més oberts. Tenen un esperit diferent. Però això són tot clixés.

Entrevistada 2. Dona, a mitja trentena, casada i amb dues criatures. És mestra d'escola primària. Nasqué a Girona (Catalunya). Els seus pares són castellans del sud d'Espanya. Ara viuen a Portbou. El seu pare vingué al poble per treballar al ferrocarril. La seva llengua a casa era el castellà. Durant la seva escolarització fins als dotze anys les seves classes foren en castellà.

[Va trobar difícil aprendre el català?] Sí, fou un gran esforç per mi. Els meus pares no el parlen i no en senten la necessitat. Jo ara parlo català sempre, fins i tot amb els meus pares, que sí que l'entenen, però em contesten en castellà. La meua germana, que és nou anys més jove que jo, parla català molt bé. Per mi és natural parlar el català amb els meus fills. [El fet que els infants vagin a l'escola en català afecta la llengua que parlen a casa?] A llarg termini sí, però no a curt termini. [Quan els nens i nenes juguen al pati de l'escola, quina llengua fan servir?] Fins fa poc la majoria parlaven en castellà, però ara se senten totes dues llengües. [Quin considera que és el futur de Portbou?] És molt difícil. La gent que té una mica de diners està més o menys satisfeta. Aquí tot és força tancat. [Com descriuria la gent del poble?] Són difícils. [Creu que la quantitat de jubilats n'afecta l'esperit?] Sí, no és un poble gaire animat. [Quan un estranger li pregunta per la seva nacionalitat, què respon?] *Catalana!* [Creu que els catalans d'aquí que tenen arrels més profundes en la cultura accepten els altres com a catalans?] Sí, se'ls considera catalans si parlen la llengua. [Li agrada quan la gent castellana intenta parlar en català?] Sí! N'hi ha molts que no volen aprendre a parlar-lo. [Creu que la gent castellanoparlant que té fills i néts que van a l'escola aquí perdran el castellà?] No, mai! Això és impossible. Hi ha la televisió. [Però, diem, hi ha castellans que senten que perdran la seva llengua en un temps. Què en pensa, d'això?] Això és una guerra política. No, és impossible. [Com descriuria el català mitjà?] Són una mica freds. Els que conec pensen abans de respondre. Són gent molt reflexiva i treballen fort. [Què en pensa de la gent que han viscut aquí durant un període de temps llarg i que no parlen català?] Per als nostres pares, que vingueren durant temps difícils i hagueren que guanyar-se la vida, la situació va ser molt dura. És difícil que canviïn la seva llengua. Tampoc no hi ha necessitat, econòmica o cultural, d'aprendre el català. [Per tant, vostè pensa que és difícil per a un adult aprendre el català?] No. Conec un bosnià que l'apregué i el parla molt bé. No és difícil. [Afegeix] els catalans són no violents.

Entrevistada 3. Dona, trenta-dos, casada i amb criatures. Nascuda a Portbou. La mare és de Portbou i el seu pare és de Madrid. La seva llengua materna era el castellà. Té el seu propi negoci mentre que el seu marit treballa per al ferrocarril. La llengua de la família del seu marit és el castellà.

[Quina llengua parla normalment a casa?] Castellà. [Quina llengua parla normalment amb els seus amics?] Català. Amb el meu marit depèn. Amb els seus vells amics ell normalment parla castellà. [Aquesta és una pràctica comú a Portbou, on la gent tendeix a fer servir la llengua que primer usaren amb amics específics.] [Quina llengua feia servir a l'escola?] El castellà. A l'escola ara tot és en català. [Sap quina llengua parlen els infants quan són a l'hora d'esbarjo?] Hi ha nens que juguen en castellà. El meu nebot parla castellà amb els seus amics a l'escola. [Té cap relació amb gent de Cerbère?] Sí, tenim relacions amb gent a Cerbère i també a Banyuls. [Quina llengua fa servir amb aquestes persones?] Ara no vaig massa sovint a Cerbère, realment, però quan ho faig hi parlo tant català com francès. [Si una persona li demana d'identificar-se, què diu?] Dic que sóc *Catalana-Espanyola*. [Les festes són importants, aquí, a Portbou?] Sí, són molt importants, però només a l'estiu. Són una font important d'activitat. Hi ha també diverses associacions al poble. [Si una persona no és nascuda aquí, com el seu cas, i treballa aquí, però no sembla interessar-li la idea d'aprendre català, creu que la gent en general tendiria a considerar-la catalana, o estrangera?] Sempre com un estrany. La gent d'aquí que es considera catalana és molt tancada. Els de fora sempre són considerats diferents. [Què me'n diu dels forans que aprenen català?] Són acceptats en certa manera, però mai no són acceptats com a nadius.

Entrevistat 4. Home, de trenta-cinc anys, solter. Nascut a Portbou. Els seus pares vivien al nord-oest d'Espanya, però el seu pare era d'Aragó i els pares de la mare ara viuen a Portbou. Van immigrar a Portbou per trobar feina. Té dues germanes; una viu a Madrid i l'altra a Figueres [una ciutat petita no gaire lluny de Portbou].

[Quina llengua parla amb les seves germanes?] Sempre parlem en castellà. És la nostra llengua familiar, però tant el meu pare com la meva mare parlen bé el català. [Quan parlen català els seus pares?] Quan surten pel poble. [Quina és la seva formació?] Tinc un diploma universitari. [Per què es va quedar a Portbou?] No n'estic segur, sobretot és una qüestió de circumstàncies. No hi ha gaire feina, aquí, i molts dels aturats tenen la mateixa formació, cosa que fa difícil trobar-ne. [Creu que està parlant una llengua estrangera quan parla català?] No n'estic segur. Totes dues llengües les tinc molt interioritzades. Malgrat que el castellà és la meva primera llengua, no tinc la sensació de parlar una llengua estrangera quan parlo en català. Si hi ha cap diferència entre totes dues és molt petita. De vegades els clixés en castellà em vénen al cap quan parlo en català, tot i que quan va de números, penso en català. La meva escolarització fou en català, en una escola privada i religiosa. [Si té una conversa en català i arriba una persona que parla castellà, què fa?] Pregunto si la persona entén el català i, si ho fa, continuo en català. Si li parlo directament a aquesta persona ho faria en castellà.

[Té cap dificultat a l'hora de canviar?] No, en absolut. No hi poso cap mena d'atenció. [Va a Cerbère?] Rarament! Vaig a Banyuls, però, especialment per a les activitats nocturnes. [La gent de Cerbère ve freqüentment aquí?] Sí, per moltes raons. Al gimnàs, per exemple, i per comprar coses. [Si fos alcalde de Portbou, quines prioritats tindria per millorar el poble?] Tres coses: Primer, trobar com pot treballar la gent de Portbou per millorar la relació amb el nord. [Es refereix al nord d'Espanya.] La cultura és la cosa més important per la imatge futura de Portbou. No vull dir els museus i la música. Tinc una imatge més àmplia. La cultura ha d'ésser posada en el context del lleure. Aquí a Portbou poden crear una petita indústria cultural. Començant per la Fundació Benjamin i Dani Karavan [l'arquitecte del monument a Benjamin]. Portbou necessita esdevenir una destinació enlloc de simplement un lloc de passada. Llavors vénen les qüestions dels jubilats, el problema de la carretera, i el ferrocarril. Existeix ja alguna cultura a Portbou. Això pot estendre's des de Benjamin a altres activitats. [La cultura catalana juga algun rol en això?] El català li dona una dimensió més local. Forma part del tot. [Hi ha gent aquí que estigui interessada en la cultura, de la manera en què vostè ho està?] Sí. La majoria de la gent jove no ho està, però. El futbol és més important... La penya de futbol té més de seixanta anys i és una de les més antigues de Catalunya. Aquí hi ha molts membres –homes grans, però també dones i criatures. Es reuneixen per mirar els partits. [L'elecció de l'hereu i de la pubilla són esdeveniments importants?] [Aquest és un esdeveniment anual per escollir un home jove i una dona jove per representar el poble basant-se en la seva personalitat, els seus interessos de millora del poble i les seves capacitats. La votació té lloc durant una reunió del Consell Municipal. Cada any a cada poble, regió i, finalment, al llarg de tota la nació, l'hereu i la pubilla són elegits per part de les figures polítiques adequades.] No, en la meua opinió és folklòric en el pitjor sentit del terme. [Què me'n diu de la flama del Canigó del vint-i-tres de juny?] No és gaire interessant, per a mi. No m'agraden ni el foc ni els petards. [Portbou és català o castellà?] Portbou és un microcosmos. [Què vol dir amb això? És una petita Barcelona?] Sí, però té una varietat de població molt àmplia. És un poble de frontera. També està entre les muntanyes. [La gent de Cerbère, són catalans?] No, són francesos. [Com descriuria els catalans?] Hi ha molts clixés. També hi ha tòpics sobre la gent d'altres regions d'Espanya, com els andalusos i els bascos. Hi ha certa enveja envers els catalans, perquè Catalunya no és naturalment rica, però ha aconseguit enriquir-se. També ha donat molta gent important al món. I té la seva pròpia llengua –una llengua que un normalment fa servir arreu. Això és quelcom que la gent no tendeix a adonar-se'n, quan ve aquí per primera vegada. [Creu que els jutges als tribunals haurien de poder parlar en català?] [S'aprovà una nova llei el 1997 segons la qual no només hom té dret a tenir el propi judici en català o castellà, sinó que els jutges tenen dret a fer servir intèrprets en aquests casos. Per tant, realment no se'ls exigeix parlar català i molts jutges vénen d'altres parts d'Espanya. Alguns catalanistes exigeixen que els jutges siguin bilingües.] Hauria d'ésser opcional. Molts jutges vénen de fora. [Com s'identifica vostè mateix, com a català o com a castellà?]

Sense país. Sóc un ciutadà del món. No m'agraden les fronteres. Vaig amb el Barcelona (de futbol) si juguen contra el Madrid, però si el Madrid juga bé també me n'alegro. [Creu que Catalunya hauria de tenir les seves pròpies seleccions per als Jocs Olímpics?] Sí, per què no! [Creu que té sentit estudiar la identitat catalana?] Sí, en té. Però aquí és un tema molt complex. Molta gent de Portbou només són aquí temporalment. [Al poble hi ha associacions? Si n'hi ha, com funcionen?] La major part dels grups són petits. [Té la impressió que aquí hi ha dues comunitats, una de catalana i una de castellana?] De vegades no en tinc la impressió. Hi ha catalans que han viscut tota la seva vida aquí i no sembla que els importin els nous residents. Hi ha vells que tenen molt poc o cap contacte amb l'exterior o amb estrangers.

92

Entrevistat 5. Home, a final de la seixantena, nascut a Portbou. Ha passat la major part de la seva vida al poble. Ha viscut a Barcelona, quan començà a treballar pel ferrocarril, però, llavors es traslladà a Portbou fins a la seva jubilació. Durant la Guerra Civil va travessar la frontera cap a França durant algun temps.

[Ens pot parlar de la seva família?] Els meus pares eren castellans, de Burgos. El pare vingué aquí a trobar feina. Va treballar per l'oficina de duanes. Abans era força fàcil integrar-se a Catalunya, perquè hi havia molta menys immigració. També era més fàcil aprendre el català per la mateixa raó. Jo no faig cap distinció entre castellans i catalans. Una llengua no hauria d'ésser imposada sobre una altra com va esdevenir-se durant el franquisme. Els primers anys [sota Franco] foren molt difícils per al meu pare. Políticament ell era d'esquerres. Va perdre la feina i en va trobar una altra, però res d'estable. Després de set o vuit anys va poder tornar a entrar a l'agència de duanes. [Com va aprendre català, vostè?] Sota la República totes dues llengües s'ensenyaven a l'escola. Després vaig fer cursos d'adults per aprendre a llegir i escriure. Els nens i nenes aquí aprenen bé el català, però fora de l'escola tendeixen a parlar el castellà. Sovint juguen en castellà. Durant la guerra, l'escola aquí era tancada i durant un temps vaig fer classes a Cerbère —en castellà per a nosaltres! M'agradava anar a Cerbère. No m'agraden les fronteres. Anàrem a l'escola allà durant sis o set mesos. La gent de tots dos pobles es coneixien entre ells molt bé. [Quina mena de relacions hi ha entre els dos pobles actualment?] Les mínimes. Són sobretot turístiques. La gent de Cerbère ve aquí a prendre classes de català. [Coneix la història del monument a Cerbère, pels caiguts de la Primera Guerra Mundial?] Sí, molta gent de Portbou va anar a l'altra banda a lluitar contra els alemanys. Molta gent de totes dues bandes de la frontera té cognoms catalans. [Quan va a Cerbère, quina llengua parla?] Quan vaig a França, és a dir, a la Catalunya Nord, parlo català. Tota la gent gran de Cerbère parla català. El català ara està marginat a França, tot i que els gitans de Perpinyà el parlen com a primera llengua. Els francesos veuen el català com a inferior al francès. El català es parla només a les muntanyes, a França. [Té la impressió que la gent d'aquí se sent orgullosa de la seva llengua?] Sí, després de tot la teva llengua és la teva identitat i la teva cultura. [Quins creu que són els factors negatius i positius de Portbou?] Portbou

està en una gran crisi a causa de la desaparició de la frontera. És evident que l'economia de Portbou depenia de la seva ubicació i del ferrocarril. En el passat tenia una economia excel·lent. No crec que el poble pugui viure del turisme. Necessita quelcom més per sobreviure, ara que la frontera no proveeix més ocupació. Necessita alguna mena d'indústria. Molts francesos vénen aquí a comprar. Per ara les coses són més barates que a França, tot i que l'alcohol és realment l'únic estalvi real. Hi ha pocs llocs aquí, perquè la gent passi les seves vacances i poques cases en venda per als jubilats. El nou port certament no és una panacea. La carretera entre Portbou i Colera és molt pobre, però existeix un projecte per millorar-la. No hi ha solució per a una continuïtat real entre nosaltres i França. No crec que es construeixi una carretera millor entre Port-Vendres, Cerbère i aquí. Portbou ha d'invertir una gran quantitat de diners per preparar-se per al turisme. Colera té molta més terra en la qual construir, que no pas la que tenim aquí. Els inversors estan interessats en posar els seus diners en un poble més gran que Portbou, amb les seves oportunitats limitades. No voldrien construir un hotel petit amb poques habitacions. Tanmateix, algunes coses han estat acomplertes, aquí: el port i el passeig marítim. També el centre cívic és força interessant. Si el complex esportiu planificat es construeix, també ajudaria. Tot plegat és molt difícil, perquè el poble obté molt poc en impostos, més enllà del que es necessita per als serveis necessaris. La companyia ferroviària també dona algun suport. [Què me'n diu de la cultura?] El capellà d'aquí és molt important per al poble. Ell participa a la vida de la comunitat. Té trobades freqüents amb les parelles casades. [Com declara la seva identitat, si algú pregunta?] Sóc espanyol. És clar que també sóc català. Però per mi crec que hem de desfer-nos de totes aquestes preguntes. Sóc català i espanyol. [Si parla català a una persona i ell o ella respon en castellà, què fa, normalment?] Si m'adono que la persona no parla català respondré en castellà. Si no vol entendre-ho, això és tot un altre tema. Continuarà parlant en català. Portbou és molt diferent d'altres llocs. Potser la majoria del poble és castellanoparlant. Hi ha aquells que simplement no volen parlar el català. Les persones que són de classe obrera s'integren millor a Portbou que les que són funcionaris. Molts funcionaris simplement no volen integrar-se. Si obligues la gent a conformar-se, no voldrà, però hi ha alguns que sí que ho volen. L'[ex]alcalde no parla el català massa bé. Jo li parlo català, però li costa entendre què li dic. Ell es pot explicar millor en castellà. Aquestes són qüestions complicades. Alguns es creuen millors que els altres. Som tots iguals. No sóc millor que algú altre simplement perquè sóc català. [El català té un gran valor per alguna gent?] Sí, el català ha estat prohibit moltes vegades a la nostra història. Molts catalans estaven per la República i contra Franco. La Generalitat volia una República aquí el 1936. [Creu que la generació més jove aquí encara valorarà el català?] No és una qüestió de ser pràctic, és cultural. Si perds la teva llengua perds la teva cultura. [Creu que això és important per als joves?] És complicat, hi ha tota mena [de gent]. Hi ha els que valoren la llengua i els que no ho fan. La nova generació no sap res de Franco. És possible que aquest coneixement s'arribi a perdre. La llei lingüística del 1983 es modificà el 1997. Alguns

digueren que no calia fer-ho. És un problema molt complicat. Hi ha alguns intel·lectuals catalans que estan convençuts que la llengua es perdrà. És difícil d'analitzar. Els polítics sovint explotaran temes com aquest. Per mantenir una llengua viva la gent ho ha de voler.

Entrevistat 6. Home, sobre la quarantena, amb dues filles. Ell és d'una província no catalana. És un home de negocis al poble i treballa amb la seva dona.

94 La meva dona [nascuda a Portbou d'una família no catalana] i jo ens parlem en castellà, però la meva dona parla català amb les nostres filles. [Com va aprendre català, vostè?] El vaig aprendre al carrer. Vaig venir el 1992 i primer vaig treballar per l'oficina de duanes. La meva dona i jo ens vam adonar que la feina allà s'acabaria i vam obrir aquesta botiga fa nou anys. La feina a l'oficina de duanes començà a caure quan la majoria del tràfic canvià a camions i a passar la frontera per La Jonquera [el poble fronterer sobre l'autovia francoespanyola]. [Es quedarà a Portbou quan es jubili?] Probablement. La meva dona és d'aquí i jo he fet la meva vida aquí. [Hi ha relacions comercials entre Portbou i Cerbère?] Alguna gent de cada poble són amics, però no hi tenim relacions comercials. [Quan va a Cerbère quina llengua parla?] Parlo català. Cerbère és a la Catalunya Nord. Ells parlen un català diferent del d'aquí. [Com compararia les dues viles?] Portbou és més gran i té més vitalitat que Cerbère. Molta gent d'allà ve a comprar aquí. Hi ha més feina aquí pel tren i pel comerç. [Com veu el futur de Portbou?] Jo estic a favor del port. És una altra forma de vida pel poble. Gent d'arreu vindrà. Jo mateix no tinc embarcació perquè l'estiu és la temporada alta per al nostre negoci. La temporada turística comença a caure a finals d'agost i alguns jubilats segueixen venint fins a la tardor. [Què en pensa del monument a Benjamin?] No m'agrada, crec que haurien d'haver fet quelcom més bonic, un petit jardí, per exemple. [Creu que atrau gent al poble?] No gaire. Hi ha alemanys que venen a visitar-lo. Hi ha altra gent, que haurien d'haver estat honorats, que són més famosos que Benjamin i que són espanyols. [Creu que Benjamin és conegut?] No ho crec. Sabem que el seu treball és molt difícil de comprendre. És probablement més comprès per la gent que sap història. [Vostè parla català o castellà amb la gent que ve aquí a comprar?] Depèn de la llengua en la que em parlin. Jo no parlo gaire francès. Quan parlo català estic traduïnt del castellà a dins del cap. No parlo el català perfectament. [Tanmateix, sembla parlar-lo amb facilitat.] [Les seves filles se'n riuen quan vostè s'equivoca?] No, en absolut. Vaig fer un curs fa uns anys per poder llegir i escriure la llengua. [Té la impressió que viu en una comunitat catalana o espanyola?] Ambdues. Tot això és Espanya. És un tema complex. Hi ha gent que té idees diferents sobre això. Vam aprendre a l'escola que Espanya és totes aquestes regions. La gent gran d'aquí parla en català. [Creu que la llengua desapareixerà algun dia?] A l'escola, les classes són en català. Hi ha molta gent que treballa aquí durant períodes curts de temps i pensen que no és normal que els seus fills i filles siguin educats en català. És un problema per la gent que ve aquí a treballar. És clar que els catalans són bilingües. Les dues llengües són cooficials.

Entrevistada 7. Dona amb el seu espòs, a mitja cinquantena que, junts, duen una botiga de menjar i licors al poble. Ells foren entrevistats l'any 1998 enlloc del 1997. Ella nasqué a Girona i el seu marit visqué amb els seus pares a Portbou.

[Quina llengua empraven quan Franco era al poder?] [Dona] La major part de la gent parlava en català. Però a Girona es parlava encara més que aquí. Hi havia molta Guàrdia Civil i treballadors ferroviaris aquí, i la majoria d'ells no parlaven la llengua. Ara hi ha molta gent a Portbou que escriu la llengua, però tendeixen a parlar en castellà, perquè és un costum familiar. La nostra filla, tanmateix, parla en castellà amb el seu marit, però els seus nens són catalanoparlants. Els nens parlen castellà amb el seu pare i català amb la seva mare. [I amb els seus amics?] Sovint parlen català. [D'on són la majoria dels amics de vostès?] La majoria són del poble, i fins i tot els que no són d'aquí generalment parlen català. Cadascú d'ells és d'altres llocs, però parlen en català, llevat de quan s'enfaden. [Si una persona és d'algun altre lloc, però parla català, què el consideren?][Emfàticament] Si viuen a Catalunya i parlen la llengua són, definitivament, catalans. Sí. A ningú no li importa quina era la seva llengua materna. Ara, però, quan la majoria dels joves entren a la botiga diuen "Buenos días". Nosaltres contestem "Bon dia". Tots ells entenen català. [Ella afegeix que és normal que quan la gent va a França o a Alemanya hagin d'aprendre la llengua, i que en canvi a Catalunya no és un requisit.][Com són les relacions entre la gent de negocis d'aquí?] No gaire bones. Hi ha moltes enveges entre ells. [Quina és la seva opinió del centre cívic?] Hi hauria d'haver més activitats. La majoria dels homes hi van a jugar a cartes i les dones a cosir. No sembla haver-hi gaire interès en fer les coses amb la gent jove del poble. [Aquest poble és gaire diferent dels altres?] Sí! Aquí no hi ha prou col·laboració entre la gent. Abans era molt més fàcil fer molts diners, però ara és molt difícil i la cooperació és necessària per sobreviure. Esperem que el port sigui la solució per molts dels problemes de Portbou. També necessitem millorar la carretera a Colera, però això depèn del govern central a Madrid. Aquí no tenim dret a tocar-la. [Quin creu que és el futur de Portbou?] Molts creuen que és molt poc esperançador. No el veiem d'aquesta manera. Tenim esperances per al poble. Mentre que és cert que molta gent jove no ve aquí, això pot canviar. Port de la Selva té molts visitants. Portbou es podria desenvolupar en la mateixa direcció. Hi ha recorreguts naturals i històrics que es podrien desenvolupar. [També apunten que la majoria del menjar dels restaurants no és de la millor qualitat i això és dolent per al turisme.] Hi ha un projecte possible per marcar el camí que Walter Benjamin recorregué travessant les muntanyes des de Banyuls a Portbou. Molta gent d'aquí no sap res de Benjamin, però això pot canviar. [A banda del comerç, quines altres activitats econòmiques hi ha aquí?] També hi ha la producció de mel [un home] i el ferrocarril, però aquest es gestiona des de Madrid. Hi ha un altre problema per a l'economia. La gent que fa vacances aquí a l'estiu no paga per la recollida d'escombraries. És gratuït per a ells i no per a nosaltres. Això posa un pes sobre el poble. [En general, com s'integraren els castellans de fora a la comunitat?] N'hi ha molts que s'han integrat bé, però altres que no. Quan un té negocis aquí ha de parlar caste-

llà. Amb els clients castellans sempre parlo una mica de català. Crec que això és molt important. Ells normalment no m'entenen. Jo els repeteixo el que demanen en català si la comanda la fan en castellà. [Per què ho fa això?] Perquè vull que sàpiguen que són a Catalunya. Un dels homes que té un cafè a la platja parla perfectament el català, però no el parla amb la seva família o amb la majoria de clients que són castellans. En els nostres grups socials parlem en català i els castellans ens entenen.

Entrevistat 8. Home sobre la seixantena, casat, viu amb la seva dona. Ara està jubilat. Abans havia treballat amb l'intercanvi de divises a l'estació. Ell nasqué a un pis de la Casa Gran, la residència dels treballadors del ferrocarril, ja que el seu pare hi treballava.

96

[Quina llengua parla millor?] Parlo millor el castellà que el català, perquè és la llengua en què vaig ser educat. El meu pare no era català. Va néixer al nord d'Espanya. Vingué a Portbou amb dos o tres anys d'edat, perquè el seu pare havia trobat feina a l'oficina de duanes. La meva família arribà als voltants del 1920. Tots els meus germans nasqueren al poble. [Quina era la llengua a casa seva quan vostè era un nen?] El castellà. Ara tots parlem en català. La meva mare és catalana i ve d'una zona no gaire llunyana de Barcelona. Els meus avis, tant paterns com materns, parlaven en castellà. [Hi ha gaire feina per als joves a Portbou?] No, ara no, però durant la Segona Guerra Mundial hi havia molta feina al poble. Després de la guerra Franco va declarar Portbou zona protegida. Durant la Guerra Civil els feixistes bombardejaren el poble tant des de l'aire com des del mar. Ara que la frontera és oberta hi ha menys feina. El ferrocarril contracta pocs joves del nostre poble. Molts dels que viuen aquí treballen per Transfesa a Cerbère. No veig cap indústria petita que vingui cap aquí. Portbou ja ha passat la seva època daurada. Hi ha molta més feina a Cerbère. [Vostè va sovint a Cerbère?] No. [Portbou és un poble català, o alguna cosa més?] És a Catalunya, però si agafes el nombre de castellans que viuen aquí pots pensar que és un poble d'Andalusia. [Vostè parla en català quan es troba gent pel carrer?] Jo, sí! Quan en tenia cinquanta vaig recuperar el meu nom de pila en català. Abans estava obligat a usar-ne la versió castellana que encara és al meu carnet d'identitat. Alhora, vaig decidir parlar en català la major part del temps, ja que sóc català, encara que el parli malament. [Sembla parlar-lo perfectament bé i tan ràpidament com tots els altres catalans!] També l'escric malament. [Si una persona francesa li pregunta la seva nacionalitat, quina seria la seva resposta?] Sóc un català d'Espanya. [Quan una persona li parla en castellà, què fa?] Si sé que la persona viu aquí, li parlo en català. Si és un passavolant, potser algú d'Amèrica del Sud, li parlaria en castellà. Per ser cortès amb ell o ella, però no com una obligació, li parlaria en castellà. [La seva vida aquí és plaent?] És tranquil·la. La major part de la gent passa per Portbou amb el Talgo [un servei exprés relativament nou i ràpid que s'atura al poble], però la majoria dels passatgers tenen pressa per anar a algun altre lloc i no baixen al poble. Per mi això està bé. Si s'aturen, és per prendre un cafè o menjar alguna cosa i ja està. [Creu que hi ha prou activitats al poble?] Sí que

n'hi ha. Hi ha molts bars. Jo canto al cor, tinc molts hobbies. [És fàcil comprar-hi un apartament?] Sí, però són molt cars. [Creu que més segones residències al poble ajudarien?] Sí, hi ha moltes cases buides al mig de la vila. Molta gent de Portbou s'ha jubilat a Figueres i encara té cases, però rarament se'ls veu per aquí. Usualment la gent no viu aquí permanentment, i aleshores ve per vacances, per quedar-se a casa dels seus pares o a la casa que han heretat després de la mort d'aquestos. Així és, de fet, la norma.

Entrevistat 9. Home, a la trentena, solter, treballa com a professional a Portbou. Nasqué a la província de Girona. Els seus pares són catalans i vingué a Portbou l'any 1991.

[Quina és la seva impressió de Portbou?] És un poble molt tancat. No fem servir gaire el tren i la carretera per sortir és molt complicada. La situació social d'aquí és molt especial. Portbou està travessant un període molt difícil. En el passat hi havia molts diners, aquí; però era una situació falsa. No es creà una indústria local o agricultura. Ara hi ha un sentiment de nostàlgia. I els més joves han de marxar per trobar feina. Addicionalment, hi ha molts passavolants que s'estan aquí poc temps. La policia, per exemple. Hi ha molta gent gran i hi ha un sentiment de tristor. També hi ha gent que viu aquí com si visqués a Espanya. El sentit de ser català és superficial —és principalment folklòric. La gent viu aquí com podria fer-ho a qualsevol altre lloc. Tenen poca estima pel poble. En general no s'impliquen en temes que tinguin efecte en el poble. No han creat un sentit fort de comunitat. Hi ha molta divergència entre la gent. [La majoria de gent parla castellà o català?] Jo sempre parlo en català. Tinc problemes de vegades parlant català amb gent que no són catalanoparlants. En general, tanmateix, quan sóc amb una persona que no parla català li parlo en castellà. Però amb la gent que ha estat aquí molt de temps provo de parlar en català —si l'entenen. També hi ha converses en els dos idiomes en les quals una persona parla català i l'altra castellà. La gent té la tendència de canviar del català al castellà, però jo no ho faig. Prefereixo parlar en català, i la majoria de gent se n'adona. [Per què persisteix en parlar en català?] Perquè és el meu dret i aquest és un país que fou ocupat per un exèrcit. No hem d'oblidar-ho! Això és, històricament, una nació, i hem de recordar-ho! Hi ha molta gent que no coneix la història d'aquest país. [Com veu el futur de Portbou?] Molt difícil. El port no és la solució i és molt car. [Quines alternatives suggereix?] Crec que en aquest moment Portbou hauria d'explotar les seves potencialitats particulars. Hi hauria d'haver més activitats culturals per intentar integrar-hi millor la gent dins la comunitat. El centre cívic és un desenvolupament positiu, però no es fa servir prou. El monument a Benjamin és una obra d'art meravellosa, però no té, realment, una funció per a la comunitat. També ha estat una mica un desastre. Ha vist el vidre trencat? El poble està tancat. La gent puja al cementiri a deixar flors per als seus parents morts, però no els interessa realment el monument que és just al costat. Benjamin no és gaire conegut en aquest país. No atrau els turistes cap aquí, com ho faria Dalí. [Si

algú pregunta per la seva nacionalitat, vostè què respon?] Català. Estic decebut per la direcció que ha pres aquest país. La resposta de la gent, tenint la seva llengua prohibida, és de revolta o de passivitat. Teòricament, tenim el dret de parlar en català, però, psicològicament, molta gent encara se sent inferior quan el parla. És més fàcil canviar les llengües que no pas explicar la història del país. Aquesta societat és molt conformista. L'opinió majoritària a Portbou no és trista o pessimista; és realista! La gent d'aquí sovint diagnostica la situació correctament, però no tenen ni idea de com actuar per canviar-la. Potser la vida fàcil que es visqué aquí ha deixat la seva marca. La gent no s'aprofita del seu entorn. No hi ha grangers que explotin una possible renaixença de l'agricultura de vinya. Com pel turisme, que ha caigut en una crisi permanent els darrers anys. La gent ja no fa un mes de vacances. Passen uns quants dies aquí i uns quants dies allà. [Li agrada visitar França?] No, no m'agrada França. Quan trobo una persona que parla en català li parlo en català. Trobem molt encertat que vostès estiguin aquí aprenent la llengua. És una sorpresa grata per a nosaltres. La major part dels forans parlen només castellà, quan són aquí. [Quina és l'actitud a Portbou sobre convidar altra gent a casa d'un?] Generalment no es fa —és una característica catalana. Aquí hi ha una estructura de clans i la majoria de relacions socials són molt superficials. A Espanya tothom va al bar. Aquí la gent tendeix a anar a casa.

Entrevistat 10. Home a principis de la quarantena, nascut a Portbou, de pares catalans. La llengua domèstica és el català. També parla castellà i francès, que aprengué a l'escola. El castellà l'aprengué a l'escola quan era la llengua normal sota el franquisme. El primer cop que fou exposat al català a l'escola fou a Llançà, a l'edat de catorze anys, i trobà que l'escriptura de la llengua era molt difícil.

[Té relacions socials amb algú de Cerbère?] Sí, hi ha una coral allà, i aquest és un dels meus interessos. [Quines són les relacions amb els guàrdies civils que estan destinats aquí?] Abans teníem veïns que feien de policies locals. Teníem bones relacions amb ells. Quan van venir els guàrdies civils no ens va agradar. La majoria d'ells eren [i encara són] espanyols i no catalans. Molts d'ells no volien que els seus fills aprenguessin català i la majoria segueixen vivint a les seves casernes. És com un gueto. La Policia Nacional d'aquí no ha de viure en casernes. Poden comprar o llogar al poble. Molts d'ells també són de fora de Catalunya, però s'han integrat millor al poble que els membres de la Guàrdia Civil. Alguns dels policies nacionals s'han casat amb gent de Portbou. [Quina és la història de l'economia de Portbou?] Portbou era, originalment, un poble de pescadors, però realment és producte del ferrocarril. Als anys 60, el trànsit de camions a la nova autopista de peatge per La Jonquera començà a tallar el trànsit comercial d'aquí i s'inicià un declivi econòmic. Portbou no té prou infraestructura turística. Quan les coses d'aquí anaven bé, els alcaldes no creien que el turisme fos necessari. A diferència de Colera i de Llançà, no hi havia inversions en turisme. Ara crec que és massa tard per la poca població que queda. Em sembla que el màxim que es podria suportar és sobre un miler. Ara han començat a construir el port i hi ha un pla per millorar la carretera entre

aquí i Colera. També han construït l'escola nova. I també pot ser que construeixin un nou complex esportiu, però em sembla que tots aquests esforços arriben massa tard per ser d'ajuda. Hi ha poca feina, aquí, i molta gent ha d'anar a Llançà i Figueres per trobar treball. També hi ha massa jubilats al poble. La taxa de naixement és molt baixa i hi ha pocs matrimonis al si del municipi. Hi ha qui es desplaça per treballar, però, a llarg termini, tendeixen a traslladar-se a un altre lloc. Hi ha poc espai per a les noves construccions. I el preu de la construcció és molt alt a causa del terreny. És molt més barat construir una casa a Llançà, per exemple. Molta de la gent jove d'aquí es compra pisos a Llançà. La població local d'aquí està molt tancada en si mateixa. La majoria no estan interessats en cooperar en activitats comunitàries. Aquestes activitats, que existeixen, depenen d'un grup petit. Cada any és la mateixa gent. El nucli és fet de gent de la penya [els fans del Futbol Club Barcelona], la coral o el consell municipal. [Què en pensa, del centre cívic?] És una restauració molt bonica, però hi ha poques activitats. No hi ha ningú que actuï d'estímul. La biblioteca està infrautilitzada. [Hi ha altres activitats?] Hi ha el Full [una revista editada i publicada per vilatans] i el capellà és molt actiu. [Quina és la seva opinió sobre la llei lingüística?] Sóc un nacionalista català. Considero que Catalunya és una nació i que hem de tenir més drets que els que tenim actualment. Hem d'anar assolint aquests drets de mica en mica i sense violència. Jo, fins i tot, estic a favor de la independència de la comunitat espanyola. [Creu que Catalunya, fins i tot, hauria d'ésser independent d'Espanya?] Això depèn de com la Comunitat Europea es comporta amb les regions autònomes. És un problema complicat. [Quina és la seva impressió quan està parlant en català amb algú i li responen en castellà?] Fa pocs anys, quan algú parlava en castellà tothom canviava a aquella llengua. Ara és menys el cas. Però encara depèn del barri i amb el pas del temps va millorant. La gent ara està més acostumada a parlar ambdues llengües. Si li demanes a la gent de fora que parla català perfectament si són catalans, et sorprendrien responent, "No, som d'Andalusia". També hi ha converses en les dues llengües amb una persona parlant català i l'altra parlant castellà. És una qüestió d'economia. El castellà és important per al comerç. [Si algú li demana per la seva identitat, què respon?] Sóc català. La meva nacionalitat és català. Parlar en català és un signe important d'identitat. Dues cultures es poden fusionar, però és difícil que ho facin dues llengües. La llengua és un símbol de la identitat de la gent. Aquí hi ha un problema: tots els nens ara estudien català a l'escola des d'un bon començament. Però és clar que ha perdut part del seu valor. És normal que els nens que parlen castellà a casa el parlin, [durant l'esbarjo, per exemple] perquè és la llengua de la seva família. Però això vol dir que el català perd part del seu valor. Aquests nens podrien no valorar el català com a llengua; podria suposar un valor negatiu per ells.

Entrevistat 11. Home, casat, sobre la trentena, amb dos nens. Nascut a Portbou. Treballa pel ferrocarril.

[Se sent més català, castellà, o ambdós?] Sóc català. El meu cercle d'amistats és tan fortament catalanista com jo. Som tots catalans. [Hi ha gaire gent en el teu grup

d'edat que pensi així, aquí?) Sí –bé, no gaire. Quan parlem sobre la identitat n'hi ha molt poquets avui dia. Quan sóc a la feina parlo en català amb tothom. Els col·legues que no el parlen l'entenen i el català és la llengua que sempre faig servir. [On va néixer, i quin és l'origen de la seva família?] Sóc de Portbou. La meva mare és de la comarca de l'Empordà i el meu pare és d'aquest poble. Els meus avis també eren catalans. [Hi ha gaire gent a Portbou que tingui les arrels al poble?] Sí, n'hi ha, però també és un poble amb molta gent que no es queda. Hi ha gent de passada. [Com veu el futur de Portbou?] Esdevindrà un poble dormitori. Molta gent viurà aquí, però treballarà a Figueres. [Hi ha habitatges adequats, aquí?] Crec que hi ha prou habitatge per a la gent nadiua, però no per a la gent de Figueres, per exemple. [Quina és la seva opinió del nou port?] És molt dolent per a l'ecologia local i hi estic en contra. Crec que la millor solució per al poble seria explotar l'entorn natural tal i com és. [Quina és la seva opinió del monument a Benjamin?] La gent aquí el considera com un possible atractiu per als turistes. Espero que es facin més activitats que tinguin a veure amb l'obra de Benjamin, però em temo que la major part d'aquestes activitats es faran a Barcelona. [Quina és la seva opinió de la vida cultural del poble?] La cultura no és gaire important aquí, ara mateix. Abans, en els vells temps, hi havia més interès. També hi havia més contactes entre el jovent del poble; per exemple: visites als malalts i més interacció entre el jovent. Ara hi ha massa individualisme. [Subratlla que el capella és important per a la comunitat cristiana, de la qual ell no n'és membre.][Hi ha relacions entre la comunitat catalana i la castellana, aquí?] Sí, donat que els catalans són "suaus" en les seves relacions. Si un parla castellà a un català, és el català que s'ha de rendir i canviar la llengua. Jo no tinc relació amb aquesta gent. Hi ha molta gent que ha viscut aquí tota la vida i no parla català. Però per a la major part dels catalans és molt fàcil canviar al castellà. [Els nens, quan juguen a l'escola, fan servir el català o el castellà?] Depèn. La majoria d'ells juguen en castellà, però hi ha grups petits que juguen en català. És més fàcil en el cas dels nens més petits. [Creu que, ja que hi ha cursos en totes dues llengües, una llengua acabarà dominant sobre l'altra?] No ho sé. És una qüestió que s'ha de plantejar. És obvi que el castellà no desapareixerà. [Fem notar que una mare ens va dir que ella parla castellà als seus fills perquè estan tan exposats al català a l'escola. Afegim que alguna gent creu que els infants tenen massa català a l'escola.] Hi ha actituds molt diferents, aquí. És cert que molts dels infants d'aquí deixaran Catalunya i necessitaran parlar el castellà si s'han de traslladar a una altra regió. Hauria d'ésser una norma que tots els espanyols aprenguessin les tres altres llengües nacionals del país. Jo considero que la nova llei lingüística és massa dèbil.

Entrevistada 12. Dona, sobre els cinquanta anys, vídua amb dos fills. La seva família és d'un altre lloc d'Espanya i parlaven una altra llengua local a casa, a més del castellà. El seu pare era membre de la Guàrdia Civil destinat a Portbou.

[Quan va començar a parlar català?] Vaig començar a aprendre'n als deu anys. [Ara

parla i llegeix bé en català, però no l'escriu perfectament.] Vaig començar a parlar en català seriosament quan vaig començar a sortir amb un noi català, i em vaig casar amb un català. [A casa del seu marit tothom parlava català.] La família del meu marit són tots catalans. Casa meva era un altre món. Recordo el primer cop que vaig sentir català a l'escola. El mestre digué a l'estudiant: "Parla cristià". Vam viure una vida tranquil·la a la nostra casa, perquè no sabíem res més. Més tard vaig conèixer alguns catalanistes a Girona i vaig aprendre que la gent ha de defensar la seva llengua i els seus costums. Vam començar a entendre-ho més. La meva formació, tanmateix, és molt limitada. Sóc autodidacta. Com la gent jove d'aquí del meu temps, vaig treballar molt aviat. Vaig trobar feina a l'oficina de duanes. En aquells moments era fàcil trobar diners. Tothom treballava. Vaig començar l'any 1962. [Què me'n diu de la seva mare?] Primer va recalar en un poble on ningú no parlava castellà. Tothom era catalanoparlant. Era molt estrany per a ella, ja que llavors ningú no mirava d'aprendre'l. Alhora, el meu pare, en el seu entorn molt castellà mai no va fer cap mena d'esforç. [Avui dia els guàrdies civils encara parlen castellà entre ells?] Sí, tenen bones raons, ja que són vistos com una força d'ocupació. La gent d'aquí no volia tenir relacions amb la Guàrdia Civil. Algunes famílies, com la meva, finalment es van integrar, però la major part d'ells no ho van fer. [Quin paper juga el capellà a la vida del poble?] És una persona meravellosa i molt obert. Després de cadascuna de les seves discussions mensuals, a les quals tothom és lliure d'assistir, tot el grup surt a un restaurant diferent cada vegada (per no afavorir-ne un sobre un altre), a menjar plegats. [Coneix catalanistes molt militants al poble?] Sí, n'hi ha un, ---. [Llavors ella comença a parlar sobre la festa de Sant Joan i l'encesa de la flama a la muntanya del Canigó, a la Catalunya francesa.] El Canigó és la cimera del catalanisme. La flama hi comença cada any i es porta cap al sud, fins i tot fins a les Illes Balears. Tota Catalunya encén una foguera al mateix temps, a les 8 del vespre. Sempre hi ha un ninot a la pira. I la *pubilla* sempre hi és present. [Hi ha participació de Cerbère en aquest costum?] Sí, alguna gent de Cerbère vénen amb la flama i llavors Portbou la porta fins a Colera. [Quan vam presenciar la cerimònia a Portbou, la flama fou portada per algú de Collioure via Cerbère, juntament amb un missatge de suport per a la identitat catalana. Els informants de Cerbère, per una altra banda, ens digueren ells que celebraven l'esdeveniment com l'inici de l'estiu, és a dir, per a ells la significació no anava més enllà.] [Què en sap del programa d'intercanvi entre les dues escoles dels pobles?] Els dos alcaldes estaven molt eufòrics. Van crear intercanvis entre vuit pobles lligats, quatre a França i quatre aquí. Aquestes eren idees bones, però la política és la política. Sé que el govern francès estava en contra del projecte de les escoles. El govern francès és molt totalitari. [Vostè és catalanista?] Jo em considero més aviat una persona del món, tot i que m'estimo Catalunya. No sóc catalanista. No sóc una extremista. [Llavors apunta que tant la seva mare com els seus fills parlen en català.] Jo parlo català amb els meus fills. Amb la meva millor amiga, que també és d'origen castellà i que parla bé el català, jo parlo en castellà, perquè és com va començar la nostra amistat. Vam anar a l'escola plegades i

el castellà sempre s'hi feia servir. [Com s'identifica a si mateixa davant d'una altra persona?] Diria que sóc espanyola, però depèn de qui ho preguntis. Però si Catalunya hagués d'esdevenir independent, jo ho triaria. Jo em sento catalana. [Quan un grup mixt es troba, normalment quina llengua es parla?] Sovint jo surto amb unes quinze o setze persones que són tots amics. Siestic a prop d'una persona catalana li parlaré en català. Si la persona té l'hàbit de parlar en castellà, li parlaré en castellà. Per a nosaltres no és una situació traumàtica. Alguns que són catalanistes no acceptarien el fet que parlessis en castellà. Dirien, "Tu saps parlar català, per tant nosaltres parlarem català." [La gent d'aquí de vegades mescla les dues llengües?] Hi ha alguns barbarismes. Quan escric una carta en català la mostro al nostre capellà i ell diu que el català és pobre. Però tinc la meua manera d'escriure'l. [Els nens corregeixen el català dels seus pares?] El meu fill gran sovint em corregeix. [Té alguna idea sobre com podria millorar la situació actual de Portbou?] Sí, estic molt a favor de la Fundació Walter Benjamin, però és molt difícil. Hi ha moltes fundacions a Espanya i moltes d'elles no duren. També és difícil organitzar la cooperació entre Espanya i Alemanya. És una qüestió de trobar diners i gent competent per gestionar-los. [Què en pensa del nou port?] Crec que és una mica massa gran per al poble. Però si vols tornar aquí, després dels mesos d'estiu, no ho faràs sense el port. Abans tothom es guanyava la vida o bé al ferrocarril o bé a les duanes. Els joves d'aquí ara tenen molt poc accés a treballar al ferrocarril. Per a mi, el millor tipus de turisme serien les segones residències. En qualsevol cas, Portbou necessita quelcom per sortir d'aquestes dificultats. [Quina és la seva opinió de Cerbère?] És més aviat negativa. Hi ha hagut alguns matrimonis mixts entre els dos pobles i, per als que viuen a França, és molt difícil adaptar-se a la vida d'allà. Potser els espanyols són més oberts que els francesos.

Entrevistada 13. Dona, sobre la trentena, viu amb el seu marit al poble, fa feina de mitja jornada i té dos fills. És de fora de l'àrea catalanoparlant d'Espanya. Tenia un any quan arribà a Catalunya amb els seus pares, però hi visqué durant un període curt de temps, ja que ells van morir quan era jove. Va estar-se en un internat des de l'edat de set anys.

[Com és que parla català?] Em costa molt parlar-lo, però m'agrada la llengua i he après jo sola a parlar-la. [Com va venir a Portbou?] La meua germana gran sovint m'hi portava de vacances. [Què fa el seu marit?] Treballa al ferrocarril. [Quin idioma parla?] Ell entén el català, però parla en castellà. Parlem castellà a casa, però els nens aprenen català a l'escola. [Quina llengua parla fora de casa?] Amb els catalanoparlants parlo en català, però la majoria dels meus amics són castellanoparlants. [Què en sap de l'intercanvi entre les escoles de Cerbère i de Portbou?] Sí, la meua filla hi era i no li va agradar gens. No coneixia els professors i no hi tenia confiança. [Va alguna vegada a Cerbère?] Fa molt de temps. No val la pena anar-hi. Els preus són molt alts. Jo vaig a Banyuls per comprar al supermercat, on és molt més barat. La taxa d'intercanvi no és bona per a nosaltres a França. Aquí acceptem el franc francès, però ningú

a Cerbère no accepta la pesseta. [Pot comparar els dos pobles?] Realment no. [Què en pensa dels catalans que són nacionalistes?] Hi ha alguns “catalans-catalans” que són molt crítics amb els castellans, fins i tot amb aquells que parlen català, però cometen errors en el llenguatge. Hi ha altres catalanoparlants, els *xarnegos* [un terme pejoratiu per a les persones d’origen mesclat català-castellà] com jo, que som més tolerants. Els altres diuen “si no saps parlar català, no el parlis”. [Es pot viure aquí parlant només en castellà?] Sí, bàsicament és un poble de treballadors i de guàrdies civils. [Com s’identifica?] Sóc espanyola, però si em preguntes on vaig néixer, dic que sóc algú que “ha agafat el camí llarg.” [Hi ha llars on es parli tant català com castellà?] Sí, n’hi ha moltes. Si la mare de la família és castellana, els nens parlaran en castellà. Si el marit és català els nens li parlaran en català, i en castellà a la seva mare. [Sap escriure en català?] No, és molt difícil. [Creu que pel fet que la seva filla sigui educada en català, perdrà el castellà?] No. Mai. Això passaria si el català fos l’única llengua d’aquí. Hi ha el castellà a la ràdio i a la televisió.

Entrevistada 14. Dona, a finals de la quarantena. De mare catalana i pare castellà. Porta un bar amb el seu marit. Tenen dos fills. Nascuda a Portbou. La seva família vingué a Portbou entre 1905 i 1906. La llengua de casa era castellà, perquè era la llengua nadiua del pare. El seu marit, que no és català, entén el català, però no el parla gaire bé.

[És evident que ets una catalanoparlant que també és bilingüe.] Sí, m’agrada parlar en català. El parlo amb el meu fill gran, però a ell no li agrada parlar-lo i no sé per què. El meu fill més petit parla català amb els seus amics. [Creu que el català sobreviurà al futur?] Sí. [Quina llengua parla amb la seva mare, ara?] Parlo tant castellà com català. Crec que és important saber coses sobre Catalunya. Són les nostres arrels i les pròpies arrels són molt importants. [Com caracteritzaria la situació a Portbou?] No és gaire bona. [Com descriuria Portbou?] És un poble mesclat amb gent de tot arreu. Els del sud d’Espanya són molt tancats. Els catalans també ho són, però quan s’obren són molt oberts! Hi ha tota mena de catalans, aquí. Alguns són més tolerants que d’altres. Els més intolerants són els que no són catalans-catalans. [El lector pot notar que això contradiu l’afirmació feta per una entrevista anterior]. Per exemple, hi ha un jove aturat aquí que només vol parlar en català. Finalment fou contractat per una empresa castellana, però va seguir parlant només en català i fou acomiadat. El seu pare és de Madrid i la seva mare de l’Aragó! [Si parla català amb algú i apareix una altra persona que parla castellà, però que també entén el català, què passa?] Canviaria al castellà, especialment si aquella persona no entén el català. Al meu pare, per exemple, no li importava que altres parlessin en català en un acte públic, perquè l’entenia. [Si una persona no és nascuda catalana, però parla la llengua, se la considera catalana?] Aquí a Portbou hi ha tot tipus de reaccions. No és un tema de la llengua, sinó de la persona. Si una persona ha viscut aquí i vol integrar-se, no hi ha cap problema, però algú que viu aquí un llarg període i parla malament de Catalunya o dels catalans, està mal con-

siderat. El meu pare mai no va aprendre a parlar català, perquè quan intentava parlar-lo la gent es reia d'ell. Però ell considerava que Portbou era la seva única llar. [Vostè sap llegir i escriure en català?] Jo vaig ser educada durant el Franquisme, i tinc problemes amb la lectura i l'escriptura. N'estic aprenent dels meus fills! [Portbou és diferent d'altres viles de Catalunya?] Suposo que ho és perquè és a la frontera. La família de la meua mare viu a l'interior de la província de Girona i allà l'accent és molt diferent. [Si algú li pregunta per la seva identitat, què respon?] A Espanya sóc catalana; en un país estranger sóc espanyola. Sóc catalana perquè vaig néixer aquí. Això és tot. Sóc una *xarrega*. [Què en pensa de la nova llei lingüística?] Crec que és una mica rígida. [Com veu el futur de Portbou?] El veig molt negre. La població està disminuint, i hi ha massa jubilats. Hi ha poca feina al poble. No hi ha prou hotels. No hi ha prou activitats, tampoc. També, en el passat, molts estrangers venien aquí a comprar perquè era més barat, però això ara s'ha acabat. A molta gent li agradaria quedar-se, però la situació de l'habitatge també és molt difícil. La carretera és un problema molt real. Conec algú que vol viure aquí i que treballa a Figueres, però ha de ser a la feina a les 6 del matí. Aquí hi ha moltes cases velles que són tancades i necessiten reparacions. Totes les cases de la costa estan en baixa forma, perquè estan malmeses per la salabror. [Les festes d'aquí són importants per a la vida del poble?] Sí, molt. Crec que és bo per a les relacions entre la gent del poble. És l'única cosa que uneix tothom, joves, vells, rics i pobres, educats o no.

### Els qüestionaris

És obvi que els nostres qüestionaris, igual que les entrevistes, no constitueixen una mostra aleatòria de la població de Portbou. Sí que afegeixen, però, alguna cosa al perfil ètnic i lingüístic del poble, particularment entre la gent jove, dels quals cap era a la mostra dels que la Sònia i jo vam entrevistar. Aquests qüestionaris s'enfoquen en el coneixement comú i en l'ús del català entre la població més jove. Al respecte d'això val la pena apuntar que un dels dos entrevistadors va entrevistar principalment els individus més joves. Ell mateix és a la trentena i és un bilingüe total. A més, té molts amics entre la gent de Portbou que prefereix parlar en castellà amb els membres del seu propi grup social, tot i que durant les entrevistes, la majoria preferirà respondre en català. En paral·lel, un nombre abassegador d'aquests joves venia de famílies mixtes catalanes-castellanes. Aquest, de fet, és un model freqüent entre la població en general. I una raó òbvia per explicar aquest fet és que molts dels immigrants que s'establiren a Portbou eren homes joves que cercaven esposes catalanes entre la població local. En el cas contrari, quan la mare era castellana i el pare català, i la primera llengua declarada dels fills és el català, resulta que aquests han passat moltes estones amb la seva àvia catalanoparlant. Vuit dels entrevistats s'identificaren com a catalans, i tretze afirmaren ser castellans. La resta donà respostes variades com ara "Sóc ahora català i espanyol", o "Sóc català i castellà".

# Capítol Cinc

## Una nova direcció

Al final del nostre any sabàtic (1996-1997), havíem après molt sobre el significat de la identitat catalana. També havíem après que, en perjudici dels nostres plans, l'estudi comparatiu era inviable donada la situació al terreny. A Cerbère només s'hi troben traces escadusseres de la cultura catalana. Així com a Portbou, encara que sigui cert que, d'alguna manera, encara es conservi com un poble típic català. Però, pel que fa a d'altres aspectes importants, Portbou també difereix de l'ideal, ja que té una enorme quantitat de població passavolant i el nombre d'habitants que són jubilats clarament esbiaixa la piràmide demogràfica.

Per una altra banda, afortunadament per a Portbou, com que es troba a la regió del Principat pot confiar en el suport financer del govern autònom de Barcelona, que té un interès creat en mantenir la cultura catalana de totes les maneres possibles. Com hem esmentat prèviament, la Generalitat ha subvencionat amb escreix el nou port, el nou edifici escolar i la restauració del centre cívic, i també ha expressat el seu interès en donar suport a projectes associats amb la Fundació Walter Benjamin. Més enllà d'aquest suport local, el govern central espanyol ha reconegut la necessitat de millorar l'aïllament econòmic de Portbou subvencionant la construcció d'un túnel d'alt cost entre el poble i Colera. Aquest projecte, ja finalitzat, facilitarà que els residents que viuen a Portbou puguin desplaçar-se a Figueres, on hi ha força llocs de treball.

A la llum dels nostres objectius originals, Cerbère esdevingué un desengany, contràriament a Portbou. La seva identitat cultural com a vila catalana, tot i que havia estat forta en els seus primers anys, actualment és més que dubtosa. Les semblances majors entre els dos pobles no se situen en l'esfera cultural, sinó més aviat en les seves tristes històries demogràfiques. Recordem que Cerbère, igual que Portbou, té una població retirada molt elevada i una proporció també alta de treballadors transeünts que, en general, no tenen interès en fer-hi arrels. Fins i tot més que Portbou, on les companyies de trànsit i els seus treballadors no foren mai tan importants com a Cerbère. La darrera ha sofert en gran mesura la pèrdua d'aquesta font d'ocupació i altres que desaparegueren amb la reducció de personal dins l'oficina de duanes, juntament amb la disminució significativa del contingent de gendarmes –que havia estat gran. Moltes de les feines per als residents temporals són del ferrocarril, però la majoria dels que hi són treballadors, a causa de l'alt cost de l'habitatge, viuen en altres pobles i es desplacen per treballar a Cerbère.

Fins i tot en el nivell simbòlic, el poder del govern francès, altament centralitzat, ha recaigut fortament sobre Cerbère. Malgrat que ha exercit, tradicionalment, una pres-

sió negativa sobre les cultures i les llengües locals al llarg de tot el país, aquesta pressió ha estat excepcionalment pronunciada a Cerbère. Com apuntava Josep Pla, (vegeu la cita al capítol tres), els francesos, mentre que permetien que Banyuls i altres pobles veïns mantinguessin l'arquitectura tradicional catalana, promogueren un estil distintivament jacobí en les construccions a Cerbère, tot fos per marcar el fet que és francesa i no catalana o espanyola. A més Cerbère, al contrari que a Portbou, no ha estat capaç de confiar en el govern francès per al finançament dels vestigis de la cultura catalana que sobreviuen, almenys fins a cert punt, en aquesta regió.

En la situació actual, la cooperació entre Portbou i Cerbère és inhibida pel petit nombre de persones a la banda francesa que estan autènticament implicades en la cultura catalana, també per la reticència continuada del govern francès de permetre, o fins i tot d'encoratjar, la cooperació econòmica o educativa transfronterera, i també per les diferències jurídiques i de costums entre França i Espanya –que podrien semblar trivials en altres contextos. Finalment, sembla que les famílies a Portbou estan més interessades en què els seus descendents aprenguin anglès, i no francès, ja que creuen que el primer és un idioma més avantatjós per al futur dels seus fills en comparació amb el francès. Aquesta és, potser, la principal raó, però segurament no l'única, per la qual l'escola trilingüe que havia d'ésser construïda a l'antiga frontera entre Espanya i França, i que s'havia de desenvolupar conjuntament amb les dues viles, no va acabar veient la llum.

És per aquestes raons que, per continuar un estudi transfronterer comparatiu de la cultura catalana, necessitàvem estendre la nostra recerca cap a l'estat passat i actual de la catalanitat al llarg i ample del Principat i, en una menor extensió, més enllà cap a totes les regions catalanoparlants d'Espanya, així com al departament francès dels Pirineus Orientals. Un resultat positiu de la nostra primera recerca, si més no, fou el fet que, malgrat les seves característiques comunes especials, tant Portbou com Cerbère ens donaren una mirada preliminar del que avui constitueix l'experiència catalana sota el paraigua de la regió autònoma del Principat, per una banda, i la de la Catalunya francesa, per l'altra.

Estendre el nostre estudi més enllà dels límits de dos pobles petits, però, ha estat una tasca d'enormes proporcions. Des de l'antropologia estem avesats a treballar amb poblacions relativament petites i localitzades, fins i tot quan els estudis estan enfocats a cultures nacionals. La nostra reorientació hagué d'ésser dissenyada per recollir prou dades, per assolir el que ens satisfés a mode de conclusions raonables en relació amb el projecte. Aquestes dades són el resultat de la necessitat de desenvolupar una estratègia de recerca, una metodologia que ens permetria anar força més enllà del treball de camp antropològic tradicional. Mirant enrere, el que ha passat des del 1997, vam ser afortunats de tenir l'ajut d'una combinació de sort i planificació.

La primera necessitat del nostre treball era constituir una biblioteca substancial enfocada en la història, l'economia, la cultura i la lingüística catalanes. Es poden tro-

bar molt pocs llibres catalans, fins i tot a les biblioteques universitàries o públiques a Nova York, on vivim. Ens vam obligar a construir la nostra pròpia col·lecció de fonts, de material imprès. La nostra subscripció al diari català *Avui* i, més tard, al butlletí setmanal *El Temps*, ambdues han estat importants en la construcció d'un arxiu lligat a assumptes socials i polítics contemporanis al Principat. Però ens costà molt més trobar una bona font de llibres. Aquí és on féu acte de presència la sort. El 1997 vam conèixer un estudiant mig català, mig americà, a Columbia, Jordi Bricke, que estava en un curs al nostre departament d'Antropologia fent una assignatura. En aquell temps, el seu pare vivia als Estats Units i la seva mare a Girona, una petita ciutat catalana que es troba a uns cinquanta quilometres de la frontera francesa i sobre la línia de ferrocarril que connecta Cerbère i Portbou, així com altres poblacions, fins a Barcelona. En Jordi accedí a presentar-nos la seva mare i acompanyar-nos a fer un volt per la ciutat. Ens anàvem a trobar allà el següent estiu de camí cap a Barcelona, per una estada curta. Resultà que en Jordi no pogué arribar a trobar-nos a l'estació de tren (tenia una reunió important en algun altre lloc), però vam decidir passar la nit a la ciutat de totes maneres. Després de trobar un hotel vam sortir a explorar i, a la zona vella de la ciutat, vam trobar una llibreria, *Les Voltes*, l'única de la seva mena a Girona i, potser, a tota Catalunya, especialitzada únicament en llibres catalans sobre totes les temàtiques. Els següents quatre anys vàrem continuar comprant a *Les Voltes* llibres contemporanis, mentre navegàvem entre l'extensa col·lecció de la botiga, així com entre les seleccions del que es discutia a la secció literària de l'*Avui*.

Mentre érem a Girona també vam descobrir, per plaer nostre, que el català era la llengua que més se sentia al carrer, un contrast marcat amb Barcelona i altres ciutats grans per les que havíem passat en les nostres visites a altres parts del Principat. Al llarg dels anys, des de la nostra darrera visita a Girona hem desenvolupat una forta amistat amb la mestressa de *Les Voltes* i el seu marit. El 2001 vam decidir passar tres setmanes a aquella ciutat per fer unes classes privades intenses de català. Per aquesta raó necessitàvem trobar allotjament amb una família que desitgés compartir la seva casa i els seus àpats amb nosaltres. Aquesta no és una tasca fàcil enlloc a Catalunya, on la major part de la gent és reticent de compartir les seves vides amb estranys o, fins i tot, amb els amics. La casa és el centre de les activitats familiars íntimes i els entreteniments que hi tenen lloc són sovint amb altres parents. Malgrat que tenim relacions càlides amb molts individus i famílies a Portbou, només uns pocs ens han convidat alguna vegada a les seves cases. A l'hora d'interrogar els informants ens deien sovint que convidar persones que no fossin membres de la família a casa d'un mateix és efectivament una pràctica rara. Ens va honorar quan aquesta regla es trencà per a nosaltres a Portbou, en tres o quatre ocasions i, a Girona, la Rosa, la mestressa de *Les Voltes* i el seu marit l'Esteve, un arquitecte que treballa pel municipi de Salt, també ho feren. Ha esdevingut una rutina en les nostres visites regulars, de pocs dies cada tardor, alternar regularment un sopar a casa d'ells amb sortir a sopar fora amb ells, en algun dels nostres restaurants favorits.

A la tardor de 2003, en una de les nostres visites consuetudinàries a Girona, la Rosa i l'Esteve ens van informar d'una crisi que havia succeït aquell estiu i que afectava la llibreria. L'edifici en el qual està situada Les Voltes és propietat de l'Església Catòlica. Durant l'estiu de 2003, el bisbe de la diòcesi de Girona decidí consolidar diverses oficines del bisbat i posar la llibreria clerical al lloc ocupat per Les Voltes, la qual cosa va crear un problema seriós per a la botiga. Qualsevol altra ubicació a la part comercial de la ciutat estava disponible, però pagant un lloguer que arruïnaria el negoci (que, en realitat, generalment ja tenia dèficit, un deute que era cobert per una associació creada pel seu fundador, Feliu Matamala, l'any 1963).

108

Malgrat que certs llibres en català havien estat permesos durant la censura estricta del règim franquista, Matamala féu el que era, en aquella època, un acte inaudit de gosadia, just després de l'obertura de Les Voltes. Va reptar el govern exposant llibres catalans a l'aparador. Els anys posteriors, Les Voltes esdevingué un centre de resistència catalana contra Franco i, més tard, un cop s'hagué restaurat la democràcia a Espanya, va proveir d'un suport important totes aquelles accions dissenyades per combatre actes, tant privats com governamentals, que es poguessin considerar hostils a la cultura catalana. Per exemple, al començament d'aquest segle, el govern central féu obligatori, d'acord amb les normes de la Comunitat Europea, que totes les plaques de matrícula dels automòbils exhibissin l'E d'Espanya sobre un fons blau. Les Voltes de seguida s'uní a un moviment per cobrir les E amb un adhesiu on lluià CAT. Qualsevol persona que desitgés posar aquest adhesiu en el seu cotxe el podia obtenir gratuïtament a la llibreria. Al mateix temps, ERC (Esquerra Republicana de Catalunya) s'oferia a pagar les multes de qualsevol persona que fes aquest canvi. Les Voltes també ha estat el punt de producció i distribució a Girona dels carnets d'identitat catalans no oficials, una demostració no violenta contra l'hegemonia de l'Estat espanyol, que costen més de produir que no pas la modesta taxa que la botiga demana per estendre'ls. En una taula, al costat de l'entrada de la botiga, es pot trobar informació escrita, sovint acompanyada per una petició de signatures en relació amb activitats catalanistes actuals a Girona.

Quan les notícies del tancament immanent arribaren a la premsa, la comunitat catalanista local respongué amb una protesta enorme i espontània que demanava que el bisbe es fes enrere. La venda de carnets d'identitat es triplicà en pocs dies i la premsa començà a difondre més i més històries sobre la desposseïció, a més de cartes mostrant l'enuig dels lectors contra l'acció. La protesta agafà força al llarg dels mesos d'estiu, però el bisbe no afliuixava. A principis de la tardor, el senyor Matamala fou entrevistat en una televisió local. Vam veure l'enregistrament del programa i ens va impressionar la seva protesta apassionada i articulada contra l'eliminació de la llibreria. Finalment, a finals de la tardor, una setmana abans de l'expulsió, el bisbe canvià d'idea i acordà que, sempre i quan el senyor Matamala en romangués el director, la botiga podria continuar oberta al seu lloc original. Malgrat això pugui semblar generós a alguns lectors, he d'afegir que, en aquell moment, el senyor Matamala tenia

noranta-un anys. Però, encara al moment de l'escriptura, resta amb bona salut<sup>17</sup>. Per exemple, al començament de la tardor de 2003 conduí el seu cotxe tot sol fins a Perpinyà per l'obertura del primer centre de cultura catalana que es permetia des que la Catalunya Nord havia estat incorporada a l'Estat francès.

Girona, on el català és molt viu, fou efectivament un lloc ideal per continuar millorant les nostres competències lingüístiques. Però com podríem trobar una família amb la qual viure i compartir àpats? Localitzar una escola de llengua que ens oferís classes privades, diverses hores al dia, seria molt menys problemàtic. Vam apel·lar a la Rosa, perquè ens ajudés a trobar un allotjament compatible. Ben connectada amb la comunitat catalanista de la ciutat, se'ns oferí generosament per ajudar-nos en la nostra recerca. Aquest esforç, no pas per culpa d'ella, fou infructuós, malgrat que ella passà força temps intentant satisfer les nostres necessitats. Com a últim recurs vam adreçar-nos a un altre contacte català que teníem a Girona. Era la dona que ens havia ajudat abans amb la nostra cerca d'allotjament a Barcelona, durant la nostra primera visita allà, l'hivern del 1997. Va suggerir una família que vivia a l'est de la ciutat i que, a favor d'ella, volia proveir-nos amb una habitació i estada per un preu raonable. Són una parella molt interessant. Ell és català i la seva esposa, que parla català fluidament, i generalment el parla a casa, és espanyola de la regió d'Extremadura. Són tots dos d'origen obrer i treballen a l'oficina de correus del seu poble. El seu habitatge, amb els seus quatre fills ja emancipats, és catalanoparlant, malgrat que ells, com la vasta majoria de catalans, són bilingües. Vam unir-nos-hi la tardor del 2001, participant als àpats familiars al vespre i fent petites tasques per la casa. També han esdevingut amics amb els quals ara compartim menjars en les nostres curtes estades a Girona, alternant entre casa seva i el restaurant al nostre hotel.

Tot i que aquests contactes han estat importants per a nosaltres, no resolgueren el nostre principal problema. Com podríem, en un lapse de temps raonable, arribar a conèixer i parlar amb un nombre gran de catalans del Principat i d'altres regions catalanoparlants? La solució fou l'assistència a la *Universitat Catalana d'Estiu* (UCE) que se celebra a Prades (amb una població de 6.000 habitants), el poble francès català en el qual el reconegut violoncel·lista Pau Casals va passar el seu exili durant els anys de Franco i on Pompeu Fabra, el principal responsable de l'estandardització del català modern, morí el 1948 i fou enterrat. Fou a Prades, també, on Casals fundà el famós festival de música que porta el seu nom, i que ha tingut lloc cada estiu des de principis dels anys cinquanta. Prades, per la seva localització i associació amb Casals –que al llarg de la seva vida, va ser un nacionalista català reconegut–, fou el lloc lògic, fora de l'Espanya encara governada per Franco, que encoratjaria els catalans de totes les zones catalanoparlants d'Espanya i altres llocs a trobar-se per estudiar els diversos components de la seva cultura –la seva història,

---

17. N.T.: Feliu Matamala i Teixidor (Amer, 1912) va traspassar el 23 de novembre del 2009 a Girona.

literatura, economia, entre altres—, així com l'indret on socialitzar-se i intercanviar idees. La inspiració original de l'escola vingué d'un grup de joves idealistes catalans francesos que eren influïts pels aixecaments estudiantils d'esquerra del 1968. Aquesta rebel·lió, que nasqué morta, inspirada per una nova onada de pensament i acció radicals, també esdevingué un crit de guerra pel renaixement del regionalisme contra el poder centralitzat de l'Estat francès.

En el seu primer any, la UCE durà només cinc dies. Era limitada a una sola secció i tenia 50 estudiants. EL 1978, deu anys més tard, hi havia 300 inscrits a 22 cursos. Deu anys després, el 1988, hi havia 700 estudiants per 24 cursos formals, 9 seminaris, 19 tallers i 9 activitats monogràfiques que duraven tot un dia. Cap al 1990 l'assistència havia arribat al miler i, durant la nostra primera participació l'any 2001, hi anaren uns 1400 estudiants. El 2003 les inscripcions passaren de 1500.

Els cursos oferts per la UCE, curts, però intensius, són impartits per professors coneguts de diverses universitats, experts en la llengua i en la cultura catalanes d'universitats estrangeres, i professionals en un ventall d'àmbits, tant públics com del sector privat. Inicialment, teníem dubtes sobre si assistir-hi, pensant que el nostre coneixement de català encara no era suficient per entendre gaire de les conferències i de les discussions i, he d'admetre, teníem por de fer el ridícul. Pel 2001, tanmateix, encara que una mica reticents, vam decidir provar sort. Per a sorpresa nostra, més enllà del fet que la UCE acabà convertint-se en una font rica d'aprenentatge sobre Catalunya, també ens aportà una oportunitat inusual de conèixer i parlar, tant formalment com, més sovint, informalment, amb un ventall ampli de persones de totes les edats i professions que s'identificaven fortament amb la cultura catalana.

La UCE té lloc en un campus del *lycée* (institut) local, situat a dalt d'un turó sobre Prades, a quinze minuts a peu de l'hotel al centre del poble en el qual ens allotgem. El *lycée* mira cap a l'impressionant muntanya del Canigó, que creix vers el sud sobre el poble, a una alçada d'uns 3.000 metres. Com ja s'ha apuntat al capítol u, aquesta muntanya és un símbol important de la unitat catalana, tal com forneix d'un rerefons dramàtic les activitats de la universitat. El simbolisme és celebrat per un grup resistent d'estudiants i professors cada estiu cap al final de la sessió, en un llarg ascens a la muntanya on passen la nit i, al matí, celebren l'albada.

Malgrat que els cursos són impartits rigorosament per professionals experts, l'ambient fora de les classes és força informal i relaxat. Pràcticament tothom, estudiants i professors d'igual manera, mengen plegats a la cafeteria del *lycée*. Aviat ens vam acostumar a seure a l'hora de dinar i de sopar, cada cop amb un grup d'estudiants i/o de professors diferent, per involucrar-nos en una conversa seriosa sobre Catalunya i els continguts dels diversos cursos que havíem presenciat.

Les classes estan organitzades en un catàleg en relació amb departaments universitaris tradicionals i no tradicionals. Les següents categories temàtiques principals foren les que trobarem al llistat de cursos del 2001 i, en general, representen l'àmplia mostra de material que es pot seguir cada any; Estudis pluridisciplinaris —tretze cur-

sos-; Ciències naturals –onze cursos-; Ciència i tecnologia –tres cursos-; Ciències socials –sis cursos-; Economia –vuit cursos-; Política i dret –tres cursos-; Comunicació –quatre cursos-; Humanitats –nou cursos-; Llengua –set cursos-; Història –cinc cursos-; i Història de l'art –cinc cursos-.

Entre els cursos que foren particularment útils per aquest estudi –dels diversos que vam atendre-, hi havia dues ofertes separades del sociolingüista Albert Branchadell. Un, impartit el 2001, traçava la llei lingüística de la Comunitat Europea en relació amb els drets de les llengües minoritàries que es parlen dins les fronteres nacionals. Aquestes que, o bé no tenen estatus legal dessorats les lleis locals existents, o bé havien estat reconegudes legalment abans que s'aprovés la llei europea al seu parlament en aquells països que també havien reconegut la multinacionalitat dins les seves fronteres (Suïssa, Bèlgica i Finlàndia, per exemple). Durant el curs del següent estiu (2002), Branchadell destacà per a la classe la variada recepció d'aquesta llei als diferents estats membres. Mentre la majoria acceptaren totes les seves provisions, tant França com Espanya donaren només l'acceptació parcial (vegeu el capítol sis). El curs de Branchadell presentà una anàlisi de l'estatus del català a diferents parts d'Espanya, així com a Andorra i a França.

111

Un altre curs, impartit per un professor de secundària al departament dels Pirineus Orientals, Alà Baylac i Ferrer, versava sobre la història social i política de la cultura catalana a la regió del *Languedoc-Roussillon*. El filòleg alemany Tilbert Stegmann, que està interessat en millorar la competència lingüística en llengües estrangeres dins d'Europa, oferí un mètode per llegir totes les llengües romàniques en sis sessions! Tot i que pugui sonar estrany, el mètode és molt reeixit i, malgrat que cal més feina fora de la classe, aporta una introducció útil al subjecte. Alan Yates, professor de llengua i literatura catalanes a la Universitat de Sheffield a Anglaterra, i autor del primer llibre per angloparlants per a l'autoaprenentatge del català, oferí un curs sobre la poesia de Jacint Verdaguer, el poeta català més important de finals del segle XIX. Mentre que aquests cursos inspiren una menció especial, vam trobar que les altres classes eren no només útils per aquest estudi, sinó també per al nostre coneixement general de la cultura catalana.

La durada dels cursos varia d'una a tres hores diàries i s'estenen uns cinc dies, malgrat que alguns abracen els deu dies. Per tant, en general, és possible de seguir diversos temes entre l'oferta estiuenca. Les principals categories departamentals enllistades més amunt tendeixen a repetir-se any rere any, com ho farien en qualsevol universitat, excepte per alguns temes particularment populars, impartits per coneguts professors. Però els cursos específics no es repeteixen fins que han passat alguns anys. Per tant, l'assistència a més d'una edició estival permet als estudiants que repeteixen acumular coneixement en diferents matèries. Els individus que oficialment es matriculen a les universitats catalanes reben crèdits de les seves institucions pel fet de participar a la UCE.

Més enllà d'aquest ampli ventall de cursos, l'UCE també ofereix una sèrie d'activitats formals i informals. Entre el migdia i dos quarts de dues de la tarda, cada dia hi

ha una sessió plenària sobre un únic tema. Aquests van des de conferències d'experts implicats en assumptes actuals d'interès per als catalans, a sessions per honorar figures socials, polítiques o culturals (sobretot literàries). El 2003 aquestes assemblees es dedicaren a les properes eleccions parlamentàries. S'emfasitzà el desig entre els catalans de tots el partits (amb una excepció, com veurem més avall) d'enfortir l'estatut d'autonomia existent al Principat. Els participants presents a aquestes sessions parlaran pel PSC (*Partit dels Socialistes de Catalunya*), CIU (*Convergència i Unió*, el partit de centredreta catalanista), ERC (*Esquerra Republicana de Catalunya*, el partit independentista d'esquerres), i ICV-EUA (*Iniciativa per Catalunya Els Verds - Esquerra Unida i Alternativa*, l'antic partit comunista català local, en aliança amb el partit verd i amb l'expartit comunista nacional espanyol). El PPC (*Partit Popular de Catalunya*), idèntic al partit nacionalista espanyol de dretes, no tingué representació, perquè s'oposa a la radicalització de l'estatut existent que governa Catalunya.

La universitat també ofereix conferències-debat d'un dia de durada sota la rúbrica de "Ciència i Professionalisme". Aquestes abracen una àmplia varietat de tòpics específics, i permeten el seu tractament intensiu, formal i informal. El 2001 es tractà Andorra i les seves relacions amb els veïns del sud, així com el problema de la contaminació ambiental.

L'hora de dinar és normalment entre dos quarts d'una i les dues de la tarda, un compromís entre les hores de menjar francesa i catalana. L'àpat és seguit per una sèrie de tallers que inclouen projectes com art, aprenentatge de la sardana, excursionisme, cançons catalanes, teatre, fotografia, plantes medicinals, improvisació de discursos, tai-txi, actuacions de circ, dibuix de còmics i sessions especials per infants o adults inscrits al programa.

Als voltants de les cinc o les sis de la tarda, hi sol haver una segona sessió plenària que tracta sobre temes literaris, científics, culturals i polítics. A més, la majoria de vespres té lloc un ampli espectre de presentacions i discussions més informals, relacionades amb llibres de recent publicació, activitats polítiques vigents, i altres assumptes que pertanyen a la cultura catalana al llarg del món catalanoparlant. El sopar comença a les set de la tarda (molt aviat per als catalans, però el menjar se segueix servint fins a dos quarts de nou), i després hi ha un concert de dues hores a la plaça central de Prades. Els programes inclouen folk, rock i música popular amb la participació d'artistes de diverses regions de parla catalana. Sovint també s'hi conviden artistes bascos. I si això no fos suficient per omplir la programació diària, cada nit es presenta una pel·lícula catalana al cinema de Prades. Nosaltres, tanmateix, mai no hem anat a cap d'aquestes sessions, ja que a la nostra edat, després d'una jornada tan intensa, tendim a caure al llit a l'hora aproximada en què comença la pel·lícula. Finalment, paga la pena subratllar que el cost de la universitat sempre es manté baix. Cada any les sessions reben finançament per part d'un seguit de patrocinadors, incloent-hi la Generalitat de Catalunya, el govern d'Andorra, la regió de Barcelona, la ciutat de Tarragona, el consell de governació dels Pirineus Orientals, el consell de governació de l'Illa de Menorca, l'Institut de Cultura de

Barcelona, el govern regional de les Illes Balears, el Consell regional del Languedoc-Roussillon, la Regió de Lleida, la regió de Girona, el Consell de Mallorca, el Consell de l'Illa d'Eivissa i Formentera<sup>18</sup> i “La Caixa” (la principal caixa d'estalvis de Catalunya i un donant important per a activitats culturals). L'allotjament i el menjar de baix cost són proporcionats a les dependències del *lycée*. Tot i això, quatre persones han de compartir cada habitació –fet que ens porta a allotjar-nos en un hotel local.

Donat el nombre de persones joves que vénen a la UCE, de les dues residències al campus se'n reserva una als participants joves i una altra, més aïllada de l'àrea principal de l'escola, es reserva a la gent més gran que necessita gaudir d'una nit sencera de son. Hi ha un preu de paquet raonable per a les classes, més l'allotjament i els àpats al *lycée*. Per a les classes únicament (que inclouen tots els cursos, tallers, concerts, pel·lícules i una excursió), el cost era tan sols de cent cinquanta euros per persona el 2003. En paral·lel hi ha nombroses beques per a estudiants de secundària i d'universitat de totes les àrees de parla catalana, incloent-hi la Catalunya francesa i la ciutat de l'Alguer. Des de l'estiu del 2001 hem anat anualment a cada edició. A quin altre lloc podríem trobar i interactuar amb 1.500 catalanistes de tot el món catalanoparlant, que representen una mostra àmplia d'edats, de professions i d'orígens socials?

L'any 1993 se signà un conveni per formalitzar l'existència de la UCE i el seu lloc de diàleg entre Catalunya i el Languedoc-Roussillon, la regió composta per un petit conjunt de departaments al sud amb el seu propi govern electe. Malgrat que aquests costos relativament nous representen una forma limitada de descentralització a França, romanen essencialment sota el control de París. Per una altra banda, sota d'aquest sistema, la cultura local té un rol més important, tot i que limitat, en la vida de la França regional. Els signants d'aquest acord foren Jordi Pujol, president de la Generalitat; Jacques Blanc, president del govern regional francès del Languedoc-Roussillon; la UCE representada pel seu president Max Cahner, i el president de la Fundació per la UCE, Emili Giralt. El que segueix són extractes de la Convenció:

Prades té la vocació d'esdevenir un centre per a la cooperació i el diàleg entre Catalunya i el *Languedoc-Roussillon* d'acord amb els principis de la Comunitat Europea en relació amb les àrees transfrontereres. Des de la seva creació l'any 1968, la UCE ha jugat un paper en la promoció de la cultura, la llengua, la història i el desenvolupament de la ciència a totes les àrees de parla catalana (els *Països Catalans*). Participa en intercanvis entre el món de les universitats catalanes i els dominis intel·lectuals i científics de la resta d'Europa<sup>19</sup>.

---

18.N.T.: Fem notar que els autors es refereixen, en aquest cas, a les “regions”, quan probablement parlen de les Diputacions i altres organismes propis de Catalunya.

19. N.T.: Traducció al català de la traducció que l'autor fa a l'anglès del text original en català.

En els darrers anys hi ha hagut alguns conflictes, no només entre els acadèmics a Catalunya, sinó també en d'altres regions catalanoparlants, sobre l'estatus de la UCE com a centre per a l'expressió de la militància catalana en diverses formes, *versus* la seva existència en tant que institució purament acadèmica. Fins ara, la tradició del catalanisme s'ha mantingut. Cal subratllar, però, que això ha passat en el context d'una estructura de cursos que, sense ser apolítica, compleix els estàndards més elevats de llibertat acadèmica, incloent l'obertura envers a punts de vista conflictius. La representació del món català en tota la seva riquesa ha comprès no només la seva llengua i la seva cultura, sinó també una militància activa a favor d'una sèrie d'opcions relacionades amb canvis desitjats en l'estructura política de Catalunya. Aquestes varien des del desig per una major autonomia, fins a la independència completa per a Catalunya. A tall d'exemple d'una posició intermèdia, sembla que val la pena resumir el punt de vista del sociolingüista Albert Branchadell en relació amb els assumptes lingüístics del Principat. A despit que ell estigui implicat en la lluita per la preservació del català com una de les quatre llengües oficials d'Espanya, i que treballi activament per l'establiment de la llengua catalana a tots els passaports, carnets de conduir, segells i altres documents oficials emesos pel govern espanyol, s'oposa a la independència de Catalunya així com a les lleis que pretenen excloure el castellà del seu estatus de cooficialitat al Principat. Tem que la independència pugui tenir efectes negatius si els castellano parlants fessin demandes especials per a "preservar" la seva llengua, escudant-se en la llei de llengües minoritàries de la Comunitat Europea.

La recepció que Prades prodiga a la UCE, va des de la rebuda força amistosa –ja que afegeix una bona quantitat de negoci extra per als bars i restaurants–, fins a la indiferència, però no sembla haver-hi gaire oposició. Molts residents locals assisteixen als esdeveniments musicals de la plaça major. Cada any els alcaldes de Prades i de Perpinyà assisteixen a la primera sessió plenària per oferir una càlida benvinguda a la multitud reunida. (L'alcalde de Prades sovint és present a altres sessions). De vegades hi intervenen altres personalitats electes de la regió. Però no totes les reaccions a l'escola són positives, almenys a Espanya i, fins i tot a Catalunya. L'estiu de 2003 dos articles, un copiat del diari d'extrema dreta *La Razón*, i l'altre del diari de Barcelona hispanòfil i monàrquic *La Vanguardia*, foren enviats juntament amb altres articles de diari –aquests més positius en relació amb les activitats de la UCE. El que segueix és extret de cadascun d'aquests dos diaris. A *La Razón*, el text apareix dessota tres fotografies. Una és de Pasqual Maragall (el llavors cap del PSC), una altra és d'Ibarretxe (el líder nacionalista basc, no violent, de l'aleshores govern basc vigent), i la darrera és una instantània estranya del president de França Jacques Chirac: apareix dret darrera d'una filera de micròfons amb una expressió incòmoda al rostre, expressant el seu disgust envers *quelcom* del que no podem estar segurs. El text avança, anomenant tant Ibarretxe com Maragall nacionalistes "espanyols" (un fet interessant, perquè el govern central a Madrid és, en general, al·lèrgic al terme "nacionalista" quan s'autorefeix). Aparentment, el diari no gosa emprar termes com "nacionalista basc" o "naci-

onalista català” (que Maragall no és en cap cas) i per tant, emprant una estranya autocensura, posa “espanyol” enlloc de “català” o “basc”. En qualsevol cas, tot plegat és en resposta a la crida que féu Maragall durant una sessió plenària de la UCE que tenia a veure amb els plans per al nou estatut de Catalunya. Maragall, lluny de demanar la independència, demanava un eix econòmic transfronterer entre les autonomies catalanes mediterrànies del Principat, València i les Illes Balears, juntament amb la regió dels Midi-Pyrénées a França i amb l’Aragó. Ibarretxe ni tan sols era present a la UCE i, fins on jo sé, no ha suggerit mai que la independència basca, que ell recolza, inclogui l’àrea basca de França.

L’article a *La Vanguardia*, de Manuel Trallero, es concentra en pintar un retrat més aviat trist de l’aparença física de la UCE, fent notar que “mentre que al poble hi ha pòsters anunciant l’esdeveniment, no hi ha instruccions sobre com arribar a la ubicació de la Universitat, com si fos un esdeveniment clandestí i il·legal només adreçat als iniciats... és més fàcil trobar la localització d’un partit de tennis o d’una fira d’antiguitats... Quan hom finalment troba la Universitat, la decepció és total. Altre cop, no hi ha cap signe que indiqui que hi has arribat. És com una reunió de cristians a les catacumbes de Roma en temps de Neró, amb els lleons envoltant-los”. A banda que les indicacions per a la universitat podrien ser una mica més clares, és obvi que l’escriptor s’aprofita de la seva visió parcial per revestir tot l’esdeveniment d’una paròdia pesada. Fins i tot els pocs cursos i altres activitats de la UCE que són esmentats en aquest retrat, semblen ser vistos únicament sota una llum negativa.

El 2001, un professor jove del Departament d’Espanyol i Portuguès de la Columbia University, nascut als EUA de pares catalans i trilingüe en anglès, castellà i català, començà a oferir cursos de català. Ens van permetre entrar-hi i assistir a una sessió extra de conversa en català cada setmana durant el curs acadèmic. Hem continuat amb les sessions setmanals des de llavors, el que ens ha donat l’oportunitat de practicar la llengua amb un ventall de persones, incloent-hi parlants nadius i altres que parlen fluidament en català. Una altra oportunitat per tocar base amb els catalans a Nova York, és mitjançant *Els Amics de Catalunya*, un grup que es troba cada divendres al vespre en un hotel de la ciutat, que és regit per una persona d’origen català. El propietari de l’hotel també és un catalanòfil. *Els Amics* és, essencialment, un club social per a joves professionals catalans que treballen tant temporalment com permanentment a l’àrea de Nova York. Alguns són estudiants a diverses universitats de la ciutat i a d’altres llocs. Ens hem fet força amics d’alguns d’ells i, juntament amb altres coneixences catalanes, els convidem a sopar a casa nostra. La major part de les persones amb les que interactuem a Nova York són catalanistes i s’identifiquen fortament amb la seva pàtria. Les discussions al voltant de la taula tot sovint tenen a veure amb la situació política, social i econòmica actual a Espanya i al Principat.

L’estiu del 2000, vam tenir la fortuna de conèixer una parella catalana jove mentre treballàvem com a voluntaris a La Jasse, el centre cultural i comercial de la comuni-

tat de Larzac que havíem estudiat prèviament (vegeu el capítol U). La Sònia escoltà que la parella es comunicava en català i immediatament els preguntà (en català) d'on eren i què hi feien a França. Va resultar que eren de Balsareny, un poble just al peu de les muntanyes del Pirineu a Catalunya. Havien vingut de la Bretanya, on havien presenciat l'eclipsi total de sol que s'esdevingué aquell estiu. Es van sorprendre de trobar catalanoparlants a Larzac, especialment dos americans, i vam intercanviar adreces. Va resultar que ells tot sovint acampen a França durant les vacances d'estiu, ja que els seus mitjans financers eren molt limitats. De fet, mentre ells passaven les seves vacances d'estiu com a parella, en aquell moment, donat que només un d'ells estava ocupat, vivien separadament amb els seus pares la resta de l'any. L'any següent, que acampaven altre cop a França, van passar a veure'ns a la nostra casa a prop de Larzac. Jo era fora comprant quan van arribar, i quan vaig tornar ja havien marxat. Afortunadament la Sònia era allà per rebre'ls. Llavors vam comentar el fet de la seva visita i de retruc vam decidir convidar-los l'estiu següent a compartir la nostra casa i el nostre menjar a canvi de conversa en català. Van acceptar i durant els dos estius següents descobriríem que eren uns grans convidats, compartint tasques i les seves experiències com a catalans de classe obrera, amb nosaltres. Finalment, a la tardor de 2002 tots dos tenien feina i van trobar un pis, i ens van correspondre, com havien promès, amb una invitació per visitar-los a Balsareny. Com a amfitrions foren molt amables, i ens van portar a visitar les ciutats properes de Manresa i Berga, les quals, totes dues, com a ciutats interiors, tenen alts percentatges de catalanoparlants. Berga també és la llar d'un festival d'estiu espectacular, la *Patum*, descrita de la següent manera per Dorothy Noyes:

Celebrada anualment al llarg de prop de quatre-cents anys, la *Patum de Berga* ha celebrat i refusat l'ordre polític a cada gir. Les seves efígies dansants –gegants i nans, cavallers turcs i cristians, diables i àngels, una àliga coronada i dos dracs mules flamejants–, són els vehicles d'una multitud d'al·legories. Però el festival enfosqueix els seus propis missatges aparents mitjançant tècniques corporals cultivades amb especial intensitat des dels darrers anys del règim franquista: ritmes forts i moviment constant, vertigen, elevat consum d'alcohol, privació de dormir, i el fum i les espurnes dels petards que cauen en una pluja densa de ben a prop. Després de cinc dies, el combat simbòlic finalitza en un consens físic i la incorporació tant dels individus com de les categories socials en una totalitat sentida: metafòricament, un cos social. (Noyes, *Fire in the Square*, 1).

Malauradament per a nosaltres (o, potser, per sort!) no vam presenciar aquest festival (potser el més famós) català. Però vam veure l'espai minúscul, la petita plaça on tenen lloc les accions, i ens podíem imaginar la gentada comboiada, el foc, el soroll, i els borratxos cansats que han consumit des d'un bon començament una mescla especial d'alcohol, que garanteix embriagar els bevedors immediatament i portar-los finalment cap a una ressaca de campionat.

Malgrat que ens hauria agradat visitar aquestes dues ciutats al cor de Catalunya durant més dies, fins i tot sense la presència històrica de la Patum, l'excursió més interessant per a nosaltres fou a un poble pertanyent a una empresa, prop de Balsareny, que es construï per allotjar i satisfer les necessitats dels seus treballadors. Aquesta era una de les poques plantes tèxtils que encara funcionava en aquesta àrea, ara deprimida, en el moment de la nostra visita, tot i que amb una força de treball clarament reduïda. En dies antics, aquest pobles eren la cosa més semblant a una institució coercitiva "total". Controlats pels barons capitalistes, que dirigien gairebé tots els aspectes de les vides dels seus treballadors, servien per donar empenta al miracle econòmic que fou la Catalunya industrial al segle XIX i principis del XX. La majoria de les fàbriques ara són tancades, víctimes de les onades de l'externalització que han afectat les indústries tradicionals catalanes, igual que s'ha esdevingut en d'altres economies antigament fortes. Fins i tot aquesta fàbrica tancà no fa gaire temps, però fou salvada com a comunitat pels seus nous propietaris, que llavors vengueren tots els espais no industrials de la propietat i reobriren una petita part de la planta amb una força de treball molt minvada. L'estoc d'allotjament fou comprat en paquet pel cos governamental del poble més proper, que llavors vengué els apartaments a particulars, molts dels quals eren treballadors jubilats de la fàbrica. Alguns altres foren adquirits com a segones residències.

De la parella que eren els nostres amfitrions a Balsareny, la dona ens va presentar el seu pare, un extreballador de la planta que havia comprat el seu apartament poc després d'haver-se retirat. Ella hi havia crescut, compartint un petit pis de dues habitacions amb els seus pares i amb vuit germans i germanes! El seu pare i un dels seus amics ens portaren amablement a un *tour* extens per tota la comunitat. Sota l'organització tradicional de la fàbrica, a més de la planta pròpiament dita, el complex estava dotat d'una botiga que venia els elements de primera necessitat per a ús exclusiu dels residents, un bar, un restaurant, una biblioteca equipada amb tractes religiosos, una església i un teatre plenament preparat. Algunes de les comunitats, tot i que no era el cas de la que estem descrivint, fins i tot van arribar a imprimir el seu propi timbre, que funcionava de diner dins el complex de la fàbrica, de manera que els treballadors no necessitaven tenir moneda nacional. Durant la nostra visita vam saber que el propietari de tot el conjunt vivia fora del territori, en una gran mansió, i que delegava la direcció de l'equipament a un gerent a sou, que no era de la seva família i que vivia entre els treballadors per supervisar-los millor.

El teatre i l'església eren tots dos part d'una enorme màquina de propaganda dissenyada per controlar els treballadors. L'assistència a missa era un requeriment per ésser contractat. Els qui eludien la seva responsabilitat s'arriscaven a perdre la seva feina si eren absents als serveis setmanals, excepte per malaltia. El capellà, a més de la seva posició com a autoritat moral, era una figura política important que seguia els ensenyaments més conservadors del seu bisbe regional. El teatre servia per fixar la propaganda contra els sindicats i els partits polítics radicals. Les representacions es

limitaven a temes religiosos que reflectien la lluita eterna entre la cristiandat i el diable. Els “dolents”, figurants a la Patum celebrada a prop d'allà cada estiu a Berga, festa que era familiar als membres d'aquesta comunitat, lluïen vestits amb colors codificats: vermell, el color associat als comunistes i als socialistes, o negre, el color favorit dels anarquistes.

Malgrat que el principal objectiu de la nostra recerca és la cultura catalana al Principat i al Rosselló, també vam aprofitar l'escola d'estiu d'una setmana a Maó, la capital de l'illa de Menorca, una de les quatre Illes Balears principals. El programa d'estiu a Menorca, que duia la imprimàtur de la distingida Universitat de Mallorca a Palma, la capital de l'illa més gran de les Balears, ofería alguns cursos que ens semblaren útils per augmentar el nostre coneixement general de la cultura catalana, més enllà dels marges del nostre focus principal. A més, l'illa era menys un repte que qualsevol de les altres Balears, donada la seva mida i la seva població més aviat homogènia, en comparació amb les altres tres illes principals que comprenen la regió. També semblava un lloc millor per reunir informació útil sobre l'estatus de la cultura catalana en aquesta comunitat autònoma, un lloc més senzill d'abraçar que no pas l'illa de Mallorca, gran, plena de gent i molt turística, i que també té una comunitat considerable permanent d'alemanys expatriats.

Hi ha dues altres illes principals a les Balears, més petites que Menorca –Eivissa i Formentera–, però la darrera és minúscula i amb la menor població de l'arxipèlag, i l'altra està superpoblada amb turistes i discoteques. Com a ciutadans de la Comunitat Europea, els alemanys, així com la gent d'altres països de la CE, tenen el dret de viure i treballar a qualsevol país que en sigui membre. Palma té almenys un diari alemany, així com diverses botigues i bancs alemanys. Hi ha una broma trista entre els catalanistes mallorquins (que coneguérem a la UCE), i és que la llengua més escoltada a Palma és l'alemany, per sobre del català o del castellà. Per això, donat que Menorca era la més apropiada per a les nostres necessitats i ofería, a més, una estructura per conèixer catalanoparlants, ens trobàrem de nou altre cop com estudiants matriculats en la programació d'una setmana de cursos, seguint els programes de matí i de tarda.

La sessió estival té lloc en el pis superior d'un antic monestir, una localització molt agradable al final del poble, penjada sobre el petit penya-segat que domina la vasta badia que hi ha sota. Les classes són localitzades al voltant d'un antic claustre. La planta baixa de l'edifici ha estat convertida en un centre comercial i el soterrani, sota l'antic claustre, ha esdevingut un gran supermercat. El nom formal de l'escola és *Universitat Internacional de Menorca Illa del Rei*. Això és un apel·latiu un tant pretensions, ja que l'única activitat que realitza és aquesta sessió acadèmica d'una setmana, el mes de setembre. No té cap facultat a temps complet i el seu professorat, distingit en els seus àmbits, és pres d'altres universitats a les Illes Balears, el Principat i la resta d'Espanya, i de vegades de països estrangers.

Va resultar que, malgrat que la nostra estada a Maó fou fructífera, hi hagueren certes mancances en la forma en què s'organitzaren les sessions, particularment en

comparació amb la UCE. Primer de tot, els estudiants no mengen plegats i els allotjaments són repartits en diverses estances privades. Tot i que hi ha pauses al matí i a la tarda, que duren uns trenta minuts, no hi ha gaire temps per socialitzar i arribar a conèixer els participants. Igualment important és el fet que, malgrat que el fulletó que anunciava l'oferta formal d'activitats de la setmana era exclusivament en català, i molts dels cursos oferts semblaven adequar-se a les nostres necessitats, s'esdevingué que uns quants eren impartits en castellà, una llengua que jo no dominava prou per entendre-la en el context d'una aula plena. Fins i tot tinc dificultats per a la seva lectura. (En justícia per l'escola he d'esmentar que el catàleg en línia de la UIMIR diu que les llengües oficials de l'escola són, a més del català, el castellà, el francès i l'anglès, però no aclareix quins cursos són impartits per no catalanoparlants –molts dels de l'estiu de 2003 foren en castellà. Aquest impediment reduí de sobte el nombre de sessions a les quals jo podia assistir, malgrat que la Sònia, més familiaritzada amb el castellà, pogué estar en algunes classes del seu interès. Jo, per exemple, estava interessat en seguir les següents ofertes, que eren seductores, però que resultaren ser excloents per mi a causa de la meua incompetència lingüística: l'Imaginari Social, la Construcció Social de la Realitat, la Noció de l'Illa en el context de la Literatura i el Multiculturalisme; i Nacionalisme en el Context de les Democràcies Modernes. Per una altra banda, un curs molt útil, impartit en català i que tots dos vam seguir, era el de Demografia de Mallorca, que no només tractava la població actual de l'illa, sinó també els problemes socials associats amb la ràpida immigració, així com els problemes entorn als serveis socials en relació amb l'augment de l'edat de la població.

A dreta llei, doncs, no tinguérem temps per passar fora de les classes, que tenien lloc des de les nou del matí fins a les dues del migdia i, de nou, de les quatre a les set de la tarda. Però vam fer bon ús del nostre poc temps lliure per explorar Maó, tant la zona marítima –més turística– com el poble, més amunt. La cosa sorprenent sobre Maó, una petita ciutat pagesa amb una població de només 20.000 persones (l'illa és clarament agrícola, amb una important indústria làctia), és el grau en què s'escolta el català (o menorquí, com els nadius prefereixen anomenar-lo), que es parla a tot arreu excepte al port, ple de turistes que van amunt i avall del moll i que tendeixen a quedar-se a les seves embarcacions o a visitar els més de tres quilòmetres de restaurants al llarg de la línia marítima. També s'aventuren a la part alta del poble, però generalment només se'ls veu per la zona atrafegada del centre, a les botigues o als nombrosos cafès. El català no només és la llengua més utilitzada, sinó que és parlada per tots els grups d'edat, a diferència de Barcelona, on freqüentment sentirem el castellà parlat per grups de nens i adolescents que, aparentment, i malgrat la seva escolarització, semblaven preferir el castellà al català. Per una altra banda, mentre que el diari en català *Avui*, fet a Barcelona, es pot trobar cada matí als quioscs de Maó, els dos diaris locals menorquins publiquen bàsicament en castellà. Un d'ells també té una secció d'entre dues i quatre pàgines en català. Per això penso que, a desgrat que Eugeni Casanova, en el seu llibre *Viatge a les estranyes de la llengua: de la riquesa a l'agonia del català*,

declari que els únics llibres en català que trobà a les llibreries de Maó eren sobre turisme a l'illa, jo en vaig trobar un parell que tenien una bona selecció de llibres catalans, juntament amb una secció més àmplia en castellà. De camí cap a l'aeroport, deixant l'illa per anar a Barcelona, vaig localitzar una llibreria una mica excèntrica al centre de Maó, que lluïa un senyal indicant que venia exclusivament llibres en català. Tanmateix, no tenim ni idea de la mida del seu estoc o la temàtica oferta. Sí que sembla que hi ha lectors de català, almenys fins a cert punt, i malgrat la manca d'un diari local en català, la llengua parlada sembla que floreix. Per una altra banda no sembla que hi hagi gaire fe en què la llengua catalana porti a l'èxit comercial. Vaig mirar els llibres que es venien a l'aeroport i només vaig trobar un llibre en català. Era la traducció de l'anglès del llibre *Stupid White Men* de Michael Moore!

# Capítol Sis

## L'estat del català al Rosselló

### Com la Catalunya Nord esdevingué part de França

L'any 1639, Lluís XIV de França signà el Tractat dels Pirineus amb Espanya. El Parlament Català (*les Corts Catalanes*) no prengué part en l'acord. En principi, el tractat fou creat per establir una frontera "natural" entre tots dos països, definida per les muntanyes del Pirineu, un fet desmentit per una divisió dibuixada al llarg del centre de la gran plana de la Cerdanya, posant la meitat sota regla francesa, mentre que l'altra meitat romaní sota govern espanyol. En el moment de la signatura, i durant molts anys després, la regió a ambdós costats de la frontera romangué culturalment i lingüística catalana. Després de la Revolució Francesa, quan França fou dividida en departaments, aquest gran territori català, amb la seva capital a Perpinyà, es partí per una nova divisió administrativa, els Pirineus Orientals, que, en la seva porció del nord, incloïa una regió on els habitants parlaven occità. Era el model general a França. Amb la creació d'aquestes divisions, l'Estat mai no permeté que les àrees lingüístiques tradicionals coincidissin plenament amb les noves particions polítiques. Això és igual de cert pel País Basc, com ho és per Bretanya i pels Pirineus Orientals. A més a més, les relacions amb París són feixugues, tenint en compte que aquestes regions podrien voler crear unitats culturalment homogènies.

121

Tot i això, en els primers estadis de l'administració governamental francesa dels Pirineus Orientals no es féu gaire per suprimir la llengua catalana. Era, de fet, molt usada fins els temps moderns quan, a finals del segle XIX, l'educació francesa fou secularitzada i posada sota el control del govern central. Fou en les escoles públiques de nova creació que es prohibí el català; però, fins i tot llavors, mantenia cert grau de dominància fora de les escoles, en les relacions quotidianes, fins entrats els anys seixanta. Com veurem una mica més endavant, es tractà d'una gran onada d'emigració dels nadius de la regió, que cercaven feina a altres bandes sota la pressió de la burocràcia francesa, acompanyada de la recent onada d'immigració de persones jubilades que trobaren que el clima temperat i el paisatge encantador d'aquesta zona era agradable —un bon lloc per passar els seus darrers anys. Tot plegat minvà l'ús del català a la zona. En el moment en què iniciarem el nostre procés de recerca, rarament sentíem català parlat en públic, tot viatjant pel Departament.

### La nostra recerca inicial de la cultura catalana al Departament

A fi de familiaritzar-nos amb el paisatge del Rosselló i la seva cultura férem viatges curts a l'àrea durant el primer any d'aquest segle i, de nou, l'any següent. Hi hem retornat, ja que anem a la UCE a Prades, i hem mantingut contacte, tot i que menys intensament que abans, amb la gent de Cerdère. Només érem vagament conscients, en aquell mo-

ment, que la UCE tenia lloc a Prades, però sí que sabíem clarament que Prades era l'indret que escollí Pau Casals per al seu exili: vam triar aquella vila per a la nostra primera visita. Tanmateix hi férem una estada curta, però suficient per adonar-nos que la vila era totalment francesa en el seu caràcter. Era cert que la senyera catalana oneja a l'Ajuntament, però això no és inusual enlloc del Rosselló. Té poca significança més enllà de l'atracció de turistes, i té poca relació amb la identitat catalana o amb l'ús de la llengua. Arreu on anàvem els cartells comercials eren en francès, i el francès era l'única llengua que sentíem als carrers i als cafès que freqüentàvem. De les dues llibreries, una tenia pocs llibres en català, bàsicament referents a la història regional, però la majoria de l'estoc era en francès, i a cap de les dues botigues els llibreters parlaven català.

122

Durant les nostres diverses visites a la regió ens van dir que, amb l'excepció de Perpinyà, on la comunitat gitana és primàriament monolingüe en català, per sentir parlar la llengua hauríem d'anar ben bé fins als extrems sud-oest del Departament. Per aquesta raó vam fer plans per estar-nos uns quants dies a Prats de Molló, que és al vèrtex de la regió, i fer sortides d'un dia, d'allí als pobles del voltant. Vam fer una reserva a un hotel i, quan vam arribar, vam descobrir que la propietària de l'establiment i la seva mare anciana eren catalanoparlants. Va resultar que la dona més jove representava un cas típic d'emigració de la regió per avançar en la seva carrera. Ella fou acceptada en una de les *Grandes Écoles* (universitats d'elit a França on la gent es prepara per a l'ensenyament professional o per a llicenciatures de negocis, ciència, humanitats, i també la d'indústria). Després de graduar-se, va romandre a la capital, on finalment li aniria molt bé en l'elecció d'un negoci, per bé que finalment retornaria a Prats de Molló, per ajudar la seva mare –que s'estava fent gran– en els afers diaris de l'hotel familiar. Mentre ens parlava en català, ella de seguida ens va dir que fou la llengua francesa la que l'ajudà a tenir èxit i que estava agraïda per l'oportunitat d'integrar-se plenament a la cultura francesa. Aquest fou el primer tast d'una vella història repetida, una i altra vegada, per informants casuals i entrevistats.

Des de Prats de Molló, on de nou sentirem poc català parlat als llocs públics, vam fer excursions diàries a diversos pobles petits a l'interior, on vam trobar alguns catalanoparlants –generalment gent gran. Aquells pocs amb els que vam tenir converses breus tenien ganes d'informar-nos del seu amor per la llengua catalana, que sentien que s'estava morint en aquella regió, assegurant-nos alhora la seva total lleialtat a França. La nostra darrera visita i, per a nosaltres, la més interessant, fou a Saint Laurent de Cerdans, no gaire lluny de la frontera amb el Principat. De bones a primeres visitàrem una de les dues úniques fàbriques que quedaven, productores de les sabates típiques de corda i roba conegudes en català com *espadnyes*. Allí, els pocs treballadors que hi havia a la petita empresa parlaven tots en català i estaven sorpresos i encantats de parlar-lo amb dos americans. Ens van explicar que amb prou feines aconseguien sobreviure en el negoci, donat l'augment de la competència de la indústria de calçat esportiu, amb productes molt populars per a la gent jove. Ens van dir que el poble tenia dues altres atraccions que ens podrien interessar. L'una era l'únic museu

a França dedicat a la història dels refugiats de la Guerra Civil espanyola, la gent que al final de l'hivern de 1939 havia travessat la frontera dels Pirineus per cercar refugi a França. Aquest museu es completava amb reconstruccions de les lliteres que s'oferien als refugiats i preservava diversos exemples de reportatges de premsa en relació amb la migració de més de 10.000 persones, soldats i civils, suportada per la vila.

Situant-nos de ple en aquella època, a prop de Saint Laurent les condicions al camp de concentració eren primitives, però proveïen un refugi adequat –tot i que atapeït–, als interns. Ara bé, ser un intern és ser un intern. He d'afegir que els altres seguidors de la República, molts de catalans, fugiren de Franco passant a França per la costa mediterrània. Aquests refugiats no se'n van sortir tan bé com els que aconseguiren arribar a Prats de Molló i a Saint Laurent. Foren forçats a viure sota condicions terribles, molts d'ells havien de dormir a la intempèrie sobre la sorra de la platja d'Argelès, que ara és un lloc turístic i una via de pas cap a la Costa Vermella. Malgrat que era en tots els sentits del terme un camp de concentració, tant en l'allotjament com en el tracte als interns, l'anterior ministre de l'interior sota la presidència de François Mitterrand, Jean-Pierre Chevènement, comentant un projecte per erigir un monument als refugiats a Argelès, va refusar que el terme “camp de concentració” fos emprat en el recordatori, a causa de la seva ressonància amb els camps nazis de la Segona Guerra Mundial. La seva afirmació fou: “Els camps de concentració mai no han existit a França”. Aquesta afirmació ha estat presa com a veritat per molta gent francesa contemporània que, a dia d'avui, es neguen a acceptar el fet que la major part dels refugiats de la Guerra Civil espanyola fossin tractats indignament per la França del 1939. A més, molts a França, fins i tot polítics de primera fila, neguen que el govern francès de Vichy durant l'ocupació alemanya sigui en cap sentit un fet de la història francesa. No fou fins a l'elecció de Jacques Chirac com a president de França que un cap d'estat declarés que aquesta visió aberrant de la història era incorrecta, i que el règim de Vichy era un govern francès de bona fe; però que, com a tal, jugà un paper concret en la història francesa, i no precisament gloriós.

La nostra darrera visita curta a Saint Laurent fou a una fàbrica de roba que produïa estovalles, tovallons i tovalloles amb dissenys típics catalans. Hi havia pocs treballadors en un establiment ja molt mecanitzat. Era inquietant per a nosaltres veure els telers creant ítems finament decorats, sense la intervenció de la mà humana. A la botiga contigua vam trobar dos joves venedors. Quan iniciàrem una conversa amb ells en català, ens van respondre amb una mescla inintel·ligible de francès i de català. Un o dos altres joves, que també eren presents, aparentment trobaren molt divertit sentir parlar català. Aquesta, i altres anècdotes i experiències a l'interior de la Catalunya Nord, no ens donaren molta confiança en la idea que la llengua catalana fos viva a la regió. Va resultar, com els lectors apreciaran en el següent capítol, que en part teníem raó, i en part anàvem errats, sobre una situació més aviat complicada.

Un viatge final per familiaritzar-nos amb l'estat de la llengua catalana als Pirineus Orientals fou a Céret, un poble al sud-oest del Departament a pocs quilòmetres de la

frontera del Principat. El nostre objectiu principal era entrevistar un catalanoparlant que fos familiar amb l'estatus de la llengua a la seva subregió. Vam passar dos dies a Céret i vam parar l'orella per si copsàvem el català als carrers, als cafès i a les botigues d'aquest poble pintoresc, d'uns 7.200 habitants. Ningú als locals que vam explorar semblava conversar en aquesta llengua, entre ells o cap a la clientela.

Quan preguntàvem sobre la llengua, poca gent responia que la parlava. Més tard ens varen dir que segur que la sentiríem al mercat setmanal a l'aire lliure, on es venien productes alimentaris locals, roba i eines, per part de paraires itinerants que segueixen el cicle setmanal regular dels mercats que es fan als pobles veïns. Aquests mercats encara són comuns al llarg de tota la França rural. És una regla general que si aquests mercats existeixen a la zona amb una llengua regional, encara que en sigui una en un procés profund de desaparició, seran el lloc on sentir-la parlar. Els mercats d'aquesta mena, a més de proveir productes agrícoles locals –hortalisses, carns i formatges–, serveixen com d'arenas socials importants que reforcen les relacions a llarg termini entre els venedors i els compradors. Poden, fins i tot, servir com a lloc central perquè els candidats facin la seva campanya durant les eleccions locals. Malauradament, quan vam fer la nostra visita a Céret, el mercat era en algun altre lloc i no poguérem comprovar que el català s'hi mantingués com un mitjà de comunicació comuna.

Céret és ben conegut entre els amants de l'art i els turistes intel·ligents a França, pel seu museu municipal d'art modern, únic, que és llar d'una col·lecció d'obres donades per un grup d'artistes de primera classe que hi treballaren en diversos períodes i durades, des de començaments del segle xx fins als anys seixanta. Pablo Picasso potser fou dels més famosos, però com que la reputació de Céret en tant que centre artístic cresqué, altres pintors i escultors que es volien distingir vingueren a passar-hi temporades en companyia dels seus contemporanis, i a beneficiar-se de l'ambient agradable i dels lloguers econòmics de la zona. Durant aquesta renaixença local, els pintors Soutine, Dalí, Chagal, Juan Gris, Miró, Matisse, Tàpies i els escultors Manolo Hugué (amic de Picasso), i el català Maillol hi passaren algun temps. Durant la nostra estada vam visitar la rica col·lecció d'aquest museu, que havia estat recentment allotjada en un bon edifici modern. Céret va estar a punt de perdre la seva col·lecció quan als anys noranta fou elegit un nou alcalde, un home que no tenia cap mena de consideració per l'art modern. La primera acció del nou alcalde fou acomiadar la directora del museu, reemplaçant-la per un petimetre conservador que netegés el museu de la seva col·lecció d'art "degenerat". La resposta dels artistes encara vius que hi havien contribuït amb la seva obra, fou demanar que se'ls retornessin les donacions. Afortunadament pel poble, així com pels amants de l'art en general, l'elecció fou contestada en base a un possible frau. Quan es portà l'assumpte davant del tribunal, es declarà il·legal l'elecció i es tornà el càrrec a l'antic alcalde. Aquest va tornar a contractar l'antiga directora i el museu continua com a exemple primordial del compromís cultural de la municipalitat. També és una font d'ingressos, ja que molts turistes venen expressament a veure la col·lecció internacionalment coneguda.

Després de la nostra visita a aquesta col·lecció, vam entrar a la llibreria. Allí preguntàrem en català si tenien llibres disponibles en aquesta llengua i ens va sorprendre positivament que ens mostressin una sèrie de volums ben il·lustrats i pedagògics per a infants, en relació amb la col·lecció del museu, tots en català. També ens alegrà de saber que el dependent parlava fluidament en català i no mostrava cap timidesa en parlar-lo amb nosaltres. Finalment havíem trobat algú a Céret que parlava català i que n'estava orgullós.

### **Dues anècdotes relacionades amb l'autodi i la llengua catalana**

Com ja he esmentat, la nostra visita inicial a Prades fou durant l'estiu del 2000, abans que haguéssim descobert la UCE. Arribant-hi per primera vegada, anàrem directament a l'oficina de turisme (el *Syndicat d'Initiative*) per obtenir un mapa local. També volíem visitar el Museu Pau Casals, que era al costat de l'oficina de turisme, tot just sortint de la plaça principal del poble. Com ja hem dit més amunt, Pau Casals, músic mundialment conegut, violoncel·lista i director d'orquestra, així com un dels exiliats catalans del règim franquista més famosos, va passar la major part dels seus darrers anys a Prades, on va apadrinar el Festival de Música famós internacionalment. Fins i tot després que ell hagués deixat el poble cap a Puerto Rico, al final de la seva llarga vida, tornava per dirigir el seu estimat festival, un certamen que fins a dia d'avui té lloc cada estiu durant les dues primeres setmanes d'agost. Artistes reconeguts de tot el món vénen al festival per tocar al monestir proper de Sant Miquel de Cuixà, un exemple meravellós de la típica arquitectura religiosa catalana, ubicat espectacularment al peu de la muntanya del Canigó, just a la sortida de Prades.

Propassada la nostra petita visita al museu, vam tornar a l'oficina turística per obtenir informació sobre com trobar el nostre hotel, localitzat en algun lloc a la perifèria del poble. Vam ser saludats en francès, per descomptat, per una noia jove molt servicial a l'hora d'ajudar-nos a situar el nostre hotel al mapa. Llavors vam saltar i vam preguntar innocentment: "La gent d'aquí parla català?" Ella respongué empipada, gairebé cridant-nos, amb un sec "NO!" Una hora més tard, aproximadament, vam tornar a la seva oficina per preguntar-li sobre la visita de l'església típica catalana que omple de gràcia la plaça principal de Prades, però que havíem trobat tancada. El fet fou que, a més de treballar a l'oficina de turisme, la noia tenia una llicenciatura universitària en Història de l'Art, i servia de guia oficial per al patrimoni local. Ella va acceptar d'obrir l'església per a nosaltres, i aviat vam descobrir que la nostra guia sabia moltes coses sobre l'arquitectura de l'església i la seva col·lecció d'art religiós. A mida que ella s'anava aproximant a nosaltres i s'adonava que no érem turistes típics, va admetre que durant els seus estudis universitaris va optar per l'assignatura de llengua catalana a més de la italiana. Com més parlàvem, més es relaxava, fins que finalment va admetre que el català era la llengua de casa dels seus pares i, per tant, la seva primera llengua. Fou prou curosa, però, admetent que ningú a Prades no parlava català als forans. Era més aviat, digué, reservat per a les converses entre parents en la intimitat de la llar! Tristament, el català havia

perdut bona part del seu valor als ulls d'aquesta parlant nadiua, massa avergonyida, fins i tot davant d'estrany, d'admetre que ella el podia parlar.

Més tard, a poc que preguntàvem als amos dels bars i les botigues locals si parlaven català, tots responien que no, perquè al capdavant molts d'ells eren oriünds de zones no catalanoparlants de França. Un any més tard, durant la nostra primera assistència a la UCE, vam visitar el mercat setmanal del divendres que se celebrava als voltants de la plaça del poble. Allà fou on finalment vam sentir parlar català, però només per part d'alguna de la gent més gran del mercat.

126 El 2001 teníem prou confiança en el nostre català per matricular-nos a la sessió estival de la UCE a Prades. Abans de marxar, un dels nostres veïns a França ens explicà que coneixia una persona que no vivia gaire lluny d'on se celebrava la universitat i que era d'origen català. Vam trucar aquell senyor, que estava d'acord a rebre'ns a casa seva sobre els turons al sud-est de Prades. La seva història, com vam saber més tard, no era una experiència atípica de les que els excatalanoparlants tenen amb la seva llengua materna, en comparació amb el francès. El pare d'aquest home havia estat un pobre immigrant a França on es guanyà la vida com a mà d'obra agrícola. El pare també era alcohòlic. Créixer en aquesta llar fou una experiència dolorosa per al nostre entrevistat, no només per la pobresa que sofrí sinó, també, pel comportament sovint violent del seu pare quan estava begut. Malgrat que el català era la llengua de l'espai domèstic, el nostre informant aviat veié el francès com una escapadòria del seu entorn desafortunat i com un mitjà d'avenç social. Al llarg de la seva vida escolar, els seus professors deien als estudiants que el català era una llengua inferior, associada al subdesenvolupament. El francès, contràriament, proveïa els mitjans per avançar en el món. Després de graduar-se de l'escola secundària va continuar cap a la universitat i finalment va esdevenir un educador professional. Fins a l'actualitat, està agraït pels avantatges socials i econòmics que li ha facilitat la llengua francesa. Quan va acabar la seva narració, vam notar un sentit de nostàlgia i de pèrdua quan ens deia que ell encara podia parlar català, però fer-ho era una experiència massa dolorosa. Aquí, com en l'exemple més amunt, el català representa l'entorn domèstic del que ha estat deixat enrere (o, més aviat, del que s'ha acabat en aquestes instàncies) per mitjà de l'assimilació de la llengua i la cultura franceses.

### **Una faula sobre anomenar els propis fills a França**

Quan vam visitar per primera vegada França, l'estiu de 1957, una llei de llarg recorregut requeria que el nom de pila de tots els infants francesos havia de ser necessàriament el nom estàndard d'un sant catòlic. Aquest és un país que, des de la Revolució Francesa, s'ha enorgullit de tenir una separació estricta entre l'Església i l'Estat. En aquell moment, les principals protestes contra aquesta llei eren, per norma general, limitades a pares bretons que volien donar als seus fills noms típicament gaelics, en consonància amb la seva llengua i la seva cultura celtes. El resultat de l'evolució d'aquesta reivindicació fou que, finalment, es garantí a la gent bretona una excepció especial a la norma governamental. Des de llavors en endavant han

pogut donar als seus fills i filles noms tradicionals bretons. A finals dels anys noranta, la Unió Europea aprovà una llei, acceptada pel govern francès, que feia que els noms de la progènie siguin un assumpte. Per tant, almenys en principi, els pares a cada país membre eren lliures a partir d'aleshores de posar als seus fills el nom que desitgessin, sempre i quan el nom en qüestió no fos nociu per al benestar del nen o de l'ordre públic.

Durant la nostra primera sessió a la UCE, vam fer una classe sobre la història de la Catalunya Nord amb Alà Baylac, que tractava sobre la història local, començant per la signatura del Tractat dels Pirineus el 1659, fins als temps contemporanis. El contingut incloïa un anàlisi del mandat francès, particularment com havia incidit sobre la llengua i la cultura catalanes al llarg dels anys de la dominació.

Al final del curs, per il·lustrar una de les maneres en què el govern francès desafia la llei europea, Baylac posà sobre la taula un tema personal que concernia la seva pròpia família i el nom del seu fill. Sembla ser que quan el nen va néixer, ell i la seva dona decidiren posar-li el nom català de Martí, escrit correctament amb un accent agut a la *i* per indicar la tònica sobre la vocal final. Quan Baylac va intentar enregistrar el nom del seu fill, les autoritats franceses de Perpinyà li van dir que l'ús de l'accent a la lletra *i* no era de conformitat amb la gramàtica francesa, ja que aquest accent no és una part de l'ortografia estàndard del francès *i*, a més a més, les màquines d'escriure franceses no tenen el signe en particular. Aquesta estranya resposta, considerant el fet que els ordinadors, a diferència de les màquines d'escriure, són prou flexibles com per a inserir l'accent en qüestió amb facilitat a qualsevol document necessari, va portar la parella a portar el cas als tribunals, contra les autoritats locals de Perpinyà. Quan el seu cas va anar a judici, el tribunal decidí a favor dels buròcrates de la ciutat. El que segueix és un extracte de la conclusió del tribunal del 26 de novembre de 2001:

Tots els actes civils han d'estar escrits en llengua francesa, l'única llengua oficial de la República tal i com es recull a l'Article Dos de la Constitució.

Que l'accent agut en francès no s'usa en la lletra *i*, i l'ús d'aquest accent en aquesta lletra no modificaria la pronúncia del nom.

Cal destacar que l'opció del nom *Marti* no fou refusada per l'autoritat pública, sinó només la forma d'escriure'l en català.

La denegació no constitueix una violació de la Convenció Europea dels Drets Humans, ja que és conforme amb la legislació que imposa la utilització de l'alfabet llatí per a la publicació d'actes civils i perquè l'addicció d'aquest accent sobre la *i* per al nom triat pel demandant no té efecte en la pronúncia d'aquest nom en la llengua francesa.

El darrer cop que vaig parlar amb el senyor Baylac, l'estiu de 2003, em va informar que havia perdut el seu judici contra un tribunal superior a França i estava preparant el cas per portar-lo davant del Tribunal Europeu de Justícia! Mentrestant, a la vegada

que els tribunals a Perpinyà rebutjaven acceptar la lletra accentuada de la discòrdia, en un altre cas similar, aquest a Montpellier, al Departament de l'Hérault i, per tant, no pas estrictament una part de la Catalunya Nord, el tribunal es decantà a favor dels pares que havien posat al seu fill el nom català Lluís, amb l'accent de la discòrdia altre cop sobre la *i*. Aquí sota, un extracte de la decisió del tribunal del 8 d'octubre del 2000:

128

Estant d'acord amb el fet que és cert que l'alfabet romà no reconeix l'accent agut sobre la lletra *i*, aquest accent és usat com a diacrític tant en francès com en català; i estant d'acord també amb el que la Cort Europea considera que el nom d'un infant té un contingut íntim i afectiu que està basat en l'esfera privada i que aquest dret és reconegut per l'Article 8 de la Convenció Europea dels Drets de l'Home; que l'aplicació de la Convenció Europea dels Drets de l'Home ha de tenir precedència sobre la Llei Civil [de França] en tant que l'exercici d'aquest dret no sigui contrari a la seguretat pública, el benestar econòmic del país, la defensa de l'ordre i la prevenció de la llei penal, la protecció de la salut o de la moralitat o la protecció dels drets i la llibertat dels altres; estant d'acord que aquest nom no és contrari a l'interès del nen o de la moralitat pública; EL TRIBUNAL ordena que el certificat de naixement del nen Lluís Denis AYMAR... sigui corregit per incloure l'accent agut sobre la *i*.

Aquí veiem un contrast entre la resposta formal i pedant de Perpinyà, i l'actitud més humana i tolerant del tribunal de Montpellier. Pot ser que Perpinyà se senti més amenaçada per l'acceptació del català que el tribunal de l'Hérault? Podríem concloure que aquest és el cas.

### **L'actitud francesa envers l'ensenyament del català a les escoles públiques**

La revista valenciana *El Temps*, en el seu número del 17 al 23 de febrer de 2004, portava un article a la plana 35 fent notar que el mateix Alà Baylac, que està lluitant per donar al seu fill un nom català, havia informat a la publicació que l'ensenyament del català a la Catalunya Nord era sota una nova amenaça. Això venia d'una decisió del ministre francès d'educació de reduir dràsticament el contracte de mestres de català qualificats estatalment (amb el títol CAPES: *Certificat d'Aptitude au Professorat de L'Enseignement Secondaire*). Fins a la declaració d'aquesta decisió, a la Catalunya Nord era permès contractar tres professors anualment per a l'ensenyament del català, una llengua que era sol·licitada per un 60% de les famílies en una regió en la qual, fins i tot amb l'anterior quota de tres mestres anuals, només es podia atendre el 6% de la demanda. Baylac observà que, en comparació amb la Catalunya Nord, a Còrsega se li permetien quinze professors de cors. L'article continua assenyalant que el govern francès també havia reduït la quantitat de diners totals per als programes opcionals dins el programa normal per aprovar el diploma estàndard de secundària. L'article cita a Baylac dient "És vergonyós, ja que la decisió perjudica seriosament l'ensenyament del català i no res-

pecta les promeses fetes el darrer octubre que les llengües regionals de França serien protegides”.

Aquesta acció per part del govern francès contrasta durament amb la Declaració dels Drets de les Persones Pertanyents a Minories Nacionals o Ètniques, Religioses o Lingüístiques, que fou adoptada per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 18 de Desembre de 1992. El que segueix són un seguit d'extractes d'aquesta declaració, apropiats en relació amb la situació de la Catalunya Nord:

#### Article 1

1. Els estats protegiran l'existència de la identitat de les minories nacionals o ètniques, culturals, religioses i lingüístiques, dins els seus respectius territoris i han d'encoratjar les condicions per a la promoció d'aquesta identitat.

129

#### Article 2

1. Les persones que pertanyin a minories nacionals o ètniques, religioses i lingüístiques, tenen el dret de gaudir de la seva pròpia cultura, de professar i practicar la seva pròpia religió i fer servir la seva pròpia llengua, en privat i en públic, lliurement sense interferència de qualsevol forma de discriminació.

#### Article 4

1. Els estats hauran de prendre mesures on es requereixi que assegurin que les persones pertanyents a minories puguin exercir totalment i efectivament tots els seus drets humans i les llibertats fonamentals sense cap discriminació i en plena igualtat davant la llei.
2. Els estats prendran mesures per crear condicions favorables per permetre a les persones pertanyents a minories que expressin les seves característiques i que desenvolupin la seva cultura, llengua, religió i tradicions i costums, excepte allà on les pràctiques específiques siguin una violació de la llei nacional i contràries als estàndards internacionals.
3. Els estats han de prendre mesures apropiades per a que, sempre que sigui possible, les persones pertanyents a minories puguin tenir oportunitats adequades per a aprendre la seva llengua materna o per tenir instrucció en la seva llengua materna.

El 1992 el Consell d'Europa aprovà la Carta per a les Llengües Regionals o Minoritàries. El que segueix són seccions importants d'aquest document:

#### Article 8 – Educació

1. En referència a l'educació, les parts assumeixen, dins el territori en el qual les llengües es fan servir, i d'acord amb la situació de cadascuna d'elles, i sense perjudici d'aprendre la(es) llengua(es) oficial(s) de l'Estat:

- a.
  - i. fer disponible educació preescolar en les llengües rellevants regionals o minoritàries, o:
  - ii. fer disponible una part substancial de l'educació preescolar en les llengües rellevants regionals o minoritàries, o:
  - iii. aplicar una de les mesures proveïdes segons *i* i *ii* sobre, almenys, l'alumnat les famílies del qual ho requereixin i el nombre dels quals sigui considerat suficient, o:
  - iv. si les autoritats públiques no tenen competència directa en el camp de l'educació preescolar, per afavorir i/o encoratjar l'aplicació de les mesures referides a *d'* i a *iii* més amunt.

130 Les seccions *b*, *c*, *d*, *e* i *f* del mateix document repeteixen aquests requeriments per a l'educació primària, secundària, vocacional, universitària i d'adults. Les seccions *g* i *h* requereixen:

arranjaments per a assegurar l'ensenyament de la història i de la cultura que és reflectida per les llengües regionals o minoritàries, i l'aportació de la formació bàsica i continuada al professorat que es requereixi per implementar aquells paràgrafs de la *a* a la *g*, acceptades per la part.

Ara demano al lector que contrasti els articles de més amunt de l'Assemblea General de les Nacions Unides i del Consell d'Europa, a la següent declaració de Claude Allègre, científic francès reconegut i exministre d'educació al govern nacional.

La revista francesa *L'Express* del 8 de setembre de 2001 portava un article d'Allègre a la pàgina vint-i-nou. La peça sencera és una defensa del francès contra l'ensenyament de les llengües regionals al sistema educatiu elemental i secundari. El títol de l'article *Gardarem lou Francès* (Salvem el francès) és, potser irònicament, en occità, la llengua d'infantesa de l'autor. Permeteu-me citar-ne algunes parts:

En un passat no gaire llunyà, la meva àvia era colpejada als dits pel regle de la seva mestra d'escola primària si l'enganxaven parlant en occità al seu veí de classe... Així és com vam fer França! Quan escolto els que fan lloances de les llengües regionals, reclamen l'Europa de les regions, penso que el seu programa destruiria definitivament França! En un món d'incertesa, qualsevol afebliment de França és un afebliment d'Europa...

L'ensenyament i la pràctica de les llengües regionals haurien d'ésser organitzades [exclusivament] en els centres de recerca de les universitats. El seu ensenyament hauria d'ésser encoratjat i finançat per part d'aquells que vulguin reclamar-les, és a dir, per les regions...

L'occità és una llengua real, viva i plena de sons bonics, una llengua que, amb Frederic Mistral, fins i tot tingué el seu Premi Nobel. Jo la parlo molt bé, però els temps han canviat. Sí, jo prefereixo desenvolupar experts informàtics en francès i fer que aprenguin anglès enlloc del cors o del català parlat pels pagesos.

### Algunes dades sobre l'estat actual del català a la Catalunya Nord

Fins on jo sé, l'estudi més recent relacionat amb l'estat de la llengua catalana a totes les regions on era parlat tradicionalment és *Viatge a les entranyes de la llengua: de la riquesa a l'agonia del català*, d'Eugeni Casanova. Aquest llibre és el resultat d'una llarga sèrie de viatges recents de l'autor dins el món català, durant el qual ell cercà catalanoparlants de les diverses variants locals de la llengua per observar el grau actual en el qual es parla i per part de qui. Al llarg del treball de Casanova, ell prova que els catalanoparlants confessin les seves relacions amb la llengua, els contextos en els quals l'emparien, o no, i les seves prediccions en relació amb la seva persistència o potencial desaparició.

Els capítols inicials tracten de la Catalunya Nord (el Departament dels Pirineus Orientals) i hi inclouen seccions sobre usos lingüístics a la Cerdanya i el Capcir, el Conflent i altres àrees rurals del Rosselló. La situació que descriu no és gaire afalagadora. Arreu on va, troba una absència alarmant d'habilitat lingüística entre els joves. El primer capítol obre irònicament amb la descripció de l'arribada de l'autor al petit poble fronterer de Palau de Cerdagne, via Rue d'Espagne. Allà, a la plaça principal, troba la bandera tricolor de França “de proporcions aznarianes, massa gran per l'edifici en el qual està fixada.” [José María Aznar fou el president del govern d'Espanya des de finals dels anys noranta fins al 2004.] La paret de l'edifici porta una placa de pedra en llengua francesa que diu “*Aux enfants de Palau-de-Cerdagne morts pour la Patrie*” (1914-1918). Casanova destaca que tots aquests herois caiguts porten noms típicament catalans com Coll, Colomer, Forn, Lacaza, Maurell, Salas, Sans, Orriols, i pregunta “Qui d'ells era de la Patrie?”. Entra al bar local i hi troba un home que parla bé el català, però el seu vocabulari té mancança de paraules. Casanova pregunta “Qui parla català, aquí?”. La resposta, que ell sentiria una i altra vegada durant els seus extensos viatges, fou “Els vells. La gent de la meua edat el sabem, però no el parlem gaire, i els joves no el parlen gens”. Amb alguna excepció, això esdevindria la lletania a cada àrea del Departament que visità, incloent algunes de les parts més aïllades ben endins de les muntanyes.

En el seu segon capítol, Casanova anota un dels fets més irònics en relació amb l'estat del català a la Catalunya Nord: la població que l'usa majoritàriament en la seva vida diària viu a la comunitat gitana de Perpinyà. Casanova ens informa que la secció de la ciutat on la comunitat viu és la única localització de parlants monolingües de català a la regió. Aquí, la llengua està ben ancorada en les vides dels residents, que es defineixen com a “gitano” més que no pas català.

Casanova dedica un capítol sencer (Parlar gitano) a la comunitat gitana que s'estén en nombres més petits més enllà de la capital del Departament, a parts de la Fenolleda (la part occitana del Departament), així com al Vallespir. Com és ben sabut, els gitanos són viatgers crònics, i els informants de Casanova li van dir que arreu on trobes gitanos, a qualsevol lloc de França (ell esmenta les ciutats de Lyon, Marseille, Carcassone, Narbonne i Béziers) que parlin en català, un pot estar segur que els seus orígens són a Perpinyà. Més endavant, Casanova apunta que almenys a trenta ciutats

de la França metropolitana, fins al nord i a la frontera amb Bèlgica, hom pot trobar gitanos que parlen català.

### El fat del català al nord

En el seu llibre, *True France*, Herman Lebovics descriu el desenvolupament de la identitat cultural francesa durant la Tercera República, tant des de diverses regions del territori original com a les colònies franceses. De la política general, en diu:

La idea que França [*True France*<sup>20</sup>] consagra és profundament estàtica i ahistòrica, de fet antihistòrica. Ja que, malgrat totes les vicissituds de la història –la Monarquia, la República, l'Imperi– un centre vital persisteix infusionant-ho tot i tothom amb el caràcter nacional, imperible, però seriosament amenaçat (9).

La nostra conclusió ha de ser que la construcció d'un concepte exclusiu, unitari i fonamentalista de la identitat cultural francesa fou un projecte polític conservador... Quan reflexionem sobre l'emmarcament del discurs de la identitat cultural essencialista, sobre els esforços per persuadir els francesos a acceptar un sentit imperial de la francesitat i per persuadir el habitants de les colònies de tornar a les seves arrels alimentades per França per a que, esdevenint més nadius, poguessin ésser també més francesos i, finalment, sobre la creació d'una definició cultural domèstica del què és ser francès, que tot plegat pogués beneficiar només les bandes més regressives de la vida nacional, trobem que la *True France* ha estat desconstruïda per revelar les seves conseqüències en estretor cultural i reacció política (189-190).

El que estaven fent els governs francesos, d'acord amb Lebovics, era assimilar la població interna de França amb la seva varietat de cultures locals dins l'imperi colonial, a la vegada que estaven integrant les persones indígenes a la mare pàtria. Per tant, el conegut eslògan de la França colonial –“Els nostres ancestres, els Gals”–, fou predicat sense tenir en compte la cultura local dels escolars arreu dins l'imperi, que fou dispers. Si a les llengües locals se'ls permetia de vegades persistir, suggereix Lebovics, era amb l'objectiu de transformar les cultures locals en els equivalents dels colonitzats que havien d'esdevenir essencialment francesos, fins i tot mantenint algunes de les seves característiques locals. El resultat desitjat era lluny de la idea de la França multicultural. Enlloc aquestes llengües i cultures eren recolzades, quan ho eren, amb l'objectiu pervers d'integrar les cultures locals dins l'esquema d'una França unida i unitària. Per il·lustrar-ho, Lebovics cita un poema de Felix Gras:

Estimo el meu poble més que el teu poble; estimo la meva província més que la teva província; estimo França més que res.

---

20. N.T.: La França autèntica, veritable.

A jutjar des de la nostra pròpia experiència a França, particularment a l'antiga part occitanoparlant (el Departament de l'Hérault on la meua dona i jo havíem tingut una casa des del 1967), el declivi de l'ús de la llengua local, per mitjà de la seva supressió sistemàtica (o, almenys, de la seva negligència) a les escoles, juntament amb la difusió concomitant del francès com a llengua nacional a les àrees locals mitjançant la televisió nacional, tot el paquet estava en ple apogeu. Aquest procés s'accelerà, crec, pel final de la Segona Guerra Mundial i amb l'eliminació del govern de Vichy, per distingir la república Restaurada del període feixista. Com ja he esmentat, no fou fins que Jacques Chirac esdevingué president de França que un líder del país estigué preparat per admetre que Vichy havia estat, efectivament, França, més que qualsevol aberració extraplanetària. Com Lebovics apunta, Vichy enfortí la identitat local com a mitjà de crear lleialtat nacional a aquesta concepció de França, mitjançant una concentració en el folklore i la pagesia, establint i mantenint una imatge de la França autèntica per mitjà d'una ideologia política de dretes. Aquesta ideologia s'encapsulà en la moneda encunyada pel govern de Vichy. Cada moneda del reialme portava l'eslògan "País, Família, Treball", un substitut del "Llibertat, Igualtat, Fraternalitat", que havia estat l'eslògan unificador estàndard de la identitat francesa de la República, des de la Revolució, l'any 1789. En el moment de la declaració de Chirac, França ja no necessitava distingir la seva "autèntica" identitat del període Vichy. El país s'havia modernitzat i llavors ja era força homogeni culturalment.

### **L'esquerra francesa d'avui pot tolerar les llengües locals?**

L'abril de 2004 veié l'elecció d'un govern d'esquerres a Espanya. Unes setmanes més tard, a França també guanyava l'esquerra, una victòria èpica a les eleccions regionals. Al Languedoc-Roussillon, la regió de la qual és part els Pirineus Orientals, l'alcalde socialista de Montpellier, George Frèche, fou elegit per encapçalar el govern regional reemplaçant l'antic líder de dretes, Jacques Blanc. Setmanes enllà, d'acord amb el que escrigué Alfons Quintà al diari *Avui*, Pierre Bec, un membre del consell municipal de Perpinyà i representant de l'UMP (el partit de dretes al poder a nivell nacional) va demanar a Frèche que el nou govern regional ajudés a l'ensenyament del català al Rosselló. D'acord amb Quintà, la resposta de Frèche fou "el català és un patois<sup>21</sup> que no interessa ningú!"

George Frèche és un socialista regional prominent i un polític astut, però que té una reputació de ser força àcid i arrogant. Seria d'esperar que la seva actitud no fos representativa, però, desafortunadament, com a cap del govern regional, és important tenir el seu suport.

La nova actitud negativa envers el català (així com altres llengües "regionals" a França) fou confirmada poc després de la declaració de Frèche. El març de 2004 Espa-

---

21. N.T.: En francès a l'original, el patuès, referint-se a una llengua de camperols.

nya escollí el socialista José Luís Rodríguez Zapatero com a nou cap d'estat. Entre les seves primeres declaracions, efectivament contradient la posició de l'anterior govern de dretes d'Aznar, Zapatero mostrà una voluntat temptativa de presentar el català (que és, al cap i a la fi, una de les quatre llengües oficials d'Espanya), a la Unió Europea per a ésser acceptada com a llengua oficial de la Comunitat. França, com era d'esperar, objectà ràpidament a aquesta inclusió i, malauradament, la posició de França fou secundada llavors pel govern de la República d'Irlanda.

# Capítol Set

## Parlen els catalans del nord

Les següents entrevistes es feren amb un petit nombre de catalans del nord. Quatre d'ells són militants importants implicats en diferents aspectes de la cultura catalana. La cinquena, tot i que nascuda al Principat, per tant, catalana de naixement, viu amb el seu marit francocatalà al nord, i es veu a si mateixa com francesa i catalana o, potser més acuradament, com una catalana culturalment i francesa de nacionalitat.

135

Entrevistat 1. Home, seixanta-un anys d'edat. Activista català, membre d'una associació catalana, un dels quatre membres catalanistes electes del seu consell municipal, i el líder d'un grup nordcatalà involucrat en el festival transfronterer de Sant Joan (vegeu el capítol u). Enregistrada a Collioure, a la Catalunya francesa, l'any 2000.

Abans de parlar de la Catalunya Nord us vull parlar de mi mateix i de com vaig esdevenir un militant català. Sóc un producte típic de la França Jacobina i del sistema escolar francès. Jo vaig ser soldat durant la guerra a Algèria i vaig passar-hi vint-i-set mesos de servei. Quan era a l'exèrcit vaig començar a entendre com funcionava el sistema colonial. Abans d'això jo no era polític en absolut. Quan vaig retornar d'Algèria vaig començar a qüestionar algunes de les coses que m'havia ensenyat la meua "Mare Pàtria". Em vaig adonar que hi havia un seguit de mentides que eren ensenyades a l'escola i vaig decidir reconstruir la nostra història per la meua banda. Des de llavors la història ha estat un interès principal per a mi. Vaig voler saber el que realment havia passat aquí en relació amb el que ens havien ensenyat, i sobretot, el que s'havia deixat de banda. Per exemple, ens van instruir sobre Joana d'Arc, però no ens van ensenyar res sobre els nostres propis herois catalans. Mica en mica vaig començar a entendre que tota la història que ens ensenyaven concernia França, però no contemplava res sobre les regions del país; en quin sentit es diferenciaven i com eren incorporades dins la nació. Més o menys al mateix temps, vaig saber que més enllà de la nostra frontera la gent no era espanyola. No parlaven castellà sinó, més aviat, la mateixa llengua local que nosaltres. [Els seus ancestres són d'aquí o del sud?] Sóc mig i mig. De la part del meu pare i del meu avi patern, sóc d'aquí. A casa parlàvem en català amb tots dos pares, així com amb els avis. Fins i tot als anys seixanta, la majoria de gent parlava en català. Consideràvem que la gent de les regions de França eren estrangers, no en un sentit pejoratiu, però més aviat per distingir-nos nosaltres d'ells. En general, si un anava a una carnisseria o a un forn de pa, la conversa s'aturava immediatament fins que la gent s'adonava de quina llengua s'estava parlant. Tanmateix, l'actitud majoritària aquí era que el francès era la llengua dominant. A l'escola ens deien

que havíem de parlar francès i no català. Recordo que un dels nostres professors tenia el bon sentit de parlar en català mentre ens ensenyava francès. Però era l'excepció. La posició oficial era prohibir el català. L'únic accés escrit que teníem al català era en llibres que eren publicats a l'altra banda de la frontera, però majoritàriament es tractava de llibres religiosos. Venien de l'Abadia de Montserrat, on Franco tolerava certs llibres en català (bàsicament tractes religiosos). Hi havia un acord entre el govern de Franco i l'església en relació amb aquest assumpte, ja que Franco es presentava a si mateix com el guardià de la religió. Ell era, probablement, inconscient del volum d'activitat antigovernamental que es donava a l'Abadia. Entre els llibres que publicaven els monjos, un bon nombre eren procatalans, i tractats antifranquistes. Aquests es treien del monestir sota els coixins dels capellans i eren distribuïts al llarg de tot el Principat. Durant aquest temps el govern provisional de Catalunya es trobava a Toulouse, el parlament a Mèxic, el Consell Nacional de la Resistència Catalana a Londres i, el president de Catalunya i la seva oficina, prop de París. Tots els membres d'aquesta diàspora esperaven tornar algun dia a Catalunya. De tant en tant, els membres d'aquests diferents grups es trobaven secretament a Sarrià de Ter [al Principat].

Després que canviessin els meus punts de vista polítics l'any 1973, vaig començar a militar en un partit polític que vam anomenar *Partit Federalista Europeu de Catalunya*. Aquest partit fou reconegut per la Internacional Federalista, de la qual la majoria eren d'Alemanya i de Suïssa, on els sistemes polítics ja eren federals. El partit fou creat entre 1971 i 1973. A començaments del 1973, vaig començar a assistir a trobades a l'altra banda de la frontera, una activitat que era estrictament prohibida pel govern espanyol. Alhora vaig descobrir un enorme nombre de coses que s'havien fet per destruir la nostra identitat d'aquí. Aquest és el meu retret contra els sistemes polític i educatiu que han intentat contínuament anivellar tothom. En referència al català, per exemple, els francesos deien que no tenim una llengua, sinó que només parlem un "patois". Dialecte és un terme més educat per a ells, però significa el mateix. La paraula patois fou inventada al temps de la Revolució francesa. [Quins efectes tenia això en els sentiments dels catalanoparlants?] Dit de manera simple, vergonya i inferioritat en relació amb nosaltres mateixos. Segons els francesos, però també per molts de nosaltres, un havia de parlar francès per ésser algú! A les escoles, abans de 1940 hi havia cartells que deien: "Sigues net, parla francès". És a dir, els catalans són porcs i, per descomptat, era el mateix a la Bretanya i altres regions on el francès no era la llengua local. Recordo un altre cartell que deia: "Està prohibit escopir al terra i parlar en català". Aquests eslògans, i d'altres com aquests, generalment es presentaven en un marc blau, blanc i roig, els colors de la bandera francesa.

També es donava el cas que, per avançar en la pròpia professió, havies de fer carrera a París. Si aconseguies el diploma d'escolarització mitjana, se't deia que podies començar de carter a la capital, o potser treballar per al ferrocarril. O, si tenies el diploma d'educació secundària, podies començar a París en un lloc administratiu més avançat. Si desitjaves tornar a la teva pròpia regió havies de seguir una ruta prescrita a

través d'altres parts de França. Als catalans, alsacians, bretons i corsos se'ns assignava per antiguitat més que no pas pel nostre territori d'origen. Aquest sistema començà a canviar el 1960, quan es crearen els governs regionals. De fet el reclutament ha tingut lloc dins les regions. Tot i així, cal molt més progrés per assolir una autonomia regional real. La majoria dels treballadors de ferrocarril d'aquí, per exemple, encara són d'altres regions. Un terç dels oficials d'hisenda d'aquí són *pièds noirs*, i he d'afegir que un altre terç són de fora de la regió. No estic en contra d'aquesta gent com a persones, però faig servir l'exemple per il·lustrar com el sistema segueix operant. Així és com el govern va crear la situació actual en la qual el català és una llengua minoritària. A un gran nombre de persones d'aquí els sap greu aquest fet, però no van tan lluny com per rebutjar-lo. La idea general és que és massa tard per fer res, per tant la gent refusa lluitar per els seus drets.

Hi ha alguna gent que, com jo, són militants en un partit polític que defensa la llengua i la cultura catalanes. Molts diran en privat que estan farts de la situació, però no es volen comprometre per lluitar pels seus drets. Jo sóc, potser, l'excepció, perquè vaig desenvolupar moltes de les meves idees militants a París [on treballà durant una bona part de la seva vida activa]. Vaig aprendre a confrontar les autoritats, per exemple, a les vagues. Durant els meus anys a París podria haver acceptat ésser transferit a Marsella o a Toulouse, però no m'haurien mai enviat aquí. El partit polític al qual pertanyo treballa per l'autonomia que ja existeix al Principat. Sobretot estem interessats en el desenvolupament d'una Europa dividida en "Euroregions". La nostra Euroregió consistiria dels Midi-Pyrénées, Languedoc-Roussillon (de la qual n'és part la Catalunya Nord) i el Principat. Per tant seria una unitat política transfronterera. Incloem els departaments no catalans del Languedoc-Roussillon a la nostra regió desitjada, perquè, com a occitans, la gent que hi ha és propera culturalment a nosaltres i, per tant, la seva presència no trencaria la coherència de la unitat.

[Què és el que aglutina la seva cultura? És sobretot la llengua?] La llengua és el fet principal que aglutina la cultura. Per a les escoles d'aquí el consell municipal ha creat un programa en català, que és pagat a mitges amb la Generalitat. Això no suposa molts diners, però proporciona tres o quatre hores d'ensenyament en català cada setmana per a cada classe a l'escola primària. Hem tingut aquest programa durant els darrers quatre anys. Hi ha alguns altres pobles a la regió que també han iniciat aquesta mena de programa. Els que ensenyen català a l'escola no són necessàriament catalans d'origen, però per descomptat han d'estar familiaritzats amb la llengua i la cultura. També tenim les escoles *Arrels*. Aquestes eren originalment privades i tenien estudiants fins als dotze anys. En tant que escoles privades, tota la programació era en català. Malauradament hi va haver un conflicte amb el govern en relació amb les *Arrels*, i, en conseqüència, s'integraren al sistema escolar públic, però només sota la condició que incloguessin l'ensenyament del francès –que és obligatori al seu currículum. Ara hi ha cent setanta estudiants a les *Arrels*. També hi ha les *Bressoles*, escoles privades que reben algun ajut de la Generalitat. Gairebé el cent per cent dels i de les estudiants

d'aquestes escoles tenen èxit educatiu, mentre que a les escoles franceses regulars la taxa d'èxit és molt inferior. Irònicament, potser, al començament de les nostres escoles se'ns va acusar de ser inferiors a les escoles públiques regulars, però ara, com que són reeixides, ens diuen que són elitistes i que rebutgen l'entrada dels alumnes amb pitjors resultats! El fet és que, tot amb tot, les escoles catalanes admeten estudiants els pares dels quals cerquen una educació alternativa per als seus infants, més que no pas el fet que els seus fills siguin particularment intel·ligents. La major part d'aquests pares i mares són gent jove i no tots ells parlen català. Fins ara, són les úniques escoles d'aquesta mena, públiques o privades. Hi ha cinc *Arrels* i [en el moment de l'entrevista] tres o quatre *Bressoles*. També hi ha una altre sistema educatiu públic amb programes amb educació bilingüe que ensenyen mig en català i mig en francès. Van començar a Perpinyà i ara tenen uns tres-cents alumnes. Durant un any les matemàtiques poden ser en català i, un altre any, la geografia, per exemple. Hi ha escoles amb aquest programa a Céret, Prades i a Perpinyà. Aquest és un sistema equitatiu. No estem en contra de les altres llengües. Molts catalans són, de fet, trilingües en català, castellà i francès.

La Universitat de Perpinyà també té un departament de català, i alguns dels graduats en aquest programa esdevenen militants. Hi ha també cursos d'adults en català a diversos pobles a l'entorn de la regió. Fins i tot alguns estrangers fan classes allà. Hi ha francesos de fora de la Catalunya Nord que ara viuen aquí i volen aprendre el català. Durant els dos darrers anys ha estat possible aspirar a un Certificat Internacional de Català a Perpinyà, malgrat que el diploma realment és reconegut per la Generalitat a Barcelona. Els exàmens per a aquest grau són enviats a Barcelona, on són avaluats. L'any passat hi hagué dos-cents quaranta aprovats. Molta de la gent que féu el curs ja parlava bé la llengua, però volia un diploma. Enguany s'hi presentaren dos-cents noranta-vuit candidats. El vint-i-cinc per cent d'aquests estudiants va suspendre. El que és encoratjador és que el nombre dels que fan l'examen ha augmentat. Molts d'ells eren gent jove que sentien que el diploma els ajudaria a trobar feina a l'àrea de Barcelona.

Cada any per la festa de Sant Jordi, el dia del patró català, hi ha una conferència a Collioure en català, així com una exposició relacionada amb el tema de la conferència. En aquell dia tot passa en llengua catalana. No permetem traduccions durant aquesta celebració, ja que és un dia català especial. El que fem, tot i això, és deixar clar als cartells que anuncien l'esdeveniment que serà exclusivament en català. Ens neguem a acceptar el fet que si una sola persona dels presents no entén el català, nosaltres hàgim de facilitar la traducció. Recordo que un cop un espanyol vingué i demanà que es fes en castellà. Nosaltres, per descomptat, ho vam rebutjar. [Quin és el percentatge de gent que parla en català, aquí?] És una piràmide poblacional capgirada. Hi ha molta gent gran que parla la llengua, però molt pocs joves ho fan. Als seixanta, teníem un noranta per cent de catalanoparlants. Als vuitanta va caure al setanta per cent. El 1990 era el cinquanta per cent i ara ha caigut al quaranta per cent. [I què me'n diu dels que saben escriure'l?] Ah, això és molt més baix; però ara està començant a créixer de

nou, donats els diversos cursos que estan disponibles, també per mitjà d'Internet. [Quina és la situació a altres parts de la Catalunya Nord?] Com més gent de fora ve de vacances o a quedar-se, menys tradició catalana es manté viva. Com més pugés cap a les muntanyes, que són les regions més aïllades, més viva trobes la tradició. Aquí, la festa de Sant Jordi ha tornat a ser popular, potser perquè, en els darrers anys, ha esdevingut una celebració internacional. [A la tradició catalana del vint-i-tres d'abril de cada any, els homes ofereixen una rosa a les seves esposes o amigues, i les dones donen un llibre als seus homes. A dia d'avui, la celebració implica un intercanvi de llibres i roses entre bons amics de qualsevol sexe].

Jo continuo escrivint el meu nom en català més que en francès. Després de tot, el nom propi és una part forta de la identitat d'un mateix. [Si algú li demana per la seva nacionalitat, què respon?] Català! [La seva dona afegeix.] Sempre ha estat així, fins i tot en temps de Franco. Quan algú li pregunta si és francès ell respon "No, sóc català!". Quan travessa la frontera cap al Principat la primera cosa que mostra és el seu carnet d'identitat català [el qual, és clar, no és un document oficial]. [Ell afegeix:] Fins i tot quan travesso una frontera internacional ensenyo el meu carnet català.

[Què en pensa de la llei de la Unió Europea en relació amb les llengües regionals?] He signat peticions demanant que França signi la llei sencera enlloc d'objectar-ne algunes parts. Aquesta llei està basada en un esperit de cooperació entre els que participaren en la seva escriptura, i França era un dels participants. Quan va ser obvi que l'aprovació de la llei no es podria aturar, el parlament francès va aprovar una esmena constitucional definint el francès com l'única llengua oficial de la República. [Això contrasta amb les constitucions d'Espanya, Finlàndia, Bèlgica, Luxemburg i Suïssa, que totes, excepte Suïssa, són, com França, membres de la Unió Europea.] Tres mesos més tard, França fou condemnada per aquesta conducta pels membres de la Unió. La nostra resposta al govern francès fou organitzar protestes, incloent-hi vagues de fam. Foren seguits per altres regions de França que comparteixen les nostres preocupacions lingüístiques. També vam escriure als presidents de França (primer a Mitterrand i després a Chirac) i cada cop la resposta era que ells no podien donar suport a certes parts de la Carta de les Llengües Europees expressament, perquè eren contràries a la Constitució francesa! Però foren ells qui havien inventat aquesta contradicció! França ha assumit una posició hipòcrita en aquest assumpte. Hi ha moltes seccions de cada article a la Carta. Del centenar de seccions, França només n'ha triat trenta-nou, el mínim requerit per adherir-s'hi! Volíem que França les signés totes, perquè sabíem que si no ho feia, la llei seria inútil per a nosaltres en la nostra lluita de cara a preservar els nostres drets lingüístics. Fins i tot Rússia havia dit que estava disposada a signar la Carta completa.

Quan els Nou Caledonians o els polinesis defensen la seva llengua, sento com si també estiguin defensant la meua. La dignitat és per a tothom o no és per a ningú. Com ja he dit, no sóc antifrancès, però quan neguen la llibertat als altres, em queixo de la seva actitud.

Entrevistat 2. Home, seixanta anys. Jubilat, però actiu en el suport de la llengua i la cultura de la Catalunya Nord. També ha treballat fort per assegurar l'èxit de la UCE des de gairebé el començament, als anys seixanta. Enregistrada en francès a un poble prop de Prades, l'any 2000. L'entrevista comença amb la següent informació de l'entrevistat:

140

Vosaltres dieu no violent, però si els indis d'Amèrica haguessin estat no violents, ara serien tots morts. Hi ha gent que en certes ocasions ha d'emprar la violència, quan no té altres mitjans de protesta. Els catalans són menys violents, per exemple, que els bascos i els corsos. I ens morirem de totes maneres. Cal ser conscient d'una cosa. A França no és una qüestió de partits polítics. Hi ha tanta gent a l'esquerra, potser com n'hi ha a la dreta de l'espectre polític, que practica aquest genocidi. El sistema que liquida les diferències culturals a França troba suport arreu. Aquí no ens liquiden amb armes, sinó amb el què vestim, la ràdio, la televisió, fins i tot amb el què mengem. Hi ha persones que ens volen ajudar en la nostra lluita, però cada vegada que fem una passa cap al progrés, el sistema fa quinze passes contra nostre. El sistema ens esclafa, però no només des de dins de França. Els alemanys van combatre en tres guerres contra els francesos i ara estan lliurant-ne la quarta; ara l'arma són els diners. No hi ha defensa en contra d'aquesta guerra econòmica que, he d'afegir, també té suport del dòlar americà. Cal ser lúcid sobre tot això. La nostra lluita és desesperançadora, entre una olla de fang i una olla de ferro, i nosaltres som l'olla de fang!

[Vostè fou un dels primers implicats en la creació de la UCE?] Sí, però això fou fa molt de temps. La universitat ha existit durant trenta-dos anys. Imaginin el què ha costat fer-la continuar. Però mirant el nostre èxit general, també ens hem de preguntar "quanta gent hem convençut? Quaranta-cinc intel·lectuals i vint-i-tres estrangers?". Aquest és el problema. Si hom és optimista, pots dir que és un èxit, però si hom és realista, saps que estem acabats. Estic sorprès que dos americans estiguin interessats en els catalans, però només en són dos sobre dos-cents milions. Prenguin l'exemple de la vila d'Eus [prop de Prades]. És una meravella arquitectònica. Què li ha passat? Els estrangers de fora de la regió hi han comprat terra per construir-hi cases, on es poden aprofitar de la bellesa de la vista del poble. Ahora, el que han construït és estrany a l'arquitectura local i lleig.

[Què me'n diu de les escoles catalanes? Això no aporta alguna esperança per a la llengua i la cultura catalanes?] Ja li he dit que si ets optimista pots dir que les escoles són un exemple de progrés, però jo no hi estic d'acord. Les escoles catalanes estan bé, però serveixen només a una petita minoria. Prenguin un altre exemple, el de M--- de ---, que dona sis conferències públiques sobre Catalunya cada any a la seva regió local, però que en cada ocasió la seva audiència és petita, entre trenta i trenta-cinc persones. D'aquestes, almenys la meitat són estrangers. Potser gent de Polònia que estigui interessada en Catalunya o que, fins i tot, potser parlin català. Magnífic! [Què en pensa dels cursos de català per a adults?] Són el que són. Escoltin. És com si anés a

Amèrica a veure els indis a les seves reserves. Aprendria la seva llengua per entendre'ls millor, però és que s'haurien de dissoldre les reserves! Hi ha gent que va a aquests cursos per aprendre a parlar català, però no el poden llegir ni escriure. Hi ha de vint-i-cinc a trenta persones que fan els cursos, i fins i tot si hi ha cursos similars a trenta o quaranta altres pobles, però això quanta gent fa? La població del departament és de tres-cents cinquanta mil, i d'ells només cent cinquanta mil són catalans. Això vol dir que un diari en català aquí podria vendre unes vuit-centes còpies, rarament més. Hi ha un miler de persones aquí que compren un llibre en català a l'any. El sud [més enllà de la frontera] té una altra dinàmica. [Té relacions amb la gent del sud?] Sí, és clar. [Com són aquestes relacions?] Són sobretot culturals. Hi anem de visita freqüentment, particularment a Girona i a Barcelona. La gent del sud també ve cap aquí a visitar-nos. [Quina era la llengua de la seva família?] Català! Alguna gent jove d'aquí parla català. La meva filla va anar a una escola catalana. [Li diem que simpatitzem amb els catalans per molts motius, incloent-hi el fet que tots dos hem perdut la llengua dels nostres pares.] Aquí, el català, si té una oportunitat, és gràcies al sud. Sense el sud, al nord està acabat. L'occità ja és mort a l'est d'aquí! I, parlant del sud, és necessari que la gent d'allà romangui molt vigilant si no vol perdre la seva llengua. Viuen en un país molt centralista i molt de dretes. Fins i tot l'esquerra, per exemple, el Partit Socialista és molt centralista. [Què significa per a vostè la llengua francesa?] Aquesta és una pregunta molt complicada. El francès no és el meu enemic. El meu enemic és la gent que fa servir el francès de certa manera. De fet, desitjaria poder també parlar italià, i anglès, etc. Aquest no és el problema. El problema no és que fóssim educats en francès, sinó en el contingut del que la gent ens ensenyà en aquella llengua. Pot dir quelcom en francès que em complagui, i alguna altra cosa en català que no m'agradi gens –ho entén? El que objecto és la manera en què el francès ens ha inculcat certs valors. Han provat de fer-nos pensar que tot és francès i res més. Solien dir-nos “Renta't les mans i parla francès i, si escups al terra, parles en català”. Això és el que ens ha enutjat tant. Per una altra banda, aprendre francès a classe i ser capaç d'entendre la poesia de François Villon, jo hi estic a favor. Però enlloc d'ensenyar-nos Villon ens deien que no escopíssim a terra i que no parléssim català. El sistema educatiu a França és on hi ha el combat. Es tracta d'una arma de doble tall. Des del punt de vista de la democràcia teòrica diuen “educació obligatòria, gratuïta i laica”. Però hom finalment s'adona que el sistema escolar francès no és ni obligatori ni gratuït, ni secular. Aquells que no volen anar a aquestes escoles i patir una educació d'aquest tipus han d'anar a les escoles privades on s'ha de pagar. Per tant, a llarg termini, fins i tot els de les escoles públiques han de pagar el preu de la pobresa. No és secular, perquè hi ha un sistema d'adoctrinament que se situa al nivell d'una religió. Els professors són sacerdots de la laïcitat. Ells prediquen la igualtat d'oportunitats, però no és cert. La gent no té igualtat d'oportunitats. Un nen que ve d'una família en què el pare és un metge o viu en una casa que té una col·lecció de llibres té una major probabilitat d'èxit que un nen que ve d'una família de classe treballadora. [Però no hi

ha alguns d'aquests últims, que per mitjà de la seva educació pugui millorar la seva situació social?] Sí, però això és només una coartada. El sistema educatiu francès ens ha portat a creure que el francès és l'únic idioma de la promoció social. Aquesta era originalment una regió agrícola. Per a aquells que no podien convertir-se en grangers independents, el govern va dir, "Vostè pot ser un funcionari, però ha de servir a d'altres parts del país, i, per tant, per tirar endavant cal parlar francès". A la gent que treballava fora de la seva regió se li van concedir diversos anys d'antiguitat, més dels que mai no se'n va anar. El sistema recompensa aquests treballadors per anar a un altre lloc. Jo sóc de la generació que va tenir l'oportunitat d'aprendre català oral com a matèria optativa a l'escola, però la classe era tan sols d'una hora per setmana i no se'ls ensenyava a llegir ni escriure. Això va ser a la dècada del 1950. Després van venir els de la primera generació de l'ensenyament del català, però sense un títol en l'idioma. El 1974 es va imposar l'escriptura i la lectura als nostres alumnes a les classes de català. Això va ser a l'escola mitjana. Abans d'això, només els nens menors de cinc anys – a la guarderia – se'ls va permetre aprendre català. Fou el poble basc qui guanyà per primera vegada el dret a ensenyar totes les assignatures en la seva llengua a l'escola primària, i després a l'escola secundària. Aquí l'educació en català després de l'edat de cinc anys havia de ser privada. Quan aquestes escoles van començar, els laics les acusaren de ser escoles religioses. Però no eren escoles religioses en absolut. La llengua s'ensenyava a l'escola secundària, i hi ha un programa a la Universitat que dóna títols avançats de català. Però en el nivell de primària i secundària totes les escoles en conjunt tenen només al voltant de dos mil nens dins d'una població escolar total de cent mil. Aquí només tenim una emissora de ràdio en català i les altres emeten molt poc en la llengua. Tenim *El Punt* aquí [una publicació especial d'un diari en català publicat en diverses edicions locals, principalment al sud de la frontera]. És l'únic diari editat en català que és disponible a tota la regió. Molt pocs exemplars de l'*Avui* es venen aquí, potser cent o cent cinquanta còpies en els grans centres urbans. Aquí tothom llegeix l'*Independent* [en francès], i políticament aquest diari va cap a qualsevol direcció que el vent porti en aquest moment. [Quin paper juga Perpinyà en impedir o promoure la cultura catalana?] El consell municipal actual ha fet un esforç per obrir la cultura catalana com una imatge de la ciutat. Paguen una petita quantitat per l'ensenyament en català i no puc dir que hi ha algun aspecte negatiu de la seva política, per minimalista que sigui. És un municipi de dretes. Però la dreta o l'esquerra serien el mateix. Al sud, el govern nacional espanyol no pot passar per alt Catalunya. Allà, els catalans tenen el pes suficient per negociar amb el govern central. Aquí no tenim cap pes. [Què passa amb la descentralització?] Quina descentralització? L'únic lloc per obtenir l'autonomia dels territoris francesos ha estat fins ara Nova Caledònia. Fins i tot els corsos no han arribat a aquesta etapa. Si Còrsega guanya autonomia en el futur, potser hi haurà alguna esperança per a nosaltres, però la paraula que els francesos entenen menys és "autonomia". La paraula és quadrada i no cap en un hexàgon! Chevènement [L'exministre de l'Interior sota el govern socialista de la dècada dels noranta] va dir que hi

havia dues paraules que no volia sentir. Eren “autonomia” i “català”. Van ser catalans del Principat que va anar a Còrsega per requeriment dels corsos, per explicar com funcionava la seva autonomia. Això provocà que els corsos diguessin a París que volien el tipus català d'autonomia per a ells. No crec que el nord de Catalunya tingui mai una autonomia semblant. Una raó és que només hi ha cent cinquanta mil catalans. Els neocatalans [els nascuts en altres llocs, però que s'han, en diversos graus, adaptat a la cultura local] simpatitzen, però no són catalans. Alguns d'ells envien els seus fills a les escoles en català perquè no volen que vagin a l'escola amb els gitanos o els àrabs. El neocatalans són gent que està fugint d'alguna cosa. Els catalans del sud fins ara han tingut el poder d'assimilar la població immigrant. Aquest és un poder que ja no tenim. [Podem tornar a l'UCE i l'efecte que té aquí en la lluita per la cultura catalana?] L'escola no ha canviat gaire des del principi, excepte pel fet que va créixer molt ràpidament. D'altra banda, la motivació darrere de l'escola és ara diferent del que era just després de la mort de Franco el 1975. En els primers dies, la gent que va venir era més per motius polítics que en l'actualitat. La gent va arribar des del sud, ja que podien expressar-se lliurement, la qual cosa era impossible de fer a casa. [Què passa amb el programa en el seu estat actual?] Hi ha hagut vuitanta seccions a l'UCE d'aquest any. [En el moment d'aquesta entrevista no havíem assistit encara a l'UCE.] Podeu llegir coses diferents sobre què va passar, en funció del que la persona escriu sobre què va veure o no. Hi ha persones que passen un parell d'hores en una classe i després van a un taller i se salten els altres esdeveniments. Les persones que assisteixen d'aquesta forma no tenen una visió global de tot el programa. [Expliqui'ns alguna cosa sobre la gent que treballa per a la UCE en diverses funcions.] Durant la sessió, el personal de suport es compon al voltant de vint persones, algunes molt joves i d'altres més grans. Tenim una guarderia per als que treballen i tenen fills, i la majoria dels professors que hi treballen són voluntaris. [Hem escoltat que hi ha algunes persones que participen a l'escola, que volen canviar la seva ubicació. Què ens pot dir sobre això?] Algunes persones han suggerit que es dugui a terme en un àmbit català diferent cada estiu. Per exemple, un any a València, un any al Principat, etc.

[Com és la cultura catalana, més enllà de la llengua, tal i com s'expressa al nord de Catalunya?] Cada vegada que hi ha una expressió de la cultura catalana en un esdeveniment esportiu, per exemple, només es veuen senyeres catalanes entre la multitud, però ningú no cremaria una bandera francesa. Hi ha moltes persones que parlen català, però tenen por de parlar en nom de la llengua si són de dretes o si són jacobins o, fins i tot si, per casualitat, estan a l'esquerra. [Pot dir més sobre aquesta actitud negativa?] Totes les regions de França tenen una història de cultures antigament fortes. Els pobles de tot el país tenen un monument, que normalment es troba en un lloc destacat, dedicat als morts de la Primera Guerra Mundial. La majoria d'aquests “herois” eren persones que, quan eren vives, el seu propi govern els va donar una puntada de peu al cul i moltes d'elles ho sabien. Però ara que són mortes, cal convertir-les en bons homes francesos. Aquí hi havia dos mil membres de la resistència durant l'Ocu-

pació, d'una població total de tres-cents mil. Els altres, o no van fer res o bé eren col·laboradors. Però tan aviat com la guerra s'acabà, tothom va afirmar haver estat a la resistència. De la mateixa manera, si els catalans aquí guanyen els seus drets en un futur, llavors tothom es declararà català! Si perden és tota una altra cosa. La gent ha estat condicionada pel sistema. Per exemple, la majoria de les persones més riques – metges, advocats, notaris, farmacèutics – tenen mobles realment antics. Però quan el comerciant d'antiguitats arriba a la porta, els ofereix “de manera gratuïta” fòrnica per als seus objectes de valor! Quan la gent està condicionada d'aquesta manera, vostè pot fer el que vulgui amb ells. [Què es pot fer?] Hem de penetrar als partits. Per a nosaltres això significa fer-ho a l'esquerra, ja que és impossible penetrar en la dreta. Però no tenim un accés real a la ràdio o la televisió. La nostra única esperança és que el sud avanci més. Alguns dels joves que visiten el sud o hi treballen, tornen i descriuen les coses bones que han vist. Això, per descomptat, dóna alguna esperança a la cultura catalana d'aquí. Però hi ha un altre problema. A cadascuna de les nostres escoles hi ha un consell assessor format per famílies. Si un sol pare diu que no a un projecte, com ara ensenyar català, és no! Per això, si la majoria vol l'ensenyament del català i un pare discrepa, no el poden oferir.

Entrevistat 3. Home, d'uns cinquanta anys, professor al Departament d'Estudis Catalans de la Universitat de Perpinyà. (Entrevista en català a l'UCE el 2002).

[La seva família és de la Catalunya Nord o del sud?] No tinc parents al sud. Jo sóc un pur català del nord. De la frontera, he d'afegir, és molt permeable. Hi ha moltes persones amb relacions a banda i banda. Encara que la meva mare és del nord, els seus pares i avis parlaven català i, amb molta dificultat, el francès. Els meus pares eren gent de classe treballadora. La meva mare era caixera en un banc i va haver d'aprendre francès per la seva feina. Un gran nombre de persones aquí va aprendre francès, per les seves responsabilitats professionals. El francès sempre ha tingut prestigi social. [Què ens pot dir de la família del seu pare?] El meu pare és d'una província no catalanoparlant de França. La seva mare es va traslladar a Perpinyà, quan el meu pare era molt jove. Encara durant la Segona Guerra Mundial l'ambient social a Perpinyà era totalment català. Una persona de fora que volia treballar-hi havia d'aprendre català. Per descomptat, els rics o acomodats van passar al francès. Els meus pares sempre parlaven francès amb mi. Jo sóc part de la generació de la postguerra que es va assimilar de forma voluntària. Va ser un fenomen col·lectiu. En aquell moment les persones que parlaven català a casa van començar a parlar als seus fills en francès, ja que era vist com l'idioma de les oportunitats i del progrés econòmic. El meu pare era un paleta, un membre de la classe obrera, i érem una família amb escassos recursos. Jo era un estudiant molt bo des del principi, perquè la meva família va fer tot el possible per ajudar-me a sortir-me'n. Això era general per a la majoria dels nens durant el mateix període. El català ràpidament va començar a perdre tot el seu

prestigi. Era vist com el llenguatge dels agricultors o dels refugiats de la guerra de Franco, així com dels catalans que van emigrar a França des d'Espanya als anys cinquanta, escapant de la pobresa a Espanya. Tots aquests fets semblaven indicar que el català no tenia futur i que el francès era la porta cap a l'èxit. Durant els anys cinquanta, seixanta i setanta, hi va haver un gran avenç social i econòmic a França. Per exemple, els meus germans van aconseguir convertir-se en mestres d'escola i jo ensenyo a la Universitat. L'educació obligatòria en francès és la base de la República francesa. [Per què llavors decideix perfeccionar el seu propi català?] Hi va haver un moment en què tota una generació va començar a tornar a la llengua. No tothom, és clar, però molta gent, gairebé tota una generació. Els meus amics tots el parlaven. A l'inici d'aquest retorn al català a la Catalunya Nord, durant els anys cinquanta, seixanta i setanta, tota la gent que parlava català el barrejava amb el francès. Vivien una situació de flexibilitat en la qual, per exemple, podien fer servir el francès en la meitat d'una frase i el català en l'altra. La gent era tolerant amb això. Ara això ja no és el cas. D'altra banda, l'ambient en general s'havia mantingut català, perquè encara hi havia molt poca immigració interna francesa en aquesta regió. L'ambient de les festes del poble i dels esdeveniments esportius locals encara era molt català. Això va començar a canviar amb un augment de la migració des d'altres parts de França de gent que tendia a ser molt intolerant envers l'ús del català. Deien sovint: "Som a França, per què parlar en català?". Quan, en els anys setanta, per exemple, es va començar a ensenyar el català a les escoles i després, més tard, a la universitat, molta gent de fora de la zona es va queixar. El 1968 la situació ja havia esdevingut crítica. Aquells de nosaltres que ens preocupàvem pel català vam començar a témer el creixent flux d'estrangers que cada vegada eren més crítics amb nosaltres. A més, durant aquest temps els darrers no eren realment conscients del que estava succeint a l'altra banda de la frontera. Finalment, quan van començar a reprendre els viatges a Espanya, de tornada recriminaven a la gent d'aquí que el català estava prohibit per sota de la frontera. Amb tot, a finals dels anys seixanta la *Nova Cançó* [sentiments nacionals catalans o antifranquistes expressats en cançons], lligada al moviment radical post-1968, tot plegat va començar a desenvolupar-se. Tot i que Franco va prohibir que cantants d'aquest moviment actuessin a la majoria del territori sud, aquí sí que venien a cantar. Aquests fets en conjunt tingueren un fort efecte sobre els sentiments nacionalistes a la nostra regió, fins al punt que moltes persones es van convertir en militants. "Jo sóc francès, però també català", deien. El meu propi canvi de cor va començar durant el 1964 i el 1965, quan jo era mestre en una escola local petita. Va ser durant la preparació del contingut de les meves classes que em vaig adonar que la cultura i la història de la meva pròpia regió eren molt poc conegudes. També vaig saber que hi havia moltes coses que havien estat mal ensenyades. Esdeveniments importants en la història local van ser ignorats, ja que, per al sistema educatiu centralitzat, no es consideraven part de la història de França. Tots aquests descobriments feren créixer la meva consciència. Quan vaig aconseguir el meu primer títol universitari de Montpellier l'any 1966, i la meva *agréga-*

tion el 1968 [l'*agrégation* és un examen avançat competitiu, l'aprovació del qual és necessària per ensenyar al sistema francès d'educació secundària i universitària], hi havia molt pocs estudiants en la meua especialitat, i encara n'hi havia menys que haguessin passat l'*agrégation*, així que immediatament em van oferir una plaça universitària. La meua primera tasca va ser la d'ajudar el professor d'història a la Universitat de Montpel·lier.

Per aquella època em veia com un català que era un expert en el meu tema, més que no pas un estrany que estava interessat tan sols en la cultura catalana. Els meus estudis per a l'*agrégation* em va ensenyar els mètodes necessaris per a la investigació de les coses que van quedar fora dels llibres d'història oficials. Durant aquests anys de treball, els meus sentiments sobre la necessitat de preservar la cultura catalana van prendre la seva forma completa. Quan em vaig convertir en professor a Perpinyà, el cap del meu departament em va suggerir que donés els meus cursos en català. Abans d'això, tot i que parlava català i mai no em vaig avergonyir de fer-lo servir en públic, em sentia bloquejat respecte al seu ús en la docència universitària.

Entre 1973-1974 es va fundar a la Universitat de Perpinyà un programa d'estudis catalans. El 1977, vam decidir oferir un diploma en estudis catalans. Tots els cursos d'aquest programa s'ensenyaven en la llengua. Els estudiants acceptats als cursos no estaven obligats a parlar català a la classe, però havien d'escoltar i entendre l'idioma. El programa requeria que tots els estudiants fessin un examen final i escriguessin un assaig d'una quinzena de pàgines en la llengua. Aquest fou un embrió per a l'ofertament d'un programa complet en català. El 1968, amb l'ajuda de les relacions que havia establert amb l'UCE i altres persones competents, fórem capaços de convidar els mestres d'alta qualitat per donar docència dins el programa. No va passar gaire temps abans que es fes popular i les aules s'emplenessin d'estudiants ràpidament. El 1981 vam crear el Centre d'Estudis Catalans. [Vostè també participà en la fundació de l'UCE?] No, però m'hi vaig unir el 1974. Aquell any vaig impartir-hi cinc o sis conferències. Després, hi participava de tant en tant, però no de forma regular fins al 1980. Entre aquesta data i l'any 1990, vaig donar un curs regular cada estiu. Quan hi hagué un canvi en el sistema antic, el 1984, el meu grup es va fer càrrec de la secretaria de l'UCE. Abans d'aquesta data no hi havia un sol patró d'escola. Cada àrea de catalanoparlant tenia la seva pròpia entitat cultural implicada, incloent-hi la Franja de Ponent [la part catalanoparlant de la província d'Aragó] i Andorra. Sota la nova estructura, l'Institut d'Estudis Catalans a Barcelona es va fer càrrec de la direcció, amb l'ajuda d'un grup d'individus no afiliats. Jo també m'hi vaig unir. [Com se sent al respecte de l'evolució de l'UCE?] Hi ha hagut una evolució constant. El 1984 es va produir un canvi fort i després un segon canvi, menys radical, que es va produir el 1996, quan el control va passar a una fundació. La fundació proporcionà una estructura més estable que, pel fet que està més ben regulada, genera més confiança en cas de crisi. Ara, cada dos anys aproximadament, hi ha canvis en l'ordre dels temes i en els continguts dels cursos oferts. Els directores de la fundació decideixen quins canvis dur a terme. L'any

passat hi va haver un intent, un cop més per part del president de l'Institut d'Estudis Catalans, amb el suport d'un grup de professors universitaris, de canviar l'estructura de l'UCE. El seu objectiu declarat era fer-la més acadèmica, però és clar que és i sempre ha estat acadèmica. Ells en realitat volien dir una altra cosa. Volien tenir un major control sobre l'escola, però hi va haver una forta reacció en contra d'aquest canvi. L'estructura que l'UCE havia seguit tradicionalment era que els patrons designarien el president, la persona responsable de prendre decisions sobre el programa i qui l'ensenyava. L'Institut d'Estudis Catalans volia que els patrons tinguessin més poder en aquesta àrea per tal d'obtenir el control de l'estructura acadèmica. [L'UCE influeix al Principat? I quins són els seus efectes a Prades?] Pel que fa a aquesta darrera qüestió, hi ha molt poc efecte directe. El poble de Prades ignora l'UCE. Són conscients que existeix i que és catalana, però en realitat no paren atenció al que succeeix a l'escola. Més enllà de Prades, al nord de Catalunya, en general també se sap de l'UCE. Igualment, però, la gent ignora la manera com funciona. Molt pocs habitants de la Catalunya Nord segueixen els cursos de l'UCE, només al voltant de cent per any. Però, en altres sentits, l'escola té un impacte notable. Es genera una quantitat important de reflexió sobre les relacions entre la Catalunya Nord i el Principat: un tipus de reflexió que no s'esdevé a Barcelona. L'UCE, indirectament, proporciona una imatge important de la cultura catalana per a la gent del nord, ja que dóna a la gent d'ambdós costats de la frontera una idea que algunes coses estan desenvolupant-se aquí en matèria de cultura catalana. Ells saben que l'UCE ofereix una xarxa de contacte entre les diferents parts de Catalunya. Gràcies també a l'UCE, els polítics del nord han conegut els seus homòlegs del sud que participen en les sessions de l'UCE. [Quina és la relació econòmica entre l'UCE i la ciutat de Prades?] Els negocis a Prades sens dubte es beneficien en certa mesura dels estudiants de l'UCE. No obstant això, no exagerem. És clar que això no és un gran impuls per al canvi, però, al mateix temps, ajuda a millorar la imatge de l'escola. [Com se suporta l'UCE, atès que la matrícula, així com l'allotjament i el menjar són, sens dubte, per sota del cost?] L'UCE no rep suport directe de la Generalitat, i molta gent hi participa de forma gratuïta. No obstant això, l'ajuden algunes ciutats del sud, així com organitzacions privades. Perpinyà, per exemple, dóna suport a certes coses. L'Institut d'Estudis Catalans fa molt en altres àrees de la cultura catalana i, per tant, té moltes despeses. Però rep molt poc suport del govern i no pot subvencionar l'UCE.

[El fet que el català sigui la llengua oficial del Principat influeix en la gent d'aquí?] Sí, és clar, però, de nou, no directament. Barcelona dóna cert suport a les Bressoles, però, més enllà d'això, no sol fornir de suport d'altres activitats al nord. No obstant això, la gent sap que si s'aprèn l'idioma es pot trobar feina en l'altre costat de la frontera. Però el fet és que hi ha la Generalitat i que Jordi Pujol és el President [ara expresident], i el fet que els polítics d'aquí es vegin obligats a mantenir-se en contacte amb ell i el govern és molt important. [L'obertura d'Europa, aquí dóna suport al desenvolupament del llenguatge?] Directament, no. El fet és que Europa existeix en la seva estruc-

tura actual com una coalició d'estats. Si un país no accepta la decisió de la Unió Europea, la UE té poc o cap poder per imposar-la. França, per exemple, ha sigut capaç d'escapar de les parts principals de la llei de política lingüística aprovada per la majoria de la Unió, ja que es nega a ratificar algunes de les seves parts. En aquest sentit, Europa no és capaç de facilitar un canvi cap al reconeixement del català com a llengua oficial. La situació està bloquejada. En el costat positiu, Europa ajuda indirectament a l'eliminació de les fronteres entre els Estats. D'acord amb aquest canvi, la Unió Europea ofereix suport financer als intercanvis entre les comunitats que es troben a la frontera entre els Estats. També el fet que la gent pugui treballar en qualsevol Estat de la Unió sense autorització formal és molt important. La migració laboral d'aquest tipus augmenta la comunicació entre persones de diferents estats. Obliga el desenvolupament del multilingüisme es vulgui o no. Això és important, però no inevitable. La dinàmica actual hi ajuda, però si no hi ha mesures adoptades per fomentar el fenomen, s'extingirà. És un bon instrument, però no en si mateix. Si els alcaldes d'ambdós costats de la frontera s'uneixen per crear projectes conjunts, com alguns d'ells han expressat, seria molt important. Quan aquests intercanvis es proposen, tot i que alguns alcaldes del nord tenen dificultats per parlar català, vindran perquè volen participar en aquests projectes transfronterers. Aquests intercanvis funcionen molt bé per consolidar les relacions transfrontereres. Això és típic del tipus d'evolució que Europa és capaç de provocar. Europa organitza i paga per un programa conegut com "INTEREG" –que significa Planificació Inter-Regional. L'INTEREG és un projecte europeu que dona els diners específicament per a les activitats transfrontereres. Al monestir de Sant Miquel de Cuixà, a prop de Prades, per exemple, la Unió Europea li va donar un milió dos-cents mil euros. L'INTEREG, però, no finança projectes de caràcter cultural o educatiu, com l'UCE o els intercanvis acadèmics. Però dona suport a la cultura catalana. L'INTEREG té, per exemple, les discussions subvencionades sobre el medi ambient a la regió del Canigó, que es troba entre el Principat i la Catalunya Nord. Aquests intercanvis tenen lloc de vegades en català i de vegades no, tot i que el català es prefereix, ja que els participants són de zones catalanoparlants i d'Occitània. Aquests projectes sovint produeixen canvis reals en els punts de vista dels participants.

Entrevistat 4. Home, a l'inici de la cinquantena, és administrador d'una de les *Bressoles*, les escoles privades catalanes de la Catalunya Nord. L'entrevista es féu en anglès, per petició de l'entrevistat, l'any 2000 a la *Bressola* de Prades.

[Hi ha cap raó per la qual desitgen romandre com un grup d'escoles privades, abans d'esdevenir una part del sistema educatiu públic?] Sí, no volem ser escoles estatals, perquè d'aquesta manera no pots tenir una escola veritablement catalana. [Ens pot dir la diferència entre les *Bressoles* i les escoles *Arrels*?] Hi ha diferències entre les antigues escoles i les noves. Al passat, tant les *Arrels* com les *Bressoles* eren escoles antigues, i ara aquesta *Bressola* és a la categoria de noves escoles. L'objectiu a les noves

escoles no és només ensenyar en català, sinó crear bones condicions per a que els i les estudiants puguin parlar i jugar normalment en la llengua. Això no passa a la Bressola de Perpinyà, i tampoc no és cert per a les Arrels. Per mi hi ha una diferència entre aquests dos sistemes. [Però fins i tot a Catalunya els escolars sovint juguen en castellà, més que en català, no?] Això és perquè el cinquanta per cent de la població escolar del Principat vénen d'Espanya. Un castellanoparlant a Barcelona pot parlar el castellà sense problema, gràcies al percentatge de castellans que hi viuen. [Els infants d'aquesta escola porten el català cap a casa, igual que el parlen plenament aquí?] Depèn. Fem el millor per encoratjar-ho, però no podem controlar res a fora. Una cosa que sí que ajuda, tanmateix, és que hem tingut televisió en català aquí des de 1993. Per tant els infants, si els seus pares ho permeten, poden veure la TV catalana a casa i això és molt important per a ells. [Com rebeu TV3, aquí? No està contra la llei?] Vam haver-ho de fer il·legalment pel que fa a la llei francesa, però pel que fa a Europa, és legal. Quan ens convocaren a aparèixer a la *Prefecture* per dir-nos que aquí TV3 és il·legal, vam respondre que per Europa és legal, i que si presentes càrrecs contra nostra, perdràs. Aquesta és una qüestió de la llei europea contra la llei francesa, i nosaltres respectem la llei europea. Després d'això, no ens han molestat més. També hi ha una ràdio catalana, aquí. Al començament estava vinculada a una de les ràdios escolars de les Arrels. Aquesta emissora és legal perquè és originada a França, mentre que TV3 s'origina al Principat.

[Per què els pares envien els seus fills i filles a les Bressoles?] Hi ha moltes raons per aquesta elecció, i potser això és pel què tenim tanta demanda de places. Aquest és el nostre millor any escolar fins ara, pel que fa al nombre d'estudiants, però també és el nostre pitjor any perquè no hem tingut realment prou espai per als nous alumnes. A Perpinyà tingueren el mateix problema i van haver de començar el curs en una carpa. A les sis Bressoles que existeixen avui dia tenim quatre-cents alumnes. [En escriure aquestes línies hi ha vuit escoles d'aquest tipus ubicades en diferents parts del departament.] La pluralitat dels pares realment volen català, però constitueixen menys del cinquanta per cent del total, si es compara això amb totes les altres motivacions agrupades. Alguns pares envien els seus fills perquè puguin aprendre un altre idioma indistintament de quin sigui. Alguns vénen perquè aproven els nostres mètodes educatius. Les escoles franceses tenen excel·lents mètodes pedagògics *en la teoria*, però els ignoren en la pràctica, mentre que aquí se segueix la millor d'aquestes idees. El problema és que és impossible canviar res en el sistema francès. Els sindicats tendeixen a bloquejar totes les innovacions, incloses les suggerides pel Ministre d'Educació. L'educació francesa és el segon negoci més gran del món en relació amb el nombre de persones que contracta. Quan un ministre suggereix quelcom nou amb el que estem d'acord, immediatament ho adoptem com a pràctica. I de vegades fem les coses innovadores, fins i tot abans que siguin considerades pel Govern francès. Quan es tracta de l'ensenyament de les llengües regionals ha de consultar el llibre de Jacques Lang [un exministre d'Educació durant el govern socialista de François Mitterrand], en el

qual dóna suport a l'ensenyament de les llengües regionals en el sistema escolar francès, però això és només un exemple del que estic parlant. Una altra cosa que ens distingeix d'altres escoles franceses, tant públiques com privades, és que som completament seculars. Gairebé totes les altres escoles privades a França són de naturalesa religiosa. Conseqüentment, molts pares que volen que els seus fills siguin educats en una escola laica privada, envien als seus fills aquí.

[Com es financen les Bressoles?] En primer lloc tenim una escala mòbil de matrícula. Algunes famílies no paguen res. Les persones amb diferents salaris paguen diferents quantitats, depenent de quant guanyin. Pel que fa al suport de l'Estat, cadascuna de les nostres escoles té una relació diferent amb els organismes locals de govern. Aquí, i a Perpinyà, tenim els mateixos drets que qualsevol escola francesa. Els municipis donen suport a determinats aspectes de la nostra tasca. A la nostra escola, paguem el lloguer a l'ajuntament de la ciutat que és el propietari del nostre edifici. D'altra banda, no ajuden a cobrir els costos dels llibres per als nostres estudiants. En canvi, ens donen una certa suma per cada infant a l'escola que sigui de la zona. Això cobreix prop del cinquanta per cent de la nostra població escolar actual. Gairebé no obtenim res del departament, però el govern regional sí que proporciona un suport addicional. [Així que els pares han de pagar la diferència?] Fins a cert punt, però això no seria suficient. Tractem de diversificar les nostres fonts d'ingressos. S'obté una mica d'ajuda del govern de Catalunya, i una mica del de les Illes Balears. En aquest darrer any, però, l'antic govern de les Illes no ens va donar cap ajut. Hi ha cent cinquanta municipis al Principat que ens proporcionen ajuts. Aquí, al nord, rebem el recolzament de només deu comunitats. A més, després que una escola privada hagi existit durant cinc anys, el govern central de París està obligat a contribuir als salaris dels mestres de l'escola a temps complert.

[Està d'acord amb la idea comuna que la Catalunya Nord és una entitat que no pot sobreviure sense el suport financer i moral actiu del sud?] Crec que si talles el braç d'algú, aquesta persona pot viure sense el seu braç. I, des de la fundació de la Comunitat Europea i l'ingrés d'Espanya, s'ha vist una diferència en la manera com el Govern espanyol considera la cultura catalana aquí. A més, des del principi, la Comunitat Europea ens donà certa ajuda financera. Recentment, però, aquest tipus de pagament va ser qüestionat per un diputat d'Anglaterra al Parlament Europeu. Afirmà que el suport a les llengües minoritàries era il·legal sota la llei europea i el suport va ser retirat. Tenim l'esperança que, quan Europa faci una votació formal sobre aquest tema en un futur proper, aquest suport serà restaurat. [Què era el que Europa pagava?] Pagava el cinquanta per cent del cost de transport a l'escola per als nens que ho necessiten i, a més, els costos de transport per a les visites entre els pobles. Ara les famílies han de pagar per això. Les famílies més pobres, però, no es poden permetre el luxe d'abonar aquest servei. Això és lamentable, perquè estem convençuts que és important per als nens a les nostres escoles conèixer nens de les escoles al sud, en el seu context d'origen. En vista d'això, estem obrint una nova escola a La Guingueta

[una vila fronterera important, coneguda amb el nom de Bourg-Madame en francès] el proper any. Jo crec que aquesta branca serà una escola europea real, ja que es tindran nens i nenes d'ambdós costats de la frontera.

[Algun dels pares que envien els seus fills aquí són activistes catalans?. Alguns d'ells donen suport a l'autonomia local per a la Catalunya Nord?] Dels vuitanta-sis alumnes en aquesta escola, només dues parelles de pares estan políticament compromeses. Però crec que la política està canviant a França. Crec que el nostre èxit no és només un signe de renaixement de la cultura catalana al nord, sinó que també és un símptoma d'una profunda crisi a França. No crec que França pugui sobreviure en la seva forma actual, sota l'estructura en evolució de la Unió Europea, perquè és l'únic país d'Europa que és tan altament centralitzat.

151

[Què fan els nens, pel que fa al català, en arribar a onze anys d'edat i van a l'escola secundària i la preparatòria?] En aquesta vila, les autoritats han començat el que diuen que és un programa bilingüe a les escoles secundàries. Al nostre parer, no és realment bilingüe, però és millor que res. Tanmateix, els nostres alumnes estaran farts de programes d'aquesta mena, perquè ja saben el català que els oferiran, i el que realment voldrien és seguir millorant-lo. Ara ens han dit que els infants que vénen d'escoles bilingües i de les Bressoles seran posats en una classe diferent, més avançada. Esperem que aquest sigui el cas. [Com es prepara als mestres? Quins títols tenen?] Tenim dos mètodes de preparació i aquesta és una altra raó per la qual preferim romandre independents i privats. Pel nostre compte hem creat una escola normal a Béziers que s'especialitza en llengües regionals (occità, català, basc, alsacià), així com la preparació habitual per a l'ensenyament a les escoles primàries. Aquesta institució és privada, però quan els seus graduats ensenyen a les nostres escoles se'ls paga el mateix salari i tenen els mateixos títols que els mestres que tenen el diploma d'Estat. L'escola és la nostra UFM. [Universitat especial per a l'educació de mestres de primària i secundària]. Aquesta escola ha estat funcionant des de 1996. A la nostra escola tenim tres mestres que són titulats d'aquest centre. També tenim alguns mestres que van ser capacitats al Principat. Per desgràcia, els seus títols no tenen el mateix pes que els obtinguts a França i, per tant, en la majoria dels casos perceben salaris més baixos que els nostres mestres capacitats a França; a més, no poden ser considerats per a la tinença de la plaça. Tenen la condició de docents temporals. Els protegim el millor que podem, perquè no volem perdre'ls. Tot i que els paguem els mateixos salaris que als mestres regulars, no reben cap fons per a la seva jubilació. Per tant, en termes reals guanyen al voltant d'una quarta part menys que els que tenen diplomes francesos. En general no hi ha conflictes entre ells i els altres professors, perquè entenen la situació. Preferiríem, per descomptat, corregir aquesta desigualtat, i hem parlat amb el Ministre d'Educació sobre aquest tema, però fins ara no ha estat possible realitzar el canvi. Això és molt trist, perquè realment crec que, a part del llenguatge, la pedagogia que es fa servir en la formació de professors al Principat és millor que en el sistema francès. L'examen de l'ensenyament a França es basa en les habilitats en l'idioma francès i en

matemàtiques. Gairebé no s'hi compta la pedagogia. Els graduats de l'escola francesa comencen a aprendre la pedagogia quan ja estan ensenyant després de la graduació. Al Principat són entrenats per ser mestres d'entrada i després, només després, fan els seus exàmens. Aquesta és una de les raons dels problemes en l'educació francesa en aquests moments. A la nostra pròpia Facultat de Mestres hem afegit un any d'ensenyament obligatori abans que els nostres estudiants facin l'examen. Per aconseguir això es va signar un conveni amb la Universitat de Girona [al Principat] que permet als nostres estudiants estudiar allà durant un any i després entrar a la nostra pròpia Facultat de Mestres. Desafortunadament, no tenim cap estudiant en aquest programa en aquests moments, perquè no tenim diners per sufragar les despeses dels estudiants durant la seva estada a Girona. Vaig parlar amb el Govern català sobre la recerca d'algun tipus de suport per a ells, potser a través de la seva ocupació com a professors de francès. La Generalitat ha expressat interès en ajudar. [S'ensenyen altres llengües, a les Bressoles?] Quan els nens arriben a l'edat de vuit anys els donem sis hores de francès per setmana. En aquest sentit val la pena assenyalar que els estudiants es desenvolupen millor en francès que la mitjana dels estudiants que van a les escoles públiques franceses. Crec que la raó d'aquesta diferència és que, després que un estudiant ha dominat la parla i la lectura del català, és llavors més fàcil d'aprendre a llegir i entendre el francès.

[Quina és la seva opinió de l'UCE?] Crec que és molt important. [Què és el que fa per als interessats en la cultura catalana?] La idea darrere de l'UCE fou pensada per Raymond Maillol, ara president de les Bressoles, però no hi ha cap connexió entre l'UCE i nosaltres. L'UCE fa d'enllaç entre les diferents regions de parla catalana al sud i, en menor grau, amb la Catalunya Nord. Al principi, quan les coses per al català eren tan difícils, era important per al poble de Prades veure tanta gent parlar en català, pensar en català sobre totes les matèries. Era important mostrar a la gent a Prades que és possible parlar català aquí. Ara fa uns deu anys es va produir un conflicte entre la població local i l'UCE, però ara volen que l'UCE es quedi. Quan els directius de l'UCE estaven discutint la possibilitat de canviar la ubicació de l'escola, la gent de Prades va anar a l'alcalde i li va dir que fes el possible per mantenir l'UCE allà. Hi ha pel mig, és clar, raons econòmiques. Més de mil persones són presents durant deu dies a l'estiu per assistir als cursos de l'UCE. Això representa un guany econòmic important per a Prades. També crec que la gent de Prades aprecia el comportament dels estudiants de l'UCE. L'UCE és una forma no violenta d'obrir portes.

[Com descriuria la identitat catalana?] És difícil de dir. Som no violents i, tenint en compte aquest fet, els pobles del món ens han de respectar per haver sobreviscut a tantes agressions al llarg de la nostra història. Hem perdut moltes vegades contra els que volien destruir-nos. Els francesos i els espanyols ens van derrotar el 1714. Espero que en la nova Europa es guanyi el respecte per tots els habitants del continent. Europa és l'esperança per a tots nosaltres.

Entrevistada 5. Dona, mestra de primària jubilada que fa voluntariat a la seva comunitat ensenyant català per adults. Entrevistada en francès a Céret el 2000.

[D'on és, vostè?] Jo vaig néixer a l'altra banda de la frontera, prop de Prats de Molló. Vaig arribar aquí quan era molt jove, però el català és la meua llengua materna. Vaig aprendre francès a l'escola i més tard vaig aprendre espanyol, perquè no es podia triar el català en aquells moments. [Pot explicar-nos una mica de la història que hi ha al darrere del programa d'educació d'adults en català d'aquí?] L'actual escola fou fundada pel senyor --- quan no hi havia programa formal en català. Abans de jubilar-se era professor d'espanyol a l'escola local. Ja en la dècada dels anys cinquanta, al seu departament, se li va permetre oferir als estudiants altres llengües hispàniques, en particular portuguès i català. Jo vaig començar a ensenyar català en el sistema escolar, després de passar l'examen oral requerit l'any 1964. Érem uns quinze que vam fer l'examen. Els professors que ensenyaven català i que van puntuar als exàmens, en aquell moment obtenien un títol de París, Toulouse, o Montpellier. Jo vaig fer el meu examen a Montpellier. S'anomenava "Certificat en Català", i va permetre que ensenyéssim la llengua a l'escola secundària o superior. Quan el cap del departament d'espanyol es va jubilar el 1981, un grup de persones de la nostra ciutat li va preguntar si estaria disposat a ensenyar català als adults. Va estar d'acord a treballar sense sou i l'ajuntament de la ciutat proporcionà un espai per al seu curs de forma gratuïta. Poc després va organitzar també un grup de teatre català, un cop més basat en el voluntariat. Aviat es va adonar que havia assumit més del que podia fer i va buscar un assistent per ajudar amb el curs d'idiomes. Vaig estar d'acord a participar en el programa. [Qui són les persones que aprenen català aquí?] Hi ha una mica de tot. Al principi eren sobretot no catalans que s'havien traslladat aquí des d'altres llocs, però això ha canviat recentment. Quan vaig començar a ensenyar, la majoria dels meus alumnes eren els jubilats d'altres regions de França. Van sentir el català parlat a les botigues i al mercat setmanal, i es lamentaven de no poder entendre'l. Quan no entens un idioma, no saps si els altres parlen malament de tu. Els darrers anys el català ha disminuït i ara es parla principalment els dies de mercat, quan també se senten diverses llengües estrangeres parlades per molts dels jubilats que vénen de més enllà de les fronteres de França. El Vallespir [una part més remota de la Catalunya Nord] és ara la regió d'aquí on es parla més català. A la Cerdanya, el català és molt sovint la llengua parlada pels nadius. Ells no s'adonen que l'estan parlant, és tan natural per a ells. En qualsevol cas, a poc a poc, la gent d'aquesta vila va començar a venir a les classes de català. Molts d'ells eren funcionaris, antics professionals, que es van criar aquí, però que havien emigrat per treballar en alguna altra part de França. Molts d'ells havien estat mestres d'escola primària durant el temps que el català estava prohibit a les seves aules. Altres persones que fan el curs ja parlaven català, però no el sabien llegir ni escriure. Per exemple, jo ara ensenyo a una classe avançada de persones que parlen la llengua fluidament. Un aspecte interessant d'aquesta classe és que els estudiants des-

cobreixen sovint que coneixen les expressions locals que van aprendre de nens, però que no són a la llengua estàndard. Sovint troben aquests descobriments força sorprenents. [Quants estudiants té la seva escola, d'any en any, a totes les classes?] L'any passat en teníem seixanta-quatre en quatre nivells. Ara som tres que ensenyem en aquests diferents nivells, tot això sense cobrar, és clar. La nostra escola té el suport de l'oficina municipal de cultura, que ens atorga fons a través de l'Ajuntament. Això ens permet comprar els subministraments necessaris per als cursos, com ara llibres de text. També tenim una subscripció gratuïta a una publicació per a nens que ens és enviada per la Generalitat. A més, hem creat una biblioteca de préstec. L'alcalde d'aquí és català i molts dels regidors també ho són. Ells ens donen suport voluntariosament, però amb no massa entusiasme. No hi ha conflictes pel català, però la cultura en general no té gaire suport a la regió.

[Aquí és important el turisme? Quina influència té en la cultura catalana?] Els turistes vénen a la recerca d'alguna cosa nova i diferent. No és que els turistes siguin el principal problema. El veritable problema és la gent de fora que s'ha instal·lat de manera permanent, des d'altres regions, i que no té cap interès en la cultura local. Molts d'ells són jubilats que van venir de vacances la primera vegada i després es van comprar residències permanents. Això ha tingut un efecte negatiu important sobre la força de la cultura catalana a la regió. [Com definiria el ser català, aquí?] Per ser català cal sentir-se català. No és una qüestió de ser d'aquí o d'altres llocs. Hi ha veïns que no se senten catalans en absolut. Són sobretot les persones grans que senten els llaços més forts amb la cultura catalana. Els joves es veuen francesos i res més. Quan pregunto als joves si se senten catalans diuen que no. De fet, el cas més probable és que si encara es parla català és perquè molta gent del sud s'ha establert aquí. [Té contactes amb el sud?] No, no gaires, però el grup local de Sardana en té i és una associació molt gran. Però la Sardana ha esdevingut popular tot just recentment. Ens va arribar via el sud. L'actual grup de Sardana té forts llaços amb diversos grups al Principat. Hi ha també puntaires catalanes que vénen al nostre mercat des del sud, a vendre les seves mercaderies. He d'afegir que, durant les festes del poble, els intercanvis amb el sud es produeixen amb freqüència. Per tal d'augmentar el contacte amb les viles al sud de la frontera, els grups dels nostres cursos d'idiomes poden fer excursions al Principat. [Hi ha cap contacte entre la seva associació i altres associacions de l'ensenyament del català?] Sí, n'hi ha. La majoria de les escoles que donen cursos per a adults de català són part d'un grup col·lectiu. Tots nosaltres preparem els estudiants per al certificat internacional en català. També hi ha un Òmnium Cultural a Perpinyà que depèn de l'Òmnium Cultural a Barcelona, tot i que és una associació independent. L'associació de Perpinyà envia gent a ensenyar el català als municipis que no compten amb cap dels seus propis mestres. En aquests casos, els estudiants han de pagar per fer els cursos. [Sap quantes viles i ciutats hi ha que tinguin classes de català?] No, no ho sé, perquè som independents i municipals. Existíem abans que l'Òmnium fos creat. Nosaltres no som l'única escola independent. Molts pares ara estan demanant escoles bilingües

per als seus fills, i alguns d'ells han demanat tenir classes d'adults per poder practicar el català amb els seus fills. Hi ha una escola bilingüe pública a Perpinyà, Prades, i Céret, però són de desenvolupament molt recent. Aquests programes bilingües comencen a les escoles infantils i primàries, fins al sisè grau. L'ensenyament és la meitat en francès i l'altra meitat en català. Aquí a preescolar els nens tenen matins alternats en català i en francès. No hi ha prou places per satisfer la demanda, però pel fet que aquests programes no estan ben finançats. Els pares no necessàriament veuen aquestes escoles en particular com un mitjà d'aprenentatge del català, sinó més aviat que els nens poden estar exposats a una llengua estrangera en una edat primerenca. Aquestes classes només continuen fins l'edat d'onze anys. Després d'aquesta edat, a l'escola secundària, el català ja no s'ensenyava per al mateix nombre d'hores que el francès. En general hi ha un curs específic que s'ofereix en català i, a més, un altre tema que s'ensenyava en català. Aquí, aquest curs sol ser el d'història, perquè el professor d'història també parla català. Els estudiants de secundària poden triar una opció en català i aplicar això al seu títol si aproven l'examen final en totes les matèries. En l'actualitat, en els nostres cursos per a adults també tenim uns quants estrangers. Un és l'alemany i l'altre és l'anglès. Fem servir un mètode anglès existent per a l'ensenyament del català per als nostres estudiants anglesos. No tenim suficients mestres, però.

[Sempre parlava el català quan vostè era jove?] Sí, visitava amb freqüència els meus avis al sud durant les vacances i sempre parlava en català amb ells, perquè no parlaven francès en absolut. Encara tinc contacte amb altres familiars al sud. A més, aquí a casa, parlo català amb el meu marit. Però quan ens vam casar vivíem fora de la zona de parla catalana i per això no el vaig parlar amb els meus fills. Ara ho lamento. La meva germana menor no parlava català pràcticament mai. [El seu marit entra, s'uneix a la conversa i diu que quan ell i els seus germans vivien junts amb els seus avis en una casa gran, tots parlaven català. I continua:] Parlàvem català a taula. Però més endavant, a la nostra pròpia casa, es parlava francès amb els nostres pares. El meu germà parla català pobrament i la meva germana no el parla gens. El català ja no es parla al poble dels meus pares que, amb el temps, s'ha convertit en un suburbi de Perpinyà.

[Tornem a la professora.][Ens pot parlar una mica més sobre els pares que envien els seus fills a les escoles en català? Parlen alguna vegada sobre l'autonomia o la independència de la regió?] Oh, no, no, no! Per descomptat, no només els fills dels catalans van a aquestes escoles. Però no hi ha cap relació entre la política i aquestes escoles. Els catalans d'aquí no són gens com els corsos o els bascos. En general, els catalans són més moderats que els nacionalistes d'altres regions. Potser això és la raó per a la qual ens estem quedant enrere en el bilingüisme, aquí, si ho compares amb altres llocs que tenen les seves pròpies llengües. [Ha estat a l'UCE?] Sí, els meus pares vivien prop de Prades i, per tant, és fàcil per a mi assistir als cursos. [Quina creu que és la seva importància i/o la seva funció?] Fou creada a la regió per tenir un efecte sobre la mentalitat local. No estic segura que això hagi passat, tanmateix. Però l'escola

és molt interessant. Entre altres coses, pots trobar-hi gent de totes bandes on es parla el català. Pel que fa a Prades, l'UCE ajuda l'economia local. Alguna de la gent de Prades, però, es neguiteja per si l'UCE atrau gent amb una idea fixa sobre Catalunya. Aquí no hi ha una comunitat catalana real. [El seu marit llavors intervé.] No és quelcom en què nosaltres pensem, perquè som tots catalans. El nostre fill parla català, però no el fa servir en absolut. [Ella reprèn la conversa.] Els estudiants de les nostres classes tot sovint intenten parlar el català amb la gent de les botigues, però es desanimen perquè són sovint criticats pels seus esforços. Fins i tot, alguna gent els diu que estan aprenent espanyol enlloc de català, o que el parlen molt malament! Però els que realment volen practicar-lo, van al mercat de Figueres, a l'altra banda de la frontera. Allà ningú no els critica, però tendeixen a respondre'ls en francès, perquè tenen accent francès. Quan anem amb les nostres classes d'excursió parlem en català entre nosaltres. Si convidem un ponent, per exemple, a la biblioteca local, li demanem que parli català si pot. Però si hi ha gent al públic que no parla català, sovint demanen que la ponència sigui en francès i, de vegades, així és. [Hi ha gent d'aquí que s'avergonyeix de tenir arrels catalanes?] Ara no, però abans sí, en particular durant l'èxode de la Guerra Civil espanyola. Ara és al contrari. Gent que mai no va voler parlar en català en el passat ara vol parlar-lo. Ha esdevingut l'idioma de la intel·lectualitat.

Ès obvi que els entrevistats de més amunt no pertanyen a l'hegemonia dels actuals habitants de la Catalunya Nord. Ells –juntament amb els seus amics i col·legues de la mateixa corda–, tanmateix, representen la minoria d'intel·lectuals compromesos amb la supervivència de la cultura catalana, un grupuscle que existeix per mantenir i promoure la seva identitat cultural, malgrat l'abassegadora pressió en contra. Alguns es desesperen, nogensmenys romanen combatius. Un dels nostres entrevistats, per exemple, malgrat el seu cinisme, és un partidari vigorós i administrador de l'UCE, i resisteix compromès amb la lluita.

# Capítol Vuit

## Llengua i identitat, entre l'espasa i la paret

En aquest capítol final, examinaré alguns dels problemes sorgits de les demandes per part de catalanistes, per la independència o, com a mínim, per un grau més gran d'autonomia, incloent-hi proteccions més fortes per a la llengua catalana en totes les esferes de la vida pública. També consideraré els perills periòdics amb què es troben els catalans que veuen la seva identitat com quelcom diferent que espanyola, en el context d'un Estat-nació centralista i freqüentment hostil. Per il·lustrar aquests problemes he donat veu a quatre individus, els quals tots són catalanoparlants, cadascun amb un únic punt de vista sobre aquests temes.

157

La primera entrevista es féu amb una reconeguda escriptora de ficció i militant catalana, membre d'ERC, Maria Mercè Roca, que guanyà un escó al Parlament català com a diputada de Girona a les eleccions de 2003. A l'entrevista ella expressa la seva por, pensant que cal enfortir les lleis referents als usos lingüístics a Catalunya, perquè sinó el català està en perill imminent de donar pas al castellà. Ella està a favor de la independència de Catalunya.

La segona entrevista és amb un home nascut i criat fora de Catalunya, parlant nadiu de castellà, que ara parla fluidament el català amb gran plaer. Malgrat que no s'oposa a l'estatus del català com a llengua cooficial al Principat, està en contra de la imposició de la llengua a la vida pública i al sistema escolar. El seu és un cas interessant perquè, a diferència de molts castellans que resideixen a Catalunya i que no senten cap necessitat d'aprendre el català, ell gaudeix parlant-lo amb amics catalans i mai no els imposa el seu castellà.

El tercer interviu és amb Tiblert Stegmann, nascut a Barcelona durant el govern de Franco, de pares alemanys, que ha esdevingut un fort defensor de la llengua catalana i de la separació de Catalunya d'Espanya. És un professor de lingüística a Alemanya i milita per la llengua als dos països dels quals és nadiu.

La darrera entrevista és amb un fort catalanista, un capellà, nadiu de València, que ensenya religió al sistema escolar públic valencià. Ell presenta les seves opinions del problema lingüístic al seu territori i discuteix com estan vinculats a la política local i nacional.

### Les entrevistes

Entrevistada 1. Maria Mercè Roca, nascuda a Portbou. Tant el seu pare com la seva mare són de Catalunya. Roca marxà de casa a l'edat de disset anys, per anar a Girona on fou alumna interna en una escola catòlica.

[Per què escriu en català?] Per raons sentimentals. Em sento catalana i sóc catalana. La meua vida social s'ha basat sempre en la llengua, malgrat tota la meua educació, que fou durant el franquisme, fos en castellà. [Pot escriure en totes dues llengües?] Realment no. Per a mi el castellà és la meua segona llengua. Puc escriure cartes en castellà, però fent-hi molts errors. No em sento realment capaç d'escriure'l apropiadament, almenys pel que fa a textos literaris. El català és l'única llengua en la qual puc expressar les meves idees literàries. Jo no sóc realment bilingüe. [Quina és la seva opinió del bilingüisme a Catalunya?] Crec que el bilingüisme és una solució molt dolenta. Quan dues llengües es parlen al mateix espai, una d'elles sempre obté precedència sobre l'altra. En la situació actual, el castellà està imposant-se sobre el català en moltes àrees de la cultura. Sota l'època de Franco, el castellà era la llengua oficial i moltes activitats es duïen a terme en castellà, però el català es mantenia molt viu. Ara està tenint lloc un canvi, malgrat que el català sigui cooficial i sigui descrit com la nostra "llengua nadiua". Per exemple, la llengua del sistema judicial és essencialment el castellà. Tots els jutges i advocats el fan servir. La llengua dominant a les botigues i als restaurants també és el castellà. Aquí hi ha un problema demogràfic. Catalunya ha estat oberta als immigrants i a l'acceptació de tothom. Per aquesta raó (que no és una cosa dolenta), crea condicions perilloses en les quals no tenim una base per protegir el que és nostre amb lleis, tot de cares a que la gent de fora accepti els nostres drets i responsabilitats. El govern ha acceptat que el bilingüisme existeixi per guanyar vots. Fins i tot a les àrees que són "reservades" per als catalans, el castellà s'hi està introduint. Agafa, per exemple, TV3 que, en principi, és una emissora catalanoparlant. Ara hom es troba amb més i més programes en castellà (amb usuaris d'aquesta llengua que l'utilitzen davant de càmera i no són subtítulats). I de propina hi ha moltes emissores disponibles que són principalment en castellà. TV3 hauria d'ésser exclusivament en català.

Aquest és un problema tant polític com psicològic, vinculat a la pèrdua de prestigi. Molta gent jove que parla castellà no considera el català com una llengua "moderna". En realitat el català és la llengua de la literatura, de la cultura i, en principi, de la universitat. Per una altra banda, la llengua del carrer, de la feina i de l'oci és el castellà. També hi ha molt poques pel·lícules en català. Quan un castellanoparlant nadiu que entén català és present en un grup de catalans, la majoria de la gent canviarà al castellà. Ells renuncien a parlar la seva pròpia llengua (el català). Només una minoria de la gent s'implica en converses bilingües. Aquest és un problema molt seriós. Els que no desitgen abandonar la seva pròpia llengua troben que aquesta és una cosa molt difícil a la qual cenyir-se. Fins i tot les persones que són fortament *catalanistes*, algunes de les quals votarien per la independència, immediatament canvien al castellà quan apareixen a la feina. [Quina és la raó darrera d'això?] És un problema d'inseguretat. Durant molts anys, en el passat, la gent estava convençuda que el català només era una cosa petita. Molts castellanoparlants senten que Catalunya és simplement una part d'Espanya. No els importa si Espanya no defensa els drets de Catalunya. Si el govern cen-

tral realment es preocupés per, o estigués obligat a respectar, el plurilingüisme, podria funcionar, però ells no donen suport a aquests ideals.

[Què passa amb els intel·lectuals catalans?] Molts d'ells tenen bons valors i bones idees, però aquestes han de ser traduïdes a l'acció. També són molt sovint massa disposats a fer concessions. [I vostè com a intel·lectual?] Jo no em considero un intel·lectual. Em veig com una artista. Amb el llenguatge m'invento móns. I en un altre país no seria res més que una escriptora! Però aquí, pel simple fet d'haver de viure com a escriptora que viu en un món de dues llengües, i escriu en català, no sóc gaire honorada pel públic dels que escriuen en castellà. Un autor que escriu exclusivament en català paga un preu alt, perquè els grans mitjans de comunicació són en castellà. [Què pensa dels escriptors catalans que escriuen en castellà?] Hi ha, per descomptat, una qüestió de llibertat, però tanmateix em fa mal. Les novel·les estan escrites en un idioma o un altre, però una llengua també és un fet polític i té un pes polític.

[Per què va decidir dedicar-se a la política?] Mirin, jo estaria molt més tranquil·la quedant-me a casa i escrivint. No obstant això, hi ha coses que un no pot abandonar. Els catalans necessiten ajuda per protegir la seva cultura. El català és una llengua que no té un Estat amb poder darrere. La societat aquí és cada vegada més i més castellana. Això m'afecta en cos i ànima. [Per a vostè, la llengua està en perill?] Sí, sí, sí. El Punt recentment va publicar un article que demostra clarament que, en tan sols una mica de temps, l'idioma s'ha reduït. Hi ha moltes persones que vénen aquí des de l'exterior i s'adapten molt poc a la cultura catalana. [Els seus fills no aprenen català a l'escola?] I tant, però fora de l'escola parlen castellà entre ells. A més, hi ha un problema en l'educació superior. Moltes universitats no tenen suficients alumnes per al nombre de cursos que ofereixen. Per exemple, la Filologia Catalana es dona en molts llocs, però pocs estudiants la fan. També hi ha el fet que un professor universitari pot triar per ensenyar en català o en castellà. En general, en una classe de, diguem, trenta alumnes, encara que només un d'ells demani el castellà, el curs serà impartit en castellà. Alguns professors es neguen a cedir a l'únic estudiant i insisteixen amb l'ensenyament en català, però la majoria d'ells accepta el canvi.

[Girona ens sembla una ciutat molt catalana. Està d'acord amb el nostre judici?] Sí, aquest és el cas. A Girona, fins i tot el carrer és molt català. Barcelona, per contra, és totalment diferent. Hi ha moltes persones que mostren agressivitat envers el fet de ser espanyol, i això és perquè allí ser i viure en català és més difícil. [Què passa amb els cambriers i treballadors de les botigues d'aquí?] La situació és variada, però n'hi ha molts que parlen català.

[Què li sembla el nou president del Futbol Club Barcelona i el seu programa d'idiomes?] Amb el nou president, els membres de l'equip es veuran obligats a entendre el català. Crec que això és molt important, ja que en tots els països del món els estrangers que volen guanyar-se la vida han d'entendre i parlar l'idioma local. A tot això, les noves regles per a l'equip proporcionen un mètode per a que els estrangers que s'incorporen a l'equip s'integrin en la cultura catalana. I no és una cosa difícil d'imposar.

La simple pertinença a l'equip també és un mètode d'integració. Un altre fet positiu recent és el creixement d'ERC a Catalunya. El partit en el govern fins ara, CIU, no ha empès prou com per fer complir els seus programes catalanistes. Una cosa que encara falta aquí és el suport financer de fundacions amb la complicitat dels empresaris que podrien proporcionar els fons per a la lluita. Després de tot, ells fan els seus diners aquí i podrien tornar-ne alguns contribuint a la cultura catalana.

[Hi ha altres escriptors que estiguin interessats en donar suport al *catalanisme*?] No gaires que participin a l'esfera pública, però n'hi ha que fan d'assessors en alguns aspectes del govern. També hi ha escriptors que publiquen articles crítics als diaris. Cada dia aquests periodistes es queixen de la situació actual. Ells ajuden als lectors a mantenir la seva autoestima davant l'hostilitat i les actituds negatives dels castellans, tants castellans que viuen entre nosaltres.

Entrevistat 2. Exfuncionari jubilat que va passar una bona part de la seva vida professional treballant al Principat com a representant del govern nacional espanyol. Ara retirat, continua vivint a Catalunya. Malgrat que parla un català excel·lent, així com altres diverses llengües, segueix essent un nacionalista espanyol (ell diu que no). Enregistrada a Girona, el setembre del 2003.

[Com aprendre a parlar català?] Va ser molt fàcil. M'encanten els idiomes. El vaig aprendre parlant amb la gent. Durant molts anys he viscut amb una família catalana i la llengua de la família era exclusivament el català. A la feina havia de parlar castellà, ja que la majoria dels meus col·legues eren d'altres parts d'Espanya. D'altra banda, després del treball em barrejava amb la població local i, conversant amb ells en català, la llengua no va trigar a arribar. Ara sempre parlo català amb els meus amics catalans. Tanmateix, encara em sento espanyol, encara que jo no sóc nacionalista. M'encanta aprendre idiomes i si tingués l'oportunitat d'aprendre el xinès també ho faria. [Què en pensa, dels catalans?] Són massa tancats i massa nacionalistes. Crec que la idea de la independència de Catalunya és una estupidesa, ja que costarà massa. En realitat és un clixé. Què passarà si tenen la seva independència? No és possible. I per què preocupar-se, si amb un passaport espanyol pot anar arreu? A més, Catalunya obté una gran quantitat d'ajuda financera del govern central. [Però no és cert que els catalans donen molt més en impostos a Espanya del que se'ls retorna, i que en cap cas reben tanta ajuda de Madrid com d'altres regions?] És possible, però jo realment no sé res d'això. Crec que les autonomies a Espanya tenen un munt de privilegis. Girona, per exemple, té el més alt nivell de vida de tota Espanya. La gent de les Illes Balears tenen una molt bona qualitat de vida. Crec que aquestes queixes són exagerades. [Vostè no té amics que siguin *catalanistes*?] Ah, no, jo no. Sí, n'hi ha un. Ell realment se sent "Català, Català". Suposo que vol un passaport català i s'avergonyeix de portar-ne un d'espanyol. No és una persona a qui li agradi el diàleg amb altres sobre les seves creences. [Creu que el català pot sobreviure?] I tant! Veient la manera de defensar-lo dels

catalans, no veig cap raó per dubtar que continuarà essent parlat. Sempre es conservarà a casa de la gent. Després de tot, Franco en prohibí l'ús en públic i va continuar de totes maneres. [Sí, però quan hi ha un enemic un està més motivat per conservar les coses de la seva pròpia cultura, no creu?] Això és cert, però aquí és l'idioma oficial del sistema escolar. Això provoca una situació injusta per a les famílies castellanes que viuen aquí. Per exemple, quan els de fora han de posar els seus fills a l'escola, els nens hi sortiran perdent perquè no parlen l'idioma. I això no és pas una situació rara. Molta gent ve a Catalunya des d'altres bandes, els funcionaris, per exemple. Jo crec que les classes han de ser en castellà per a tothom a tot Espanya, i després els nens que vulguin poden aprendre la llengua local com una matèria optativa. Hi ha gent que ve d'Andalusia i no sap una paraula de català. Per què els seus fills han de fer classes de matemàtiques en català, quan se'ls hauria d'ensenyar en castellà? El mateix succeeix amb la geografia o la història, o amb qualsevol altra assignatura fora de les classes de llengües. Les llengües no s'haurien d'imposar a la gent, sinó que la gent n'hauria d'aprendre tantes com pogués.

Entrevistat 3. Tilbert Stegmann, professor de Filologia a la J.W. Goethe University a Frankfurt. Nasqué a Barcelona durant el règim franquista. És l'autor del llibre *Catalunya vista per un alemany*. Enregistrada a l'UCE el 2002.

[Per què està tan interessat en la llengua i la cultura catalanes?] Hi ha una raó biològica. Jo vaig néixer a Barcelona durant el període franquista. El meu pare era director del Col·legi Alemany d'allà. Al llarg de la meva infantesa jo vaig ser víctima de la propaganda de Franco. De resultes, ni la llengua ni la cultura catalanes existien per a mi. Ningú no em parlava en català quan era jove. No fou fins molts anys més tard que vaig anar a la universitat i em vaig adonar que hi havia una altra llengua a Catalunya, diferent de la que jo sabia (el castellà). I no fou fins al final de la meva vintena que vaig començar a aprendre el català. Treballava en el meu doctorat a Hamburg i havia d'anar a Catalunya a fer recerca per a la meva tesi. Llavors, un cop tornat a Hamburg, vaig descobrir una jove coestudiant que no parlava el català, tot i que ella i la seva família també vivien a Catalunya. Per això vam decidir ajudar-nos mútuament a recuperar la "nostra" llengua catalana, i aviat vam començar a fer-la servir exclusivament quan conversàvem. La meva altra motivació per l'aprenentatge de la llengua era el xoc que vaig sentir en assabentar-me que un dictador podia prohibir una llengua de manera que m'hagués estat ocultada durant aquells deu anys que havia viscut a Barcelona. I també vaig aprendre que els alemanys en general no en tenen ni idea de la diferència cultural entre Catalunya i la resta d'Espanya. Conseqüentment, em vaig trobar obligat a esdevenir l'"ambaixador" de la cultura catalana a Alemanya.

He tingut moltes oportunitats de conèixer alemanys amb cultura catalana. Per exemple, el 1978, vaig convèncer el Senat de Berlín de donar els diners que es reservaven per als cursos internacionals d'estiu, que tenien a veure amb la cultura, per finan-

çar un programa de tres setmanes per presentar Catalunya al públic, amb un festival de cultura catalana. Per alguna mena de miracle se'm va donar un quart de milió de marcs per donar suport a aquesta iniciativa i, a més, aproximadament la mateixa quantitat fou donada per a Catalunya. El senat de Berlín també posà a disposició tota la infraestructura de la Berlín Festspiele per organitzar tot el programa, que consistia en un centenar d'activitats diferents. Encara se'n parla, del festival, a nivell llegendari! Mai cap altra vegada hi ha hagut una presentació de la cultura catalana d'aquestes dimensions a cap altre lloc del món fora de Catalunya. Tots els escriptors de primera línia vingueren a participar, així com tots els grans líders polítics, lingüistes, etc. Fou una gran oportunitat per a mi, una oportunitat per aconseguir conèixer tota aquesta gent. Joan Fuster [una important figura valenciana de la catalanitat], per exemple, que era conegut per no sortir mai del seu poble a València, va venir quan el ministre de cultura català, Max Cahner, va prometre acompanyar-lo personalment.

L'essència del festival fou enfocar-lo al públic general alemany, més que no pas a un petit grup d'experts. [Quina fou la reacció dels autors catalans que hi participaren?] Recordo Joan Brossa [un famós artista visual català], que era un gran admirador de Wagner, venint a l'òpera amb mi. Montserrat Roig [una coneguda escriptora de novel·les en català, i autora d'un important llibre sobre els presoners catalans a Alemanya durant el període de Hitler] oferí una conferència pública a la Biblioteca de Berlín sobre el tema de l'exterminació de catalans als camps nazis. Fou una experiència molt emocionant. També cal fer notar que, almenys parcialment i com a resultat del festival, ara hi ha trenta-cinc universitats alemanyes que tenen cursos en català. Això encaixa, tanmateix, amb l'interès lingüístic en llengües romàniques que ha existit tradicionalment a Alemanya.

[És optimista o pessimista sobre el futur de la llengua i la cultura catalanes?] Sóc optimista per naturalesa. En tant que la cultura catalana existeixi seguiré treballant per a ella. Però, per fer-ho, un ha de tenir una visió objectiva sobre les dificultats existents. N'hi ha moltes, en l'actualitat. Amb Aznar [president d'Espanya en el moment de l'entrevista], les coses han anat molt a pitjor. Jordi Pujol [president de la Generalitat en el moment de l'entrevista] em va fer arribar una còpia d'una conferència recent que va donar. El tema era "Coses bones i coses dolentes sobre la política". Va subratllar que els polítics són mal vistos per la majoria de la gent que no aprecia l'autocensura que ells han d'aplicar-se. Però, si diuen el què realment pensen, les poques portes obertes que quedin per a ells es tancaran. Pujol va aclarir que quan ell es comunica amb el President Aznar no pot expressar plenament les seves opinions.

[És conscient que quan els escolars de primària a Catalunya es troben al pati per a l'esbarjo, canvien i parlen en castellà?] Sí, això passa tot sovint, malgrat que tots parlen bé el català. Típicament, quan deixen el context escolar canvien al castellà. Aquest és un problema molt seriós. Hem de fer que el català sigui més "fashion" per als joves. La veritat és que tot i que el català és necessari per tenir èxit professional, per exemple, no és vist com la llengua de les discoteques o d'altres activitats de lleure.

[Què en pensa de l'UCE?] És meravellosa! Els valencians vénen a recarregar la seva connexió amb la llengua i la cultura catalanes. Té una funció important intragrupal i és una realitat necessària. Dóna suport a l'orgull dels participants sobre la seva cultura catalana.

[Quina és la seva opinió sobre Catalunya en el context d'Europa? És positiva o negativa?] Hi ha diferents perspectives. La més realista és que, donat el fet que les mans dels catalans estan lligades per la Constitució Espanyola, tenen poc marge per aconseguir els seus objectius a Europa. Els optimistes veuen Europa com una esperança, però si la dreta és al poder, hi haurà molt poques ocasions per fer alguna cosa més que no sigui gastar una gran quantitat d'energia. Cal guanyar tant com sigui possible desota aquestes circumstàncies. Si els socialistes guanyen les properes eleccions, no sé si per llavors hauran arribat a entendre les lliçons del passat, que demostren que més llibertat per als catalans és bona per a tots els espanyols. Jurídicament, el govern central té el dret d'aturar l'avenç envers una major llibertat, però moralment està obligat a respectar-lo. Malauradament Catalunya ha d'obtenir permís de l'Estat per fer canvis en el seu estatut. Aquests canvis primer hauran de passar per un referèndum a Catalunya, però, fins i tot en aquest cas, si és declarat inconstitucional pel Tribunal Suprem espanyol, la demanda pot ser rebutjada<sup>22</sup>. La majoria dels espanyols són centralistes. El meu optimisme realista em diu que els catalans hauran de fer molta pressió sobre el govern central per fer-li acceptar el punt de vista català. Si ERC doblés el nombre de vots, diguéssim al vint per cent de l'electorat, la burgesia catalana i els partits nacionalistes, amb l'ajut d'ERC podrien ser capaços d'aconseguir alguna cosa.

[Creu que, en el context d'Europa, Catalunya pot tenir un rol important?] La paciència serà necessària en els propers anys, durant els quals la flama de Catalunya ha de continuar cremant entre la majoria catalana, o pel contrari Catalunya és morta. Però hi ha molt poc entusiasme entre la gent. La majoria pensen que Catalunya està en una molt bona posició amb la seva educació, el seu Parlament, els seus centres urbans, la seva televisió, malgrat que l'última, per exemple, hauria de ser molt més catalana del que és. Josep Lluís Carod-Rovira [president d'ERC], un amic meu, és molt intel·ligent políticament, però el seu partit necessita guanyar més escons. Han de convèncer els catalans mitjans que la seva acomodació a la situació actual no ajuda prou pel progrés. Els catalans han de lluitar molt per la seva identitat, i la seva personalitat cultural, i s'han d'adonar que, si ho fan, no els passarà res de dolent. Al contrari, encara temen que si actuen, l'Exèrcit Espanyol els serà enviat.

[La gent realment està espantada?] No és que estiguin espantats. Més aviat segueixen agafant-se als seus antics hàbits, costums que inhibeixen l'acció. No volen com-

---

22. N.T.: Catalunya té un nou Estatut d'Autonomia, aprovat l'any 2006 després d'un referèndum i després d'haver passat per acords amb el govern central espanyol, i per diversos recursos presentats pel Partit Popular, el Defensor del Poble espanyol, i diverses altres comunitats autònomes, al Tribunal Constitucional espanyol.

plicar-se la vida. Els catalans són ben educats, bona gent de negocis, i saben com comunicar-se amb tothom. Aquest és un factor positiu que els dona certs avantatges, però també desavantatges. Temo que s'acomoden massa. Haurien de ser menys així en aquelles àrees que millorarien la seva situació. Si els catalans només parlessin català en públic, per exemple, ajudaria a la situació, ja que donaria més consciència del fet que són diferents de la resta d'Espanya. Però em temo que serà només una petita minoria de l'elit, la que potser portarà lentament els catalans endavant en el context d'Europa, esperem que cap a una separació pacífica d'Espanya. Els catalans han fet un gran progrés tot ensenyant als immigrants a parlar la llengua catalana, però això no vol dir que aquests el parlin en la seva pràctica diària. L'UCE serveix per crear l'elit de la qual estic parlant, però encara és massa petita. Pasqual Maragall [que després fou president de Catalunya entre els anys 2003 i 2006] és en certa manera catalanista, però es preocupa massa de Madrid i de l'opinió del Partit Socialista Espanyol [el PSOE].

[Creu que la independència és possible per a Catalunya?] Sí, amb tot el que he dit, Catalunya pot assolir la independència igual que Estònia i els altres estats bàltics. Però la situació legal i constitucional ho fa molt difícil. És una tasca força pesada i necessita una paciència immensa, així com perseverança per dir als espanyols: som demòcrates madurs i convençuts, però no som espanyols. Un s'ha d'acostumar a sentir-ho cada dia! És una qüestió de drets democràtics.

Entrevistat 4. Un capellà que ensenya religió en català al sistema escolar públic valencià. Enregistrada a l'UCE el 2002.

[Al País Valencià, el català s'ensenya a les escoles públiques?] Imparteixo els meus cursos en català, encara que també l'ensenyo com a llengua. Les meves classes són de religió, en particular sobre el catolicisme. Tinc alguns col·legues que també ensenyen en la llengua. En principi hi ha altres cursos en català que impliquen una immersió total. [En aquest punt comença a anomenar la llengua "valencià", però, com veurem més endavant, ell usa la paraula alternativament amb la paraula "català" per descriure-la.] Tot i que el valencià és la meua primera llengua, vaig haver d'aprendre a escriure-la de gran, ja que era prohibida oficialment per Franco. [Parlava català, a casa?] Per descomptat, era l'idioma de tot el poble. No va ser fins a la dècada dels vuitanta que la llengua va ser reconeguda com a cooficial per la Generalitat Valenciana. Ara, a les grans ciutats la llengua s'està perdent a causa de la gran quantitat d'immigració. També s'està considerant la llengua dels camperols i, per tant, sovint és menyspreada, especialment a les zones urbanes. No obstant això, tot i la repressió, la llengua va sobreviure al règim de Franco. [Els cursos de valencià són obligatoris a les escoles?] La llei diu que, en el moment en què es graduen de l'escola secundària, els nens se suposa que han de dominar el valencià i el castellà. No obstant això, encara que existeix una demanda considerable de la llengua, sovint no és en oferta per la manca de

mestres. Molts professors del sistema escolar públic són de fora del País Valencià i no saben l'idioma. Ara que el PP és al poder autonòmic, el govern no fa res per millorar aquesta situació. La llei és clara, però no és respectada. [La gent no denuncia aquesta falta de respecte envers la llei?] Sí, sí, però al govern no sembla importar-li. Fins i tot, quan els pares ho demanen, sovint és impossible trobar a algú per ensenyar la llengua. En realitat hi ha més demanda al País Valencià de la llengua valenciana que no pas del castellà. [No tenim manera de verificar aquesta última declaració.] Dir el contrari és no dir la veritat.

[Quins són els partits en ordre de grandària al País Valencià?] El primer és el PP, després ve el PSOE, llavors ERC, i finalment el Bloc Nacionalista. Però és molt difícil que els partits petits obtinguin representació. Tots els partits estan obligats a guanyar almenys un cinc per cent dels vots a tot el País Valencià si volen representació parlamentària. Això els impedeix ser efectivament elegits.

[A l'Església quina llengua s'utilitza?] Hi ha, això és obvi, parlants nadius del valencià, que són sacerdots, però hi ha una escassetat de clergat en general i les autoritats mai no ens assignen capellans que parlin valencià. Vénen d'altres parts d'Espanya i la missa sempre es diu en castellà, fins i tot a les comunitats en què el català [notin el canvi en l'anomenament de la llengua] és la llengua comuna. Hi ha una gran quantitat d'autoodi pel que fa a la cultura valenciana. Aquest és un problema important. És molt trist. Hi ha moltes persones que són nadius i que han abandonat la llengua dels seus pares.

[Qui són els immigrants que vénen al País Valencià?] En el passat la majoria d'ells eren d'altres parts d'Espanya, i ara molts són d'Amèrica del Sud. Són castellanoparlants i catòlics. Jo treballo per a una associació que ensenya valencià als immigrants. Però els que parlen castellà no hi tenen cap interès. Madrid afavoreix els immigrants d'Amèrica del Sud sobre els que vénen de països de parla no castellana. Jo crec que Madrid ens envia moltes d'aquestes persones com a mitjà per diluir la nostra llengua i cultura. [Després d'explicar per què creu que aquesta pràctica està dissenyada per derrotar el catalanisme a totes les autonomies de parla catalana, segueix:] El País Valencià és llarg, però molt estret. Compta amb una extensa frontera amb Castella. Per tant, hi ha una gran quantitat de contacte entre les dues àrees. Els territoris catalans són com una paella. Pots posar un munt de patates a la part rodona, però el mànec és molt estret. Per això, el govern central ataca el País Valencià, perquè és al mànec, i és molt més vulnerable. Des de Felip V, el govern central ha estat atacant El País Valencià, de cares a debilitar la cultura catalana en el seu lloc més vulnerable. Si cau el País Valencià, el Principat caurà una mica més tard.

Les actuals autoritats del País Valencià mai no han reconegut la integritat de la llengua catalana. Hi ha un problema intern molt gran, perquè moltes persones es neguen a reconèixer què està passant. Quan va morir Franco i la nova Constitució va ser aprovada per Espanya, els nacionalistes espanyols van posar una clàusula a la Constitució que deia que els territoris veïns d'Espanya no podien signar acords per

federar-se. [Hem comprovat això a la Constitució espanyola.] Gairebé al mateix temps, la gent va començar a dir que Tarragona, al nord del País Valencià, és catalanoparlant, però també deien que just al sud, passada la frontera, l'idioma és el valencià. [Hi ha conflictes entre el nord i el sud?] Recentment han començat a aparèixer, però en el passat això no era el cas. Aquí els sentiments negatius sobre els catalans del nord eren impulsats pels tòpics sobre les seves actituds i comportament. [Parla vostè de tot això a les teves classes?] Sí, certament en parlo i ho poso en un context històric.

[Veu l'UCE com una institució important?] Sí, és molt important. Fora, la propaganda contra l'UCE sovint s'hi refereix com si es tractés d'una banda de terroristes, però l'UCE ocupa un lloc important en el foment de la cultura catalana. [Si algú li pregunta quina és la seva identitat, quina és la seva resposta?] Català! I jo tinc un carnet d'identitat català que, per descomptat, no té estatus legal.

166

### **Autoodi en la cultura catalana**

Una queixa expressada durant les nostres entrevistes, per part d'aquells que es consideren *catalanistes*, és que la cultura catalana, en general, està ferida pel sentiment d'autoodi o d'inseguretat expressat de diverses maneres per molts catalans. Aquest és un problema discutit àmpliament al llibre *Autoestima i Països Catalans*, dels següents autors: Quim Gilbert, psicòleg, Josep Murgades i Barceló, filòleg, Bernat Joan i Marí, professor de lingüística i literatura, i Marc-Antoni Adell, inspector d'educació. Tal i com diu Bernat Joan i Marí,

Un catalanoparlant porta un "xip d'ordinador" programat a la seva memòria col·lectiva de tres segles de repressió directa de la seva llengua, i dels milions de vegades que hi ha hagut una reacció negativa al seu ús del català. És possible que prefereixi abandonar l'ús de la llengua –o no fer-la servir cada vegada que és convenient per a ell fer-ho–, o fins i tot arribar a odiar els que l'usen i, finalment, odiar tots els catalanoparlants –fins i tot a si mateix (98).

Aleshores l'autor segueix enumerant un seguit de mecanismes que contribueixen a la inferioritat lingüística. Entre aquests hi ha els següents:

- La llengua és la llengua dels pagesos més que no pas la dels educats.
- La llengua sona malament a l'orella.
- Parlar la llengua en certes circumstàncies és un signe de males maneres (un factor particularment comú entre els catalans quan són en presència de castellanoparlants que parlen o almenys, entenen el català).

Generalitzant a partir d'aquests principis al final del llibre, Bernat Joan i Marí assenyalen que l'autoodi és una eina poderosa per al manteniment d'unes relacions de poder establertes dins dels Estats que tenen comunitats lingüístiques amb un estatus de

minoria. Aquestes idees donen suport a la conclusió que la llengua és un aspecte sòlid de la identitat cultural, és a dir, que atacar-la és atacar la cultura en general. També assenyalava que una llengua pot servir d'eina forta per a la integració dels immigrants estrangers a l'escena cultural local. Això és pel que, precisament, el govern català ha fet de la llengua el principal criteri de la identitat catalana, i ha potenciat programes per ensenyar català a aquells estrangers que desitgen integrar-se.

### **Albert Branchadell i el cas contra la independència de Catalunya**

Ningú no pot acusar Albert Branchadell de sentiments anticatalans. Com s'ha esmentat al capítol cinc, Branchadell és sociolingüista i un dels organitzadors d'una associació que fa pressió per a la inclusió de les tres llengües regionals espanyoles a quatre importants documents estatals: els permisos de conduir, els segells de correus, els carnets d'identitat i els passaports. Tanmateix, al seu llibre *La hipòtesi de la independència*, argumenta en contra de la independència de Catalunya sobre dues bases: la pragmàtica i la moral. La raó pragmàtica citada és que la independència tindria un efecte pervers, tot posant la llengua catalana en perill seriós. Fa notar que aquest no és el cas sota l'autonomia (l'estatus quo actual), ja que el català està protegit per les regulacions de la Comunitat Europea (acceptades pel govern central espanyol) en relació amb les llengües nacionals reconegudes (regionals).

167

La independència, per una altra banda, ens adverteix l'autor, crearia una situació en la qual els castellanoparlants que visquessin a Catalunya podrien demanar la creació d'escoles separades per ensenyar totes les matèries en castellà. Aquest resultat seria un desafiament tant per a la cultura catalana com per a la integració dels castellanoparlants, d'altres regions d'Espanya o de països estrangers castellanoparlants, dins d'aquesta cultura.

Malgrat que la meua opinió és que els seus arguments pragmàtics són de gran pes i han de ser considerats seriosament per aquells catalans que recolzin la independència, considero que el seu argument moral contra la independència (que es discuteix aquí sota) està mancat de profunditat històrica, considerant el nombre de vegades que la cultura catalana ha estat posada en perill per part de Madrid, la més recent durant els anys noranta, quan Aznar i el seu partit prengueren el Parlament espanyol amb una majoria absoluta. (En el seu anterior període de quatre anys, Aznar havia requerit el suport de CIU i dels representants nacionalistes bascos i, per tant, fou forçat a tractar amb suavitat els sentiments nacionalistes.) Fins i tot avui, a les àrees catalanoparlants del País Valencià [i també a les Illes Balears, almenys en el moment d'aquest estudi] les cadenes de televisió pública local han esdevingut altaveus per als partits dominants i han atacat obertament l'estatus del català als seus territoris. Al País Valencià, el govern i els seus "experts" lingüístics han onejat contínuament la bandera segons la qual el valencià és una llengua separada del català, malgrat les opinions contràries de la majoria de lingüistes professionals i figures literàries. Més recentment, *El Temps* portava un article en el seu número del 3 de gener de 2005, afir-

mant que el govern valencià ha creat una gran crisi a l'Acadèmia Lingüística Valenciana, arran de la declaració que emprendria accions legals contra l'Acadèmia si declarava que el català i el valencià eren la mateixa llengua.

Branchadell comença la seva demostració que la independència de Catalunya seria immoral amb l'argument que el català no està en perill al Principat. Per donar suport a aquesta afirmació, cita una sèrie d'estadístiques preses a partir d'una sèrie de qüestionaris –recents i del passat– sobre l'ús i les capacitats lingüístiques dels ciutadans al territori, dades que mostren una millora estadística constant en el coneixement del català per part de la població. Encara que tinc una gran confiança en Branchadell, perquè sé que és un erudit acurat i a més m'he beneficiat personalment dels dos cursos que vaig prendre amb ell a l'UCE, el nostre enfocament és molt diferent. He de confessar que en tant que antropòleg m'és difícil confiar en els resultats de la majoria dels qüestionaris. En general, jo prefereixo fer servir entrevistes llargues i parcialment obertes, fetes només després d'haver desenvolupat una relació social amb els enquestats. L'acostament “d'escopeta” dels qüestionaris els deixa oberts al dubte, perquè els enquestats solen donar respostes que ells creuen que són conformes amb els desitjos dels administradors d'aquests protocols. He d'afegir, a més, que en la nostra experiència de viure durant tres mesos a Barcelona, i de visitar altres grans ciutats del Principat –com Terrassa, Tarragona i Lleida– sentírem molt poc de català parlat als espais comercials, als carrers i als mitjans de transport públic. També estàvem, és cert, impressionats per la freqüència del català a les ciutats més petites de l'interior, com Manresa, Berga, Vic i Olot. L'estudi més recent sobre l'ús del català com a llengua domèstica, portat a terme el 2004, va arribar a una conclusió més negativa. (Aquests resultats també s'extreuen d'un qüestionari, que és objecte de dubte com tots els altres, i que cito pel que valen.) Aquest estudi pretén mostrar que només el cinquanta-u per cent dels enquestats utilitzen habitualment el català en les converses amb els membres de les seves famílies!

Sigui quina sigui la veritat que ragui en les estadístiques relatives a la freqüència de la llengua a Catalunya, el que més em va sorprendre de l'argument de Branchadell és que la independència de Catalunya seria *immoral*. És quan cita el fet que altres països han aconseguit reconèixer i donar cabuda a dues i, en alguns casos, a tres llengües dins els seus territoris. Això és, per descomptat, el cas de Finlàndia, que reconeix el suec a les Illes Aland, tot i que els seus habitants representen només al voltant del deu per cent de la població nacional. Bèlgica, admet la condició de coiguals pel flamenc (holandès), el francès, i en una petita part oriental del país, l'alemany. Suïssa té quatre idiomes oficials: alemany, francès, italià, i el romanx, la llengua retroromànica del país, parlada per una petita minoria de la població. El Canadà reconeix en les llengües oficials el francès i l'anglès, tot i que els francòfons es limiten gairebé exclusivament a les províncies del Quebec i New Brunswick. El lector ha de notar, però, que totes aquestes llengües, amb l'excepció de romanx, totes són llengües oficials parlades d'altres Estats-nació i, en el context de la Unió Europea, són acceptades com a llen-

gües oficials d'aquest cos. Ni el basc, ni el català, ni el gallec, que es defineixen dins d'Espanya com a llengües cooficials amb el castellà, tenen probabilitats de ser mai acceptades per la Unió Europea com a llengües oficials de l'ens. Qualsevol votació sobre les normes relatives a aquest canvi requeriria la majoria absoluta de tots els membres. Fins i tot si el govern espanyol donés suport a la sol·licitud, la seva adopció és un esdeveniment poc probable, ja que segurament seria bloquejada per França.

Per reforçar l'aspecte moral del seu argument, Branchadell cita el polític canadenc Stéphane Dion, que estableix que:

- a) Els moviments secessionistes estan arrelats en dos tipus de percepcions; la *por* inspirada per la unió i la *confiança* inspirada per la successió.
- b) Les secessions són improbables en democràcies ben establides, perquè aquestes dues percepcions és difícil que existeixin simultàniament amb un alt grau d'intensitat (73 a Branchadell, les cursives són a l'original i el text és citat en anglès).

169

Branchadell pensa que cap de les condicions citades per Dion es donen en l'actual situació a Catalunya. Aquest punt és important en el sentit que és improbable que, de fet, Catalunya assoleixi la independència en un futur proper, o que efectivament ho faci mai. Però, en la meua opinió, això és un tema apart. Els moviments a Catalunya que militen per la independència ho fan en el context d'autonomia que s'adhereix a principis democràtics, i que consistentment basa la noció d'identitat nacional en la llengua i en el desig lliurement expressat dels habitants d'ésser membres d'aquest Estat nou. Els nacionalistes catalans han demanat freqüentment referèndums sobre el tema de la independència, per determinar la voluntat de la gent que viu i que està autoritzada a votar-hi. On és la immoralitat d'això?

Tampoc no hi ha evidències que el nacionalisme català estigui en cap sentit basat en el racisme o en cap altre tipus d'argument genètic per a l'assoliment de l'estatus de ciutadania, el qual, per a mi, representaria un nacionalisme moral. Per tant, em sembla que cap partit polític català o grup cultural català hauria d'abandonar el seu desig de separar-se d'Espanya, indiferentment de com sigui d'utòpica aquesta posició en l'actualitat. La qüestió real (a la llum de la història espanyola, antiga i actual) és: ¿El govern espanyol pot donar seguretat permanent i estable, escrita a la seva Constitució, que les regions de l'Estat-nació reconegudes després de la mort de Franco com a autonomies històriques, i que tenen un tractament especial garantit dins l'Estat espanyol, mai no seran amenaçades amb la pèrdua del seu estatus? I els futurs governs espanyols estan preparats per acceptar que certs nous drets, assolits democràticament, seran respectats en el context del que és, essencialment, un sistema federal?

# Apèndix

## El cas de Catalunya

El següent text és extret d'una versió en anglès de la petició a les Nacions Unides reunides a San Francisco el mes d'abril de 1945, en el qual la delegació als EUA del Consell Nacional Català presentà el cas per garantir la independència de Catalunya sota el patrocini de les recentment formades Nacions Unides.

170

Als Estats Units d'Amèrica, al Regne Unit de Gran Bretanya i Irlanda del Nord, a l'URSS i a la República de Xina, patrocinadors de la Conferència de les Nacions Unides sobre organització internacional, a San Francisco:

Com sigui que Catalunya (malgrat la seva present subjecció a Espanya) és una nació ben definida, com ho prova la seva història i les característiques ètniques, el seu idioma propi, la seva literatura i cultura, les seves lleis específiques, els seus costums i les seves tradicions, i sobretot la seva present voluntat i desig de recobrar la seva sobirania nacional;

Com sigui que Catalunya (pel fet de no ésser reconeguda com a nació) no es pot unir a les Nacions Unides ni declarar la guerra a cap potència de l'Eix i així ésser admesa a la Conferència de San Francisco;

Com sigui que Catalunya, pel fet d'estar ocupada per les forces feixistes del general Franco, no pot proclamar el seu estat bel·ligerant *de facto* contra els Nazis ni poden ésser reconeguts oficialment el gran nombre del seus fills que lluiten actualment en els Exèrcits de les Nacions Unides;

Com sigui que Catalunya no pot, en justícia, ésser classificada com a neutral o legalment una aliada, malgrat que és una nació amistosa encara ocupada pel nazi-feixisme;

Com sigui, d'altra banda, que les institucions legals representatives de Catalunya han deixat d'existir (puix que el seu president, Lluís Companys, fou executat per Franco, i el seu Govern democràtic abolit i dispersat);

Per tant, nosaltres, en nom propi, com a membres del Consell Nacional Català (Delegació als Estats Units), en nom de 75.000 catalans organitzats a l'hemisferi americà, i en nom del poble de Catalunya, la veu del qual ara expressem, D E M A N E M als patrocinadors de la Conferència de San Francisco:

Que, ateses les circumstàncies especials i la posició única de Catalunya; atès que Catalunya és una de les poques nacions europees els drets nacionals de les quals no han estat encara reconeguts, CATALUNYA SIGUI CONSIDERADA COM UN CAS ESPECIAL i, atès que no pot estar representada ni efectivament prendre part en les tasques de la Conferència, LI SIGUI PERMÈS DE PRESENTAR I REGISTRAR LA PRESENT APEL·LACIÓ A LES NACIONS UNIDES davant els seus representants a San Francisco.

#### APEL·LACIÓ A LES NACIONS UNIDES DE PART DE CATALUNYA

La situació especial de Catalunya com a nació la priva de poder tenir representants legals i de poder ésser present en aquesta Conferència per participar, amb les Nacions Unides, a traçar la carta de l'organització internacional per a la pau i la seguretat. Però és precisament veient aquesta situació única de Catalunya que hem decidit de presentar el seu cas a la vostra atenció per tal que els drets de 3.000.000 de catalans puguin ésser coneguts per totes les Nacions Unides i puguin ésser tinguts en compte amb justícia en la carta per un nou món. No presentem un problema de fronteres o de reconstrucció política, de recobriment econòmic o de temes semblants que no s'han de resoldre fins després que la situació de la seguretat sigui instaurada. Presentem un cas de llibertat nacional que reclama solució o almenys una consideració, precisament mentre durin les negociacions per sobre seguretat.

Catalunya existí com a nació lliure fins al 1714, que fou finalment incorporada per força a l'Estat espanyol, i constitueix una de les poques nacions d'Europa els drets nacionals de les quals encara no han estat reconeguts. Això fa el cas de Catalunya un problema gairebé obsolet, sobretot perquè la majoria dels problemes de les nacionalitats europees se suposa que foren resolts a Versalles. Però el de Catalunya no hi fou resolt; en acabar la Primera Guerra Mundial les seves llibertats no foren restaurades com les de les altres nacionalitats. És per aquesta raó que presentem aquí el seu problema com un cas especial i com un afer que reclama consideració i solució per tal que la carta que serà redactada per a la nova Europa no constitueixi una vegada més una injustícia per a Catalunya. En certa manera, la tan perllongada captivitat de Catalunya i el retard de l'alliberament són deguts, més que a derrotes militars, a repetides dissorts diplomàtiques experimentades per Catalunya. El 1713, pel Tractat d'Utrecht, després d'una llarga guerra contra el seu opressor espanyol, els drets de Catalunya foren repudiats pels seus propis aliats i sacrificats a la "política de la força" i a qüestions de conveniència. El 1919, a Versalles, malgrat els 18.000 voluntaris catalans aportats als exèrcits aliats, els drets de la nostra infortunada nació foren una vegada més passats per alt. El 1924, a Ginebra, per motiu dels defectes de les clàusules del Pacte de la Lliga i de la presència d'Espanya a la Lliga de Nacions, que feia impossible el vot unànim requerit en aquestes matèries, la Lliga de Nacions no pogué ni tenir en compte les demandes de llibertat de Catalunya. El 1937, a la Conferència de Lió, els drets de Catalunya foren igualment desatesos i, en canvi, per altra banda, fou considerada vàlida la demanda d'Itàlia respecte al "dret d'intervenir a Espanya per evitar la instauració d'una República Catalana independent".

Aquesta indiferència diplomàtica tradicional envers les demandes de Catalunya no hauria d'incloure ningú a creure que el problema català no tingui relació amb el manteniment a Europa d'una pau i una seguretat permanents. La "Qüestió Catalana" ha estat al fons de tot el malestar i de tots els disturbis polítics a la península Ibèrica durant els tres darrers segles, i no hi ha hagut mai a Europa cap força o potència agressiva que no hagi tractat, en un moment o altre, d'especular amb el descontentament català per enfortir o assegurar l'èxit dels seus plans. Com un exemple, esmentarem que, durant el període de

la Revolució francesa, Robespierre personalment, amb vista a guanyar Catalunya per la seva causa, visità Barcelona duent a la seva maleta la «Constitució de Catalunya» ja redactada. Només un quart de segle més tard, Napoleó Bonaparte, per fer un primer pas a la Península, creà de fet un Estat català i intentà establir un Govern català separat del del regne d'Espanya. En temps recents, en la geopolítica dels alemanys envers l'àrea mediterrània, la "Gran Catalunya" (és a dir, l'antic regne català o els actuals territoris de parla catalana: Catalunya, València, la Catalunya francesa i les Balears) era destinada a fer un gran paper contra França i el seu imperi africà, però Catalunya no acceptà el "Nou Ordre" del nazisme. Com a prova final de la importància de Catalunya en l'estabilitat d'Europa, qualsevol estadista ben informat i amb visió reconeixerà que, a menys que el problema nacional de Catalunya sigui resolt satisfactòriament, mai no hi haurà veritable pau i ordre a la península Ibèrica.

Ara que serà redactada la carta definitiva de les nacions del món per a una pau durable, Catalunya no pot deixar passar aquesta oportunitat sense clamar justícia a les Nacions Unides per ser degudament reconeguda, abans que es cometin nous errors irreparables al moment d'aquesta redacció, i la seva llibertat nacional torni a ésser ajornada indefinidament. En apel·lar a vosaltres en demanda de justícia, Catalunya vol declarar plenament les seves aspiracions i l'abast dels seus drets. Seriosament demanem a aquesta Conferència que no cometi el mateix error de la Conferència de la Pau a Versalles, en la qual la demanda de Catalunya fou rebutjada amb l'erroni argument que es tractava d'un simple cas d'autonomia que havia de ser concedida per Espanya, i com a tal era un problema intern, un "conflicte familiar" que s'havia de resoldre dins l'Estat espanyol. Tampoc no podríem permetre que les Nacions Unides jutgessin els drets de Catalunya sobre la mateixa base en què ho féu la Lliga de Nacions, que els classificà com un simple problema d'una minoria dins Espanya. Catalunya és una nació i ha d'ésser reconeguda com a tal abans de poder traçar cap organització regional per a Espanya, per a la Península Ibèrica, per al continent europeu o per al món alliberat.

És innecessari de cansar la vostra atenció detallant les raons històriques, ètniques, lingüístiques i culturals que proven les característiques nacionals de Catalunya; no és necessari tampoc que presentem una llista de les persecucions i opressions de les quals Catalunya ha estat i és víctima. Tampoc no creiem necessari adduir prova de la seva determinació i desig sempre en augment de tornar a viure com una nació lliure. No tenim ni necessitat d'assenyalar que la lluita per la seva llibertat ha estat persistent per segles. El 1640, després del primer atemptat contra les seves llibertats, Catalunya lluità contra Espanya i proclamà la República catalana; el 1714, després que els seus drets nacionals fossin menystinguts a Utrecht, Catalunya continuà la lluita contra Espanya i França, fins i tot després d'haver estat abandonada per les seves aliades (Anglaterra, Àustria, Portugal i Holanda); el 1931, Catalunya liderà a la Península la revolta cívica i democràtica contra la monarquia borbònica, proclamà la República catalana i féu possible la República espanyola; el 1931, Catalunya organitzà un plebiscit nacional en el qual un 98 per cent de la població proclamà la voluntat d'autogovern de Catalunya; el 1934, després que la

República espanyola hagués caigut a mans de les forces reaccionàries feixistes, Catalunya s'aixecà per la democràcia i la llibertat nacional i proclamà l'Estat català com a part d'una Confederació de Nacions Ibèriques; el 1936, en produir-se el cop nazi-feixista de Franco i la Falange, Catalunya esdevingué el baluard de l'antifeixisme i lluità alhora per la seva llibertat nacional.

Hi ha, però, una qüestió que cal que quedi ben clarament establerta, per tal d'acabar amb qualsevol possible mala interpretació. Ens referim a la natura permanent i inalterable del problema català. En altres paraules, els punts bàsics de les aspiracions catalanes no canvien amb l'existència a Espanya d'un règim més o menys liberal, ni tampoc amb un grau major o menor de persecució o d'opressió. Per exemple, les aspiracions de Catalunya són independents de l'existència o la no existència de Franco a Espanya. Catalunya ha estat una nacionalitat oprimida sota la monarquia, sota la República espanyola i sota Franco. L'eliminació de Franco *per si sola* no resol el problema nacional català, així com no quedà resolt amb el simple enderrocament de la monarquia borbònica. Catalunya lluita contra Franco i per l'enderrocament del seu règim feixista amb el mateix esperit que lluita per la destrucció de Hitler i d'Hirohito. Franco és el present tirà de Catalunya, però amb la doble funció de representant del nazi-feixisme i de representant de l'Estat unitari espanyol. L'eliminació de Franco deslliurarà Catalunya del nazi-feixisme, però no la deslliurarà de l'opressió espanyola.

Això ens porta al perill veritable de qualsevol "solució" catalana efectuada a base de la mala interpretació de rutina. Per aquesta raó apel·lem aquí a les Nacions Unides abans que adquireixin qualsevol compromís amb referència a Espanya. Hi ha massa gent que creu erròniament que el cas català és merament un problema espanyol. No ho és. Hi ha una tendència a classificar la qüestió catalana entre els problemes interns d'Espanya. El conflicte entre Catalunya i Espanya, com qualsevol altre problema entre una nacionalitat oprimida i el seu opressor, sempre ha estat un problema de naturalesa internacional. El de Catalunya no és un problema espanyol, sinó un problema europeu. A la taula de la pau de Versalles, els problemes de les altres nacionalitats europees foren resolts en aquests termes.

Classificar la qüestió catalana entre els problemes interns de l'Estat Espanyol és nomenar l'opressor de Catalunya únic jutge i jurat en una causa en què el jutge n'és part. Ni Catalunya ni cap altra nació oprimida no pot esperar justícia del seu propi opressor.

Com la història demostra, ni tan sols una Espanya liberal i democràtica del tipus de la República Espanyola no és capaç de resoldre el problema nacional català. La majoria dels polítics i estadistes de l'exRepública espanyola viuen en l'errònia noció que els principis i les clàusules de la Carta de l'Atlàntic són aplicables a l'Estat espanyol, però no a Catalunya i a les altres nacionalitats incorporades per força dintre l'Estat espanyol.

És per això que Catalunya no pot acceptar la premissa que la seva llibertat nacional sigui identificada i confosa amb el problema de restaurar la democràcia i el règim republicà a Espanya. Al seu degut temps, les Nacions Unides s'hauran d'enfrontar amb el problema espanyol, i Catalunya ajudarà amb tota la seva força a resoldre'l, però la

seva denominació i solució no té relació directa amb el problema de la llibertat nacional de Catalunya.

Que no sigui mal interpretada aquesta declaració. Catalunya està vivament interessada en l'Espanya democràtica. 150.000 joves catalans moriren en la Guerra civil espanyola per eradicar el feixisme d'Espanya i assegurar la subsistència de la democràcia a la Península Ibèrica. Però és com a catalans que el poble de Catalunya vol participar en el benestar del bloc de pobles ibèrics. Els catalans volen que llurs drets de nació siguin reconeguts, per tal que Catalunya, per l'autodeterminació, pugui lliurement unir-se a la reorganització política de la Península. Una vegada lliure i degudament reconeguda com a nació, Catalunya estarà en situació de poder considerar, per exemple, una Confederació d'Estats d'Ibèria, sobre la base de drets iguals i associació voluntària, en la qual els catalans, els bascos, els gallecs, els espanyols i els portuguesos podrien participar.

D'altra banda, estant Catalunya absolutament identificada amb la causa de les Nacions Unides –als exèrcits de les quals molts dels seus fills lluiten en tots els fronts–, declara estar disposada a acceptar els sacrificis que la reorganització d'Europa pugui demanar d'ella, per molt captivada que estigui la seva sobirania i llibertat com a nació.

En resum, Catalunya D E M A N A de les Nacions Unides:

- a) QUE el seu retardat cas d'alliberació nacional sigui, des d'aquest moment, posat a l'ordre del dia com un cas que necessita solució immediata.
- b) QUE la seva reclamació d'autogovern sigui registrada per a solució immediata sota els principis i les clàusules de la Carta de l'Atlàntic, independentment de qualsevol solució política que sigui planejada per a Espanya.
- c) QUE la seva posició dins de l'organització política d'Espanya sigui decidida per Catalunya mateixa, mitjançant de plebiscit dels catalans nacionals, després del reconeixement del seu estatus com a nació.
- d) QUE qualsevol altra desavinença o disputa entre Catalunya i Espanya sigui sotmesa per ésser oïda davant el Consell de les Nacions Unides o la Cort Internacional de Justícia.

En sotmetre aquesta reclamació d'alliberament nacional davant aquesta Conferència i davant l'opinió pública internacional, Catalunya espera justícia de les Nacions Unides (Nova York, 14 d'abril de 1945).

J. CARNER-RIBALTA

J. M. FONTANALS

J. VENTURA SUREDA

Membres de la Delegació als Estats Units del Consell Nacional Català de Londres (Registrats al Departament d'Estat, el 28 de març de 1942).

Potser no és necessari fer notar que aquesta apel·lació fou rebutjada. El lector notará que els problemes plantejats en aquesta petició l'any 1945, malgrat l'establiment de la democràcia a Espanya, persisteixen encara avui. M'agradaria incloure una nota al peu final. L'adreça donada al document presentat a les Nacions Unides és: *Consell Nacional Català*, 239 West 14th Street, New York, NY. Aquesta és actualment l'adreça de *La Nacional*<sup>23</sup>, una organització nacionalista espanyola!

---

23. N.T.: Es tracta d'un famós i antic bar de tapes, que fa difusió de la cultura de tall espanyol.



# Bibliografia

Abley, M. 2003. *Spoken Here: Travels Among Threatened Languages*. Boston i Nova York: Houghton Mifflin Co.

Anderson, B. 1991. *Imagined Communities*. Londres i Nova York: New Left Press.

Barton, S. 1993. *The Roots of the National Question in Spain. The National Question in Europe in Historical Context*. Editat per Makylas Teich i Roy Porter. Cambridge England: Cambridge University Press.

177

Bauraoui, N. 2000. *Garçon Manqué*. París: Stock.

Ben a Céret. 1997. Entrevista publicada pel Museu d'Art Modern de Céret (França).

Branchadell, A. 2001. *La hipotesi de la independència*. Barcelona: Empúries.

Casanova, E. 2003. *Viatge a les entranyes de la llengua: de la riquesa a l'agonia del català*. Lleida: Pagès Editors.

Castellví, J. N.D. «Les Foguerades Patriòtiques: La invenció d'un nou ritual identari» (1906-1907). *Música i Cultura Popular: Caramella*. 68-75.

Conor, W. 1994. *Ethnonationalism: The Quest For Understanding*. Princeton, Nova Jersey: Princeton University Press.

Cardús i Ros, S. 1997. *The Role of Nations in the European Construction*. Traducció anglesa a càrrec de Salvador Cardús.

Derrida, J. 1996. *Monolinguisism of the Other or the Prosthesis of Origin*. 1996. Traducció a càrrec de Patric Mensah. Stanford, California: Stanford University Press.

Di Giacomo, S. M. 1987. «La caseta i l'hortet». *Anthropological Quarterly*. 60, nº 4. 160-66.

Gelner, E. 1983. *Nations and Nationalism*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Gibert. C., Murgades, M., Adell, A., Joan, B. 2003. *Autoestima i Països Catalans*. Barcelona: La Busca Edicions.

Graves, L. 1999. *A Woman Unknown: Voices From a Spanish Life*. Regne Unit: Virago Press.

Hamilton, H. 2003. *The Speckled People*. Londres i Nova York: Fourth Estate.

Hobera, J. R. «Catalan National Identity: The Dialectics of Past and Present». *Critique of Anthropology*. 10, n° 2, 3. 11-28.

Joan i Marí, B. 2003. *Enfocament sociolingüístic. Autoestima i Països Catalans*. Barcelona: La Busca Edicions. 89-107.

178

Lamming, G. 1983. In *The Castle of my Skin*. Ann Arbor, Michigan: Michigan University Press.

Lebovics, H. 1992. *True France*. Nova York: Cornell University Press.

Lluís, J. L. 2002. *Conversa amb el meu gos*. Barcelona: La Magrana.

McRoberts, K. 2001. *Catalonia: Nation Building Without a State*. Oxford, Regne Unit: Oxford University Press.

Mosse, G. 1995. «Nationalism and Racism». *Nations and Nationalism*. 1, part 1: 163-174.

Noyes, D. 2003. *Fire in the Place: Catalan Festival Politics After Franco*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Pla, J. 1997. *Contraban i altres narracions*. Barcelona: Edicions La Butxaca.

Roca, M. M. 1991. *La Casa Gran*. Barcelona: Columna.

Shakespeare, W. *The Tempest*. 1964. Editat per Robert Langbaum. Nova York: Signet Classics, Penguin Books.

Stegmann, Til. 1986, (nova edició 1996). *Catalunya vista per un alemany*. Barcelona: La Campana.

Strubell i Trueta, M. 1984. «Language and Identity in Catalonia». *International Journal of Society and Language*. 87. 91-104.

Terradas, I. 1990. «Catalan Identities». *Critique of Anthropology*. 10, n° 4. 39-50.

Tree, M. 2000. *CAT. Un anglès viatja per Catalunya per veure si existeix*. Barcelona: Columna de Viatge.

## **Bibliografia complementària**

### **Llibres en anglès i francès sobre nacionalisme i història de Catalunya**

Bessiere, B. 1992. *La Culture Espagnole, Les Mutations de l'après-Franquisme (1975-1992)*. París: L'Harmattan.

Conversi, D. 2000. *The Basques, the Catalans and Spain*. Londres: Hurst and Company. 179

Generalitat de Catalunya. 1995. *Language Rights and Cultural Rights in the Regions of Europe: Proceedings of International Symposium*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Department of Culture.

–. 1996. *Everything About Catalonia*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya.

Hobsbawm, E.J. 1990. *Nations and Nationalism Since 1780*. Cambridge, Regne Unit: Cambridge University Press.

Hughes, R. 1993. *Barcelona*. New York: Vintage Books.

Lafont, R. 1967. *La Révolution Régionaliste*. París: Gallimard.

Le Roy Laudrie, E. 2001. *Histoire de France des Regions*. París: Editions du Seuil.

Orwell, G. 1952. *Homage to Catalonia*. Boston: The Beacon Press.

Sahlins, P. 1989. *Boundaries, The Making of France and Spain in the Pyrenees*. Berkeley, CA: University of California Press.

Woolard, K.A. 1976. *Double Talk: Bilingualism and the Politics of Ethnicity in Catalonia*. Stanford, CA: Stanford University Press.

### **Llibres en català i francès que tracten de qüestions polítiques i lingüístiques a Catalunya i entre Catalunya i Espanya, i entre Catalunya i França.**

Ainaud de Lasarte, J.M. 1995. *El Llibre Negre de Catalunya: de Felip V a ABC*. Barcelona: Edicions La Campana.

Alemany, J. (traductor). 1999. *Fòrum Babel, el nacionalisme i les llengües de Catalunya*.

Alexandre, V. 1999. *Jo no sóc espanyol*. Barcelona: Proa.

Anguera, P., et al. 1996. *El catalanisme conservador*. Girona: Quaderns del Cercle.

Balcells, A., Pujol, E., Sabater, J. 1996. *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Boyer, H. 1991. *Languagues en Conflit: Études sociolingüístiques*. París: L'Harmattan.

Cabana, F. 1996. *La burgesia catalana*. Barcelona: Proa.

–, ed. 1998. *Catalunya i Espanya. Una relació econòmica i fiscal a revisar*

–, et al. 1999. *Balears, catalans, valencians*. Barcelona: Pòrtic.

Candel, F., Cuenca, J. M. 2001. *Els altres catalans del segle XXI*. Barcelona: Planeta.

Duran, M. 2001. *França contra els catalans: l'afer Bonnet*. Barcelona: Llibres de l'Índex.

Ferrer i Gironès, F. 2000. *Catalanofòbia. El pensament anticatalà a través de la història*. Barcelona: Edicions 62.

Granell, F., et al. 2002. *Catalunya dins la Unió Europea*. Barcelona: Edicions 62.

Gubert i Macias, J. 1990. *Portbou, Segle XIX*. Portbou: Ajuntament de Portbou.

Huguet, J. 1999. *Cornuts i pagar el beure. El discurs anticatalà a la premsa espanyola*. Barcelona: Columna.

Junqueras, O. 1998. *Els catalans i Cuba*. Barcelona: Proa.

Molas, I. 2001. *Les arrels teòriques de les esquerres catalanes*. Barcelona: Edicions 62.

Rafanell, M A. 1999. *La llengua silenciada*. Barcelona: Empúries.

Riera, I. 1998. *Els Catalans de Franco*. Barcelona: Plaza & Janés Editores.

Roca, F. 2000. *Teories de Catalunya: guia de la societat catalana contemporània*. Barcelona: Pòrtic.

Roig, M. 1977. *Els catalans als camps nazis*. Barcelona: Edicions 62.

Ruiz, F., Sanz, R., Solé i Camardons, J. 1996. *Història social i política de la llengua catalana*. València: Eliseu Climent.

Simó, I-C. 2000. *Carta al meu nét: sobre el nacionalisme*. Barcelona: Columna.

Simon i Tarrés. 2005 *Construccions polítiques i identitats nacionals*. Barcelona: Biblioteca Abat Oliva. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Strubell i Trueta, T. 2000. *Josep Roca i Ferreras i l'origen del nacionalisme d'esquerres*. 181  
L'Hospitalet de Llobregat: Arenys de Mar.

Termes, J. 1999. *Les arrels populars del catalanisme*. Barcelona: Empúries.

Vallverdú, F. 1998. *Velles i noves qüestions sociolingüístiques*. Barcelona: Edicions 62.

Vila Casas, E., Candel, P. 1996. *Memòries d'un burgès i d'un proletari*. Barcelona: Columna.

Vilar, P. 1977. *La Catalogne dans l'Espagne Moderne*. París: Flammarion.

## **Poesia i ficció**

**Per a una introducció general a la ficció contemporània en català, recomano a aquells que poden llegir en català:**

Bordons, G., Subirana, J. 1999. *Literatura catalana contemporània*. Barcelona: Proa.

Espriu, S. 1987. *Primera història d'Esther. Antígona*. Barcelona: Edicions 62.

Dos clàssics traduïts a l'anglès:

Martorell, J., de Galba, M. J. 1984. *Tirant lo blanc*. Traducció de David H. Rosenthal. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Rodoreda, M. 1980. *La plaça del Diamant*. Traduït com a *The Time of the Doves* a càrrec de David Rosenthal 1986. Saint Paul, MN: Graywolf Press.

# Informació ambiental



Aquest llibre s'ha imprès a El Tinter, S.A.L., empresa certificada ISO 9001, ISO 14001, EMAS i cadena de custòdia FSC®, seguint criteris d'ecodisseny segons la norma UNE 150301.



Per a aquesta publicació s'ha fet servir paper Biotop de 250 i 100 grams. Aquest prové d'una gestió forestal responsable, certificada amb el segell FSC®, que implica un sistema de control de la producció paperera que garanteix una gestió ambiental, econòmica i social responsable amb el lloc originari dels boscos.

Imprès amb planxes amb trama estocàstica (d'estalvi de tintes) i amb tintes fetes amb olis vegetals.



Paper totalment lliure de clor, TCF, és a dir, durant el blanqueig no es fa servir clor ni compostos del mateix. En la producció no s'hi afegeixen blanquejants òptics.



pH neutre, paper lliure d'àcid. El pH es calcula a partir de l'aigua extreta del paper en el seu procés de producció.



Producte certificat de conformitat amb la Directiva CE 94/62, que redueix la presència de metalls pesants (cadmi, crom, mercuri i plom).

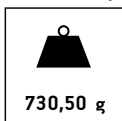


El paper de llarga durada té una dilatada resistència a l'envelliment. La durabilitat del paper per a la conservació de document fixada per la norma ISO 9706.

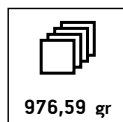
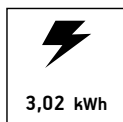
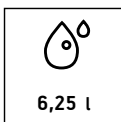
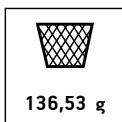


# Motxilla ecològica del llibre

Cada llibre pesa:



Per produir-lo s'han generat els residus i consums següents:



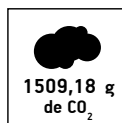
Residus

H<sub>2</sub>O

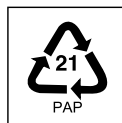
Consum elèctric

Matèries primeres

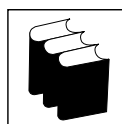
**El total d'emissions comptabilitzades en material i en el procés d'impressió per exemplar és de:**



Les emissions del transport posterior a la distribució no hi són pas incloses.



L'emblatge per al transport s'ha realitzat amb caps de cartró reciclat, amb el distintiu corresponent per facilitar-ne el reciclatge.



No l'abandoneu. Feu córrer aquest exemplar. Si el voleu deixar a l'abast d'altres persones, doneu-lo a una biblioteca, deixeu-lo en un lloc públic, o inscriviu-lo a Bookcrossing.

